Cursus 6-7. Elementen van retoriek (taalvaardigheidsleer).

Situering:

6. Cursussen van 1990 tot 1993

6.1. Elem. van denk- en methodeleer, 1990-1991, (EDM1-EDM71, 97p.)
6.2. Elementen van harmologie 1990-1991, (EH72-EH201, 157p.)
6.3. Elementen van logica, 1990-1991 (EL202-EL321, 351p.)
6.4. Elementen van methodeleer, 1990-1991 (EM322-EM363, 334p.)
6.5. Elementen van platonisme, 1991-1992 (EP1-EP117, 147p.)
6.6. Elementen van platonische psychologie, 91-92, (EP1-EPS114, 150 p.)
6.7. Elementen van retoriek, 1991-1992 (ER1-ER300, 356p.)
6.8. Soloviev Kosmologie, 1991-1992 (SK1-SK65, 78p.)
6.9. Apocalyptische theologie, 1992-1993 (AT1-AT71, 79p.)
6.10. De genezing van een blindgeborene, 1992-1993 (GB1-GB85, 104p.)
6.11. Elementen van denkleer, 1992-1993 (logica) (ED1-ED79, 91p.)
6.12. Elementen van retoriek, 1992-1993 (R1-R61, 70p.)
6.13. Elementen van cultuurfilosofie, 1992-1993 (CF1-CF84, 92p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'ER'. Ze staan voor 'Elementen Retoriek', en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding: *Men hoort het wel eens meer: vele, zelfs geschoolde mensen hebben het moeilijk om zonder fouten te schrijven, of ze slagen er niet in een eenvoudige tekst op te stellen en/of hun gedachten netjes te ordenen en schriftelijk weer te geven. Deze cursus wil een via een aantal steekproeven enkele hulpmiddelen aanreiken die kunnen leiden tot het beter opstellen van teksten.*

Inhoud*: Klik hieronder de tekst aan die je wenst te lezen.*

Cursus 6-7. Elementen van retoriek (taalvaardigheidsleer)..... 1
1.-- De hoofdelementen van de retorische act. (07/23) 11
2.-- De signifische benadering. (24/27) 31
3.-- De communicatieleerstellige benadering. (28/31) 36
4.-- De pragmatische benadering. (33/38) 43

5.-- De duidingsleerstellige benadering. (39/46) 50
6.-- De abc-theorie der persoonlijkheid (Ellis/ Sagarin). (47/49) 60
7.-- Suggestieleer. (50/58) 64
8.-- De methode. (59/63). 75
9.-- Aloude magische retoriek: de Ngil (64/66). 81
10.-- De antiek - Griekse retoriek (I). (67/71). 85
11.-- De antiek-Griekse retoriek (II).(72/80). 91
12.-- De antiek-Griekse retoriek (III). (81/85) 102
13.-- De Grieks-Latijnse retoriek. (86/90) 108
14.-- De huidige literatologie (literatuurtheorie). (91/93) 113
15.-- De veelduidigheid van het tekstfenomeen. (94/110) 117
16.-- Letterkundige typologie. (111/115) 137
17.-- Teksttype: wetenschappelijke retoriek. (116/120) 143
18.-- Teksttype: wijsgerige retoriek. (121/125) 149
19.-- Teksttype: theologische retoriek. (126/131) 155
20.-- Verhandelingsleer 1 (tekstbehandeling), (132/134). 162
21.-- Verhandelingsleer 2 (topiek (gemeenplaatsenleer)) (135/137). 166
22.-- Verhandelingsleer 3. (Thematiek/ thematologie). (138/139). 169
23.- Verhandelingsleer 4. (Problematiek/ problematologie). (140/141). 171
24.-- Verhandelingsleer 5 (thematiek : types). (142/144). 174
25.-- Verhandelingsleer 6. gemeenplaatsen (145) 178
26.-- Verhandelingsleer 7 (opsomming: definitie/indeling). (146/ 148). 179
27.-- Verhandelingsleer 8 (existentie/ essentie). (149/153). 182
29. -- Verhandelingsleer 10 (chreia). (156/158) 191
30.-- Verhandelingsleer 11 (eristrek). (159/160) 195
31.-- Beschrijvingsleer 1 (omschrijving). (161/165) 197
32.-- Beschrijvingsleer 2 (typologie). 203
33.-- Beschrijvingsleer 3 (modellen). (167/168) 204
34.-- Beschrijvingsleer 4 (modellen). (169/176) 207
35.-- Beschrijvingsleer 5 (fictie/ fictioneel) (177/179) 216
36.-- Beschrijvingsleer 6 (landschapsweergave) (180/183) 219
37.-- Beschrijvingsleer 7 (uitzichtsweergave), (184/185) 224
38.-- Beschrijvingsleer 8 (innerlijkheidsweergave). (186/187). 226
39.-- Beschrijvingsleer 9 (parallel). (188/189) 229
40.-- Verhaalkunde (narratologie/ narrativiek). (190/191) 231
41.-- Verhaalkunde (definitie). (192/193) 233
42.-- Verhaalkunde (de anekdote). (194/195) 235
43.-- Verhaalkunde (voorteken/ vervolg). (196) 238
45.-- Verhaalkunde (de logische feitenvolgorde). (201/206). 244
46 -- Verhaalkunde (procesdenken). 251
47.-- Verhaalkunde (een bizar verhaaltje) (208/209). 252

48.-- Verhaalkunde (het gerechtsverhaal). (210) 254
49.-- Verhaalkunde (de oorsprong van een boek).(211/214) 256
50.-- Verhaalkunde (boeien). (215/216) 260
51.-- Verhaalkunde (het historische verhaal). (217/219) 263
52.-- Verhaalkunde (het gemengde verhaal). (220/224) 266
53.-- Verhaalkunde (narrativisme) (225/ 230) 272
54.-- Verslagkunde. (231/236) 277
55.-- verslagkunde (tekstsamentrekking). (235/239) 284
56.-- Verhandelingsleer (definitie). (240/243) 290
57.-- Verhandelingsleer (betoogtheorie) (246/247) 295
58.-- Verhandelingsleer (lemmatisch-analytische methode (248 253); 298
59.-- Verhandelingsleer (pathetiek), (254/258) 305
60.-- verhandelingsleer (pathetiek: gemeenplaatsen). (260/260) 312
61.-- Verhandelingsleer (pathetiek: verleiding). (262/264) 316
62.-- Verhandelingsleer (pathetiek: verkoopkunde). (266/271). 320
63.-- verhandelingsleer (pathetiek: “business ethics”). (273/280) 327
64.-- Verhandelingsleer (‘ethos’). (280/285) 337
65.-- Verhandelingsleer (‘ethos’) (286/289) 344
66.-- Verhandelingsleer (‘ethos’). (290/292). 348
67. - Verhandelingsleer (‘ethos’). (292/295) 351
68.-- Verhandelingsleer (‘ethos’). (296) 355

ER1

1. Steekproeven 1 tot 10

Inleiding. (01/06)

De term ‘elementen’, in Platonisch taalgebruik betekent de punten die men moet vooropstellen, wil men, iets begrijpen. Hier: de punten die al wat taalvaardigheid is, beheersen, moeten, in een verhandeling over taalgebruik vooropgesteld worden, indien men ‘taalvaardigheid’ wil begrijpen.

Aangezien dit een inleiding is, wordt de term ‘elementen’ gebruikt in de propedeutische (zich tot de ‘elementaire’ hoofdzaken beperkende) zin.

1.-- *Een aanvankelijke schets. (01/04)*

Een toenemende klacht.

“Op het college beheersen één op drie jonge Fransen hun/ haar eigen taal niet meer. Een verslag van de Inspection générale leert ons, dat, bij de opneming in de zesde, vier leerlingen op tien als ‘ongeletterden’ (‘illettrée’) kunnen gebrandmerkt worden. Met name: een eenvoudige en korte

uiteenzetting omtrent feiten die met hun/haar leven in direct verband staan, kunnen zij niet eens met 'begrip' lezen of neerpennen.

Wat behelst dat zij niet over de nodige verworvenheden beschikken om zich, op een minimaal peil, in onze samenleving in te werken". (*Anne Vallée, Expression écrite : zéro!*, in : *Sélection du Reader's Digest* (Zürich), 39 (1986): avril, 5/14).

Dr. G. Geerts, Enkele beschouwingen over taalvaardigheid en cultuur, in: *Onze Alma Mater* 38 (1984): 2, 87/99, zegt o.m.: "Hier en elders, vroeger en nu, klaagt men erover dat 'zij' niet kunnen 'schrijven.' (...). Ik zou hele bladzijden kunnen vullen met teksten, waarin ik de zo-even genoemde klachten heb aangetroffen. (...). 'Zij' kunnen niet 'schijven' dus.

Evenmin kunnen 'zij' spreken! (...). -- De 'nieuwe ongeletterdheid' is door *Christopher Lasch, The Culture of Narcissism* (1978), geanalyseerd als één aspect van het anti-intellectualisme". (A.c., 87v.).

De factoren aan het werk.

Wat behoort men als 'elementen' (= factoren) voorop te stellen? Zeker het Sturm-und-Drangaspect van de Romantiek (1790+), met zijn 'genie' cultus en zijn individualisme; -- het oudere Positivisme, met zijn afkeer voor de talige aspecten;

Het Beatnik- en Hippiefenomeen (1950+), met zijn eigen geaard anti-intellectualisme (de zgn. Tegencultuur); -- de babelse taalverwarringen bij de Nieuwe Retoren (= taalvaardigheidswetenschappers) zelf, met hun soms al te nieuwe en meer nog hyper-gesofistikeerde terminologieën allerhande.

Tot daar enkele van de voornaamste "elementen-in-negatieve-zin".

ER2

Maar het voornaamste element in negatieve zin is wel het feit dat - in de loop van de XIX-de eeuw - de intelligentsia (de voorhoede) begonnen is met de afbouw, la 'déconstruction', van de overgeleverde retoriek, -- in plaats van ze te actualiseren, ja, te herstichten. Men begrijpt nu, na de taalvaardigheidsdaling, wat men juist gedaan heeft door de vijf- tot zesentwintig eeuwen oude retoriek of te schaffen! Het was een culturele vergissing.

De actualiteit der retoriek.

Een steekproefje in de bibliografie leert ons welke retoriekwoede wij thans beleven. -

Jutta Müller-Bäznen, *Rhetorik (Riskieren sie die grosze Lippe*), in: *Cosmopolitan (Für die Frau)* 1985: 10 (Okt.), 128/133, breekt, in dat mondaine vrouwenblad, een lans voor het leren in het publiek optreden, -- één van de aspecten van de aloude retoriek.

A.C., La persuasion, -- cela s' apprend, in: *Journal de Genève* 23.02.1989, leert ons dat Gérard Mentha, marketingprof aan de Universite de Genève, voor niet-universitairen een versnelde cursus retoriek inricht. *Modèles de discours pour les dirigents et cadres d' entreprise*, Paris, WEKA, 1987, geeft een stel uitgewerkte modellen ('gemeenplaatsen', 'lieux communs'), erg traditioneel maar toch geactualiseerd.

Slotsom: vrouwen, niet-universitairen, bedrijfsleid(st)ers, -- zij allen krijgen, nu, 'retoriek' voorgeschoteld, alsof men, nu een honderd jaar geleden, dit vak niet had afgeschaft.

"Van den Vos Reynaerde".

Wij, Vlamingen, hebben een Middeleeuws (= XIII-d' eeuws) dierenepos, *Van den Vos Reynaerde*.-

Bibl. st.: *P. De Keyser, Van den Vos Reynaerde*, Antwerpen, 1943 (een wetenschappelijk werk);

R. van Daele, Waar lied Reinaert? In: *Onze Alma Mater* 39 (1985): 2, 169/183.-

Terloops: prof De Keyser zegt dat "de geest van ons meesterwerk wel de geest van het primitieve - in het bijzonder Germaanse - diersprookje is" (o.c., 8).

Deze opmerking is van belang: de taalvaardigheid die de vos steevast aan de dag legt, is immers allesbehalve Bijbels. Zij is duidelijk Voorbijbels.

Ziehier hoe *M.L. Tarsot, intr./adapt., Le roman du renard*, Paris, Renouard, s.d., dit preciseert. "Zodoende - met honigzoete woorden - verliet Reinaert het hof van Koning Nobel: voor de zoveelste keer had hij het algehele vertrouwen van zijn heer weten te veroveren. Degenen die

ER3

de taalvaardigheid van, de vos bezitten, worden - nog heden - overal onthaald waar men hun/haar woorden gelooft". (O.c., 116).

Steller vat samen: de menselijke 'geest' - voor zover vereenzelvigd met het verschalkingsvermogen - haalt het op aanwenden van geweld.

Deze hoofdstelling van *Van den Vos Reynarde* wordt in de episodes (deelverhalen) in louter stellige ('positieve') zin waargemaakt, d.i. zonder veel ethische aanmerkingen.

Modeltheoretisch: de satire die het Middeleeuwse werk is, beeldt alle klassen van de samenleving (het origineel) met de boegbeelden ervan (het tweede origineel) af in dieren (het model).

De pejoratieve bijbetekenis.

Gustave Lanson (1857/1934, Frans literatoloog), door Tarsot aangehaald, zegt: "Geest in al de gedaanten ervan (...) - nijvere wil, behendig inspelen, listig optreden, liegen, schijnheilig te werk gaan, met drogredenen argumenteren - .

'Geest', aan het werk zowel in serieuze kritiek als in dagdagelijkse plagerijen, in bovengenoemde zin begrepen, is sterker dan iedere brutale krachtmeting: ziedaar het telkens weer herhaalde spektakel dat Van den Vos Reynaerde ons biedt. (...).-

Zoiets uitgerekend lokt alle mogelijke sympathie uit (...). De onverholen sympathie, die Reinaert de Vos bij zijn lezers (duid(st)ers) uitlokt, toont aan dat zij aan de diepgaande en levensechte verontwaardiging die de slachtoffers van de misdaden van Reinaert ervaren, voorbij denken (...).

Zo 'natuurlijk' vinden zij het dat hij 'geest' aanwendt, -- die 'geest' die de natuur hem schonk". (Ibid.).

Met wat men pleegt aan te duiden met de term 'holle retoriek' (d.i. het slaafs en ongeïnspireerd toepassen van strakke retorische regels), is de 'reynaardie' retoriek in de pejoratieve zin. Deze dubbele vorm van ontaarding van taalvaardigheid - de ene zedelijk, de andere stilistisch - heeft er niet weinig toe bijgedragen dat de retoriek in ongenade geraakte.

Definities.

Semasiologisch (betekenisleerstellig) kan men met *Roland Barthes, L'aventure sémiologique,* Paris, Seuil, 1985, 85/165 (*L' ancienne rhétorique*), samenvatten.

A. *'Retoriek'*

als praxis (handeling) is 'spraakvaardigheid' (het goed, d.i. verstandhouding stichtend, kunnen zeggen en/of schrijven),-- het "wel ter tale zijn" zo dat een boodschap (= wat men voorstaat) ingang vindt.

ER4

B.1. 'Retoriek'

is ook onderricht in taalvaardigheid, -- met soms het accent op de overredingstechnieken (waarop Barthes fel de nadruk lijkt te leggen).

De Antieke 'retoren' (= taalvaardigheidsleraars) zetten die traditie in, die later door gewone leerkrachten voortgezet wordt.

B.2. ***'Retoriek'***

aldus Barthes,- is, tenslotte, een 'protowetenschap' (wetenschap in haar aanvangsfase). Zeggen wij:

(i) over taalvaardig gedrag (origineel)

(ii) spreken in termen van een theorie over datzelfde taalvaardig gedrag (model). Voor zover zo'n theorie het over de taal en het taalgebruik heeft, is zij, meteen, een metatheorie, -- een metataal over de taal.

Terloops: deze cursus is een algemene retoriek, maar toegespitst op de verhandelingsleer (wat een bijzondere of toegepaste retoriek is).

Verdere karakteriseringen.

(1).-- *P. Larousse, Grand dictionnaire universel du XIXe siecle*, 15 vol., 1866/1896,-t. 13, 1143, zegt: "De r(h)etoriek is de leer over de welsprekendheid, waarbij 'welsprekendheid' begrepen wordt als "l' art de persuader", de kunst van het 'overreden' of overtuigend inwerken". *Géruzez*, steller van het artikel, voegt daaraan toe de tweeledige methode der retoren.

a. Retoriek is inductief: zij steunt op de grote meesterwerken van retoriek in de loop van de cultuurgeschiedenis, -- met als resultaat een belangwekkend historisch materiaal ter zake.

b. Retoriek is ook prescriptief (normatief) want zij stelt voorschriften, stelregels, voorop, die, in Platonische taal uitgedrukt, de hypothesen (axiomata) van het 'goede' (degelijke) spreken en schrijven zijn.

(2).-- *R.R. Bolger, Rhetoric*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 19, 257/260.-- Anders dan Géruzez, maar nog niet daardoor tegenstrijdig, zegt Bolger: "Retoriek is de naam die traditiegetrouw gegeven wordt aan

a. taalgebruik als vaardigheid (= 'kunst'),

b. gesteund op een systeem van geordende kennis".

Bolger Licht toe: het Oudere Positivisme (*A. Comte* (1798/1857; *Cours de philosophie positive* (1830/1842), dat taal- en retoriekvreemd was, evolueert geleidelijk tot Neo-Positivisme (= Taalpositivisme) - 1930+ - "dat de aandacht trok op het belang van de analyse van het taalgebruik" (a.c., 259).

Slotsom. -- Wij hebben nu wat Platon zou heten een 'hupografè', een schets, van wat retoriek én als praxis én als theorie zou kunnen zijn:

a. Taalvaardigheid, **b.** taalvaardigheidsleer.

ER5

2.-- *Een bibliografische steekproef. (05/06)*

Uit een onoverzichtelijke massa teksten over retoriek nemen wij, inductieve methode getrouw, steekproeven.

2.a.-- *De Antieke Grieken.*

Behalve b.v. een *Herodotos van Halikarnassos*, *Historiai*, waarin de duidelijke sporen van een retoriek aantrefbaar zij (zijn tweeledigheid "historia (het inwinnen van gegevens)/ logos (het opstellen van de eindtekst)" bewijst het), wordt de Vroegsofist *Anaximenes van Lampsakos* (-380/-320) vermeld, met zijn *Peri rhètorikès* (Over retoriek), een werkje dat verscheen iets voor Aristoteles' retoriek. *Platon van Athene* heeft het regelmatig over retoriek, maar b.v., zijn dialoog *Gorgias* bespreekt uitvoerig de Protosofistische retoriek,

Betreffende Aristoteles, over wie enorm veel werd geschreven, zij vermeld: *E.E. Ryan, Aristotle's Theory of Rhetorical Argumentation*, Montréal, Noësis, Ed. Bellarmin, 1984,

2.b.-- *De Antiek-Middeleeuwse retoriek.*

Ch.G. Baldwin, Ancient Rhetoric and Poetic (Interpreted from Representative Works), Gloucester (Mass.), 1928 (standaardwerk);

Verder : *H.I. Marrou, Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris, 1948,-- 81/98 (*Les Sophistes*), 268/ 282 (*L'enseignement supérieur: la rhétorique*);

J.W. Atkins, Greek Rhetoric, in: *The Oxford Classical Dictionary*, 1950-2, 766f.;

E. von Tunk, Kurze Geschichte der altgriechischen Literatur, Einsiedeln/ Köln, 1942, 40/51 (*Die Redekunst*);

R. Stock, Welsprekendheid, in: *Helikoon* (*Bloemlezing uit Griekse en Latijnse schrijvers*), Antwerpen, s.d., 243/306;

C.Rehdantz, Demosthenes: Acht philippische reden, Hft 1, Leipzig, 1865-2, 13/16 (*Kurze Geschichte der Redekunst*), 109/133 (*Rhetorischer und stilistischer Index*).

M.b.t. de Middeleeuwse retoriek: *E.R. Curtius, La littérature européenne et le Moyen Age,* latin, Paris, 1956 (het Duitse origineel van Curtius' standaardwerk dateert van 1948).

2.c.-- *Actuele werken.*

O. Reboul, La rhétorique, Paris, 1984 ; -- *L. Bellenger, La persuasion*, Paris1985 ;; ---

M. Waller/ G. Stuiveling, Moderne welsprekendheid (*Handboek voor mondelinge taalbeheersing*), Amsterdam/Brussel, 1968-3;

Chaïm Perelman, Retorica en argumentatie, Baarn, 1979 (baanbrekend-degelijk m.b.t. de *Neo-Retoriek*);

H. Morier, Dictionnaire de poétique et de rhétorique, Paris, 1981-3 (uitvoerig-degelijk).

ER6

H. Lausberg, Elemente der literarischen Rhetorik, München, 1967-3;

H. Elentsen, Moderne Rhetorik (Rede und Gespräch in der Wirtschaft und im Offentlichen Leben), Heidelberg, 1975.

Opm.-- M.b.t. het grondslagenonderzoek vooropstellingenanalyse) *H. Plett, Hrsg., Rhetorik (Kritische Positionen zum Stand der Forschung)* München, 1977 (thema: de overgeleverde retoriek als onderzoeksmethode (n.a.v. het Symposion te Essen),

1. literatuurtheoretisch, **2**. pragmatisch (= resultaatgericht), **3.** handelingstheoretisch (= praxeologisch). **4**. cultuurhistorisch.

G. Vardaman, Effective Communication of Ideas, New York, 1970;

J. Kopperschmidt, Allgemeine Rhetorik (Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation), Stuttgart, 1973;

G.Fauconnier, Algemene communicatietheorie (*Een overzicht van de wetenschappelijke theorieën over communicatie*), Utrecht/Antwerpen, 1981,-- (o.m. o.c., 19/27 (Van retoriek naar algemene communicatietheorie).

Waaruit blijkt dat, heden, de klassieke retoriek gesitueerd kan worden binnen een of andere communicatieleer.

Verder: *Rol. Barthes, L'aventure sémiologique*, Paris, 1985,-- vrl. 85/165 (*L 'ancienne rhétorique*), -- een werk waarin de semiologie van *F. de Saussure* (1857/1913; *Cours de linguistique générale* (Payot, 1972)), de voorloper van het Structuralisme, aan bod komt;

Umberto Eco, La structure absente (Introduction à la sémiotique), Paris, 1972,-- vrl. o.c., 154/166 (*Le message persuasif: la rhétorique*), is een werk waarin de tweede tekentheorie, die van Ch. S. Peirce (1839/1914; de stichter van het Pragmaticisme), aan bod komt. -- Waaruit blijkt dat heden de retoriek gesitueerd kan worden binnen een tekenleer (hetzij semiologisch structuralistisch hetzij semiotisch - pragmaticistisch).

Nog: *K. Lehrer/C. Wagner, Rational Consensus in Science and Society (A Philosophical and Mathematical Study*), Dordrecht, 1981;

H.W. Schmitz, ed., Essays on Significa (Papers Presented on the Occasion of the 150th Anniversary of the Birth of Victoria Lady Welby (1837/1912)), Amsterdam/ Philadelphia, J. Benjamin, 1990; -

H.W. Schmitz, De Hollandse Significa (Een reconstructie van de geschiedenis van 1892 tot 1926), Assen/Maastricht, Van Gorcum, 1990. Waaruit blijkt dat retoriek hersitueerbaar is binnen een of andere verstandhoudingsleer.

ER7

1.-- De hoofdelementen van de retorische act. (07/23)

Wij zeggen wel: 'act'. Dit is taaldaad. Immers iedere retoriek is toegepaste actieleer of praxeologie (Antiek Grieks: 'praxis', handeling, actie, daad).

(1) Iemand - de berichtgever/ berichtgeefster - heeft 'iets', een boodschap (bericht, informatie, mededeling), te zeggen.

(2) Deze boodschap wil hij/ zij doen ingang vinden bij iemand - de berichtontvanger/ bericht-ontvangster - d.m.v. verstandhoudingsmiddelen.

Retorisch handelen behelst dat men actief op de medemens inwerkt. Noemen wij zoiets, met o.m. de Significi, een taaldaad.

Welke zijn, nu, de grote onderdelen - 'stoicheia', elementa, bestanddelen - van zo'n actie? Aristoteles zag er vier. Maar sedert de Protosofist Hippies van Elis (-470/-400) zijn er vijf in omloop. Aldus *J.P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs (Etudes de psychologie historique*), I, Paris, 1970, 106s. (*Mnémotechnie d'Hippias*). Hippias legde de nadruk op de rol van de memorisering.

A. *De tekst* (textuologische retoriek), gesteund op de vinding (informatie-inwinning; heuristische retoriek), de schikking (tekstordening; harmologische retoriek), de vormgeving (stilering; stilistische retoriek).

B. *De voordracht van de tekst* (dramaturgische retoriek), gesteund op de memorisering (mnemotechnische retoriek) en het acteren van de tekst (hypokritische retoriek).

A.-- *De textuologische retoriek. (07/14)*

Nemen wij een grensgeval.

Op een bekende reclameaffiche staat een kom geurige soep afgebeeld met een vos er rond. Op zich, tekstvrij, zegt dit reeds iets: de boodschap komt over.

Maar voeg er twee tekstdelen aan toe:

a. op de kom staat 'Royco' (een merk), **b.** de vos zegt: "Hier zit kip in". Op de slag komt de boodschap veel duidelijker - wat wil zeggen: duidbaarder -

over! Dankzij het element tekst! M.a.w.: de totale taaldaad van die publiciteit omvat én beeldteken én tekstteken.

Bibl. st.

P. Larousse, Grand dict., 1143 ; -- *A. Langlois, Le style (La chose et la manière) du XVIIe au XXe siècle*, Bruxelles, 1925, 5658 ;;

R. Barthes, L'aventure sémiologique, 4, 121, 123. Tweedelige textuologie.

"Herodotos van Thourioi (Lat.: Thurium) legt hiermee van zijn onderzoek ('historiè') de uiteenzetting ('apodexis') voor".

Aldus vangen de Historiai van deze berichtgever aan.

ER8

Twee aspecten worden vermeld:

a. 'historia', het inwinnen van inlichtingen,

b. 'apodexis' de tekst.

Verwezen zij naar *G. Daniëls, Religieus-historische studie over Herodotus, Antwerpen/Nijmegen,* 1946, 16, 100, waar gezegd wordt dat 'historia' is "het vrije onderzoek naar kennis in alles wat met de mens verband houdt" en 'logos' (andere term voor 'apodexis') "het gebonden verhaal".

Of nog: 'historia' is "ongevormde informatie-materialen" en 'logos' is "gevormde verhaalsstof" (Pohlenz; Schadenwald), Ook naar *Claude Calame, Le récit en Grèce Ancienne,* Paris, Klincksieck, 1986, waar een vertaling luidt: 'historia' is 'Erkundung' (Erbse); 'apodexis' is 'Darlegung' (idem) (o.c., 202); of nog: 'historia' is 'recherches' en 'apodexis' is 'exposé' (o.c., 187).

D. Teuffen, Herodot, Wien/ München, 1979, 18, 20, bevestigt. In geen geval betekent 'historia' wat wij onder 'historie', geschiedenis, verstaan. Noemt men Herodotos "de vader der geschiedschrijving", dan geeft die titel slechts een deel van zijn berichtgevingen weer.

"Hij schrijft niet enkel 'geschiedenis'. Zijn 'historia' is breder: zij wou alles omvatten wat maar voor een verslag vatbaar was. Daarbij heeft hij zich geen moeite bespaard. --

Inderdaad: net als de stichter van de Griekse wijsbegeerte, Thales van Miletos (-624/-545), de stichter van de Milezische natuurfilosofie, was Herodotos "een echt Ioniër, een soort 'Universalgenie" (Teuffen, o.c., 20).

Net als nu het Harvardbeginsel - algemene vorming - was zijn vooropstelling: “Hij was volkenkundige, ook volkskundige, -- natuurvorser en aardrijkskundige, staatshoud-kundige en godsdienstwetenschapper, -- ook schrijver en verteller, en ja ook historicus”. (Teuffen, o.c.,20).

Helemaal in de geest van een Thales. De ‘natuur’ (‘fusis’, Lat.: natura) zowel van de mensheid als van de de mensheid omgevende ‘natuur’ hield zijn aandacht gaande. Cfr Teuffen, o.c., 24.

Demokritos van Abdera (-460/-370: hoofdfiguur van de Atomistische filosofie) - die “blijkbaar niet aan overmaat van bescheidenheid leed” (*F. Farwerck, De mysteriën der Oudheid en hun inwijdingsriten*, Hilversum, 1960, 34) - schrijft:

“Dit zegt Demokritos. -- Ik heb over meer gebieden gezworven dan enig tijdgenoot, met het oog op het onderzoek van verafgelegen streken. (...). In een samenvattende weergave heeft niemand mij overtroffen. In bewijsvoering zelfs niet de Egyptische arpenodaptai

ER9

(***Opm.:*** naam der Egyptische wijzen, resp. wijsgeren), met wie ik tachtig jaar in verbanning leefde”. -- Het valt op: **(1)** onderzoek**, (2)** weergave (met bewijsvoering).

Driedelige textuologie.

Mettertijd - vooral onder Sofistische invloed - splitst de ‘weergave’ (tekst) zich in twee gedeelten.

Géruzez (Larousse) verantwoordt de drieledigheid o.g.v. een filosofie van de ‘geest’: “Alle geestesarbeid komt tot stand o.g.v. vinding (heuresis, inventio), schikking (taxis, ook: diataxis, dispositio), vormgeving (lexis, elocutio)”.

De Latijnen omschrijven:

a. “invenire quid dicas” (vinden wat gij gaat zeggen; -- de boodschap opbouwen),

b.1. “inventa disponere”(het gevondene ordentelijk schikken; -- het volgordeschema of ‘plan’),

b.2. “ornare verbis”(in gestileerde stijl verwoorden; -- het design van de formulering).

Men kan een zakelijk gedeelte **(a)** en een woordelijk gedeelte **(b,1/2)** onderscheiden.

A.1.-- *Heuristische retoriek.*

Alle zakelijke elementen - het onbewerkt gegevensmateriaal, 'data' in computertaal - worden door de vinding verschaft.

Indien het over een verhandeling gaat, dan treffen wij hier de brute logische (= 'pisteis', probationes, bewijsmaterialen) en pathetische (= gevoelsargumenten) materialen aan.

"Heet van de naald".

Een eigentijds voorbeeld van onbewerkt materiaal biedt ons b.v. het Amerikaanse *CNN - Cable News Network*, o.l.v. Ted Turner -

Bibl. st. *-- J. Maclean, L'actualité en direct*, in: *Reader's Digest* (Sélection) (Zürich) 1989: nov., 45/48;

A.Borgognon, Golfe et médias aux Etats-Unis : *'1'effet CNN' sur le paysage médiatique américain,* in : *Journal de Genève* 07.03.1991;

id., *Golfe et médias aux Etats-Unis : CNN : Etre là où se déroule l'évènement*, in: *Journal de Genève* 08.03. 1991 ;

D. Wolton, CNRS, Guerre du Golfe : méfions-nous de l'information - spectacle, in : *Reader's Digest* (Sélection) (Zürich) 1991 : mars, 38/39.

Sinds juni 1980 tracht CNN, vanuit Atlanta als centrum, liefst 24 uren op 24, al wat geschiedenis maakt, gedurende het verloop zelf, d.m.v. directe reportages wereldkundig te maken. "Rein informeren" is de leuze (= definitie).

Juist het waarmaken van die leuze wordt, sedert de Golfoorlog (02.08.1990/ 01.03. 1991), door meer dan één instantie in twijfel getrokken.

ER10

Niet dat CNN niet wereldsucces boekt: meer dan honderd landen stemmen erop of en, sedert de Golfoorlog is CNN niet meer uit de USA - mediatiek weg te denken. -- Maar men verwijt wat volgt.

a.1. De feiten worden slechts zeer gedeeltelijk weergegeven (o.m. om reden van de militaire censuur). Zij worden bijgewerkt door commentaren (o.m. door 'specialisten' terzake). Zij worden tot vervelens toe herhaald uitgezonden.

a.2. Te snelle duidingen begeleiden de feiten.

b.1. Het kijker-publiek gaat door met de dagdagelijkse arbeid en is slechts zijdelings betrokken.

b.2. De kijkers en kijksters zijn gewoonlijk niet deskundig zo dat hun/haar waarnemingen van de beeld- en teksttekens tot - wat D. Walton, CNRS - er, heet - 'gluurderij', ontaarden. Met alle nare gevolgen vandien, nl. scheefgetrokken informatie allerhande.

Opm.-- Vooral de zinvatting (= het werkelijkheidsgetrouwe waarnemen) als onderscheidbaar van de zinstichting (= het duiden vanuit een of ander standpunt) lijdt onder de te smalle berichtgeving. Dat de zinstichting slechts in restrictieve oordelen vastlegbaar is, blijkt uit de radicale verdeeldheden die de intelligentsia (de intellectuele voorhoede), -- de partijen en regeringen vertoonden, gedurende het verloop van de Golfoorlog.

Vele kijk(st)ers b.v. verweten de Amerikanen dat zij "wild bombardeerden" -- zonder eraan te denken dat iedere bom "een bom geld" kostte en dus met uiterste spaarzaamheid te werpen was, wilde de USA-regering niet nog dieper in de schulden geraken.

Het 'nadenken' was te veel afwezig in het verloop van de CNN-haast. De Nederlandse term zegt het duidelijk: denken NA de feiten!

Slotsom. -- Wat Herodotos en Demokritos onderzoek heten, d.i. het inzamelen van de losse elementen der informatie, onderscheiden zij van de tekst, de gebonden weergave. Met reden, -- met grote reden.

CNN gelijkt te veel op een student(in) die voor een verhandeling een massa gegevens heeft bijeengegaard over het onderwerp (nota's, knipsels, fiches), zonder tot een samenhangende tekst te geraken.

A.2.-- Harmologische retoriek.

Tekstvorming bedient zich van materialen (onderzoeksstof), maar overschrijdt dit stadium dankzij - wat de Oude Nederlanders heten - 'schikking'. Dit is de logisch geordende volgorde der tekstonderdelen, het plangetrouwe uitwerken van wat men te zeggen (boodschap) heeft.

ER11

"In zijn beoordeling van de Erotikos van Lusias vindt Platon het ergste wat voor aanmerkingen vatbaar is, in het geval van een retor, de afwezigheid van een plan:

"Iedere uiteenzetting behoort geordend te worden als was zij een levend wezen. Zij heeft een eigen 'lichaam' zo dat zij noch kop noch poten mist, maar
(1) een midden en
(2) 'uitersten'

(***Opm.:*** begin en einde), die zo opgesteld worden dat zij en onderling én met het geheel passen". (*V. Goldschmidt, Les dialogues de Platon (Structure et méthode dialectique*, Paris, PUF, 1947, 1).
De aanhaling komt uit *Platon's Faidros* 264c.

De klassieke driedeling - begin, midden (= 'corpus', lichaam (letterlijk)), slot - is Paleopythagoreïsch.

Herodotos spreekt in juist dezelfde zin, maar meer toegepast op de volgorde van het verhaal.

Cl. Calame, Le récit en Grèce ancienne, Paris 1986, 76, gewaagt van "het vooropgestelde schema van het verhaal" bij Herodotos. En, o.c., 73, merkt hij op dat soms Herodotos uitdrukkelijk wijst op de schikking, b.v. wanneer hij een uitweiding (wat juist een inbreuk is op de juiste volgorde) inleidt of wanneer hij "de draad van het verhaal" weerom opneemt.

Uitweidingen.
De Nederlandse term 'uitweiding' - oorspronkelijk: "buiten de weide grazen" - heeft twee betekenissen;
a. van het onderwerp afdwalen;
b. iets "in de brede" (uitvoerig) behandelen.

Bibl.st. -- *G. Aalders, Critische studie: moderne kritiek op de Nomoi van Platon*, in: *Tijdschr. v. Philos.* 15 (1953): 4, 607/636.
A.c., 609v., zegt steller: Nomoi (Wetten) is geen strikt wijsgerige tekst;

Gevolg: De volgorde van de tekstdelen is losser.
"Herhaaldelijk laat Platon zich tot uitweidingen verleiden die met de gang van het betoog als geheel slechts in vrij los verband staan. (...). In de oudere

Griekse literatuur is een dergelijke vorm van 'compositie' (***opm.:*** schikking) (…) allesbehalve zeldzaam". (Ibid.).

Anekdotisch Kunisme.

Het Kunisme (Cynisme) is een Antiek-Griekse filosofie die ontspringt aan Anti-sthenes van Athene (-455/-360), die een soort 'tegencultuur' stichtte. Het leeft nog heden voort, b.v., in *Peter Sloterdijk, Kritik der zynischen Vernunft*, Frankf.a.M., 1983, 960 S. (Nederl.: *T. Davids*, vert., *P. Sl., Kritiek van de cynische rede*, Amsterdam, 1984). - De 'anekdote' is een zeer kort stukje tekst. —

ER12

De Antieke Kuniekers, in hun/haar anticultuur, willen de gevestigde schikking doorbreken, in een 'fragmentarisme' (brokstukkentekst). "De stijl van Sloterdijk is rapsodisch en impressionistisch. De lange adem van het logisch uitgebouwde betoog is hem vreemd". (*G. Groot, Peter Sloterdijk, Cynicus*, in: *Streven* 1985: jan., 334).

Wij vinden, gedeeltelijk althans, deze verbrokkelde-schikkingslust terug in vele Postmoderne werken.

Het verschil met de inductieve steekproevenmethode ligt daarin dat de inductie nog vasthoudt hetzij aan een verzameling hetzij aan een stelsel (systeem). De Kunieker(in) houdt het bij onverzamelbare en/of onverstelselbare fragmenten.

A.3.-- *Stilistische retoriek.*

Onze geest is met zin voor schoonheid begaafd. Ook: de laatste bewerking van de informatiematerialen-in-tekstvorm heet 'vormgeving', stilering.

Bibl. st.. - *H. Suhamy, Les figures de style*, Paris, 1983-2 :
P. Barucco, Eléments de stylistique, Paris, 1979.
Het eerste werk zet de stijlfiguren - o.m. de tropen (metafoor/ metonymie, synecdoche) - uiteen; het tweede de huidige theorieën.

Definitie.

"De stijl is de wijze waarop men de gedachte d.m.v. de taal uitdrukt". (J.Broeckaert). De 'lexis' (Lat.: elocutio) of ook 'hermeneia' (Lat.: interpretatio) bedient zich van zegswijzen.

Applicatief model. -- Het 'huperbaton', Lat.: inversio. -- De omkering der zinsdelen is een 'stijlfiguur' (stilering). -- Zo b.v.

(1)). --outer logisch-pathetische inhoud kan luiden: "Een mooi meisje is verrukkelijk";

(2) de gestileerde logisch-pathetische inhoud klinkt b.v. als volgt: "Verrukkelijk! Een mooi meisje!" of "Verrukkelijk is een mooi meisje". Zo ontdekten reeds de Antieke Grieken talloze stijlfiguren.

Definitie.

Het geheel der door stilerende zegswijzen bijgewerkte tekstdelen heet 'stijl'.

Bibl. st. -- *R. Bruzina, Eidos (Universality in the Image or in the Concept?*), in: *R. Bruzina/ B.Wilshire, Crosscurrents in Phenomenology*, The Hague/ Boston, 1978.

Eénzelfde 'bericht' (boodschap, logisch-pathetische inhoud) kan op meer dan één wijze 'gecodeerd' (in tekst omgezet) worden. Ten bewijze.

Situatie: Negro-Afrika ziet met de Blanken een nieuwe religie binnenkomen. Reactie: deze dan op meer dan één wijze verwoord worden. Dit geeft twee 'stijlen'.

ER13

(1). -- *Negro-Afrikaanse stijl*.

De opperpriester deelt één van zijn zonen mee dat het nodig is hem naar de kerk (wij situeren ons in Westelijk Afrika) te sturen.

"Ik verlang dat één van mijn zonen zich bij deze mensen voegt, om daar mijn ogen te zijn. -- Indien er niets in is, kom dan terug. Maar, indien er wel iets in is, breng mij dan mijn deel thuis. -- De wereld is als een masker dat danst: indien gij die wereld zien wilt, blijf dan niet op één en dezelfde plaats staan. -- Mijn geest deelt mij mee dat degenen die, vandaag, niet de vriend van "de blanke mens" zijn, morgen zullen zeggen: "Hadden wij het maar geweten!".

(2) *Westerse stijl*.

"Ik zend u als mijn vertegenwoordiger ander deze mensen, -- uitgerekend om, indien deze nieuwe religie opkomt, zich doorzet, veilig te zijn. Men behoort altijd met zijn tijd mee te gaan. Zo niet blijft men achteraanhollen. Ik heb het vage vermoeden dat degenen die heden niet tot verstandhouding met de

Blanken komen, zich mettertijd hun gebrek aan vooruitzicht bitter zullen beklagen". -

Uit: *Chi nua Achebe* (Nigeriaans schrijver), *English and the African Writer,* in: *Transition* 4 (1965): 18, 18/19), waarin het gaat over twee stijlen in het Engels voorzover door Negro-Afrikanen geschreven/gesproken.

"Traduttore traditore". -- "Vertalen is verraden".

H. De Vos, Einl./ Erl., Ernst Jünger (1895/…), *Lob der Vokale und Sizilianischer Brief an dem Mann im Mond,* Brussel, s.d., 19f., geeft een toepassing.

Latijnse versie: "Nulla unda tam profunda, Quam vis amoris furibunda".

Duitse vertaling. -- "Keine Qualle/ So tief und schnelle/ Als der Liebe/ Reissende Welle". Letterlijk in Nederlands vertaald: "Geen golfslag is zo diep als de buiten zichzelf rakende liefde'.'

Doch noch het Duits noch het Nederlands geven de Antiek-Latijnse mysterieuze sfeer weer. Ook al vertalen zij zo goed mogelijk de logisch-pathetische inhoud, de stilering, zegswijze, is anders, -- ja, onvertaalbaar.

Stilering van wijsgerige tekst.

Keren wij terug naar *P. Sloterdijk, G. Groot, P. sl., Cynicus*, *Streven* 52 (1985): jan., 322, noteert het reusachtig verkoopsucces van een kanjer van 960 (Duits), 871 (Nederlands) bladzijden filosofie.

Zegt Groot: "Droeg het feit dat dit boek ondanks het filosofisch karakter ervan was voorzien van vele, meest goed gekozen illustraties misschien tot het enthousiaste onthaal bij?

ER14

(1) Het verrassende en geestige plaatwerk verleidt de lezer (en potentiële koper) in ieder geval al snel tot geamuseerd bladeren en oefent tegelijk een intrigerende werking uit: "Wat mag er wel niet schuilen achter deze wonderlijke aaneenschakeling van de meest uiteenlopende, spottende, ontmaskerende en soms scabreuze (*opm.:* 'schuine', aanstootgevende) foto's en gravures".

(2) Dit wil niet zeggen dat de ontvangst van *Sloterdijk's magnum opus* (*opm.*: groot werk) geheel kritiekloos was. Met name: in Duitsland liepen de

meningen sterk uiteen: wat door de een werd begroet als “het nieuwe licht in het enigszins verdorde Duitse wijsgerige landschap” werd door de ander uitgemaakt voor “obscuur irrationalisme en warhoofdigheid”.

Slotsom. -- Het tekstteken wordt door stilering d.m.v. beeldtekens tot een retorische macht versterkt. Hier lopen wijsbegeerte en retoriek duidelijk ineen en dan nog weloverwogen!

B.-- *De dramaturgische retoriek (14/22)*

De louter leesbare tekst beperkt zich tot wat voorgaat. Doch - vooral in een cultuur van mondelinge communicatie zoals b.v. die van de Oudste Grieken - de voorgedragen tekst vereist verdere elementen.

De tekst is één. De voordracht en het acteren van de tekst is twee. Zoals wij zagen, is voordragen ageren, d.i. inwerken op een publiek, al bestond dit uit slechts één toehoorder.

‘Dramaturgie’ is de theorie omtrent het acteren.

B.1.-- *De mnemotechnische retoriek.*

“Memoriae mandare” (aan het geheugen toevertrouwen; memorisering van de boodschap). -

Bibl. st. -- Behalve de reeds genoemde Géruzez (Larousse), Langlois, Barthes, o.a. *J.P.Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs, I*, Paris, 1971, 80/123 (*Aspects mythiques de la mémoire et du temps*).

Dichters als Homèros (Lat.: Homerus (tussen - 900 en -700)) droegen hun teksten - duizenden verzen lang - uit het geheugen voor.

De Sofist Hippias van Elis, die aan de memorisering groot belang hechtte, bezat blijkbaar nog in zijn tijd, reeds de ‘klassieke tijd’, zo’n fenomenaal (uitzonderlijk) geheugen.

Cfr *J.P. Dumont, Les sophistes*, Paris, 1969, 145s. *Mnèmosunè, de godin van het verruimde bewustzijn.*

Vernant, de historisch-psycholoog, legt er de nadruk op dat Hippies’ geheugen een secularisering

ER15

(Verwereldlijking, -- desacralisering) is van de berichtgeving die ontspringt aan de godin Mnèmosunè (Lat.: memoria) en haar Muzen.

De juiste vertaling lijkt ons niet zozeer 'geheugen' als wel 'bewustzijnsverruiming' (één van de "veranderde bewustzijnstoestanden", "altered states of consciousness").

Cl. Calame, Le récit en Grèce ancienne, 70s., zegt dat van Homeros tot Pindaros van Kunoskefalai (-518/-438; lierdichter) de gehele archaïsche literatuur ingegeven wordt (inspiratie) door 'Mnèmosunè' de Muze, de Muzen, die, zodoende, de tekstvormer als haar tolk beschouwen en zijn deskundigheid waarborgen.

Vernant Licht aldus toe. De voordrager en de ziener (mantisch begaafde) getuigen van eenzelfde vermogen, waardoor de godheid, de eigenlijke bron van het weten, werkelijkheden onthult die aan de geest van de doorsneemens ontsnappen.

Meer nog: de wijsheid ('sofia') of het weten, door Mnèmosunè ingegeven, heeft alomvattende draagwijdte. "Dezelfde formule die bij *Homeros (Ilias 1:70*) de vaardigheid van de ziener Kalchas typeert, wordt bij *Hesiodos van Askra* (-800/-600; dichter), *Theogonia* 32, 38, op Mnèmosunè toegepast: zij weet en drukt in liederen uit "alwat was, alwat is, alwat zijn zal". (O.c., 82).

Deze alomvattende formule zal bij de latere wijsgeren (denk aan Parmenides van Elea (-450/…)) tot ontologie (de leer omtrent het 'zijn(de)', dat alomvattend is) leiden.

Vooropstelling: uitzuivering, verheffing op hoger vlak. Verlicht-Rationelen denken hierbij gemakkelijk dat de geïnspireerde-tekstvormer - passief blijft. Luister naar Vernant, o.c.,84. De 'goddelijke' (versta: paranormale) begaafdheid sluit niet uit de volstrekte noodzaak van leerproces inzake zienersgave, gepaard aan keiharde training.

Slotsom. -- De natuurlijke basis (inzicht, vorsing) wordt door de godheid vooropgesteld, maar uitgezuiverd en op hoger vlak verheven (wat een soort 'catharsis' (purificatio), uitzuivering, reiniging (om met W.B. Kristensen te spreken) is.)

M.a.w.: het buitennatuurlijke vermogen dankzij inspiratie is uitgezuiverde, op hoger vlak verheven natuur.

Traditie. -- Vernant licht verder toe. Het improviseren (voor de vuist spreken) van dichter en ziener sluit niet uit dat zij trouw blijven aan een van geslacht tot geslacht bewaard erfgoed. Wel integendeel: de stelregels zelf van de mondelinge voordracht vereisen én een stevig

ER16

stel onderwerpen en verhalen én een voorafgegeven, geijkte vorm van uitzeggen (overgeleverde zegswijzen, reeds vastgelegde woordfiguren (= configuraties van termen), vastgelegde versregels).

M.a.w.: met Julia Kristeva kunnen wij van een Archaïsche 'intertextualiteit' (het feit dat de latere teksten de vorige geheel of gedeeltelijk herhalen) gewagen. Zodat ingeving en traditie, door een persoon verwerkt, samengaan.

Opm.-- Zoals men weet, stelt ook de Bijbel, Oud en Nieuw Testament, een analoge structuur voorop.

Bibl. st.: *C.A. Keller, Inspiratie*, in: *B.Reicke/ L.Rost, Bijbels-historisch woordenboek ii,* Utr./Antw., 1969, 402/404. De gewijde schrijvers b.v. gelden als door Gods Geest geïnspireerd, -- zo zelfs dat de eigenlijke tekstvormer niet de mens maar de godheid is.

Opm.-- De ingeving behelst 'mediumniteit' (mediumisme, mediale begaafdheid), d.i., het feit dat de aardse mens die door de godheid een verruimd bewustzijn verkrijgt, daarvoor geschikt is.

Bibl. st. *J.M. Verweyen, Die Probleme des Mediumismus*, Stuttgart, 1928 (een grondig werk);

Erik Pigani, Channels (Les médiums du Nouvel Age), Paris, 1989 (*Het Nieuwe Tijdperk* ('New Age') benadrukt, sedert de actrice Shirley Mac Laine, het feit dat New Age, behalve gewone 'spritistische' media, een nieuw type van mediaal begaafden vertoont, die geïnspireerd worden door "kosmische entiteiten").

'Herschrijving'. -- *Michel Lafon, Borges ou la réécriture,* Paris, Ed. du Seuil, voert een interessant begrip in:'réécrituré.

Als model neemt Lafon Jorge Luis Borges (Buenos Aires 1899/ Genève 1986). Al lang weet men dat Borges overvloedig geleerde of schijngeleerde aanhalingen van teksten pleegt. Lafon legt de nadruk op het feit dat Borges, bovendien, talloze verborgen aanhalingen vertoont hetzij van hemzelf hetzij van anderen. -- Dat geheel heet Lafon 'herschrijving'.

Opm.-- Intertextualiteit (cfr Julia Kristeva (1941/…; psychoanalytica-semiotiekerin)) vertoont nog een andere vorm, nl. die welke Jacques Derrida (1930/2004), de tekstbetekenis-denker ('grammatoloog'), vooruitschuift.

Bibl. st. -- *S.IJsseling, Mijn 'favoriet'*: *Jacques Derrida*, in: *Streven* 1987: april, 594/ 606.

Derrida heeft een voorliefde voor woordenboeken, zoals M. Heidegger (1899/1976; Duits existentiedenker) dat ook had, en hij speelt er graag allerlei spelletjes mee. Hij is ervan overtuigd dat én

ER17

letterkunde én wijsbegeerte én zelfs wetenschappen, ja, de hele cultuur opgebouwd zijn uit woorden, -- die vatbaar zijn voor combinatoriek, d.i. het onderling verbinden ervan (tot figuren, configuraties), en dit binnen een keten van zingevingen.

Derrida heeft het hierbij nogal over een type van "met woorden spelen". Wat een metafoor is. -- Eén van die zingevingen is 'aanhalen'.

Zegt IJsseling, a.c., 603: "Schrijven impliceert citeren (…) en het impliceert ook geciteerd kunnen worden. Dit citeren gaat altijd gepaard met een weghalen uit de reële en talige context, een uit zijn verband rukken, en daarmee ook met een verandering van betekenis.

Deze citeerbaarheid of herhaalbaarheid is wezenlijk voor een tekst als tekst. Dit verklaart ook waarom Platon en vele anderen na hem zo'n grote huiver hadden voor het schrijven en het betekent dat geen enkel auteur zijn tekst geheel kan beheersen (…) noch wat betreft het ontstaan noch wat betreft het verstaan of de effecten die worden bewerkstelligd. Het loopt altijd uit de hand.

Waarbij IJsseling verwijst naar Derrida's Signature, evenement, contexte. IJsseling zegt in dit verband: "Zo moet Derrida enerzijds zeer vereerd zijn met het feit dat hij in vele publicaties vernoemd wordt, maar het moet anderzijds

een verschrikking zijn met concrete citaten geconfronteerd te worden. Heidegger heeft daar, volgens zijn eigen getuigenis, erg onder geleden". (Ibid.).

Slotsom. -- **(1)** Juist is dat wij voortdurend aanhalen - 'herschrijven' (Lafon) -. Men ziet dat al in het lager en middelbaar onderwijs in die opstellen die getuigen van belezenheid en geheugen (kinderen die veel lezen, stellen gemakkelijker teksten op doordat zij over taal (termen, zinsneden en zinnen, volzinnen) beschikken die zij zich bewust of nog meer onbewust herinneren).

(2) Of dit zich herinnerend aanhalen 'altijd' 'afbouwen' (déconstruction') is van wat aangehaald wordt, laten wij voor de rekening van Derrida. Zeker is dat wanneer Derrida vaststelt dat hij onjuist aangehaald wordt, hijzelf toch de zin vat van wat hij schreef of zei, en dat hij dat zinvatten dus ook, in beginsel, bij degenen die hem aanhalen, moet vooropstellen.

O.i. is niet alle aanhalen verraden, zinstichtend duiden. Zodat wij op twee types zingeving stoten: zinvatten (werkelijkheidsgetrouw vatten) en zinstichten (een andere zin geven aan wat men aanhaalt).

ER18

Applicatief model. -- *John Marenbon, Early medieval Philosophy (480/1150) (An Introduction)*, London, Routledge and Kegan Paul, 1983, blijkt een uitwerking te zijn van *Marenbon's From the Circle of Alcuin to the School of Auxerre*, Cambridge University Press, 1981, waarin steller de eerder schaarse teksten uit dat tijdvak ontleedt op

a. de glossen ('glosse' of 'glos' is een tussen de regels of op de kant geschreven stukje tekst),

b. de manier van aanhalen en weergeven,

c. de manier waarop de bloemlezingen werden samengesteld.

Marenbon heeft zodoende bewezen dat de Middeleeuwen een veel sterker denkend leven leidden dan b.v. de Renaissancisten of de Verlicht-Rationalisten zich inbeeldden.

Slotsom. - De aanhalingenstudie levert dus resultaten op.

Het gewicht van de huidige belezenheid.

Cl. Calame, Le récit en Grèce ancienne, 69, zegt wat volgt. Ieder klassiek filoloog (specialist in Antieke, inzonderheid Grieks-Latijnse cultuur) weet het: het is mogelijk over een gedicht van Sapfo van Lesbos (-700/-500) of van Theokritos van Syrakuse (-315/-250) een studie van twintig bladzijden neer te pennen louter de duidingen van vorige filologen aanhalend.

Zo'n studie bevat wezenlijk **a**. samenvattingen, **b**. toegelicht met enkele verbeteringen die op onderschikte punten slaan. Wij staan hier voor het opstapelingsfenomeen, eigen aan onze cultuur.

Improviseren. -- Is een tekst "voor de vuist", op het ogenblik zelf dat hij gevormd, bedacht, wordt, voordragen. Dit behelst wel dat men de hoofdzaken - minstens - van een boodschap in het geheugen heeft, maar de uiteindelijke tekst (gedachtenvolgorde en stilering) onvoorbereid voordraagt.

Surrealistisch improviseren. -- In 1920 publiceren *André Breton* en *Philippe Soupault* gezamenlijk *Les champs magnétiques*.

De teksten erin zijn het product van "automatisch schrijven". Door de Freudiaanse psychoanalyse op weg gezet, lieten beide stellers in hun binnenste opkomen wat men ook heet "het innerlijke woord of stem".

Iedereen die luistert naar wat in zijn innerlijkheid als woorden, zinnen, opkomt, kan zo teksten maken,

Als Freudiaans gericht duidden zij die 'ingevingen' als de taal van het on- en onderbewuste gedeelte der ziel (denk ook aan Lacan terzake).

Deze techniek der Surrealisten komt, hersticht, ook in New Age voor.

ER19

B.2.-- *De hypokritische retoriek.*

"Agere et pronuntiare" (acteren en uitspreken; het acteren van de boodschap). De Antiek-Griekse term 'hupokrisis' betekent 'acteren'. Wel betekent hij, zeer secundair, ook 'veinzerij' (hypocrisie).

'Hupokritikos' betekent "al wat met acteren uitstaans heeft". De Latijnen, zich bewust van het praxeologisch karakter van de retoriek, voor zover dramaturgisch, hebben terecht 'hupokrisis' door 'actio' acteren, vertaald.

Bibl. st. -- Behalve de reeds vermelde bronnen - Géruzez (Larousse), Langlois, Barthes - zij verwezen naar *Charles Bell* (1774/1842; beroemd zenuwfysioloog), *Anatomy and Philosophy of Expression as Connected with the Fine Arts* (1806), waarin hij het heeft over de spierbewegingen die, gewoonlijk, de gevoelens en de driften begeleiden;

Charles Darwin (1809/1882*), Expression of the Emotions of Man and Animals* (1872), waarin - onze ethologen gelijk - de 'expressie' ter sprake komt, o.m. in aansluiting - intertekstueel - met Bell*;*

E.W. Straus, The Sigh (An Introduction to a Theory of Expression), in: *Tijdschr. v. Phil.*, 14(1952): 4, 474/695, die met klem Bell en Darwin vermeldt. Bell, immers, is bekend om een analogisch schema: "Expression is to passion what language is to thought" (Uitdrukking staat tot drift gelijk taal tot denken). Het schema uitdrukking/drift = taal/denken. Dit schema behoort tot de basisvooropstellingen van acteren, natuurlijk.

De actie omvat dictie (zeggingsvaardigheid) en gestiek (gebarenvaardigheid). Zij is onderbouwd door

1. het algehele voorkomen van de actant(e) - men kan b.v. zo gekleed zijn dat het acteren erdoor gewijzigd wordt: kijk naar een Punker -,

2. de materiele infrastructuur - een advocaat b.v., al pleitend, zal zeggen: "Ziehier het wapen der misdaad!"; Lesgevers gebruiken het bord; tabellen, computerschermbeelden werken verhelderend. Dit alles vormt één complex, een 'eenheid' (zoals de Antieke Grieken zegden).

'Woordtheater' (Tine Ruysschaert).

In *Uit-Magazine* 5 (1990): 12 (dec.), 15/16, geeft een voordraagster uitleg: "De kracht van het woord".

Tine Ruysschaert staat alleen op de scène en spreekt enkel woorden uit. Het is noch voordracht noch theater, zegt zij. Ik speel helemaal in mijn eentje de verschillende rollen.

ER20

(...). Ik speel nu Tijl Uilenspiegel. Het eerste deel speelt in de XVI-de eeuw. Er wordt gefolterd. Ketters belanden op de brandstapel. Meisjes worden - op beschuldiging van 'hekserij' - in het water gegooid.

Tijdens de pauze van de try-out kwam een vrouw naar mij toe die zei : “Dit is verschrikkelijk! -- Ik heb zoveel ‘gezien’: ik hou dat niet uit (…)”. Ik antwoordde haar dat zij toch elke dag veel wredere beelden op de tv te zien kreeg.

“Ja: - antwoordde zij - maar dat gaat voorbij. Dertig seconden later heb je een ander beeld. Maar het woord heeft een veel grotere kracht, -- dat geraak je nooit meer kwijt”.

Op tv kan men met effecten werken - opgedrongen toestanden waarbij de eigen verbeelding niet meer werkt -; maar met het woord zet gij de verbeelding van uw luisteraars aan het werk. Zij ‘zien’ het allemaal ‘gebeuren’, ook al sta ik helemaal alleen op de scène en heb ik nauwelijks een decor of rekwisieten.

Uiteraard kiest Tine haar teksten. Lang niet elke tekst is geschikt om op de scène gebracht te worden. Er moeten “herkenbare dingen” in zitten: van uzelf, van het leven, van de geschiedenis. Maar bovenal moeten het “goede teksten” zijn, van grote auteurs die zeer goed schrijven. “Ik wil op die manier de literatuur toegankelijk maken. Niet door de tekst statisch voor te dragen maar door de personages te spelen. Voor elke rol heb ik een andere houding, een andere stem. Het gaat dus niet om acteren in de klassieke zin. Ik speel ze allemaal in één persoon, met een kostuum. Ik breng ‘woordtheater’. Wat een mimespeler met gebaren doet, doe ik met woorden”.

Lange teksten worden uit het hoofd geleerd. -- “Dat is puur een kwestie van getraind geheugen. (…). Tijl Uilenspiegel van Charles De Coster heb ik (…) drie of vier keren gelezen. Daarbij heb ik passages aangeduid die ik er zeker in wil. Uiteindelijk hield ik tweeënveertig getikte pagina’s tekst over. Samen met de regisseur Ronnie Commissaris heb ik ze gelezen en herlezen, interpretaties geprobeerd, houdingen en bewegingen erbij gezocht.

Na een tijd lees je het al vlot. Dan komt het echte leven. De tekst begint zich vast te zetten in je hoofd. Als het zover is, ga ik vaak wandelen in de bossen of aan zee: dan herhaal ik telkens weer de tekst. Ik noteer haperingen. Zo komt, vanzelf bijna, het moment waarop de tekst ‘klaar’ is”.

ER21

Wiskundig theater.

Het is geweten dat de Paleopythagoreeërs (-550/ -300) musische denkers waren: de choreia, dans, instrumentale muziek en lied (poëzie) ineen, stond centraal.

Zij ontleedden dit in een vak, 'mousike' (Lat.: musica), musische theorie. -

Terloops: 'mousikè' verwijst ons naar 'mousa', muze, d.i. een goddelijk (versta: paranormaal begaafd) wezen dat bewustzijnsverruiming schenkt. -

Doch de musische bezigheid werd door de Pythagoreeërs gesitueerd in de hele natuur, die zij als musisch aanvoelbare 'kosmos' (sierlijke ordening) duidden. Vandaar een tweede vak, de 'astronomia', de theorie omtrent de hemellichamen. -

Beide - musische activiteit en kosmos - werden door de Pythagoreeërs begrijpelijk gemaakt o.g.v. wiskunde, -- beter: getalvormharmonieleer.

Vooropstelling van alle zijnden waren **a**. het aantal, in getallen (de eenheid en haar veelheden), bestudeerd in een vak, 'arithmetike', getalwiskunde; **b**. de ruimtelijke vorm, bestudeerd in een vak, 'geometria', ruimtewiskunde.

Slotsom. -- Het acteren dat in de choreia zichtbaar wordt, werd door hen begrijpelijk gemaakt vanuit de wiskunde,

Synthesebeelden.

Bibl. st. -- *Edmond Couchot, Images (De l'optique au numérique*), Hermès, 1988 ;

Cedos, Recherche en infographie (L'homme de synthèse obéit au doigt et à l'œil), in: *Journal de Genève* 21.05.1991; --

Th. Meicenat, Interview. -- De l'art sans l'aide de Dieu, vraiment? in: *Journal de Genève* 25.05.1991 (vraaggesprek met Raymond Bellour, film- en video-semioloog, -- bekend om zijn L'Entre-Image).

(1) Bekend is de tekenfilm. **(2)** De infografie kent, echter, het simuleren via ordinator,

a. *Rotoskopie.* -- Vooropstelling: een mens in levenden lijve loopt op straat, praat e.d.m. (acteert), -- uitgerust met elektronische opvangapparatuur.

Rotoskopie bedient zich van die materialen om via het computerscherm het beeld van een acterend mens ten beste te geven.

Appl. model. -- Max Headroom, presentator van een Amerikaanse tv-keten.

b. *Synthesebeeld*. -- Vooropstelling van deze 'Computer Animation' is het rekenen ('numerische synthese'): eerst bestaan er getallen verwerkt in algoritmen; deze worden geprojecteerd op het scherm.

Men heeft, heden, omtrent twintig minuten nodig om een enkel beeld te bewerkstelligen: indien men vierentwintig beelden per seconde nodig heeft, duurt het maanden werk om een filmpje van minuten te maken. —

ER22

De eerste synthese-beeldfilm die wereldbekend werd, is het filmpje *Afspraak in Montreal* (1987): men ziet er b.v. Marylin Monroe met Humphrey Bogart praten. Sindsdien wordt er voortdurend technische vooruitgang gemaakt.

Besluit. -- De synthesebeeldactant - zijn lichaam, zijn kleren, ja, zijn onderkleren, zijn gebaren en woorden ontstaan eerst in de geest van de computerdeskundige, die ze 'codeert' (vertaalt) in numerische simulering op het scherm.

Opm.-- Wie het acteren bijzonder vooropstelden, zijn de Anarchisten: *H. Arvon, L'anarchisme*, Paris, 104/115 (*La propagande par le fait*), toont het klaar aan.

Bekend is Sergej Netsjajef, *Der revolutionäre Catechismus*, waarin 'Pandestruktion', (alvernietiging) voorgestaan wordt. Zegt Netsjajef: "Het loutere woord heeft in de ogen van de revolutionair slechts waarde voor zover het onmiddellijk gevolgd wordt door de 'daad': het leven van het volk moeten wij binnenvallen d.m.v. een reeks hopeloze, zinloze aanslagen" (o.c., 105). -- M.a.w.: aanslagen zijn een efficiënte vorm van acteren-met-retorische-waarde!

Opm.-- *H. Arvon, Le gauchisme,* Paris, 1977-2, 97/98 (*Le spectacle*), waar het 'agerende' vieren ter sprake komt.

Men kent, wellicht, de creativiteitstheorie van Georges Sorel (1847/1922; Proudhoniaan): in de lijn van Nietzsche en Bergson stelt hij voorop dat het "pure redeneren" telkens weer op niets uitloopt, terwijl 'actie' creatief is.

De Postmoderne 'performance'.

Bibl. st. *-- H. Bertens/Th. D'haen, Het Postmodernisme in de literatuur,* Amsterdam, 1988. -- De viering van "de energie" (Fiedler, Sontag), samen met de cultuurrevolutie van de zestigerjaren, typeren de Counterculture (Tegencultuur), die in de vijftigerjaren van de grond komt (met de Beatnik's). - Daarin situeert zich de 'performance', de "ludieke uitvoering".

Structuur: **a.** een gegeven (het thema) - b.v. verwording o.g.v. geldzucht - is de inhoud;

b. de vorm waarin die inhoud gegoten wordt is een 'spel', acteren, dat, terwijl het geacteerd wordt, zijn eigen spelregels schept.

Gevolg: een performance is onherhaalbaar. Herhaalde men ze toch, dan begint men met vooraf bestaande spelregels!

De 'Fragmentaristische' roman (R. Brautigan), de 'Ludieke' roman (A. Robbe-Grillet), Living Theatre, Body' Art (Gilbert, George) zijn daar uitwerkingen van.

ER23

De retorische 'structuur':

Wij hebben, nu, de beschikking over een zeer oud denkschema (paradigma, schoolvoorbeeld) dat na wat wij gezien hebben zijn, uiterst sterke vitaliteit ('levenskracht') bewijst: zelfs de meest Moderne of Postmoderne gegevens kunnen erdoor belicht worden.

Mondigheid.

Mondigheid - ontvoogd zijn - is in sedert de cultuurrevolutie van de Postmodernen.

De agogen (pedagogen, andragogen), -- de agogiekers (de theoretici van het agogisch gedrag), -- zij allen hebben het de laatste jaren - o.m. onder invloed van Beatnik's, Hippie's en Yippiels (New Left, Nieuw Links, Gauchisme) - over mondigheid.

Loskomen uit de greep van de medemens voor zover deze 'aliënerend' (vervreemdend, d.i. de medemens van zijn identiteit berovend) inwerkt. Wat vroeger 'kuiperijen' heette, heet nu 'manipulatie': een aantal tijdgenoten lijkt maar één enkele vrees te koesteren, nl. niet gemanipuleerd te worden. Daarin

speelt de 'indoctrinering' soms een hoofdrol: men ziet overal het spook van de indoctrinatie rondwaren.

Welnu, geen beter middel om kuiperij/ manipulering, resp. indoctrinering tegen te gaan - en bij onszelf (waarom niet onze eigen manipuleringen eerst onderzoeken?) én ook bij medemensen - dan de aloude retoriek, die ons een perfect bruikbare structuur, met vijf geledingen, biedt.

De 'structuur' van onderwijs- en opvoedingsgedrag. -
Een leerkracht gaat naar school. Ontleden wij even retorisch.
1.1. Er is een boodschap (bericht), nl. de lesinhoud.

1.2. Die boodschap heeft een volgorde (het plan van de uiteenzetting).

1.3. Zij wordt liefst verwoord in een gestileerde taal en optreden. -- Ziedaar de textuologische retoriek. -

2.1. Een goed voorbereide les behelst een minimale memorisering, gekruid met vlotte improvisering (al was het maar doordat een leerling(e) plots de vinger opsteekt en een onvoorziene vraag stelt die de geprogrammeerde tekst stoort).

2.2. Lesgeven is acteren: een leerkracht die nooit gevoelens uitdrukt (expressie).- stotterende dictie, lamme gestiek, flauw voorkomen, manke infrastructuur vertoont, zal zeker anders inwerken op het publiekje dat zij voor zich heeft, dan degene bij wie al die dramaturgische elementen niet zo zijn.

Besluit. -- De act van lesgeven en opvoeden wordt sterk verhelderd dankzij de retorische basisstructuur die wij overlopen hebben.

ER24

2.-- De signifische benadering. (24/27)

Het uitgangspunt (vooropstelling) van de Significi kan als volgt worden samengevat:

1. Indien, vooral in een multicultuur (een beschaving waarin o.m. over de grondslagen (vooropstellingen) radicale discussie is), gebrek aan goede verstandhouding heerst, dan vloeien daaruit vele, zo niet alle misstanden voort;

2. Gevolg: laten wij het onderzoek richten op het fenomeen 'verstandhouding' en al wat daarmee strookt of al wat daarmee samenhangt (vooral de taal). Dit type onderzoek heette Victoria Lady Welby (1837/1912) 'significa'. Deze zienswijze komt van de grond rond 1850. Zij is nog steeds 'actueler' dan ooit.

In 1892 leert Frederik van Eeden (1860/1932; behorend tot De Tachtigers; -- arts, wijsgeer, redenaar, -- dichter en prozaschrijver; bekeerde zich tot het Katholicisme; zeer begaafd op occult gebied (denk aan zijn droomkunde of onirologie)) - bij een lezing over psychotherapie (toegepaste psychologie) - Lady Welby kennen.

Terloops: *E. Walther, Hrsg., Charles S. Peirce, Die Festigung der Ueberzeugung und andere Schriften*, Baden-Baden, 1965, 143 (*Ueber Zeichen,-- aus Briefen an Lady Victoria Welby*) meldt ons dat deze dame - ooit hofdame aan het hof van koningin Victoria (1819/1901) - internationale betrekkingen op hoog peil onderhield.

Wat ontleedt de significa? "The significance in all its forms and thus working in every possible sphere of human interest and purpose" (De betekenis in al haar vormen en dus aan het werk in iedere mogelijke kring van menselijk belang en doelstelling). Aldus Welby.

De Signifische Kring.

Frederik van Eeden komt met Welby's begrip naar Nederland. Met Gerrit Mannoury (1867/1956), De Haan, Brouwer komt het tot een signifisch denkgenootschap.

Pater J. van Ginneken, S.J.-prof in literatologie Univ Nijmegen is lid van 1919 tot 1923. Verder: Dr Godefroy, Prof Clay, Prof Westendorp Boerma, Prof Fischer e.a.

De bijeenkomsten namen de vorm van Socratisch gevoerde gedachtewisselingen - 'dialogen' (Platon) - aan. In de geest van Welby stond men stil bij communicatie-onderzoek, -- taalkunde (pragmatisch (doelgericht), -- psycho- linguïstisch en sociolinguistisch).

M.a.w.: al wat verstandhoudingsmlddelen is. -- In 1926, door gebrek aan weerklank, wordt de Kring opgeheven.

Wat niet betekent dat het begrip, teken van de verstandhoudingscrisis waarin wij ons, sedert + 1850, bevinden, geen weerklank vond.

ER25

Zo komt +/- 1935 een brede signifische beweging in Nederland op gang.

Opm.-- Kijken wij naar de titel van *J. Habermas' Theorie des kommunikativen Handelns* (1981), en wij zullen zien dat Habermas een analoge theorie omtrent de verstandhouding - 'consensus' - ontwikkelt (gesteld o.m. tegenover het Postmoderne 'fragmentarisme' (Fr. Lyotard) en 'deconstructionisme' (J. Derrida: E.R. 16v.), allebei tekens van misverstanden en taalgeschillen).

De taaldaad, sociolinguistisch.

G. Nuchelmans, Proeven van Analytisch filosoferen, Hilversum/ Amsterdam, 1967, 13/29 (Wijsgerige analyse van taaldaden), zegt dat de term 'taaldaad' vooral dateert van de significi (betekenisonderzoekers), -- waarbij naar *G.Mannoury, Significa (Een inleiding*), Den Haag, 1949, verwezen wordt.

Een taaldaad is een verstandhoudingshandeling - gesitueerd in ruimte (synchronisch) en tijd (diachronisch) - d.m.v. taalmiddelen.

Wanneer wij, na een aandachtig gevolgde uiteenzetting, zeggen: "De spreekster heeft de hele uiteenzetting, eigenlijk niets nieuws gezegd", dan verwoorden wij ons begrip van haar 'boodschap' (bericht, informatie), vergeleken met wat wij reeds wisten voordat de uiteenzetting begon. De taaldaad van spreekster wordt als dramatisch 'overtollig' (desnoods vervelend) aangevoeld. Zij heeft zich vergist, inzake de reeds aanwezige informatie bij haar gehoor. Mannoury benadrukt de betrekkelijkheid van de taaldaad.

Appl. mod. -: Denk aan uw gebuur politieagent.

(a) Als gebuur heeft hij, gebeurlijk een 'gemeenzame' (op gelijkheid en vertrouwelijkheid gesteunde) verstandhoudingsvorm. Gebeurlijk gaat gij met hem zelfs 'intiem' of 'familiair' om (gemeenzame taalvorm).

(b) Doch, op zekere dag, is hij van dienst met zijn collega. Gij wordt door beiden betrapt op een overtreding. Meewarig bekijkt uw gebuur u, insinuerend dat "hij er nu eenmaal niets kan aan doen, gezien zijn collega". Hij spreekt u afstandig aan. Als ambtenaar (ambtelijke taalvorm).

De sociologische context van zijn spreken met u (en omgekeerd) verandert de taaldaad soms zeer grondig. Meteen ook de verstandhoudingsvorm.

De gebroeders Karamazof.

Deze laatste roman van Fjodor Dostojefski (1821/1881) was bedoeld als het eerste deel van een trilogie over de multicultuur (1679/1860), waarin Rusland en het Westen", geraakt waren.

ER26

(a) De vier gebroeders Karamazof aarden naar vooral hun somber hoogmoedig en genotszuchtige vader. Wat het ene geschil na het andere met zich brengt.

(b) Alsof die familiale slechte verstandhouding nog niet genoeg was, geeft Dostojekfski ons een danig verdeeld en onenig Rusland (en, meteen Westen) te zien: de aloude kloosters en startsy (charismatisch begaafden), de Russische adel, de vrouwen, tot en met de half dierlijke, half duivelse Smerdjakof en de 'occidentalistische' godloochenaars maken, samen, één grote steeds maar 'helser' wordende multicultuur met haar misverstanden en afbouwvormen uit.

Dit alles op de achtergrond van de aloude Orthodoxe Kerk die het ideaal van een verstandhouding type Pinksteren voorhoudt te midden van een Babelse taalverwarring (versta: taalgeschillenreeks). -- Waarlijk een signifische roman.

Taalanalyse.

De Analytische filosofie vooral specialiseerde zich in - wat men als een verdieping van de significa kan duiden - ontleding, op de eerste plaats logisch, maar ook pragmatisch b.v. van ons taalgebruik.

"Met de zin (uitspraak) verlaat men het gebied van de taal als stelsel van tekens en komt men in een andere wereld terecht, nl. de wereld van de taal als mededelingswerktuig. Zo gezien is de zin de kleinste eenheid van het taalgebruik" (Em. Benveniste (1902/1976), 1962). -

Waarop J.R. *Searle* (1932/…), bekend om zijn *Speechacts* (1969), reageert: de kleinste eenheid inzake communicatie is niet de zin, doch de veroorzaking van de zin, nl. de act van het spreken, zoals b.v. in bewering, vraagstelling, belofte, bevel e.d. .

Een taal spreken is, volgens Searle, dan ook zulke taalakten stellen volgens welbepaalde regels, zgn. regels van het taalgebruik.

Hier zij kort verwezen naar de Taalanalyticus J.L. *Austin* (1911/1960), bekend om zijn *How to Do Things with Words* (Oxford, 1962). Austin was een der eerste Analytici om het handelings- of taaldaadkarakter van minstens een gedeelte van ons spreken centraal te stellen.

Zo b.v. —

a. Taal in de 'constative' zin, d.i. als middel ter vaststelling (bevinding) van een gegeven, 'representeert' (geeft weer) de werkelijkheid (het 'referentiele' (weergevende) aspect).

b. Taal in de 'performative' zin (de strikte, pragmatisch bedoelde taaldaad) verandert de werkelijkheid. -

Besluit. -- Er bestaan, behalve beschrijvende (descriptieve) uitspraken, talige handelingen. Wat niet belet dat het onderscheid tussen beide soms zeer onooglijk is.

ER27

Appl. model.

Dat beschrijvende en meer-dan-beschrijvende uitspraken ineenlopen, blijkt uit volgend voorbeeld. -- Iemand zegt u: "Ik beloof u tussen te komen bij uw patroon".

(1) Indien hij/ zij de waarheid zegt, is deze uitspraak weergave van werkelijkheid (beschrijvend).

(2) Maar het is meteen duidelijk dat

a. hij/zij zich voor u inzet (wat een verandering van de werkelijkheid is tussen u en hem/haar),

b. dat hij/ zij zich opdringt a.h.w. bij uw werkgever (wat de werkelijkheid tussen hem/haar en de werkgever verandert). -

Om het Engels van Austin te gebruiken: het veranderen der werkelijkheid, eigen aan talige daden, is 'illocution'.

Taalwetenschap (linguïstiek).

Onder 'taalwetenschap' worden samengevat:

a. foniek, die twee taken vertoont, nl. fonetiek (fonetica), d.i. natuurkundige en fysiologische studie van de spraakklanken, en fonologie, d.i. de studie van de spraakklanken als elementen binnen het taalstelsel;

b.1. “Syntaxis” d.i. de ontleding van de rede- en zinsdelen (= zinsbouw, woordvoeging) voor zover ‘voegbaar’, d.i. voor onderlinge ordening vatbaar;

b.2. Semantiek, d.i. de leer omtrent de betekenissen der woorden (ook wel: semasiologie), betekenisleer. -

Opm.-- Men verwarre deze termen niet met de termen die de semiotiek der geformaliseerde taal weergeven (syntaxis, semantiek, pragmatiek), ofschoon er duidelijk analogie is.

Bibl. st.: M. *Baratin / F. Desbordes, L’analyse linguistique dans l’antiquité classique, I (Les théories),* Paris, Klincksieck, 1981, waarin de oorsprong van de taal, -- de indeling van de grammatica, de omschrijving van de rededelen,-- het klankaspect, -- de teken-theorie, de betekenis en de verwijzing naar de werkelijkheid (referentie), de analogie, de afwijkingen inzake taalgebruik,-- de welsprekende, vakwetenschappelijke en wijsgerige talen ter sprake komen;--

S. J. Smith, Sprache und Denken als sprachphilosophisches Problem von Locke bis Wittgenstein, Den Haag, 1968; --

O. Ducrot/ Tzv. Todorov, Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage, -- de taalkundige strekkingen, de toepassingsgebieden, de basisbegrippen gevend.

Besluit. -- Het substraat is de taal; de bovenbouw is - signifisch gezien - het stichten of herstichten van verstandhouding tussen mensen. Zo gezien is ‘taal’ verstandhoudingsmiddel.

ER27

3.-- De communicatieleerstellige benadering. (28/31)

R. Barthes, L’aventure sém., 95, vermeldt dat Aristoteles’ Retoriek een informatie-leerstellige structuur vertoont.

1. *Retoriek 1* behandelt de berichtgever/ berichtgeefster als bron van een boodschap (informatie), -- zo b.v. de redenaar met een betoog;

2. *Retoriek 2* heeft het over de berichtontvanger/ berichtontvangster als eindpunt van een boodschap: het publiek en de driftenleer worden hier ter sprake getracht;

3. *Retoriek 3* behandelt de berichtgeving als draagster van een boodschap; hierbij komen én de schikking (E.R. 10) én de vormgeving (E.R. 12) ter sprake.

Zoals iedereen zien kan, is de huidige communicatieleer een actualisering van een Antiek-Griekse structuur.

Bibl. st.. - *G. Fauconnier, Algemene communicatietheorie*, Utr./Antw., 1981;

Colin Cherry, On Human Communication (A Review, a Survey, and a Criticism), Cambridge (Mass.) / London, 1966-2 (een basiswerk);

R. Scherer, Philosophies de la communication, Paris, Sedes, 1971 (een basiswerk).

J.R. Pierce, Symbolen en signalen (Aard en werking van de communicatie), Utr./Antw., 1966 (Pierce inspireert zich aan *Claude Shannon, A Mathematical Theory of Communication* (1949));

Ev. Dennis/J. Merrill, Basic Issues in Mass Communication (A Debate), New York, MacMillan, 1984 (voor en tegen van dertien hete hangijzers).

Retoriek als metataal.

De semantiek leert ons dat de werkelijkheden waarover wij ons in zinnen uitdrukken, de 'nultrap' zijn (er is nog geen teken), -- dat die zinnen zelf de 'eerste trap' (objecttaal) uitmaken (er zijn tekens waarin over de werkelijkheid gesproken wordt), -- dat de zinnen die men uitspreekt over de zinnen die de 'tweede trap' (metataal) uitmaken, als "taal omtrent de taal" (tekens omtrent tekens).

R. Barthes, L'aventure sém., 86, definieert dan ook de retoriek als de metataal over de taal der sprekers/spreeksters. -- Dit behelst dat een tekenleer eigen is aan informatie- of communicatieleer.

Semiotiek/ semiologie.-

Bibl. st..- *Ch. Morris, Foundations of the Theory of Signs*, in: *International Encyclopaedia of Unified Science, Series I, No. 2,* Chicago, 1938 (Morris werkt de semiotiek van Ch. Peirce (1839/1914; Pragmaticistisch denker) uit);--

ER29

B. Toussaint, Qu'est-ce que la sémiologie? Toulouse, 1978 (Toussaint inspireert zich vooral aan Ferdinand de Saussure (1857/1913; taalkundige

aan de oorsprong van het Structuralisme), die een semiologie (leer der tekens binnen een samenleving ontwierp). -- Dit leidt ons in in de twee types van tek). --er.

Semiotiek: syntaxis/ semantiek/ pragmatiek.

Een leerkracht zegt tot een leerling(e): "Wat verstaat gij onder "een vierkant"?

a. ***Syntactisch***: de volgorde van de woorden die dat zinnetje tot een zinnig (= informatiebevattend) geheel maken, wordt door de syntactische semiotiek nagegaan,

b. *Semantisch:* de betekenis (= informatie, boodschap, inhoud) die door de leerkracht in dat zinnetje gelegd wordt, in de hoop dat de leerling(e) ze 'snapt' (= zinvatting), is object van de semantische semiotiek.

c. *Pragmatisch:* de strekking (doelgerichtheid) van dat zinnetje, erin gelegd door de sprekende die een resultaat wil bereiken, wordt door de pragmatische semiotiek onderzocht.

Semiologie: het betekenende (betekenaar)/het betekende (syntagma/ associatie).

"Wat verstaat gij onder "een vierkant"? -

a. Het betekenende (de betekenaar; signifiant, Sa) is het akoestisch (hoorbaar) teken (de betekenende klanken die de zin uitmaken) (term); het betekende (signifié, Se) is want het akoestisch teken betekent (begrip).

b. Het syntagma is de volgorde der tekens (vgl. syntaxis). De associatie (later ook 'paradigma' geheten) is dat waaraan hetzij het klankteken (term) doet denken hetzij de keninhoud (begrip) ervan eveneens doet denken. Zo b.v.: 'vierkant' verwijst naar 'viertal' en naar 'voor- en achterkant' (als term, Sa), -- naar 'rechthoek', 'cirkel' (als begrip, Se); 'verstaat' doet denken aan 'staan' (term) en aan 'niet verstaan' en 'begrijpen' (begrip).

Het is duidelijk dat wie b.v. een toespraak houdt, met beide tekentheorieën rekening moet houden. -- Wie b.v. spreekt over de Islam, roept 'associaties' (paradigmata) op die bij sommige hoorders/ lezers die ongunstig kunnen werken, vooral sedert de Golfoorlog (02.06.1990/ 01.03.1991) bij een aantal mensen nare gevoelens en herinneringen nagelaten heeft.

Algemene informatieleer. -- A.J. Ayer (1910/1989; Taalanalytisch denker) heeft de nadruk gelegd op de algemeenheid, in het heelal, van het informatieproces.

ER30

De anorganische natuur wisselt materie, energie en informatie (de verborgen voorschriften ('instructies') of 'ideeën' (zoals Platon zou zeggen), aan het werk in materie en energie) uit.

De organische natuur (planten, dieren, mensen) verheffen dit algemeen proces uit op hoger vlak: het kalfje, pasgeboren, is 'geïnformeerd' zo dat het 'instinctmatig' de uier van het moederdier zoekt om melk, warme melk, te zuigen.

De menselijke natuur - aldus Ayer - wisselt niet enkel zakelijke informatie, maar ook wensen, bevelen, gemoedstoestanden, ja, vergissingen uit. -

Slotsom: communicatie is een alom aanwezig proces, waarvan wij, in de retoriek, het menselijke type analyseren. *Cf. Pierce, Symbolen en signalen*, 11 (die daarop wijst).

Twee hoofdtypes van communicatieve.

G. Fauconnier, Algemene communicatietheorie, wijst erop hoe veelvuldig - de laatste jaren - de communicatietheorieën geworden.

a. *De Fenomenologie*

De beschrijvende, sterk psychologisch gerichte methode van Edm. Husserl (1859/ 1936; stichter, binnen de Oostenrijkse School, van de intentionele fenomenologie of fenomeenbeschrijving.

Verder de Begrijpende methode ('Verstehende', Comprehensieve methode, -- stichter: Wilh. Dilthey (1833/1911: methode der Geisteswissenschaften)), die via de uitdrukkingstekens die een levend wezen vertoont, tracht door te dringen tot de 'ziel' (geest, subject) ervan, beheersen.

B.v. *M. van Schoor, Bestaanskommunikasie*, Bloemfontein, 1977. Hier is berichtuitwisseling een kwestie van mensen die in intersubjectieve en sociale situaties gewikkeld zijn: een 'mededeler/mededeelster' deelt iets (mededeling, boodschap) mee in een 'medium' (code, tekens), waarin de mededeling vervat

wordt (woorden, gebaren), aan een 'ontvanger/ ontvangster'. 'Communicatie' hier is verwoord in termen van 'ontmoeting' (kennismaking tussen personen).

b. *De moderne technieken inzake informatiemededeling*

De elektrische communicatie (en haar technologische analyse) - inspireert een wijdverspreide communicatieleer (die o.m. in het Cognitivisme een rol speelt).

Hier staan niet levende personen die met mekaar kennis maken, centraal maar machines: de 'bron' (verzender) van een 'bericht' 'codeert' (zet in tekens om), volgens een 'code', informatie, die de 'bestemmeling' (ontvanger) 'decodeert' (d.i. uit de doorgezonden tekentaal verstaat). 'Communicatie' is hier technisch-machinaal verwoord in termen van 'codering/decodering'.

ER31

Ethologische benadering.

Bibl. st. -- A. Haymer, Vocabulaire étnologique (Allemand/ Anglais/ Français), Berlin/ HambHamburg/is, 1977, 191s.

De gedragsbiologie - ethologie - stelt bij dier en mens verstandhoudingsmiddelen vast. De communicatie (interactie inbegrepen) behelst o. m. tactiele handelingen - het moederdier verzorgt het jong door aanrakingen, chemische handelingen - de geuren die b.v. bij de paring loskomen uit beider lichamen, - optische akten - het oog merkt beweging en mimiek op -, akoestische - de kreet van het wijfje wordt opgemerkt door het gehoor van het mannetjesdier.

Slotsom: de ethologie is één aspect van een veralgemeende informatieleer: in aanrakingen, opvangen van geuren, zien, horen wisselen dier en mens op het biologisch peil van leven informatie uit.

Psychodramatische benadering.

Jacob L. Moreno (1889/1974) stichtte de groepenpsychotherapie.

Bibl. st..-- *J. Moreno, Gruppenpsychotherapie und Psychodrama (Einleitung in die Theorie und die Praxis*), Stuttgart, 1973-2.-

Hij onderscheidt drie psychiatrische revoluties:

1. Philippe Pinel (1745/1826; *Traité médico-philosophique sur l' aliénation mentale ou la manie* (1801)), staat, i.p.v. genadeloze

krankzinnigenbehandeling, 'zachte omgang' ermee. "Pinel bevrijdt de waanzinnigen uit hun/ haar geketende toestand";

2. Sigmund Freud (1856/1939 Psychoanalyse) sticht naast de eenzijdig-geneeskundige behandeling de eigenlijke psychotherapie, stricto sensu;

3. Moreno, met zijn sociometrie, sociatrie (psychiatrie via sociale communicatie) en psychodrama (het spelen van problemen), vervangt - vanaf omtrent 1914 - de eenzijdig - individuele psychotherapie.

Moreno: "De therapeutische groep is (...) niet enkel een tak van de geneeskunde en een vorm van samenleving, maar ook de eerste stap in de kosmos". (O.c.,3f.).

De term 'kosmos' en 'kosmisch' gebruikt hij om aan te duiden dat de mens, behalve in de maatschappij (sociatrie), bovendien - zoals nu b.v. door het Holisme (o.m. in New Age) benadrukt wordt - in de algehele kosmos (heelal). Blijkbaar speelt de (hyper)sensitiviteit (het heldere waarnemen) daarin een sleutelrol.

'Kosmische communicatie'.

1. Moreno gaat, natuurlijk, zoals iedereen uit van de gewone 'gespreksmatige' ('dialogische' zegt hij) communicatievorm, die zich van de logisch-pathetische taal bedient.

ER32

2. "De taal is - hoe gewichtig ook in de ontwikkeling van enkeling en groep - steeds slechts de in hoofdzaak logische (...) vorm van verstandhouding.
Zo beweert Moreno.

a. In de leefwereld van de baby en het kind spelen niet-talige factoren een hoofdrol.

b. In de zgn. groepen is als methode een type van communicatie aangewezen dat de taal overschrijdt.

Besluit: "De taal vertegenwoordigt slechts een deel van de ganse psyché". Zo sprak Moreno. De 'kosmische communicatie' is weerom een stuk van een veralgemeende communicatieleer.

Appl. model: "Es war wie eine Katharsis;

O.c., 14f.. -- Als jonge arts sticht Moreno het Stegreiftheater (1921), -- in Wenen. "Om de therapeutische mogelijkheden gelegen in een o.l.v. een geneesheer goed gestructureerd uitleven van zielsconflicten te toetsen". Een jonge actrice was op haar best in de rol van heiligen, heldinnen, zacht-romantische figuren. Een toneeldichter huwt ze. Op zekere dag beklaagt de man er zich over dat zijn huwelijk ondraaglijk is: de schijnbare engel van een vrouw was in een echte feeks veranderd.

Waarop Moreno: "Als wij ze eens b.v. de rol van straatmadelief deden spelen". "Zij speelde de rol met zo'n echtheid dat men ze niet meer herkende (O.c., 15). Het publiek was zelfs gefascineerd.

De man stelde van dan af vast dat de woedeaanvallen in aantal afnamen en minder lang duurden. "Vaak begint zij plots te glimlachen als zij aan gelijkaardige taferelen denkt waarin zij een rol speelde" (ibid.).

Meermaals ook glimlacht zij reeds voordat de aanval zich voordoet "weil sie genau weisz wie er sich abspielen wird" (omdat zij precies weet hoe de woedeaanval zich zal afspelen).

Moreno: "Es war wie eine Katharsis"
('Katharsis' is
a. in sacrale zin een occulte handeling die uitzuivert en op hoger vlak verheft,

b. in toneelkundige zin het gevoel van bevrijding n.a.v. een meegeleefd toneelstuk).

Moreno zet door: hij geeft de vrouw rollen te spelen die perfect met haar huwelijkssituatie klopten. De man werd, daardoor, een beter begrip van de ware aard van zijn vrouw rijker. Meteen werd hij geduldiger.

Waarop Moreno ze voorstelt samen op te treden: het paar improviseert dialogen die beider problemen weerspiegelden (gezin, kindsheidsgebeurtenissen, wensdromen, plannen).

Enkele weken later was de huwelijksverstandhouding teruggekeerd, -- ja, het publiek leefde de catharsis mee.

ER33

4.-- De pragmatische benadering. (33/38)

Bibl. st. *-- Fr. Latraverse, La pragmatique (Histoire et critique)*, Bruxelles, Mardaga, 1987 (waarin het doel- en resultaatgerichte aspect van de taaldaden ter sprake komt binnen de semiotiek en ook - algemener - de logica en de toegepaste logica);

H. Stachowiak, hrsg., Pragmatik (Handbuch pragmatischen Denkens), Hamburg, F. Meiner, 1989. Dit laatste werk is deel III, na de delen I en II (die historisch zijn).

Aristoteles, Retoriek, II, in fine, vooral heeft het over - wat hij in zijn perspectief als het middel bij uitstek beschouwt om mensen een of andere "louter retorische overtuiging" bij te brengen

Het enthymeem.

Bibl. st.-- *J. Sprute, Die Enthymemtheorie der aristotelischen Rhetorik*, Göttingen, Vandenhoeck / Ruprecht, 1982. -- 'Enthumema' betekent "alwat in de geest aanwezig is".

Vandaar: al wat onuitgesproken, ja, on- of onderbewust is.

Syllogistisch gezien: een sluitrede waarvan degene die ze voordraagt, minstens een gedeelte weglaat (onderverstaat). Zo'n bondige sluitreden - aldus Aristoteles - gaan er bij een zeker publiek heel wat beter in dan als overtollig overkomende, langdradig uitgewerkte 'redeneringen'.

Eco's "open werk".

Bibl. st..-- *Umberto Eco, L' oeuvre ouverte*, Paris, Seuil, 1965. -- Eco (1932/2016 ; semiotieker) beweert dat b.v. reeds de Barokwerken (+/- 1560/1660), maar vooral een aantal recentere kunstwerken een 'openheid' vertonen, d.i. een vatbaarheid voor veelduidigheid, en dit in hun structuur zelf. Men zou de titel van zijn boek kunnen omvormen tot "*De open structuur*".

Appl. modellen. -- *P. Boulez, Derde sonate voor piano*: de veertien onderdelen kunnen - net een stel fiches - door de duiders en duidsters naar believen onderling 'gecombineerd' worden; dermate is hun 'configuratie' los.

St. Mallarmé, Livre: de lezer(es) kan, de hoofdstukken schikken naar willekeur.

Calder's "beweeglijke beeldhouwwerken": ieder onderdeel zit los en kan met de andere anders ineengeschoven worden. Zo ook de romans van James Joyce.

Eco heet dat "de rijkdom van een werk". Een 'rijkdom' die werken met een vaste structuur natuurlijk niet vertonen. Wat niet belet dat ook deze laatsten voor vele duidingen vatbaar zijn (perspectiviteit). -

Slotsom: of het nu d.m.v. een open of gesloten structuur is, iedereen die iets bestemt

ER34

voor een medemens, vindt er wel iets op om van die medemens een zingever/ zingeefster te maken. Bij Eco overheerst, natuurlijk, behalve het zin-vatten (d.i. nauwkeurig waarnemen wat de auteur bedoelt), het zinstichten ('hineininterpretieren').

In het geval van de losse structuur staat het onthaal (ontvangst, opvang, 'receptie') van het werk centraal. Meteen is de pragmatiek 'onthaalgerichter' dan in het geval van de gesloten structuur. Wat ons bij de onthaaltheorie brengt, waarop in de grond iedere pragmatiek behoort gericht te staan.

Onthaalleer. -- *G.I. Schweikle, Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 365 (Rezeption), leert ons dat 'receptie' twee betekenissen heeft.

1. Een oudere betekenis (vergelijkende literatologie),: de verspreiding en (na)werking van een werk.

2. Sedert +/- 1965: het onthaal bereid door de lezer(es). Het is in deze betekenis voor-al dat wij de term gebruiken.

Bibl. st. -- *W. Reese, Literarische Rezeption*, Stuttgart, Metzler, 1980 (de voorgeschiedenis gesitueerd voor +/- 1965: Marxistische theorie (F. Mehring, K. Kosik), Structuralistische theorie (Prager School), Hermeneutische theorie (Gadamer) e.d..); -

-. *R. Segers, Het lezen van literatuur* (*Een inleiding tot een nieuwe literatuurbenadering*), Baarn, Ambo 1980 (het algehele gebeuren dat én het

stellen van een werk én de verwerking ervan door het publiek behelst, -- met het accent op het onthaal);

G.Grimm, Rezeptionsgeschichte (Grundlegung einer Theorie), München, Fink, 1977 (o.m. het probleem van de verhouding tussen de bedoeling van de auteur en het onthaal);

M. Buursink,e.a., De wetenschap van het lezen (Tien jaar theorie der literaire receptie), Assen/ Amsterdam, Van Gorcurr 1978.--

Opm.-- De Konstanzer Schule.

De profs van de univ. van Konstanz, H.T. Jauss en in diens lijn W. Iser, zetten de nieuwe tak van de literatologie in, die sedertdien een ware rage ontketend heeft. Met een heel stel theorieën en soms hypergesofistikeerde begrippen. -- Laat ons bij de eerder simpele analyse blijven.

Japans snellezen.

Bibl. st. -- *A. Lacroix, Elle peut lire 200 pages par minute* ! in : *Madame Figaro (Spécial Japan), Ed. internat.*, No. 163, 05.12.1986, 130/132, 134, 136.

Bekend is dat b.v. Napoleon en Kennedy snellezers waren. Maar wat de nieuwe, op traditie gesteunde -Japanse leesversnellingsmethode te zien geeft, overtreft op verbazende wijze wat wij, Westerlingen, kennen.

ER35

1.-- *Yokohama (Tokio).*

In de klas hoort men slechts de stilte. De leerlingen - de rug volkomen recht op de stoel, de ogen gesloten - concentreren zich. -- Voor iedere leerling/leerlinge op een ezel een blad wit papier met een zwart punt in het midden. -

"Yooo?" ("Gereed?"). -- "Haï!" ("Ga uw gang!"). -- De leerkracht drukt de chronometer in: vijftig donkere blikken (...) zuigen zich op het punt vast (...). Zonder verpinken. Met starende ogen. (....) In steeds volslagen stilte. Ondertussen gaat de tijd zijn gang. (...).

"Rust!" zegt de leerkracht: de chronometer markeert één minuut. -- De naam van deze oefening: "Oefening in concentratie op één punt voor leerlingen-beginners in snellezen".

De vorige snellees-methoden komen uit de USA en Frankrijk (+/- 1965): zij laten toe drie tot viermaal sneller te lezen dan de doorsnee.

De Japanse methode laat toe zestig tot zeventigmaal sneller te werk te gaan: b.v. vier boeken van tweehonderdvijftig bladzijden elk in acht minuten. Kijken wij wat resultaat dat kan geven.

2.-- *Miki, het veertienjarig meisje.*

De N.H.K. (de Japanse nationale tv) opent de camera's op Miki. Een boek van tweehonderd bladzijden wordt open voor haar gebracht. -- De ogen staren plots, -- zeer wijd geopend. De pupil zet zich uit (…) en begint in volle vaart te bewegen: van beneden naar boven, van links naar rechts. Onderwijl vliegen de bladzijden erdoor (.„). Juist één minuut: Miki doet het boek toe, -- sluit een ogenblik de ogen. Opent ze: "Het is de geschiedenis van een schrijver …".

Slotsom: Miki bezit een leesvermogen van 60.000 tot 80.000 letters per minuut. Daarmee wordt zij geklasseerd tussen de tweede en de eerste graad van snellezen (…).

Duiding. -- Het grote verschil tussen onze en de 'Oosterse' leeswijze: het herstichten, op huidig vlak, van voorouderlijke meditatiewijzen. -

Eén duiding zegt dat onze geest, dankzij de alfa-golven, een en al ontvankelijkheid is: alles gaat erin en het geheugen is als een vloeipapier dat alles opslorpt en bewaart.

Terloops: dit is typisch voor wat men nu heet 'New Age', nl. het herstichten van Archaïsche methoden binnen Modern en Postmodern leefkader.

Meteen hebben wij de basisvooropstelling van iedere 'receptie' voor ogen: lezen, snel lezen in onze wereld van teksten.

ER36

De 'receptie', fenomenologisch bekeken.

Bibl. st.

Edm. Husserl, Die Idee der Phänomenologie (Fünf Vorlesungen), Den Haag, Nijhoff, 1950;

Alph. de Waelhens, Existence et signification, Louvain / Paris, 1958 ;

Arn. Metzger, Phänomenologie und Metaphysik (Das Problem des Relativismus und seiner Ueberwindung), Pfullingen, Neske 1966.

De intentionele.'fenomenologie'

(Oorsprong: de Oostenrijkse School) kan als volgt gekarakteriseerd worden:

a. Er is het gegeven, 'fenomeen' (verschijnsel, Antiek-Grieks: 'fainomenon'), d.i. alwat onmiddellijk gegeven (evident, klaarblijkelijk) is;

b. Er is het 'subject', iemand die het gegeven opmerkt, 'waarneemt' ('ervaart').

Uit de 'ontmoeting' (samentreffen) van de twee - object en subject - ontstaat het bewustzijn, van het gegeven, -- in Middeleeuwse taal "de intentio", de gerichtheid van de aandacht (het besef) op het gegevene. Op die basis van "immediate gegevenheid" ('immediatisme') kan men het begrip 'weergave', beschrijving van het fenomeen, of, kortweg, 'fenomenologie' (Grieks: de 'logos', het ter sprake brengen, van het fenomeen), ontwerpen.

Appl. model. -- Hernemen wij Miki, het veertienjarig Japans meisje dat versneld leest:

a. het fenomeen (waarop haar aandacht gericht staat) is de tekst van het haar ter hand gestelde boek;

b. het subject is zijzelf al of niet meditatief lezend (d.i. waarnemend wat gedrukt staat).

Het samentreffen, meditatief of niet, van tekst en lezend meisje is de bron van informatie, het vernemen van waarheid omtrent iets (in casu : de tekst).

Wat zij zegt - dat zal later uitdrukkelijk ter sprake komen. - kan als een 'verslag' ('rapport') bestempeld worden. Dit is een 'fenomeno.logie', het ter sprake brengen van het fenomeen.

Opm.-- Herlezen wij nu E.R. 09 ("Heet van de naald"): men kan zich de vraag stellen welke waarde juist zo'n verslag kan hebben.

1. Bij een veertienjarige (met het gebrek aan rijpheid),

2. na zo'n versnelde 'lectuur' (met het gebrek aan naduiding).

Dichtkunst als 'fenomenologie';

In Miki's geval is de fenomenologe de lezeres. Maar denken wij het geval in van diegene die de tekst opstelt: kan b.v. een dichter in een gedicht

a. een fenomeen

b. naar zijn wezen (= 'wezensvorm', 'eidos', d.i. dat waardoor het van de rest van de werkelijkheid onderscheidbaar is) weergeven, 'beschrijven', resp. (indien het een gebeuren geldt) 'verhalen'?

ER37

Bibl. st.-- *H. Kimmerle, Rainer Maria Rilke en de fenomenologie (Over de samenwerking van dichtkunst en filosofie in een schamele tijd*), in: *Tijdschr.v.filos*. 49 (1987): 2 (juni), 275/ 296.

Terloops: "schamele tijd" is Heideggeriaans, nl. "dürftige Zeit". Na - wat Heidegger met Nietsche heet - "de dood van God", d.i. het feit dat de Moderne en vooral Postmoderne tijd de aloude Westerse waarden niet meer ernstig opneemt (de crisis van de gevestigde waarden, -- ideeën, idealen en 'waarden').

R. M. Rilke (1875/1926: Oostenrijks dichter) was, o.m. in zijn gedichten, gevoelig voor de evolutie van de mentaliteit, -- niet zonder heimwee naar een cultuur met eenheid rond dezelfde waarden. Zodat "schamele tijd" betekent "cultuur-in-volle-waarden-crisis".

Kimmerle typeert 'fenomenologie' als een beschrijving geven zo dat
a. van een gegeven (en diens 'wezen(heid)')
b. een 'beeld' (weergave) ontstaat in de geest.

Als voorbeeld geeft hij o.m. *Der Panther (Im jardin des Plantes, Paris*). -- "Sein Blick ist vom Vorübergehen der Stäbe - so müd geworden, dass er nichts mehr hält. - Ihm ist es als ob es tausend Stäbe gäbe - und hinter tausend Stäben keine Welt. -- Der weiche Gang geschmeidig starker Schritte, - der sich in den allerkleinsten Kreisen dreht, - ist wie ein Tanz von Kraft um eine Mitte, - in der betäubt ein großer Wille steht. -- Nur manchmal schiebt der Vorhang der Pupille sich lautlos auf (dann geht ein Bild hinein, - geht durch der Glieder angespannte Stille) - und hört im Herzen auf zu sein". (*R.M. Rilke, Ausgewählte Werke*, 1, S. 172ff.).

Vertaald: Zijn blik is van het voorbijgaan van de staven zo moe geworden dat die niets meer houdt. Hem is het alsof er duizend staven waren en achter duizend staven geen wereld. - De zachte gang van lenig sterke stappen die in de allerkleinste cirkel draait, is als een dans van kracht om een midden, waarin verdoofd een grote wil staat. -- Soms maar schuift het gordijn van de pupil geruisloos open (dan gaat een beeld naar binnen, gaat door de

gespannen stilte van de ledematen) en houdt in het hart op te bestaan. -- Aldus vertaalt Kimmerle.

Daaraan voegt Kimmerle toe: “Van het uiterlijk van de panter wordt bijna niets genoemd. De pupil is het enige lichaamsdeel waarvan gesproken wordt.

ER38

En toch zien we de panter in zijn kooi duidelijk voor ons. En tegelijk zien wij de triestheid en de resignatie (opm.: gelatenheid) van zijn gevangenschap.

Hoe kan - wat Rilke wil - beter lukken: het innerlijk van de dingen laten zien? Hoe zou men het wezen van de panter in de kooi beter kunnen beschrijven? Dat is toch wat Husserl (***opm.:*** Edm. Husserl (1859/1938; de stichter van de intentionele fenomenologie) altijd wilde: een beschrijving geven waardoor voor onze geest een beeld ontstaat van het wezen”. Tot daar Kimmerle over de strikt fenomenale inslag.

Maar hij gaat verder dan dat: een hele cultuur wordt, heel eventjes getypeerd in *Der Panther*. -- “Hoezeer ook Rilke bij de dingen is met zijn beschrijving, de mensen zijn toch geïnvolveerd (***opm.***: betrokken).

Wie heeft de panter gevangen, in zijn kooi gezet en tot object van de schouwlust gemaakt? Door de mens is de panter niet meer wat die vanuit zichzelf is.

De triestheid van zijn bestaan geeft iets weer van de melancholie in alle dingen die door de mens beroofd zijn van wat zij vanuit zichzelf zijn, -- die tot objecten zijn gemaakt en die in hun innerlijk deze verarming en deze verminking van hun werkelijke wezen te zien geven. De dingen zijn niet meer wat zij waren: ernst en kracht en eeuwigheid, maatstaf voor een adequate (***opm.***: aangepaste) houding van de mens ten opzichte van de grootheid van de gebeurtenissen.

Met de dingen zijn ook de mensen “die Schwindenden”, de wegkwijnenden. De beheersing van de natuur slaat om tot wezensverlies van de dingen en de mensen, van de wereld.

Het noemen van de dingen in het gedicht is de enige weg om hen te redden, -- om te redden wat nog te redden is. De ‘Weltgehalt’ (***opm.***: de greep op de wereld) die zo gevat wordt, heeft de modus (***opm.***: Heideggeriaanse

uitdrukking voor 'zijnswijze') van 'Weltverlust' (***opm.***: het ontglippen van de wereld).

Het wezen dat de fenomenoloog zo graag wilde zien, blijkt een onwezen te zijn". (A.c., 292/293).

Slotsom.

a. Miki gaf een fenomeno.logie van de tekst.

b. Rilke's tekst gaf een fenomeno.logie van een werkelijkheid.

c. Kimmerle geeft een 'fenomeno.logie' (zeer kort, natuurlijk) van de Rilkiaanse fenomenologie.

Semantische nultrap: de tijger in zijn kooi. Objecttaal: Rilke's tekst. Metataal: Kimmerle's tekst over de objecttaal.

ER39

5.-- De duidingsleerstellige benadering. (39/46)

Opzettelijk wenden wij de term 'duidingsleer' aan omdat wij over twee 'grote' duidingstheorieën beschikken, de Peirciaanse interpretatieleer en de Diltheyaanse Hermeneutik.

Bibl. st.--

1. *Peirce. - W.B. Gallia, Peirce and Pragmatism*, New York, Dover, 1966;

Theresa Calvet de Magalhaes, Signe ou symbole (Introduction à la théorie sémiotique de C.S. Peirce), Louvain-la-Neuve, 1981 ;

K.-O, Apel, Hrsg., Charles S. Peirce, Schriften I (Zur Entstehung des Pragmatismus), Frankf.a.M. 1967, Schriften II (Vom Pragmatismus zum Pragmatizismus), ibid., 1970,

*Philosophie***,** Ed. de Minuit, Paris, 10 (1986 printemps), *La métaphysique de Peirce (numéro spécial*).

2. *Z. H. Diwald, Wilhelm Dilthey (Erkentnistheorie und Philosophie der Geschichte*), Göttingen, Musterschmidt, 1968,

O.Pöggeler, Hrsg., *Hermeneutische Philosophie (Texte von Di1972 ;, Heidegger, Gadamer, Ritter, Adel, Habermas, Ricœur, O. Becker, Bollnow*), München, Nymphenburger Verl., 1972;

P. Ricœur, Le conflit des interprétations (Essais d'hermeneutique), Paris, Seuil, 1969.

Appl. model. -- *W. Biemel, Zeitigung und Romanstruktur (Philosophische Analysen zur Deutung des modernen Romans*), Freiburg / München, Alber, 1985, leert ons één der nijpendste aspecten van 'duiden'.

In Heideggeriaanse geest ontleedt Biemel vijf romans, waarin "de tijd" telkens anders geïnterpreteerd wordt.

A. Stifter, Der Nachsommer, laat 'tijd' aanvoelen als herhalend in stand houden.

G. Flaubert, Madame Bovary duidt 'tijd' als toekomst, die men vooruitziet, maar die als een noodlot zinledigheid blijkt te zijn.

Th. Mann, Der Zauberberg, typeert 'tijd' als contrasterend met de alledaagse tijdsrekening tijd betovert, maar doet de alledaagse tijdsrekening verzwinden.

W. Faulkner, A Fable, doet 'tijd' uitschijnen als een alom aanwezigheid die het mogelijk maakt boven het huidige ogenblik uit te stijgen met het oog op een kijk op de geschiedenis.

M. Vargas-Llosa, La casa verde, ziet 'tijd' als een ophoping van onderling vervlochten, gelijktijdige dingen, zonder historische structuur.

1. dezelfde tijd.

2. niet-dezelfde duidingen. Veelduidigheid van b.v. tijd. maar van zo goed als alle gegevens.

Het ergste is dat meer dan één steller meent dat hij de zin vat van 'tijd', waar hij, inzake b.v. de tijd, zin sticht. Twee types van zingeving, duiding.

ER40

Nominalisme/ Realisme.

Let erop: de 'term" tijd' is wat betreft de vijf romans dezelfde, doch het 'begrip' dat erdoor aangeduid wordt, is niet-hetzelfde.

Wat Euripides van Salamis (-480/-406; derde grote toneeldichter, een bekende van Anaxagoras van Klazomenai en van Socrates van Athene), Foin. 499vv., doet zeggen:

"Indien 'goed' en 'wijs' overal hetzelfde waren, dan was er onder de mensen geen geschil meer. In feite, echter, zijn slechts de woorden die men gebruikt, gemeengoed, terwijl hun betekenis van plaats tot plaats verschilt".

1 De nominalist (die zich aan het 'nomen', de term, houdt) houdt het erbij: er zijn geen bewijsbare algemene begrippen. Er zijn slechts algemene 'namen'.

2. De realist, echter, beseft zeer goed dat de 'namen' zeer verschillend, ja, tegenstrijdig geduid worden (daarin is hij het met de nominalist eens), maar hij stelt voorop dat er wel degelijk algemene begrippen zijn, die onder verschillende namen in omloop zijn. Maar hij op zijn beurt stelt vast dat die algemene begrippen dan weer verschillend geduid worden.

3. Wat een Platon van Athene ertoe deed besluiten dat dat wat de basis van verstandhouding, eensgezindheid, die tot op zekere hoogte niet te loochenen is, uitmaakt, 'ideeën' zijn, d.i. modellen van de gegevens, die én in verschillende termen én in verschillende begrippen geduid worden. Dat is de Ideeënleer van Platon.

Tot op heden is die drieledigheid - Nominalisme/ Realisme/ Ideeënleer - actueel. Zij is het teken ervan dat de mens een zingever/zingeefster, duid(st)er, interpretant(e) is. Vooral in onze Postmoderne tijd die door multiculturele situaties gekenmerkt wordt, valt dit duidingskarakter fel op.

Peirce's duidingsleer.

De mens is, volgens *Peirce*, "an interpretant". In zijn: *The Fixation of Belief, in: Popular Monthly xii* (1877), 1/15, zet hij uiteen hoe o.m. vier opvallende types van duiden - zich voordoen. -- Gezien het belang ervan voor de pragmatische retoriek - wie een tekst bereidt voor medemensen, doet er goed aan deze types in acht te namen - , ziehier een korte schets.

1.a. ***De eigenzinnige***.

'Tenacity', eigenzinnigheid, is de hoofdkentrek: de eigenzinnige duidt andermans meningen of objectieve feiten vanuit de eigen vooroordelen, d.i. individuele vooropstellingen. Men "krijgt er niets in" dat niet strookt met die singuliere 'hypothesen' (om Platonisch te spreken). Eigenlijk luistert de eigenzinnige niet eens! Informeert zich eenzijdig.

ER41

1.b. De rechtzinnige.

'Authority', 'gezag' (wat anderen voorzeggen) is de vooropstelling. Let op: in het Nederlands is 'rechtzinnig' niet hetzelfde als 'oprecht' (een subjectieve eigenschap waardoor men uitgeeft wat men inheeft). Zo de traditionalist: "Het is altijd zo geweest".

Leervaste - 'orthodoxe' of rechtgelovige - mensen laten zich leiden door een vooropstellingssysteem, de leer of doctrine: wat Marx, Mao, -- Hitler, Mussolini enz. leerden, is 'waar! Wil men er iets in krijgen, dan moet men uitgaan van hun collectieve vooroordelen. -- Eigenlijk is dat een vorm van eigenzinnigheid. Alleen dat hier de andere voorrang krijgt, terwijl de eigenzinnige van zo-even zichzelf voorrang verleent.

1.c. De voorkeursgezinde.

"A-priori" is dat wat men eigenzinnig of rechtzinnig vooropstelt. Met dit verschil dat men nog voor de mening van medemensen vatbaar blijft; ja, de voorkeursgezinde of 'aprioritair' denkende komt men vooral tegen in middens waar vrije dialoog en discussie de vooropstelling bij uitstek zijn. Eindeloos redetwisten "in volstrekte meningsvrijheid" doet de zaak zelf waarover het gaat, zelfs gedeeltelijk vergeten.

Dit blijkt vooral in het eindeloos gerekte grondslagenonderzoek met als gevolg de grondslagencrisis waarin wij leven. De eigen 'voorkeur' (die vereenzelvigd wordt met wat "de rede" of zo duidelijk voorschrijft) is doorslaggevend. Niet de consensus.

2. De wetenschappelijk ingestelde

'External permanency', van ieder singulier onderzoekend subject onafhankelijke en dus telkens weer terugkerende - duurzame - evidentie is de norm. Niet wat van binnenuit overkomt. 'External', uitwendig, d.i. buiten het subject en diens ononderzochte vooropstellingen gesitueerd. Hier is de essentie en de existentie van het gegeven zelf, objectief gezien, de vooropstelling.

Eigenzinnige, rechtzinnige, voorkeursgezinde meningen zijn hoogstens hypothesen die dienen getoetst te worden aan 'external', buiten die meningen gesitueerde gegevens.

De wetenschappelijk ingestelde laat zich maar overtuigen door taaie, telkens weer toetsbare resultaten van onderzoek. Wat Herodotos de 'historia', onderzoek, heet, is de enige vooropstelling van wat hij 'logos', tekst, dat wat over de zaak zelf gezegd wordt, heet. Of met Husserl "zu den Sachen selbst" is de leuze.

ER42

Hermeneutiek.

De duidingsleer van Peirce, zoals wij ze even hebben laten aanvoelen, is slechts een onderdeel van een algemene duidingsleer.

Herneem even E.R. 29 (algemene informatieleer, aangevuld door E.R. 31, 32). Peirce ziet de ganse werkelijkheid als één onmeetbaar netwerk van informatiedoorgaven waarop duidingen reageren.

Wanneer een plant licht ervaart, dan reageert zij daarop... met haar type van duiding: de zonnebloem keert haar 'aangezicht' naar het zonnelicht. -

Bibl. st. -- *H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 116/118.-

1. *Hermeneutiek als hulpwetenschap.*

Traditioneel en heden nog wel betekende 'hermeneutiek' (duidingsleer) een hulpwetenschap als onderdeel van de rechtswetenschap en de theologie: aloude teksten - wetteksten, Bijbelteksten -, die uit een verleden - een voorbije cultuur - stamden, moeten, wanneer zij toepasselijk zijn later, herduid, d.i. op nieuwe wijze geïnterpreteerd worden.

Hoe moeten wij, b.v., de Evangelieteksten duiden binnen onze Postmoderne multicultuur? Blijft de Bijbel b.v. het enige boek waarbij gezworen wordt of zijn b.v. de Indische Veda-teksten voor ons, zonder daarom de Bijbel te verloochenen, ook - zelfs evangelisch gezien - waardevol?

M.a.w. behoren wij de Bijbel uitsluitend (exclusivisme) of insluitend (inclusivisme) te duiden?

2. *Hermeneutiek als algemene methode.*

Sedert Dan. *Schleiermacher* (1768/1834; *Dialektik* (1839)) wordt 'hermeneutiek' de naam voor een hele filosofie: de kennisleer (epistemologie) wordt tot duidingsleer. Met de nadruk, bij hem, op het feit dat het 'Verstehen' (het begrijpen, het verstaan) - de duiding - van een tekst of ook van een

voortekstueel gegeven (de semantische nultrap) slechts volledig is wanneer de boodschap (inhoud, informatie) erin opgenomen ('geïntegreerd') wordt in het gehele leven van de interpretant(e).

M.a.w.: een gegeven - o.m. een tekst - wordt gesitueerd in de levensfilosofie zoals de (Duitse) Romantiek dit opvatte.

Cf. *Vitt. Santoli, Philologie und Kritik (Forschungen und Aufsätze*), Bern/ München, 1971, 83/101 (*Philologie, Geschichte und Philosophie im Denken Friedrich Schlegels*)

Sindsdien werd die verbrede duiding overgenomen, met de nodige herduidingen, door de Historische School, wier stichter F.K. von Savigny (1779/1861; "door massale détailkennis de tekst en dat waarover deze tekst handelt 'verstehen') is en door *Wilhelm Dilthey* (1833/1911; *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883). Zij leeft intens voort tot op heden.

ER43

Opm.-- Ofschoon de duidingsleer, in haar volle draagwijdte, van Peirce breder (zij is kosmisch) is, toch moet opgemerkt dat Peirce zelf zich sterk afhankelijk weet van Jos. Schelling (1775/1854), de Romantische denker bij uitstek, die deze hele strekking beïnvloed heeft.

Retoriek/ hermeneutiek.

Bibl. st..-- *Kl. E. Welker, Die grundsätzliche Beurteilung der Religionsgeschichte durch Schleiermacher*, Leiden/ Köln, 1965, 23/32 (Hermeneutik).

Schleiermacher definieert retoriek als "de vaardigheid om de eigen denkinhouden juist voor te dragen"(o.c. 26); hermeneutiek, echter, is "het verstaan van een denkinhoud" (o.c., 17), "de vaardigheid die erin bestaat wat een andere zegt, juist te verstaan"(ibid.), -- dit niet zonder de hulp van grammatica, dialectiek, kunsttheorie, menskunde (o.c.,25).

Duiding als toegepaste logica.

Bibl. st.: *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 93/95 (*Twee grondvormen van de conclusie*).

In het spoor van W. St. Jevons (1835/1862) en J. Lukasiewicz (1878/1956) stelt Bochenski dat alle betogen herleidbaar zijn tot twee logische grondtypes.

1. Deductief: indien A, dan B (= hypothese als axioma); welnu, A; dus B.
2. Reductief: indien A, dan B (= hypothese); welnu B; dus A.

Bekijk de redeneertypes - duidingstypes die Peirce beschrijft.
1. De eigenzinnige, de rechtzinnige er zelfs de voorkeursgezinde redeneren (duiden) deductief, maar hun axiomata zijn ofwel individueel (eigenzinnig) ofwel collectief (rechtzinnig) ofwel individueel en/ of collectief discussieerbaar.

2. De wetenschappelijk ingestelde redeneert (duidt) ofwel deductief (maar dan zo dat hij weet dat zijn vooropstellingen slechts axiomata zijn) ofwel reductief.

Dit laatste legt Peirce uit als volgt. Een feit, dat verwondering baart, wordt vastgesteld. B.v. "Dit kind leert sinds enkele tijd slecht". Welnu, indien men vooropstelt dat het sinds enkele tijd te veel tv kijkt, dan wordt dit feit 'begrijpelijk' (logisch zinnig). Dus is er een ernstige reden om te gissen - meer niet, zolang er geen toetsing via inductieve steekproeven is geschied - dat de hypothese van "te veel tv-kijken" waarheid bevat (informatie verschaft).-- Wie zo redeneert, redeneert reductief.

ER44

Opm.-- Men kan, natuurlijk de redeneer- en duidingswijzen b.v. ook sociologisch bestuderen. Zo *Uli Windisch, Le raisonnement et le parler quotidien* (1986). Steller stelt door sociologisch onderzoek vast hoe verschillend de gewone mens in onze Westerse democratieën duidt. B.v. wanneer het gaat over migranten.

Opm.-- Het debat 'Erklären'/'Verstehen'.
In 1858 zet *Johan Gustav Droysen* (1808/1884; bekend om zijn *Geschichte des Hellenismus* (1877/1870) het nog steeds durende twistgesprek onder specialisten in omtrent natuurwetenschappelijke verklaring (kortweg in het Duits: 'Erklären') en geesteswetenschappelijke duiding (wat ook een type van verklaring, d.i. begrijpelijk maken, is) (kortweg: 'Verstehen'). Dit door zijn *Grundrisz der Historik* (Historische grondbeginselen), (een handschrift).

Met Droysen en Dilthey zet de ontvoogding der geesteswetenschappen in (waarin zij bijgetreden worden door Neokantianen als Windelband en Rickert en door de Engelse geschiedschrijver-denker R.G. Collingwood).

a. *Natuurwetenschappelijk verklaren*

(Inzichtelijk maken) heet men dan 'oorzakelijk' (causaal) verklaren. Taalkundig drukt zich dit uit in zinnen ingeleid door het voegwoord 'doordat': "Doordat dit water 100° C. bereikt, kookt het!! "Doordat de punker hasjiesj rookt, geraakt hij in een delirium". E.d.m.

b. *Geesteswetenschappelijk verklaren*

'Verstehen' (comprehensieve, begrijpende methode) heet dan via duidingen van menselijke aard verklaren. Dit kan taalkundig ofwel door 'doordat' (wanneer het om on- of onderbewuste oorzaken gaat) ofwel vooral door 'omdat' weergegeven worden.

Zo: "Omdat het meisje stralend verliefd was, trotseerde het regen en wind. Het redeneerde, toen het de wolken zag opkomen: "Wat kunnen mij die wolken deren, als ik hem maar zie!".

"Doordat hij, in zijn kindsheid, een trauma (onverwerkte kwetsuur in de ziel) opliep - zijn moeder was een strenge puriteinse, reageert hij nu zo negatief op al wat seks is" (zegt de psychoanalyticus).

Voor verdere informatie: *G.H. von Wright, Explanation and Understanding*, London, Ithaca, 1971;

J. Manninen / R. Tuomela, ed., Essays on Explanation and Understanding, Dordrecht, 1975;

K.-O. Apel, Die 'Erklären/Verstehen' - Kontroverse in transzendentaal-pragmatischer Sicht, (De controverse "verklaren/begrijpen" in een transcendentaal-pragmatisch perspectief,), Frankf.a.M., Suhrkamp, 1979.--

Opgemerkt zij dat von Wright en Apel de consensus benadrukken tussen voorstanders van Erklären en Verstehen. Wat dan weer de Significi gelijk geeft.

ER45

Applicatief model.-- Het natuurwetenschappelijk verklaren dankzij de oorzakelijke inductie (ook "Baconiaanse inductie' geheten: indien oorzaak, dan gevolg; welnu, gevolg; dus oorzaak) en het geesteswetenschappelijk verstaan dankzij drijfveer- of beweegredeninductie (ook "geesteswetenschappelijke inductie" geheten: indien drijfveer en/of beweegreden, dan handeling; welnu, handeling; dus drijfveer en/of beweegreden) zijn beide echte verklaringen (zij

maken begrijpelijk), maar zij sluiten elkander tot op zekere hoogte uit. Zij zijn types van verklaren.

Bibl. st. -- *Ch. Lahr, Logique*, Paris, 1933-27, 606.-

Onder 'type' verstaat men een verzameling van (levens)vormen die steevast samen bestaan, ofschoon zij, onder een of meer oogpunten elkander uitsluiten. -- Gaan wij nader in op een toepassing. -

Bibl. st.. -- *Ph.Kohnstamm, Persoonlijkheid in wording*, Haarlem, 1929, 11/21 (*'Begrijpen' als wetenschappelijke methode*). -- "Wanneer ik een modern danslokaal binnentreed, (...) sta ik voor een probleem, zoek ik een verklaring. Ik begrijp niet waarom (***opm.:*** beter ware: "waardoor/waarom") merendeels jonge mensen in de bloei van hun leven (...) zich op de tonen van een lugubere muziek, met de duidelijkste kentekenen der verveling op het gelaat, op zo sinistere wijze, gedurende aanmerkelijke tijd heen en weer bewegen.

De meest voor de hand liggende 'verklaring' dat deze bewegingen tot stand komen

a. onder de dwang van een of andere tyrannieke macht,

b. om den brode of

c. uit vrees voor ernstige onaangenaamheden, blijkt bij navraag onhoudbaar.

Deze bewegingen worden niet onder 'force majeure' maar geheel vrijwillig uitgevoerd". (O.c., 13). Tot daar de problematiek van Kohnstamm in de twintigerjaren van onze eeuw (de opkomst van Jazz en Foxtrot).

A. -- *Natuurwetenschappelijke verklaring.*

Hernemen wij nu E.R. 21 (Wiskundig theater). De rotoskopie en de synthesebeelden (computer animation) stellen een natuurwetenschappelijke verklaring voorop: de Jazz en de Foxtrot kunnen nu numeriek gesimuleerd worden. Dit biedt één en een werkelijke verklaring.

B. -- *Geesteswetenschappelijke verklaring.*

"Wat ik werkelijk doe, (...) is met die jonge mensen gaan praten om te weten te komen waardoor/waarom hun gedrag dit - voor mij vreemde - stempel vertoont. Ik tracht met hen/haar in innerlijk contact (E.R. 36: ontmoeting) te komen, hun/haar doorlevingen mee te beleven". (O.c., 13).

ER46

Opmerkingen. -- Kohnstamm zet ons op weg. -

A.-- ***De uitdrukking van de innerlijkheid als tussenterm tussen doorleving en verstaan***.

Bibl. st..-- *H. Diwald, W. Dilthey, Erkenntnistheorie und Philosopphie der Geschichte,* (Epistemologie en de Filosofie van de Geschiedenis), 153/170 (*Der Ausdruck als Mittelglied zwischen Erlebnis und Verständnis*). (De uitdrukking als middelste schakel tussen ervaring en begrip).

Dilthey net als alle geesteswetenschappers beschrijven gedrag, uitwendig waarneembaar gedrag. Doch, in tegenstelling tot behaviouristen en Reflexologen (Pavlov), trachten zij tot de innerlijkheid ('geest', 'ziel', 'subject') door te dringen. Door middel van tekens nl. de uitdrukkingen naar buiten toe van de innerlijke doorlevingen.

Daarvandaan de drieledigheid: belevenis (van de medemens) - uitdrukking ervan - verstaan (door ons), d.i. duiding. - Dat is de grondstructuur van de Hermeneutiek.

Opm.-- Kohnstamm zegt dat hij een eerste indruk heeft, nl. "Die jongeren handelen onder de 'dwang' van een tirannieke macht". Als men weet dat muziekgroepen uitdrukkelijk geesten oproepen (tot Satan toe) of paranormale middelen aanwenden om muziek te scheppen en/of publiek te 'vangen' dan is de term "geheel vrijwillig", zeker, d.m.v. een restrictief oordeel, te matigen zo "geheel vrijwillig" zijn zij niet. Doen zij soms niet aan bezetenen denken? Wetenschap in de ware zin sluit geen enkele hypothese uit, ook al is zij niet of moeilijk te toetsen. Onder dat oogpunt staan de mensen uit New Age verder. Cf. 16 (ingeving).

Of men herinner zich E.RF. 18 (Surrealistisch improviseren): het on- en onderbewuste zieleleven kan ook als hypothese vooropgesteld worden. De dans wordt dan een "automatisch bewegen/bewogen worden". Weerom onvrijwillig (althans voor een deel).

Ook dat is hermeneutische inductie, die door steekproeven via medeleven tracht door te dringen in de wereld van drijfveren (niet-bewust) en beweegredenen (bewust).

B.-- ***Het axioma van de wezensgelijkheid.***

De natuurwetenschapper - aldus Kohnstamm - weet zich b.v. in het kookproces van water niet 'wezensgelijk' met dat water dat hij afstandig beschouwt, met natuurwetmatigheden als vooropstelling.

De geesteswetenschapper, daarentegen, weet dat hij iets analoogs in zijn binnenste kan beleven aan wat hij, via uitdrukkingen, aan innerlijk leven bij medemensen kan waarnemen. Wel weet hij dat de mensen zeer kunnen verschillen psychisch, sociaal, cultureel, -- biologisch.

Toch is het een axioma, met beperkingen, dat er gelijkenis is.

ER47

6.-- De abc-theorie der persoonlijkheid (Ellis/ Sagarin). (47/49)

Wij gaan nu heel even in op één type van - overigens beperkte - duidingsleer, nl. de 'ABC-ttheorie: -

Bibl. st. *-- A. Ellis/E. Sagarin, Nymfomanie (Een studie over de hyperseksuele vrouw),* Amsterdam, 1965, 137vv. Dit boek geeft én regel (theorie) én de toepassing (nymfomanie).

Terloops: de nymfomane is een vrouw die van de ene man naar de andere gedreven wordt.

Kentrekken:

a. radicaal gebrek aan zelfbeheersing ("Komt de drift op, dan moet ik ze snel bevredigen"),

b. onverzadigbaarheid ("Voortdurend moet ik het bed in"),

c. compulsiviteit (dwangmatigheid) ("Al zou ik het willen, ik kan het niet meester"),

d. zelfverachting ("Ik ben een slet"). -

Ziedaar het gegeven -- het gevraagde: een verklaring, natuurwetenschappelijk of geesteswetenschappelijk, van het fenomeen.

De structuur der ABC-theorie. -- Het basisschema.

A is een te verwerken gegeven, b.v. een goed nieuws, een teleurstelling.

B is het stel vooropstellingen - eigenzinnige, rechtzinnige of ook voorkeursgezinde en wetenschappelijke (om met Peirce in te delen (E.R. 40)) - dat, onvermijdelijk de reactie beheerst, geheel of gedeeltelijk.

C is de duiding. -

Het schema is een prikkel (A)/ antwoord (BC) - schema.

Stellers - psychologen/psychiaters - onderscheiden twee hoofdtypes op basis van veelduidigheid: éénzelfde A (feit) kan een meervoud van BC (vooropstellingen/reacties) uitlokken. -- Zij verduidelijken.

I.-- ***Het gezonde verstand.***

De term wordt door Ellis en Sagarin zelf zo gebruikt: "gezond verstand" (niet te verwarren met "gemeen verstand" (common sense)).

Ik heb, bij punt A, iets beleefd dat ik nooit zal vergeten, -- een ongelukkige gebeurtenis. Maar, in punt B, zeg ik: "Ik kan de erge seksuele teleurstelling (b.v. "Ik kan geen orgasme bereiken") wel verwerken. Wel zal ik A altijd betreuren maar ik kan het dragen. Gevolg: bij punt C doorleef ik getemperde gevoelens van teleurstelling, spijt, ergernis. Meer niet.

II.-- ***De neurose.***

(A) Ik heb iets beleefd dat ik onmogelijk kan vergeten. (B) Ik kan zoiets nooit verwerken. Zo vreselijk is het. Zoiets maakt een mens tot een waardeloos iemand. (C) Ik val aan felle, ondraaglijke gemoedsopwellingen ('emoties') - kommer, neerslachtigheid

(Depressie), - woede, vijandigheid, -- smartlap (melodrama) ten prooi. - Stellers zeggen letterlijk: "Bij punt B maakt de neurotica zichzelf iets wijs".

Besluit. -- Niet de mislukking/misrekening (A) alleen (noodzakelijke doch niet voldoende voorwaarde), maar de ondoordachte vooropstellingen (betreffende de mislukking/ misrekening) (B) geven aanleiding tot de duiding die de neurose in de vorm van nymfomanie is (C).

Een lijstje van vooropstellingen.

Ellis/Sagarin, o.c., 191v., vermelden een aantal verkeerde vooropstellingen, die zij "irrationele ideeën" heten (waarbij zij de term 'ideeën' in de typisch Moderne zin van 'denkbeelden' en niet in de Platonische zin van "patronen van werkelijke fenomenen" gebruiken). -- Zo o.m.:

1. Men behoort, onder alle mogelijke opzichten, terdege bekwaam, aangepast en vooral geslaagd te zijn om zichzelf als "waardevol mens" te kunnen duiden.

2. Het is afschuwelijk en rampzalig wanneer de dingen niet gaan zoals men graag zou willen.

3. Problemen en stoornissen van medemensen brengen u geheel in de war. Dat is niet te vermijden.

4. Zodra iets als gevaarlijk overkomt, hetzij in schijn hetzij in werkelijkheid, dan moet men er zich “vreselijk bezorgd” om maken en voortdurend denken “Het kan wel slecht aflopen’:

5. Er is altijd juist één goede, juiste en volmaakte oplossing voor menselijke problemen. Rampzalig is het wanneer deze éne volmaakte, ideale oplossing niet gevonden wordt.

6. Het is gemakkelijker bepaalde levensproblemen uit de weg te gaan dan ze moedig onder ogen te zien.

7. Het geluk van de mens is afhankelijk van elementen buiten hem/haar: zelf heeft hij/zij weinig of geen macht over wat zorgen en bekommeringen, belemmeringen en teleurstellingen baart.

8. Het verleden van iemand is, op doorslaggevende wijze, beslissend voor zijn/haar persoonlijk gedrag: gebeurde in dat verleden iets dat diepe indruk maakte, dan zal dat steevast dezelfde invloed uitoefenen.

9. Het is voor een volwassen mens wezenlijk dat hij/zij de achting, ja, de genegenheid van praktisch ieder persoon van enige betekenis uit de omgeving geniet.

10. Men moet steeds van iemand afhangen. Men heeft een sterke persoonlijkheid nodig waarop men kan steunen.

11. Sommige mensen zijn slecht, -- doortrapt, gemeen. Zij behoren dan ook voor die laagheid streng gestraft te worden.

Besluit. --”Zinnetjes! Zinnetjes!!! Zinnetjes die uit de diepere ziel - het on- of onderbewuste (Freud) - opduiken.

ER49

De ABC - theorie logisch.

"Indien A en B, dan C", is de hypothese. -- In de praxis (= reductieve redenering) van het onderzoek kan dit als volgt geformuleerd worden: "Indien A en B, dan C. Welnu, C. Dus (om C begrijpelijk te maken) A en B". Wat dan door inductieve steekproeven in de structuur 'ABC' kan getoetst worden.

Ander applicatief model.

Bibl. st.. -- *Léa Marcou, Le goût (Une affaire d'apprentissage*), (de smaak, een kwestie van leren) in: *Que choisir/Santé* (Paris) 1991: janv., 18/21.

Altijd al heb ik gewalgd van kalfszwezerik, niertjes, hersentjes. Alwat het binnenste van een lichaam is en rechtstreeks het dier oproept". Aldus Monique, een jonge vrouw. De walging komt tot in haar taalgebruik door. Daartegenover stelt zij dat zij nu verzot is op "fruits de mer" (kleinschalige zeediertjes): iets waarvan zij in haar kinderjaren niet wou van weten.

Nicole doorleeft een onoverwinnelijke afkeer voor pensen. Dit, sedert die keer dat zij, enkele uren na ervan gegeten te hebben, er ziek van geworden is.

Sociologen, psychologen tonen aan dat onze smaakvoorkeur en onze afwijzing ter zake beïnvloed worden door ons gezin, ja, onze hele cultuur, -- door onze persoonlijkheid. (A.c.18). --

Opm.-- Wij halen deze tekst aan om aan te tonen dat de term 'B' (de vooropstellingen) hetzij aanknoopt aan gebeurtenissen - denk aan Nicole's slechte ervaring - hetzij verworven wordt o.g.v. opvoeding - denk aan Monique's smaakverandering - hetzij a.h.w. - opduikt uit de diepere ziel - denk aan Monique' s walging van al wat "het dier" is.

Besluit. -- Van C (het vastgestelde feit: hier "de smaak") besluiten - via onderzoek - tot A (slechte ervaring van Nicole) en/of B (walging van Monique, opvoeding van Monique) is een delicaat werk.

De term 'B' als 'mentaliteit.

Men kent de term 'ideeëngeschiedenis' (beter: denkbeeldengeschiedenis). In 1960 brengt de Middeleeuwen kenner Georges Duby de term (mentaliteitsgeschiedenis' in omloop (*Histoire des mentalités*, in: *Ch. Samaran, éd., L' histoire et ses méthodes,* Paris, Pléiade, 1960, 937/966).

Men kan, inderdaad, de vooropstellingen in de geest (B) de 'mentaliteit' heten. Dat wordt dan: A (gegeven: voortekstueel (semantische nultrap), tekst (objecttaal), theorie (metataal)) wordt via de mentaliteit (B) geduid (C).

Het schema kan wat houterig lijken, maar het preciseert duidelijk de interpretatieleer (Peirce) en/of de Hermeneutiek (Schleiermacher, Dilthey).

ER50

7.-- Suggestieleer. (50/58)

Bibl. st.. *-- P.-C. Jagot, L'education de la parole (Comment convaincre, séduire et captiver par une élocution claire at assurée*), (Spraakonderwijs (Hoe te overtuigen, te verleiden en te boeien door een duidelijke en zelfverzekerde toespraak)), St. Jean de Braye, 1975;

Bertold Stokvis, Psychologie der suggestie en autosuggestie (Een signifisch-psychologische uiteenzetting voor psychologen en artsen), Lochem, De Tijdstroom, 1947;

Mia Kloek-Piee, Het woord geneest (Suggestie en autosuggestie), Lochem, De Tijdstroom, s.d. Hiermee komen wij in een nieuw domein van de communicatietheorie.

Twee vaststellingen.

"Welsprekendheid betekende voor de Antieke volkeren niet precies hetzelfde als voor ons. Zij dachten daarbij niet alleen aan een woordkunst, een artistieke vaardigheid.

Hoofdzaak was het gezag van het gesproken woord, de wijsheid en de macht ervan, het succes dat het had.

Het 'welsprekende' woord van de volksleider maakte op de hoorders de indruk van volstrekte geldigheid; het bezat gezag omdat men voelde dat het een levenswet openbaarde. Het was even onweerstaanbaar en geldig als de levenswet zelf. Het was geen "schone klank" die maar een ogenblik bestond: eens uitgesproken handhaafde het zich.

Het schiep een nieuwe toestand, -- zette zich in werkelijkheid om. De 'welsprekendheid' was, daarom, niets minder dan een scheppende kracht een levensenergie. Haar wezen was het mysterie van schepping en leven' (*W.B.*

Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten, Amsterdam, 1947, 129). -

M.a.w.: het 'welsprekende' woord was geladen met 'macht' (Antiek-Grieks: 'dunamis', Lat.: virtus), de buitennatuurlijke energie die de infrastructuur van het mythische denken uitmaakt.

Gaan wij nu naar de Bijbelse sfeer over: "Fundament voor de uitspraken van het Oude Testament over "het woord" is het geloof in de scheppende kracht ervan.

Het uitspreken van een woord bewerkt altijd iets; het wekt hetgeen men bedoelt tot leven. (...). Gelijk in het Oude Testament is het woord - gecentreerd in en rond Christus - vaak zelfstandig werkzaam (...)". (*C.A. Kaller, Woord*, in: *B. Reicke/L. Rost, Bijbels - historisch woordenboek, VI,* Utr./Antw., 170, 88, 90).

M.a.w. het woord Gods is het Heidense woord maar op bovennatuurlijk vlak verheven (catharsis).

ER51

De suggestieleer.

Stichter der suggestieleer is de Franse arts A.A. Liébault (1823/1904; in het spoor van James Braid (1795/1860), de onderzoeker van het hypnotisme). Emile Coué (1857/1926; Frans apotheker), leerling van Liébeault, die door zijn methode de grote massa wist tot inzicht te brengen, werd eerst door "de gevestigde wetenschap" belachelijk gemaakt. Pas langzamerhand begon b.v. de medische wereld de waarde van "de methode-Coué" te beseffen.

Suggestie/autosuggestie.

De suggestie is een communicatieproces, d.i. wat de Antieke Grieken 'kinesis', (Lat.: motus) heten. -- Het verloop kan als volgt geschetst.

a. Een suggestor/ suggestrix, bron/ uitzender van informatie, wisselt
b. een 'suggestie' (inhoud, boodschap) uit c. met een gesuggereerde.

Twee toepassingen.

1.-- De autosuggestie.

a. De autosuggestor / autosuggestrix wisselt - lusvormig ('reflexief')
b. een inhoud uit
c. met de autogesuggereerde, d.i. zichzelf.

2.-- De massasuggestie.

O.c., 216/226, geeft Stokvis een inzicht: massasuggestie is hetzelfde proces, maar met als kenmerk.

a. gelijkgerichte neiging van een veelheid van enkelingen,

b. o.g.v. hun samenzijn als beslissende factor.

Nadere omschrijving.

O.c., 31, zegt Stokvis dat suggestie staat of valt met "psychische weerklank (resonantie)". Dit is de zeer verspreide beïnvloedingsmogelijkheid tussen mensen onderling voor zover zij een gemeenschappelijke beleving doormaken.

Wat ons verwijst naar het gelijkheidsaxioma (inzake 'Verstehen') van Kohnstamm (E.R. 46).

Maar o.c., 33 vv., licht Stokvis toe.

1. De suggestor/ suggestrix moet ertoe in staat zijn geloof en vertrouwen te doen ingang vinden in

a. de mogelijkheid (de hypothese) en

b. de uitwerking (een act met resultaat, -- pragmatisch aspect) van zoiets als 'suggestie'.

2. Pas dan gaat de gesuggereerde in op gedachten, gevoelens, wilsakten van de suggestor/ suggestrix.

Gevolg: de gesuggereerde voelt de inhoud aan als vanuit hemzelf/ haarzelf komend. Wat dan het element 'autosuggestie' is dat in alle suggestie (heterosuggestie dan) aanwezig is.

Slotsom. -- Vanuit de bron gezien: de suggererende begint met hetero-suggestief op te treden. Vanuit de gesuggereerde, echter, begint het als heterosuggestie maar eindigt het als autosuggestie: zoals in de telepathie is de verstandhouding zo dat wat 'vreemd' is, als "eigen bezit" doorleefd wordt,

Wat ons verwijst naar de "kosmische communicatie". (L. Moreno; E RH 31).

ER52

Het logisch schema

Passen wij het suggestieproces in wat voorgaat, in, dan ziet dit er als volgt uit.

A is de suggestor/ suggestrix met wat hij/zij suggereert.

B is de 'ingesteldheid' (suggestibiliteit, d.i. vatbaarheid voor suggestieve processen).

C is het feit van de suggestie. Zodat wij weerom een vorm van duiding hebben, o.m. bepaald door de axiomata van de gesuggereerde.

Het proces, logisch: indien A en B, dan C, -- Het lijkt simplistisch, maar wij denken nu eenmaal in (goede of slechte) schemata.

De klassieke arts als paradigma.

Volgens Stokvis is de gevestigde arts een schoolvoorbeeld. Een geneesmiddel voorschrijven, een dieet aanbevelen, de patiënt(e) met apparatuur bewerken, hem b.v. geneeskrachtige baden voorschrijven of haar een magnesiumkuur opleggen: "bij alle (deze behandelingsvormen) speelt deze factor - Stokvis bedoelt de suggestie - een grote rol". (O.c., 33).

Meer nog: "Zelfs reeds in het grondig onderzoek waaraan de patiënt(e) bij de aanvang der behandeling wordt onderworpen, schuilt een sterk suggestief moment. Uit geen enkele vorm van psychotherapie is het suggestieve element te weren". (O.c., 34).

Opm.-- In klassiek-retorische termen: er gaat van degene die suggereert, een logisch -pathetische werking uit. In de termen van Ellis en Sagarin: de invloed is "rationeel - emotief".

Uitdieping

Doch gedachten en gevoelens en meewillen zijn maar één aspect. - Stokvis legt dit uit aan de hand van één type van suggestie, nl. de suggestie d.m.v. een materieel voorwerp.

Doch let erop: suggestie kan ook zonder enig materieel voorwerp (denk aan de blik (fascinatie), aan handoplegging (magnetisme)).

Luisteren wij: "In de vorm van het recept (voorschrift) krijgt de patiënt(e) iets mee dat van de arts afkomstig is en, in de vorm van een medicament, gematerialiseerd wordt: -- Aldus letterlijk Stokvis. Wat verder: "Alzo slikt de patiënt(e) iets in van de zuiver chemische bestanddelen van het geneesmiddel.

Doch tevens neemt hij/ zij, psychologisch gesproken, iets tot zich dat de persoonlijke kennis en de geestelijke vermogens van de arts belichaamt.

Zodoende introjecteert hij/ zij iets van de arts, iets van zijn/haar suggestor/ suggestrix". (Ibid.).

ER53

Het louter psychologische denkbeeld 'introjectie'.

De receptie door de patiënt(e) - het beoogde resultaat (pragmatiek) - wordt met de term 'introjectie' beschreven.

"Dit introjectiemechanisme is slechts mogelijk:

1. indien de (zieke) zich met de arts vereenzelvigt, 'identificeert'. En dit introjectie- en identificatiemechanisme kan zich alleen dan voltrekken,

2. indien de gebondenheid door sympathie bestaat". (O.c., 34v.).--

M.a.w.: vereenzelviging en 'sympathie' zijn de vooropstellingen van de introjectie, een soort van 'inboezeming', d.i. het in de eigen 'boezem' opnemen en verwerken van andermans suggestie.

Opm.-- De verklaring van de introjectie.

a. Stokvis valt terug op de psychologie en met name de dieptepsychologie (o.c., 112v.): de noodzakelijke en voldoende waardestrekkingen - sympathie, -- eerbied, ontzag, -- ja, 'libido' (lustgevoel) - t.o.v. de behandelende arts borrelen ergens op uit de Eros, d.i. de seksualiteit voor zover zij - althans volgens o.m. Freud - de bron van levenslust is.

b. Doch er zijn andere verklaringen denkbaar. Zo de magische, die het basisbegrip 'levenskracht' ('levenswet' bij Kristensen) hanteert: denk aan de haimorhoïssa, de bloedende vrouw, in het Lukasevangelie, die de rok van Jezus 'aanraakt' (het kleed dat Jezus draagt, is een materieel voorwerp), met als gevolg dat Jezus, die dat gewaarwordt, zich omkeert en vraagt wie hem heeft aangeraakt, -- "want een dunamis, levenskracht, is uit hem gegaan en Hij werd het gewaar". Het kleed bevat iets van Jezus.

Etnogeneeskunde.

Stokvis verspringt - zoals meer dan één (diepte-) psycholoog - naar de etnologie (culturele volkenkunde). -- "Neemt de patiënt(e) het middel tot zich, dan voltrekt zich - naast de biochemische resp. de biologische werking van het geneesmiddel - in wezen hetzelfde proces als bij die Bedoeïen die eens … het

papier, waarop het recept van een Europees arts geschreven was (tijdens de bezetting der Duitsers gedurende de Eerste Wereldoorlog (191.4/1918)) inslikte en als gevolg daarvan beter werd". (Ibid.).

Met New Age (het Nieuwe Tijdperk) beleven wij een invasie van de etnogenees-kunde. Ten tijde van Stokvis was dit erg nieuw, natuurlijk.

Uitdieping.

Stokvis: "Hiermede herhaalde de Bedoeïen slechts datgene wat de tovenaar die de demonen bezwoer, hem geleerd had.

Deze magische instelling, die bij sommige natuurvolkeren thans nog in haar

ER54

meest ongecamoufleerde vorm voorkomt, is - in aanzienlijke rudimenten (Opm.: niet-ontwikkelde vormen) - bij de cultuurmens terug te vinden. -- Men spreekt van een psychodynamische werking, naast de farmacodynamische werking van het geneesmiddel". (O.c., ibid.).

M.a.w.: zoals b.v. de etnopsycholoog (of primitivoloog) *G.Welter, Les croyances primitives et leurs survivances (Précis de paleopsychologie),* Paris, CAC, 1960, zegt: wil men heel wat in de Moderne (en Postmoderne) mens begrijpen, dan doet men er goed aan de getuigeresten van de 'wilde', de 'natuurmens', -- beter: de 'primitief' (of de archaïsche mens) voorop te stellen. Vooral wanneer men let op een aantal on- en onderbewuste elementen in de huidige mensheid.

En Dr. Stokvis, privaatdocent en leider van het Experimenteel-Psychologisch Laboratorium der Psychiatrische Kliniek van de Universiteit - de Rijksuniversiteit - te Leiden, daaraan toevoegend: "Aan deze zuiver magische, resp. psychologische werking van het geneesmiddel kan, echter, soms zelfs het leeuwenaandeel toekomen" (ibid.)

Opm.-- Men lette erop: de Bedoeïen, die de gewoontegetrouw wanneer hij de maraboe bezoekt, het voorschrift ritueel opeet, eet een tekst, het magische woord, van de arts op. Van "de macht van het woord" gesproken!

Opm.-- De term 'fetisjisme' kan in dit verband vermeld worden.

1. -- In de gewone psychologische zin:

De patiënt(e) ervaart in het geneesmiddel, resp. in het voorschrift erover iets van de arts en … 'vereert' het. Zoals een verliefde een geschenkje van zijn geliefde … 'vereert', omdat er iets van de geliefde in steekt. -

Hierbij zij o.m. verwezen naar Theodule Ribot (1839/1916; Frans experimenteel - psycholoog), *La psychologie des sentiments*, Paris, 1917-10, 171/182 (*Les sentiments et l'association des idées*), waar hij het over 'aangrenzing' heeft, d. i. de grondslag van een metonymische waarneming: de verloofde is niet een metaforisch (op gelijkenis gesteund) model maar een metonymisch (op samenhang gesteund) model. Haar kleren, haar meubels, haar woning stralen iets van haar uit, -- althans voor het gevoel van de verliefde.

2. -- In de godsdiensthistorische zin:

De 'fetisj' (vooral in West-Afrika) bevat 'levenskracht; -- is 'machtdragend'. Als dusdanig kan het geladen voorwerp gezondmakende levenskracht uitstralen en kan het b.v. gedragen worden als 'amulet' (kwaadafwerend, heilstichtend) voorwerp.

ER54

Opm.-- Mia Kloek-Pirée, *Het woord geneest*, 22, merkt op dat er een grondig onderscheid is tussen het zinnetje der Stoici (= Stoiekers, Stoicijnen (stichter: Zenon van Kition (= Lat.: Citium) (-336/- 264), in het Latijn: "Non dolet" (Het doet geen pijn), enerzijds, en b.v. de Coué-methode, anderzijds.

De Stoa 'ontkende' niet zonder een tint van hoogmoed die "niet wil geweten hebben". Een Coué, daarentegen, erkent de pijn, d.w.z. vertrekt van het feit, dat hij niet wil loochenen in zijn brutale werkelijkheid, maar hij verheft het op hoger vlak door te zeggen - in het Frans "ca passe" (Het gaat wel over).

M.a.w.: Coué geeft niet toe aan het dramatiseren (zoals de neuroticus/ neurotica doet (E.R. 47v.)). Coué onderdrukt ook niet bewust (zoals de Stoïcus doet). Nee: hij aanvaardt (1), zuivert uit (2) en verheft (3) het gegeven van de pijn. Hij (1) stelt voorop het brutale feit, (2) verheft het op hoger vlak (door positief denken, -- suggestief denken dan) om het daar te overwinnen. - Wat 'catharsis' (purificatio) is (E.R. 15).

De signifische structuur van de suggestie.

Lady Welby legde er de nadruk op: verstandhouding is het probleem bij uitstek. Waarin zij misschien overdrijft, maar toch een basisaxioma vertolkt.

Dat iedere suggestie - ook de autosuggestie - ergens goede verstandhouding behelst, hetzij tussen personen hetzij tussen functies (vermogens, rollen), mag blijken uit H. Gris/ W. Dick, *Les nouveaux sorciers du Kremlin*, Paris, 1979, 107/116.

Daar is sprake van vader en zoon: Krivorotof (Krivorotov) bekend om hun "genezende handen" (wat terminologisch streng gesproken 'magnetisme' is). Deze twee Georgiërs (Tbilisi) genezen op die wijze een beperkt aantal kwalen.

Ons interesseert hier de verstandhoudingsstructuur, die juist dezelfde is als in iedere suggestie, maar door H.Gris en W. Dick bijzonder goed samengevat werd.

1.-- Les nouveaux sorciers, 112s.

Vader Krivorotof ontdekte zijn (...) begaafdheid in 1929. Hij leed aan zware schele hoofdpijn (migraine). De artsen waren tegen die kwaal niet opgewassen. Hijzelf, echter, - hij ondernam reeds proeven met hypnose (opm.: magnetizering - suggestie met een soort slaap (Grieks: hupnos) als uitwendig teken) - was ervan overtuigd dat de krachten van de geest en van het geloof onbegrensd zijn; (...) hij legde zijn rechterhand op de kruin van zijn hoofd. -- Sindsdien verdween de kwaal zonder meer.

ER56

Een paar voorbemerkingen.

a. Ofschoon doorwinterd hypnotiseur, toch bedient Krivotorof zich, gedurende zijn behandelingen, niet van hypnose: zij schakelt, immers, volgens zijn mening de wil van de proefpersoon uit. Hij wil dat de patiënt(e) met hem meewerkt in het bestrijden van de kwaal.

b. In de loop der jaren stelde hij eveneens vast dat, om een medemens te genezen, hijzelf zich volkomen gezond en sterk moet voelen. Daartoe strekt hij de hand uit tot in de nabijheid van de patiënt(e) terwijl hij zijn aandacht vestigt op een gevoel van gezondheid en kracht. Indien hij, om welke reden ook, niet in die geestestoestand kan komen, praktiseert hij gewoon niet.

Opm.-- Niemand is perfect gezond en sterk. Krivorotof, echter, denkt voelend - aftastend de ideële sfeer.

Platon zou hier van 'idee' gewagen - in, -- om met die sfeer van gezondheid en kracht (die in de schepping, - de 'kosmos', zoals New Age zo graag zegt - als een met kracht geladen 'model' 'toonbeeld' aanwezig is) in rechtstreeks contact te komen.

2.-- De methode.

a. In een stil vertrek - om de aandacht (E.R. 35: concentreren zich, -- in steeds volslagen stilte) én van patiënt(e) én van genezer niet of te leiden, maken de Krovorotofs dat de te behandelen persoon knusjes gezeten is of ligt. Gedurende enkele minuten geniet deze van een volkonen rust. Zo dat hij/zij de spieren bewust ontspant, - eerst die van het gelaat, daarna geleidelijk die van het hele lichaam tot en met die van de voeten.

De genezer(s) neemt/ nemen dan een gerieflijke houding aan, - zittend of staande nevens de patiënt(e).

b. De patiënt(e) vestigt, ondertussen, de aandacht, heel en al, op het behandelingsproces.

Wanneer beider aandacht - en van patiënt(e) en van genezer - stevig gevestigd is op de oorsprong van de kwaal (opm.: de oorsprong van het onheil staat, sinds de Primitieven met hun mythische mentaliteit - oorsprongsmythen -, centraal), dan laat de genezer een nieuwe energie vloeien in het lichaam van de patiënt(e), -- die een warmte ontwikkelt in het zieke orgaan.

De duur van zo'n zitting gaat van één minuut tot een twintigtal minuten. Dit, volgens het al of niet gevorderde stadium van de kwaal en de graad van voorbereiding van de genezer.

c. Na iedere behandeling voelen de beide Krivotorof's zich

1. vermoeid en

2. zelfs uitgeput. Net alsof hun lichaam energie overdroeg op de patiënt(e). "Wij geloven dat het d.m.v. energie-overdracht is dat onze kracht en gezondheid inwerken op de patiënt(e)".

"De in de Sovjet-Unie vermaarde Semyon Davidovitsj Kirlian (opm.: vermaard om zijn fotograferen van de 'aura' (uitstraling, eigen aan energie))

had ons reeds gezegd: “Alexej Krivotorof bezit genezingsvermogen. Dat is onmiskenbaar”. Kirlian werd, in 1956, door Alexej behandeld. Toen men Kirlianfoto’s nam van de handen van Krivotorof, ontdekte men dat, op het ogenblik dat hij de aandacht stevig vestigde op het genezingsproces, een energie-aura vele malen sterker dan normaal verscheen rond de handen.

3. -- Een toetsing.

De vermogens van Krivotorof werden door de Sovjetgeleerden herhaaldelijk getoetst en bewezen.

In 1956 - toen de vermaardheid van Krivotorof begon toe te nemen - beval het Ministerie voor Gezondheid van de republiek Georgië een toetsingsonderzoek.

Een kommissie van zeven artsen, voorgezeten door de academicus Pyotr Kavtaradze, werd daartoe benoemd.

Om te beginnen onderwierp deze kommissie aan een diagnostisch onderzoek dertig patiënten die leden aan allerlei kwalen (lichte verlamming der armen en der handen t.g.v. een heelkundige bewerking, chronische schele hoofdpijn, erge rugpijnen, ziekten van het zenuwstelsel).

Als hypothese stelden de commissieleden voorop dat de genezer zijn patiënten/ patiëntes overtuigde d.m.v. het woord, Dat komt neer op “genezing door (auto)suggestie”.

Daarom zochten zij opzettelijk verscheidene zieken uit die noch Russisch, noch Georgisch kenden.

De dertig zieken werden gedurende een week uitsluitend aan de zorg van Krivorotof toevertrouwd. Dit, zonder enige behandeling vanwege de Kliniek der Republiek Georgië te Tblisi.

Slotsom. -- Het verslag luidde: “Wij hebben vastgesteld dat de resultaten positief (opm.: in Karl Popper’s taalgebruik: ‘verificatie’) waren in alle gevallen, -- zelfs van de zieken die niet met Krivorotof konden spreken:

a. de toestand van ieder onder hen/ haar was verbeterd,

b. verscheidenen waren genezen”.

Opm.-- Herlees nu even E.R. 56 (de methode): zelfs indien er geen gemeenschappelijk taalgebruik is, ontstaat er een minimale en wezenlijke

verstandhouding zelfs wie een andere taal spreekt, wil meewerken met wat de genezer doet.

ER58

Opvoedingsproces en (auto)suggestie.

Stokvis, o.c., 35: “Mutatis mutandis (opm.: na gewijzigd te hebben wat moet gewijzigd worden) voltrekt zich hetzelfde proces (opm.: het suggestief introjectie-mechanisme) bij de opvoeding, wanneer door ouders of leraren gedachteninhouden of voorstellingen aan de kinderen worden gegeven”.

Id., o.c., 21: “De opvoeding en de suggestie voltrekken zich gedeeltelijk langs dezelfde mechanismen. De opvoed(st)er fungeert hier als suggestor/ suggestrix”.

Tot daar twee duidelijke uitspraken. -- Men zou dat, in het verband van een vervolledigde opvoedkunde, veel dieper kunnen ontleden. Maar, na al wat voorgaat, kan iedereen zelf meer dan voldoende besluiten trekken terzake: ‘iets’ gaat uit van de leerkracht (zoals er iets uitgaat van de leerling(e)).

Wat daarin o.m. van doorslaggevend belang blijkt te zijn, is de autosuggestieve methode bij de leerkracht: “De autosuggestie, -- dat wil zeggen: een leidende gedachte bezitten die de mens met zich omdraagt” (M. Kloek Pirée, Het woord geneest, 109).

Wat aan Sören Kierkegaard (1813/1855; vader van het Existentialisme) doet denken, waar hij zegt dat “echt (‘authentisch’) existeren” (d.i. als volwassen-verantwoordelijk mens bestaan) pas begint wanneer men een het ganse leven leidende gedachte bezit. Voor dewelke men leeft. Die men “waar wil maken” Die de medemens ook kan aansteken (die aanstekelijk werkt). Jammer genoeg: een negatieve autosuggestie of gewoon suggestie is gemakkelijker.

Bibl. st. -- Maryse Starace, *De l’ intuition à la voyance*, (Van intuïtie naar helderziendheid) Périgueux, 1981, 229/230.

Steller is een begaafde die ook wel aan mantiek doet. Ziehier wat zij zegt.

Er bestaat een Frans spreekwoord: “Un mensonge répété mille fois devient “une vérité”. (Een leugen die duizend keer herhaald wordt, wordt een waarheid.). Zo’n zin ons tot nadenken moeten stemmen. Men kan immers door herhaaldelijk iets afbouwends tot iemand te zeggen, veel kwaad stichten.

Wanneer volwassenen tot een kind of adolescent(e) zeggen: “Gij zijt een nietsnut... ook, gij zult nooit echt lukken”, dan duwen die zgn. volwassenen dat kind, die adolescent(e) de mislukking in, doordat zij de geest van dat kleine of minder volwassen, onmachtige wezen het denkbeeld inscherpen dat het/hij of zij tot mislukken gedoemd is.

Zelfs volwassenen, ofschoon in beginsel ertoe in staat zich te weren, worden gebeurlijk gekelderd door dezelfde “macht van het woord”. Tot daar deze Zuid Franse zienster.

ER59

8.-- De methode. (59/63).

Na al wat voorgaat dringt zich de methodekwestie op. Wij hebben tot nog toe de ‘structuur’ van de retorische taaldaad (‘act’) gezien in de vijf (minstens drie) fasen/ aspecten ervan). Daarna hebben wij de informatieleerstellige structuur die erin steekt, nader onderzocht. Beide structuren (= stellen betrekkingen) zullen de rest van dit leerboek beheersen. Zonder dat dit nog bij herhaling zal gezegd worden.

De methode.

Rol. Barthes, o.c., 118/120, zegt: “De retoriek moet altijd gelezen (opm.: geduid) worden binnen het structurele spel van haar burinnen, nl. de grammatica, de logica, de poëtica (opm.: de leer omtrent proza en poëzie), -- de filosofie. Het is het spel van het systeem - niet elk van zijn onderdelen afzonderlijk - dat historisch gezien betekenisvol is”. -- Laat ons dat nu in meer bruikbare zin vertalen.

1.-- Het mythische denken.

Stel u voor: in het oeroude Hellas, lang voordat de latere retoren aan het werk waren, raadpleegt gij, als Archaïsche Griek, een tovenares. Laten wij ze Kirkè (Lat.: Circe) heten.

Gij legt haar een probleem voor: uw kind is ziek.

Bekijk wat Kirkè doet.

a. Het fenomeen zelf, -- dat wat zich onmiddellijk toont - b.v. een gezwollen maagstreek -, interesseert haar. Aandachtig onderzoekt zij het gehele fenomeen.

b.1. Daarbij denkt zij aan gelijkaardige fenomenen die zij in haar praktijk (en in die van haar leermeesteres) gezien en onderzocht heeft. Aandacht schenkt zij aan alle (mogelijke) fenomenen van dezelfde of analoge aard. Zij verzamelt.

b.2. Daarbij denkt zij ook al wat dat fenomeen is, in zijn geheel: heeft het kind misschien te veel contact gehad met andere mensen - kinderen wellicht - die iets dergelijks hadden?

Slotsom: het geheel (systeem) van alle mogelijke dergelijke (en andere) fenomenen krijgt haar onderzoekende aandacht. Met als gevolg dat zij, na enige tijd, tot een samenhangende voorstelling (= begrip) van het probleem komt.

In de taal van de Milezische denkers: dankzij historia, onderzoek, komt zij tot logos, tot begrip. Wat de Paleoythagoreeërs 'theoria' (inzicht) zullen heten.

2.-- Het wijsgerige denken.

Bibl. st.: W. Jaeger, *Paideia (Die Formung des griechischen Menschen)*, (Paideia (De vorming van de Griekse mens)), Berlin / Leipzig, 1936-2, 206/248 (Das philosophische Denken und die Entdeckung des Kosmos).

ER60

Giorgio Colli, *Die Geburt der Philosophie*, Frankf.a.M., Europ. Verlagsanst., 1981 (alwat de strikt genomen genesis van de Platonische filosofie voorafgaat, is het onderwerp, -- vertrekkend van de mythisch - sacrale 'sofia' (inzicht));

O. Willmann, *Geschichte des Idealismus, I (Vorgeschichte und Geschichte des antiken Idealismus),* Braunschweig, 1907-2 (vrl. 217/238 (Hervorgang der Physik aus der physischen Theologie);

W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947 (vooral 231/290 (Kringloop en totaliteit)).

Nemen wij de stichter van de Griekse wijsbegeerte, Thales van Miletos (-624/-545). Hij staat gekend als olijvenkweker.

Onderzoeker van geest als hij was, stond hij stil bij

a. het fenomeen zelf, het kweken van olijven, waarvan hij aandachtig het gehele fenomeen nagaat,

b.1. Gelijkaardige fenomenen, bij andere kwekers b.v. of in andere streken, waarbij hij aandacht schenkt aan alle (mogelijke) fenomenen van dezelfde aard (verzamelende aandacht),

b.2. Het geheel van alle gelijkaardige fenomenen, zo dat hij een inzicht krijgt in het gehele systeem van alle (mogelijke) dergelijke fenomenen.

Samengevat. -- Geheel (het gehele fenomeen), alle (alle gehele fenomenen), -- geheel (het geheel van alle (mogelijke) gehele fenomenen).

Dit maakt begrijpelijk wat van hem verteld wordt:

a. eerste versie, nl. hij voorziet voor het lopende jaar een rijke olijvenoogst, leent daarop alle oliepersen in Miletos, -- om, toen het persseizoen aanbrak en men dringend oliepersen nodig had, ze uit te lenen aan een door hem afgedwongen (woeker)prijs;

b. tweede versie: lang voordat de olijven aan rijpingstijd toe zijn, koopt Thales de ganse, olijvenoogst van zijn vaderstad op om hem, later, aan (woeker)prijs te verkopen.

Terloops: dit is een soort vroegkapitalistisch fenomeen binnen de Griekse stadstaten: men monopoliseert (alle oliepersen; de gehele olijvenoogst) om winst te boeken.

De fusiologia of fusikè.

Thales in dezelfde vorsende geest staat stil bij de 'fusis', natura, de natuur, d.i. het geheel van al wat is. Men heette het ook 'genesis', wordingsproces.

1. Het on, ens, zijnde, in zijn geheel (het gehele zijnde),

2.1. Meteen alle (mogelijke) zijnden,

2.2. Meteen ook het geheel van alle mogelijke zijnden die de natuur gezamenlijk uitmaken,

ER61

worden aan een historia, inquisitio, onderzoek van nieuwe aard onderworpen, om tot een nieuwe logos, ratio, inzicht te komen: de filo.sofia, wijsbegeerte, in het spoor van de mythische denkwijze, 'sofia' wijsheid, en van de koopmanswijsheid, was geboren. -- Maar het is nog niet al.

Het onderzoeken op zijn oorsprong.

1. Mythisch.

Kirkè onderzoekt het fenomenen (en meteen alle gelijkaardige fenomenen het systeem ervan) op de 'oorsprong' (archè, principium) ervan. Zij wil te weten komen hoe het fenomeen dat zich in de gezwollen maagstreek van de baby toont, ontstaan is, voordat zij genezend kan inwerken.

Terloops: wij zagen dit nog in Georgië aan het werk (E.R. 56), waar de Krivorotof's magnetiserend, met de patiënt(e), de 'oorsprong' zoeken (ongedaan te maken).

Zij knoopt aan bij de 'oorsprong' van de genezing zelf, een kosmische energie die genezend inwerkt via haar ingreep, misschien een godin.

Vertalen wij maar Platonisch: zij zoekt de vooropstellingen (oorsprongen) en van de kwaal en van het wegwerken ervan.

Net als de Krivorotof's nog in volle twintigste eeuw. Ook zij komen in 'voeling' met de sfeer van het gezonde en gezondmakende.

2. Filosofisch.

De fusikoi, physici, natuuronderzoekers, in Miletos (Thales, Anaximandros, Anaximenes vormen een denkgenootschap, 'hetaireia'), ook fusiologoi geheten (die een logos, een samenhangend inzicht, beogen inzake de natuur) - ook zij - doen als Kirkè : zij onderzoeken - historia - de zijnden, nl. wat was, wat is - to onta (de nu beschikbare zijnden) wat zijn zal - denk aan de Muzen en Mnèmosunè (E.R. 15) - op de oorsprong ervan.

D.w.z.: op de vooropstellingen ervan. Om tot een samenhangend beeld ervan te komen, een 'logos fusikos', een natuurinzichtelijke voorstelling.

Ook hier is 'oorsprong' veelzinnig.

a. 'Oorsprong' betekent eerst een tijdgebonden gegeven. -- Hoe zag het begin in de tijd eruit van de natuur? Zoals Kirkè vraagt: "Wanneer is dat kind zo'n fenomeen beginnen vertonen?" Oorsprong is begin.

b. 'Oorsprong' echter betekent ook iets dat zich door alle tijdsmomenten staande houdt (iets eeuwigs dus) dat niet-tijdgebonden is. Wat stelt het hele verloop van de natuur als geheel voorop? 'Oorsprong' is 'beginsel' van het hele gebeuren dat de natuur is, van de hele genesis.

ER62

Diogenes Laertios (+/- 200/250) wist in zijn tijd nog samen te vatten “Als ‘archè’, vooropstelling (oorsprong) van alle zijnden stelde Thales “het water” voorop en de ‘kosmos’, heelal, (stelde) hij (voorop) als zijnde bezield en vol daimones, buitennatuurlijke wezens”.

Dit zou wel eens een zeer juiste weergave kunnen zijn van wat Thales als ‘oorsprongen’ van de hele genesis (fusis) zag. Wat op het voortbouwen op de voorwijsgerige traditionele ‘wijsheid’ wijst, waarvan de zgn. mythische mens leefde.

Na hem komt Anaximandros van Miletos (-610/-547), die als ‘archè’ (hij gebruikt blijkbaar dat woord), beginsel, vooropstelt “to apeiron” het smijdige (Lat.: infinitum’), d.i. al wat uit zichzelf geen vorm of begrensdheid kent, maar deze ontleent aan al wat configuratie, ‘vorm’, is. Dit is dan al wat de natuur bevolkt: de gesteenten, het water, de lucht, het vuur, -- de planten, de dieren, de mensen, -- de buitennatuurlijke wezens. Dat vormloze dat alle vormen kan aannemen, heet men dan “de oerstof’ waaruit alle zijnden ‘ontstaan’ (begrijpelijk worden).--

Eigenaardig: het oerbeginsel vertoont gemakkelijk ergens goddelijke kentrekken.

Nadien komt Anaximenes van Miletos (-588/-524): het oerbeginsel dat alles begrijpelijk maakt, is voor hem ‘aèr’, de in- en uitadembare lucht die leven sticht, of nog ‘psuchè’, ziel, d.i. wat levend maakt. Zo is de hele natuur ergens ‘bezield’ en vol ‘levensadem’.

Slotsom. - Al wat wijsbegeerte is, nadien, zal datzelfde grondpatroon (structuur) vertonen behalve dan bij de Sceptiekers, die zich enkel aan de fenomenen houden.

Inzonderheid de Dialectiekers (Hegel, Marx, -- elk op zijn wijze) en de Neo-Dialectiekers, --- heden de theoretici van de dynamische systemen (denk aan de School van Brussel, met Ilya Prigogine aan het hoofd (1917/…)) vertonen, als grondstructuur iets analoogs.

De retoriek. -- Indien de retoriek bestudeerd wordt volgens dat denkpatroon, dan ziet het er als volgt uit.

1. Eén enkel retorisch fenomeen - een goed predikant b.v. - wordt gesitueerd als één lid van alle (mogelijke retorische fenomenen

(verzamelingsleerstellige kennisuitbreiding) binnen het geheel van alle (mogelijke) retorische fenomenen (systeemleerstellige kennis-uitbreiding).

2. Dit wordt dan op zijn 'oorsprongen' (E.R. 14/18) onderzocht. -- De retorische structuur (E.R. 07/23) is een mogelijke samenvatting van het geheel van alle (mogelijke) retorische fenomenen.

ER63

Opm.: Eigenlijk komt deze methode neer op inductie, veralgemening.

a. Het éne fenomeen, meerdere fenomenen zijn de steekproef/ steekproeven.

b.1. Van dat singuliere of particuliere geval/gevallen (= summatieve of kennis-samenvattende inductie) breidt men uit - veralgemeent men - tot alle (mogelijke) gevallen van retoriek (verzamelingsleerstellige inductie).

b2. Van daaruit pleegt men een andere kennisuitbreiding: men situeert in het systeem van alle (mogelijke) gevallen van retoriek (systeemleerstellige inductie).

Beide laatste inducties heet men 'amplificatieve' inducties, d.i. kennisuitbreidende inducties.

Opm.-- Stoicheiosis, elementatio.-- Het zo ontleden van een geheel (= alle, geheel) vanuit steekproeven heet men, in Antiek Grieks, stoicheiosis. Het gehele fenomeen 'welsprekendheid', met alle aspecten ervan, -- alle (mogelijke) fenomenen van dezelfde aard, -- het geheel van alle (mogelijke) fenomenen van die aard, -- dit alles onderzocht op zijn vooropstellingen, -- dat is stoicheiosis, systeemleer.

De totaliteit en haar onderdelen staat centraal.

Zo waar Platon de taal - het gehele taalfenomeen, alle mogelijke taalfenomenen, het geheel (systeem) van alle mogelijke taalfenomenen - analyseert. Cfr E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde van Parmenides tot Bolzano),* Antw./Nijmegen, 1944, 30, 36vv. waar Platon's methode uiteengezet wordt.

Opm.-- Het tweeledige 'hoe' der retoriek. -- Deze traditionele methode laat toe op twee hoe-vragen te antwoorden.

1. Hoe is een retorisch fenomeen 'retorisch'? Dit is beschrijvend: men ontleedt hoe iets retorisch is.

2. Hoe retorisch is een retorisch fenomeen? Dit is evaluatief of waardeoordelend: men ontleedt het fenomeen op zijn gehalte aan echte retoriek. Van de zijnswijze naar het gehalte.

Opm.-- Men pleegt twee methoden tegenover elkander te stellen, ja, uit te spelen. -

1. De genetische methode - methodos gennetikè (met twee n's) - ontleedt iets vanaf zijn ontstaan (Cf. O.Willmann (1839/1920; Katholiek opvoedkundige en denker), *Abriss der Philosophie*, Wien, 1959-5, 51, 414).

2. De structurele methode ontleedt - in het spoor van de Saussure iets voor zover het teken(waarde) vertoont (semisme) en dit binnen het totale systeem der tekens (systeemtheorie), maar louter synchronisch (d.i. buiten het tijdsverloop).

Beide methoden zijn eenzijdig, -- onderdelen van de hierboven uiteengezette methode.

ER64

9.-- Aloude magische retoriek: de Ngil (64/66).

De methode getrouw staan wij stil bij de diachronie. -- Een der oudste vormen van taaldaad is de magische taaldaad, die vaak door Modernen en zelfs Postmodernen zeer verkeerd geduid wordt. Niets beter dan een steekproef om ze te verstaan.

1.-- De regel.

Bibl. st. -- TH. P. van Baaren, *Doolhof der goden (Inleiding tot de vergelijkende godsdienstwetenschap)*, Amsterdam, Querido, 1960, 189/196 (Magie en mantiek).

Steller zegt: de Engelse geleerde Hildburgh heeft er terecht op gewezen dat - in vele (niet-alle) gevallen - magie niet een zaak is van nadoen maar van voordoen. Terwijl de magiër(in) goddelijke wezens om hulp roept, laat hij (zij) drastisch, d.i. metterdaad, 'zien' welke hulp juist verwacht wordt.

2.-- De toepassingen.

Van Baaren zelf haalt verder aan. -- Een Japans gebruik. -- Er breekt b.v. brand uit. De magiër(in) giet een kom water uit. Dit, -- om:

a. duidelijk een informatie ("help ons") over te brengen en zodoende verstandhouding te stichten, -- om

b. meteen metterdaad de brand beginnen te blussen.

Een tweede voorbeeld.

Bibl. st.. -- R.P. Trilles, *Chez les Fang (Quinze années de séjour au Congo français),* DDB, Lille, 1912.

Steller was missionaris vanaf 1892 in West-Afrika (waar hij o.m. bij de Oerwoudpygmeeën als eerste blanke verbleef). Daar leert hij de Fang, een volk, kennen, -- met o.m. de 'ngil', d.i. de zwart-magiër ('sorcier', duidelijk te onderscheiden van de 'féticheur', (wijman, letterlijk: 'fetisjman'), die wit-magiër is en door de bevolking diep geëerd wordt, terwijl de ngil diepe verachting oproept).

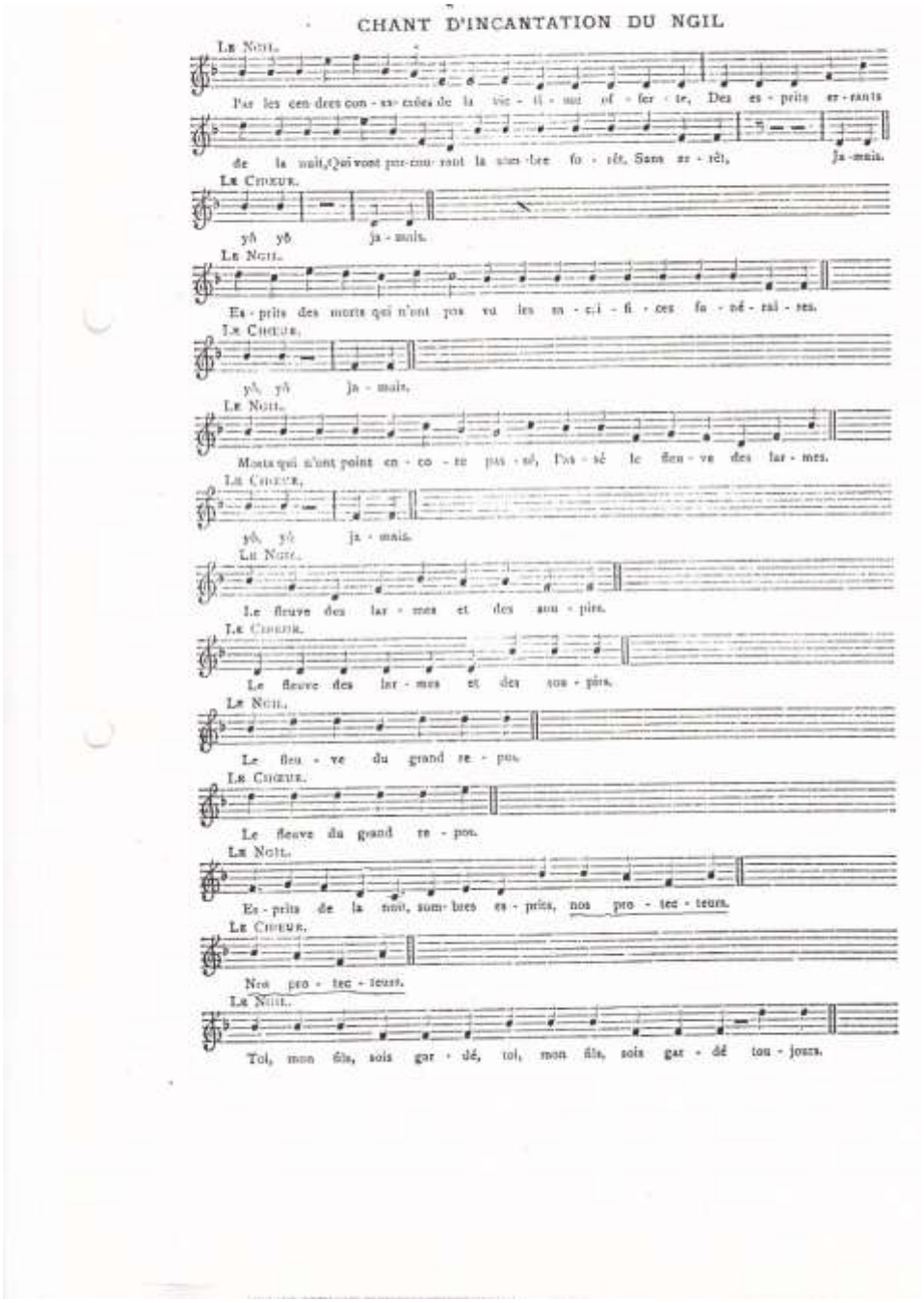
O.c., 178/182 (*La danse du ngil*), geeft weer hoe de magische dans verloopt. Merk op hoe - muzisch, d.m.v. 'choreia' (E.R. 21: Paleopthagoreïsch model), d.i. dans, instrumentale muziek en lied (poëzie) - de ngil dansend verstandhouding sticht met niet enkel de mede-ingewijden, maar met de buitennatuurlijke wezens.

De ngil verzamelt de mede-ingewijden rondom zich. Geen oningewijde - zeker geen vrouw - mag aanwezig zijn. Hij begint met een levendig - gehaaste danspas, -- een beetje als onze polka-dans.

Dansend verhaalt hij zijn 'macht' (= levenskracht) en de uitwerksels ervan. Voetstampend begeleiden de omstaanders hem met hun uitzinnige "yo, yo, ngil, yo, yo", (wat betekent: "Heil! Heil! Leve de ngil!").

ER65

Scroll verder.

Scroll verder.

ER66

De Franse tekst vertalen wij. Let op: dit oeroude, 'traditiegebonden' lied bevat delen die zelfs voor Trilles onduidelijk blijken. Misschien zijn de dansenden zelf niet eens zeker van de oorspronkelijke betekenis van wat "het (volks)gebruik - "la coutume" - biedt.

Ngil. -- Bij de gewijde assen van het aangeboden slachtoffer. Dwalende geesten van de nacht. Die het sombere woud doorlopen. Zonder ophouden. Nooit.

Koor. -- Yo yô, nooit.

Ngil. -- Geesten van die doden die de begrafenisoffers niet gezien hebben.

Koor. -- Yo yô, nooit.

Ngil. -- Doden die nog niet zijn over geraakt. Over geraakt over de stroom der tranen.

Koor. -- Yô yô, nooit.

Ngil. -- De stroom van de tranen en de klachten.

Koor. -- De stroom van de tranen en de klachten.

Ngil. -- De stroom van de grote rust.

Koor. -- De stroom van de grote rust.

Ngil. -- Geesten van de nacht, sombere geesten, onze beschermers.

Koor. -- Onze beschermers.

Ngil. -- Gij, mijn, zoon, wees bewaakt, -- gij, mijn zoon, wees bewaakt, altijd.

Opm.-- De inwijding van een ngil gaat gepaard met de rituele doding van een slachtoffer, vaak een vrouwelijk familielid. De as wordt met kruiden gemengd bewaard als 'fetisj' (machtgeladen voorwerp, waarmee aan magie gedaan wordt.

Nog Thales van Miletos wist de fusis, natuur bevolkt met buitennatuurlijke wezens. Men ziet dit geloof hier overduidelijk een hoofdrol spelen. Het lied herinnert aan wat Platon zou heten "de misdadige nachtdroom". Inderdaad: de zwart-magiër(in) - als 'zwart', d.i. kind van de nachtelijke misdaad - leeft zelfs overdag alsof de nacht nooit eindigde, met haar misdadigheden allerhande. Daarvandaan de haat van de Fang t.o.v. zo'n duistere figuren.

Opm.-- Bibl. st. -- G.P. Baker / P.M.S. Hacker, *Language, Sense and Nonsense (A Critical Investigation into Modern Theories of Language),* Oxford, B. Blackwell, 1984. -- Stellers 1984. --heiden vier hoofdaspecten.

a. Taalkundig-analytisch blijkt de betekenis van een zin dankzij zijn waarheidsvooropstellingen.

b. Het taalvermogen berust op een on(der)bewuste kennis van taalregels.

c. Het verwonderlijke feit dat men nooit gehoorde zinnen toch verstaat.

d. Het onderscheid tussen 'sense' (betekenis) en 'force' (kracht) in een uitspraak. Zo b.v. "Doe ik het?" en "Beslist doe ik het!" hebben een zeer identische betekenis maar een verschillende 'kracht'. Zoiets blijkt duidelijk in de tekst van de ngil.

ER67

10.-- De antiek - Griekse retoriek (I). (67/71).

1.-- De Homerische retoriek.

"Vaak heeft men Homèros (Lat.: Homerus, een Archaïsch dichter, +/- -900/-700, vermeend auteur van de *Ilias* en de *Odusseia* (Lat.: Odyssea))- de grote epische dichter - als de grondlegger der retoriek beschouwd.

Terecht heeft Ernst Curtius (1814/1896; bekend om zijn *Geschiedenis van Griekenland* (1857/1861)) opgemerkt dat haast de helft van de Ilias en meer dan de twee - derden van de Odusseia uit redevoeringen van handelende personen bestaan, -- vaak van aanzienlijke lengte. Vooral de 'listenrijke Odysseus' (Lat.: Ulysses) (...) is een meesterlijk redenaar". (M. Weller/G. Stuiveling, *Moderne welsprekendheid,* Amsterdam/ Brussel 1968, 38). -- Inderdaad: in de Homerische cultuur staat de 'agora', te dien tijde de volks- of legerverzameling, centraal.

De leger- of volksvergadering van sacraal recht.

'Sacraal' of 'gewijd' ('religieus') betekent dat de natuur - fusis - van het bijeenkomen vanuit een 'apofatische' (= occulte, niet voor de grote massa duidelijke) wereld beheerst wordt. Denk aan de 'daimones' over wie Thales, de eerste wijsgeer het heeft: zij bevolken letterlijk de hele natuur.

Sedert de opkomst vooral van het Moderne en Postmoderne antiklerikalisme, bij ons, klinkt 'sacraal' gemakkelijk 'autoritair'. Toch is het verre van zo simpel.

A.-- De bijeenroeping.

a. Agamemnon, de vorst van Mukènai (Lat.: Mycenae), legerleider der Grieken (= Achaiers) voor Troje (= Ilion, later Pergamon, -- een stad die minstens van -2000 dateert, in Klein-Azië), krijgt in een godgegeven droom de opdracht het volk (= de soldaten) te verzamelen. Aldus Il. 2:1vv.

Opm.-- Ook de Bijbelse openbaring kent zulke fenomenen zo Jozef, Jezus' voedstervader, die de opdracht krijgt naar Egypte te vluchten.

b. Tèlemachos, Odusseus' zoon, krijgt de ingeving - vanwege de godin Pallas Athene die hem in de verschijningswijze van Mentes aanspreekt - de agora bijeen te roepen. Aanleiding: Athene wil de schaamtevrije vrijers die het paleis van zijn moeder, de vorstin Penelopeia (= Penelope), die haar 'heilig' huwelijk voor de huwelijks-godheden gesloten indachtig op Odusseus, haar echtgenoot en de ware vorst van Ithakè, wacht, letterlijk opvreten, aan te klagen. —

ER68

Welnu, de agora gaat, na bespreking, zonder besluitvorming uiteen: zij verneemt enkel dat, indien bewuste vrijers in hun verblinding - de typisch 'tragische verblinding' - doorgaan, hen een 'atè', d. i. een godsdoordeel - een noodlot gelijk - zal treffen. Alles komt op een godgegeven waarschuwing neer (Oduss. 1:289vv.).

B.-- De vergaderstructuur.

Ook hier komt de typisch 'apofatische' achtergrond door. -- Degene die tot spreken bevoegd is, krijgt de Zeusscepter: in de mentaliteit van toen betekent dit dat hij onder de directe bescherming van de Oppergodheid, Zeus, staat en dus zich vrijuit kan gedragen als woordvoerder. Het door Zeus beschermde woordvoeren is meteen onschendbaar (men zegt ook 'heilig' (in de zin van 'machtgeladen'). Op een aantal eilanden van de Stille Zuidzee heet dat 'taboe' (tapoe).

Zelfs indien de spreker-met-de-scepter-van-Zeus zich tegen de legerleider zelf keert, dan nog is hij onschendbaar. (Niemand mag zich om zijn vrijpostigheid, als men zo mag spreken, aan hem vergrijpen). -- Dermate liep de Archaïsch-sacrale wereld vooruit op de latere meer ontwijde, gedesacraliseerde vrijheid van meningsuiting vooruit.

Appl. model. -- Diomedes b.v. keert zich, in volle agora, tegen Agamemnon met de woorden: "Atride (opm.: Atreides, d.i. Atreuszoon), tegen u, allereerst, behoor ik stelling te nemen wegens uw gebrek aan inzicht, -- zoals het 'themis' is, Heer, in de agora". (F. Flückiger, *Geschichte des Naturrechtes, I (Altertum and Frümittelalter),* Zollikon - Zürich, 1954, 14).

Toelichting. -- Themis is de naam voor het oudste, sacrale rechtssysteem in Hellas, toen de Archaïsche Grieken nog de chtonische (Lat.: tellurische, d.i. met de aarde samengaande) Moedergodinnenreligie huldigden. Dit, voor het rechtsstelsel dat de Olympische of ouranische (d.i. hemelruimgebonden) godheden centraal stelde. -

Dat Themisrecht betrof:
a. de familie met het gezin als centrum,
b. de sibbe (de gezamenlijke verwanten), --
c. de woning en de gastvrijheid, --
d. de gestorvenen.

Cfr F. Flükiger, o.c., 20. -- Zoals de godsdienstfenomenologie zo vaak vaststelt: 'themis' is:
a. het zicht- en tastbare rechtsstelsel,
b. de godheid die dat systeem beheerst, nl. als functiegodin hier. De 'functie' (Usener) of het werkingsdomein van Themis (soms met Gaia, de Aardmoeder, vereenzelvigd) was het leven, vooral als bron van vruchtbaarheid, -- de aarde en het onderaardse, -- de nacht (o.c., 29).

ER69

Themis is, om met Nathan Söderblom te spreken, 'Urheberin', 'Veroorzaakster; Zij stichtte ooit, "in den beginne", het rechtstelsel dat haar 'rol' ('functie') uitmaakt binnen het hele stelsel van de goden en godinnen.

Kort gezegd: in het aardse rechtssysteem komt Themis tot verschijning. Zij, als godin die sticht, is de 'transcendente' (apofatische) zijde; haar stelsel is de 'immanente' (seculaire) zijde. Beide zijden maken een eenheid uit.

Besluit. -- "Dit is de bakermat van de latere democratie" (F. Flückiger, o.c., 14). -- Sommige denkers en historici, die onze geseculariseerde rechtsstelsels in de Archaïsche stelsels 'hinein-interpretieren', miskennen duidelijk een feitelijk en onmiskenbaar gegeven: het aristocratisch (en dus tot de adellijke bovenlaag beperkte) rechtsstelsel der Homerische Grieken was tegelijk sacraal en democratisch. Dat het spreken en een minimale retoriek zich in zo'n midden ontwikkelde, is dan ook normaal.

2.-- De retoriek van de latere polis.

Na de Homerische tijd komt de eigenlijke 'polis', stadsstaat. Met haar typische democratische retoriek. -- De agora is nu niet meer, zoals voor Ilion

(opm.: de naam voor Troje in de Griekse tijd), de legerverzameling maar de volksvergadering. De spreekvrijheid is nu niet meer enkel die der aristocraten alleen maar van alle vrije burgers, -- de slaven en slavinnen uitgezonderd.

Met de polis der 'politai', staatsburgers, komt een nieuw, eveneens sacraal rechtsstelsel op, gesteun op de Zeusreligie (Zeus is de tegenhanger van Jupiter te Rome b.v.). De rechtsgodin is nu 'Dikè' (letterlijk: 'recht'). Niet meer in naam van de Moedergodinnen rond Gaia, de Aardmoeder ("Terra Mater" te Rome) doch in naam van Zeus en de hem omringende hemelruimgodheden, sterk mannelijk van wezensaard, wordt nu recht gesproken.

Gevolg. -- De oudere onderlaag, ooit overwonnen in een theomachia, godhedengevecht, wordt in één adem genoemd met de recentere bovenlaag: "Het is Themis en Dikè". Zo ontstond een synthese, een samengaan, van oud en nieuw. Zo was het recht, in Hellas, 'gefundeerd' op een tweeledige sacrale basis. Zo 'sprak' men, -- met die tweeheid als achtergrond. -

Tot wanneer o.m. de Proto- of Eerste Sofisten (Protagoras van Abdera (-480/-410), Gorgias van Leontinoi (-480/-375)) deze sacrale basis ondermijnden en seculariseerden.

ER70

De rol ('functie') van Hermes.
Bibl. st.. —
W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten,* Amsterdam, 1947, 125/148 (De goddelijke heraut);

P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, Paris, PUF, 1988-2, 206/207 (Hermès).

De plaats die de god Hermès of ook Hermeias inneemt inzake welsprekendheid in de strikt Archaïsche zin, wordt duidelijk uit de fragmenten mythologie die ons ter beschikking staan.

Volgens Herb. Jennings Rose, *Hermes*, in: M. Cary e.a., ed., *The Oxford Classical Dictionary,* Oxford, 1950-2, 417, is Hermes één der oudste en 'primitieve' figuren in de Griekse godhedenwereld. Meestal speelt hij, in het Zeussysteem, een zeer ondergeschikte rol (na de onderwerping der

chthonische godheden). En wel o.m. en vrl. de rol van berichtgever vanwege de godheden bij de aardse mensheid.

Kristensen, die hem uitvoerig bespreekt, vergelijkt hem - duidelijk niet ten onrechte - met Nairo-sanho (uit de Mazdeïstische religie (Iran)) en met Apis (= Mnevis) (Egypte), die beiden ook 'boodschappers' waren.

Hermes -- aldus Kristensen -- is eigenlijk begrijpelijk te maken indien men hem duidt als middelaar tussen deze, aardse, fenomenale wereld en de andere, apofatische, buitenaardse wereld (der godheden e.d.m.).

Middelaar, ja, maar als bezitter van (onderaardse) levenskracht die hij, bemiddelend, doorgeeft.

a. Zo is hij 'fut.almios', levengever inzake plantenwereld.

b. Als iemand die een ram op de schouders draagt - o.m. in de mysteriën (= geheime riten) van de Aardmoeder - verzinnebeeldt hij het (dierlijke) leven dat hij op aarde sticht.

c. Als 'angelos', berichtgever, speelt hij een rol inzake de zielen der mensen. Hij draagt dan als titel "Hermès psuchopompos", Hermes de zielenbegeleider, die de zielen ofwel naar het dodenrijk plaats als de welsprekende. (...). Welsprekendheid is goede raadgeving in de Antieke zin begeleidt ofwel ze terug op aarde brengt.

"Hij was ook de god van het woord, 'logios', de taalvaardige, en wel in de eerste opgevat: raadgeving die zich opdringt en zich bij de hoorders als "nieuwe kracht" openbaart". (O.c., 141v.). -- Zo bezat Hermes o.m. de gave van het toverwoord.

De Griekse welsprekendheid had een zinnebeeld, de reeds vernoemde (E.RH.68: Zeusscepter) herautstaf of scepter, die o.m. de vorsten en de rechters, in hun functie, droegen.

ER71

Drie namen en vormgevingen van die staf-der-taalvaardigheid waren in omloop:

a. de gewone staf ('skèptron');

b. de takkenstaf of 'kèrukeion' (twee samengebogen of door elkander gevlochten takken);

c. de korte boomtak of 'rhabdos' (zo b.v. de toverstaf van de tovenares Kirkè; Odusseia 10:238).

"Hermes blijkt de typische bezitter van al deze voorwerpen te zijn; hij heeft ze aan de menselijke scepterdragers verleend". (O.c., 143). Kristensen zegt: al de scepters worden met "het levenskruid" in verband gebracht, dat de levenskracht bezit en meedeelt.

Besluit. -- Wanneer het leven, gebeurlijk het overleven van b.v. het volk op het spel stond - in de agora, de volksbijeenkomst - dan was de levenwekkende levenbewarende of levenversterkende kracht én van het woord dat raad geeft én van de levende staf van doorslaggevend belang. De god Hermes speelde daarin de rol van bemiddelaar.

Zo had én in het themisrecht én in het Zeusrecht Hermes als levenwekker, 'levensveroorzaker' (zou Nathan Söderblom zeggen), een hoofdrol te spelen, - basis van de toenmalige retoriek.

De retoriek en het Antiek - Griekse leven.

Op de achtergrond van genoemde sacrale wezens situeren zich de drie grote types van Antiek-Griekse welsprekendheid.

A. Het "genos dèmègorikon"

(Ook: "genos sumbouleutikon"), de politieke welsprekendheid. In de volksvergadering - de Grieken kenden geen eigenlijk parlement (indirecte volksvertegenwoordiging) maar de volksvergadering (directe democratie) - werden levenskwesties ter sprake gebracht: economische (financiën, handel), juridische (wetgeving), militair-strategische (oorlog/vrede, buitenlandse betrekkingen).

B.I. Het "genos dikanikon".

de gerechtelijke welsprekendheid. - Op het gerecht had men oorspronkelijk geen eigenlijke 'advocaten'. De aangeklaagde en de betrokkenen spraken zelf hun verdedigingsrede uit. Een 'logografos', redeschrijver, echter stelde desnoods de tekst op die dan afgelezen werd. Deze 'forensische' welsprekendheid had als pleisterplaats het volksgerecht.

B. II. Het "genos epideiktikon",

de ‘demonstratieve’ rede, had haar plaats voor een op welsprekendheid verzot publiek - in openlucht of in zaal. De feestrede, de rouwrede, -- de pronk en showrede horen in dit ‘genos’, genre, thuis. De loutere taalvaardigheid beleefde hier haar zuiverste uitwerking.

Met dat alles is het duidelijk: de retoriek wortelt én in de religie én in het door die religie beheerste leven der Grieken.

ER72

2. Steekproeven 11 tot 20

11.-- De antiek-Griekse retoriek (II).(72/80).

Ter inleiding. -- Wij zagen - E.R. 60 - dat Thales van Miletos zich zocht te verrijken met de olijvenoogst. -- Let erop dat hij daarbij ofwel de bezitters van olijfpersen ofwel de olijfkwekers heeft moeten overreden, dankzij zijn taalvaardigheid. Dit was dan een typisch economische retoriek.

Maar er is meer. - Een anekdote leert de politieke taalvaardigheid van Thales. Ludia (Lat.: Lydia, Lydie), een streek in de nabijheid, o.l.v. Kroisos (Lat.: Croesus (-560/-546), de schatrijke vorst) bedreigt op zeker ogenblik de Twaalf Ionische Steden, langs de Kleinaziatische kust, waaronder Miletos. Thales raadt een verbond aan. Enkel Miletos gaat een verbond aan; de andere steden dwarsboomden Kroisos. -- Dit behelst retoriek, -- politieke retoriek.

1.-- Eleatisch - Parmenideïsche retoriek.

Parmenides van Elea (-540/.) een Zuid Italische stad, is de eerste ontoloog: het zijnde is; het niet zijnde is niet (zo zegt hij). Dit lijkt banaal, maar - vergeten wij het niet - hij bedoelt niet het versleten dagdagelijkse begrip ‘zijn’, maar de werkelijkheid zoals zij “kath’ heautèn” (op zichzelf) is.

Dit is wel erg nieuw. Weliswaar hield Mnèmosunè (en met haar de Muzen) “al wat was, is en zal zijn” in haar alomvattend bewustzijn (E.R. 15, 61), maar dit werd in dienst van poëzie en o.m. epische verhalen gesteld.

Parmenides stelt dezelfde tijdsreeks voorop maar om ze logisch, uit te werken. -- Niet zonder reden stelt G.Elisabeth M.Anscombe, *From Parmenides to Wittgenstein,* Oxford, 1981, dat “Parmenides’ uitspraken als de grondtekst kunnen geduid worden waarop de hele Westerse filosofie slechts een stel voetnota’s is”.

Aanvankelijke eristiek.

Parmenides had een leerling, een 'hetairos' (denkgenoot), Zenon van Elea (+/- -500). Hij verdedigde zijn leermeester d.m.v. grondslagenonderzoek.

De tegenstanders stelden voorop dat zijnde (= werkelijkheid) ergens een veelheid was; de Eleaten dat zij ergens eenheid was, maar Zenon stelt vast dat de tegenstanders evenmin als zijn leermeester een doorslaggevend bewijs leverden voor wat zij beweerden.

Wat ons een eerste discussieerschema oplevert: "ook gij, evenmin als ik bewijst streng logisch-sluitend wat gij beweert". Dit gaat, mettertijd, uitgroeien tot wat men later heet 'eristiek'

ER73

Daaronder verstaan wij, hier, een toepassing van de ABC-theorie (E.R. 47).-.

A, het gegeven, d.i. hier 'zijnde' (de werkelijkheid),

B. wordt door de tegenstanders van de Eleaten vanuit hun veelheidshypothese geduid en door de Eleaten vanuit hun eenheidsvooropstelling, -- wat

C geeft, d.i. een onenigheid, een meningenveelheid. Waarvan Zenon opmerkt dat beide meningen - indien men ze op haar vooropstellingen - grondslagen - onderzoekt (ook een 'historia' of vormingswerk) - een logisch, onvoldoende bewijs leveren.

Wat reeds de fijnzinnige Aristoteles opmerkte, zoals E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./Nijmegen, 1944, 19, duidelijk aantoont.

Kort gezegd: één object geeft aanleiding tot minstens twee tegengestelde duidingen. Dit zal later weer opduiken in de eigenlijke eristiek.

2.-- Siciliaanse agonistische retoriek.

W. Jaeger, *Paideia* I, Berlin/ Leipzig, 1936-2, 399, zegt: "De gerechtshandeling heet in het Antieke Grieks 'agon'. Grieks aangevoeld is zij steevast

a. een gevecht van twee kampen

b. in een wettelijke vorm gegoten". Dat zulks waar is, blijkt nu onmiddellijk.

Regimewisseling. -- Rond - 485 deporteren twee Siciliaanse 'turannoi', 'tirannen' (dwingelanden, dictators), Gelon en Hiëron, na ze onteigend te hebben, een aantal bevolkingen om Syracuse te bevolken en, meteen, huurlingen - soldaten een kavel grond te bezorgen.

In -460, echter, worden zij door een democratische revolutie verjaagd. De kersverse democratie wou, onmiddellijk 'iso.nomia', gelijkberechtiging, de slagader van de Griekse democratie, invoeren. Doch men moet niet veel verbeelding hebben om in te zien wat voor redetwisten, ruzies e.d. de weggevoerden, bij hun terugkeer naar hun haardsteden, tegemoet gingen.

Het gerecht kraakte onder eindeloze rechtsgedingen. Waar ... taalvaardigheid natuurlijk een hoofdrol speelde.

Ook R. Barthes, *L'aventure sémiologigue*, 90, zegt dat de Westerse retoriek, stricto sensu, begint met de agonistiek, d.i. de voor het gerechtshof zich afspelende krachtmeting via de retoriek.

Koraks van Syracuse *(+ -500/-400).*

De nood aan logografen (tekstopstellers) was nijpend. Dit, bij gebrek aan eigenlijke advocaten. Gelukkig had Empedokles van Akragas (= Agrigentum) (-483/-423; Pythagoreïzerende denker nog heden bekend, in occultistisch middens, om zijn leer omtrent de 'elementen' (aarde, water, lucht, -- vuur)) een denkgenoot, Koraks van Syracuse.

ER74

Deze begon ermee de in de herverdelingsprocessen betrokkenen van teksten te voorzien (logografisch werk).

Meer nog: met zijn leerling, Teisias, gaf Koraks een eerste "technè rhètorikè", een tekst over taalvaardigheid, uit. De twee waren dus 'retoren'.

De inhoud, volgens 01. Reboul, *Introduction à la rhétorique (Théorie et pratique),* Paris, PUF, 1991, 14, was:

a. een stel praktische voorschriften,

b. met voorbeelden.

De definitie van beiden: “Retoriek is overreding stichtende leer”.

Het oudste schema.

Een forensische rede bestaat uit:

1. “to pro.oimion” (= Lat.: pro-oemium, exordium), voorrede, inleiding;

2. “hoi agones” (controversiae in het Lat.), debatten;

3. “ho epilogos” (Lat.: epilogus, peroratio), slot.

Opm.-- Men kan er de Paleopythagoreïsche ‘trias’, drieledigheid, in herkennen.

Het ‘eikos’, alwat waarschijnlijkheid vertoont.

Vooropstelling bij uitstek - vooral wanneer men zoals de Eleaten streng logisch betoogt - is het ware. Maar het feitelijke leven beweegt zich soms veelmeer in het domein van het louter waarschijnlijke. Wat de schijn van waarheid heeft, is dan ook schering en inslag bij Koraks en Teisias.

Appl. model. -- Het argument van Koraks.-- De retor Antifon (-480/-411; behoudsgezind aristocraat) o.m. ging daarop in.

1. Al wat “al te waarschijnlijk” is, blijkt in feite onwaarschijnlijk.

2. Al wat in feite “al te onwaarschijnlijk” is, is mogelijke dekmantel voor iets waarschijnlijks.

De beide termen waarschijnlijk/al te onwaarschijnlijk” krijgen hun (semantische en vooral pragmatische) betekenis, wanneer men ze hun “Sitz im Leben” geeft, d.i. wanneer men ze in het volle (gerechtelijke) leven situeert.

Zo b.v.: iemand wordt van moord verdacht. Waarop hij antwoordt: “Toegegeven: de haat die ik het slachtoffer toedroeg, maakt de mij aangewreven moord waarschijnlijk. Maar is het niet nog waarschijnlijker dat ik die verdenking voorzie vooraleer de misdaad te begaan, - met als gevolg dat ik er mij wel voor wacht ze te begaan? Dus is het onwaarschijnlijk dat ik de moord begaan heb”.

Men kan echter ook juist omgekeerd redeneren: “Die laatste ‘onwaarschijnlijkheid’ kan de reden zijn waarom gij de moord begaat! Dus zijt gij de waarschijnlijke doder”.

ER75

Vergelijk met zo-even: A, een moord, wordt via B, meer dan één duiding (waarschijnlijk/ onwaarschijnlijk), tot een 'taalgeschil' over wat nu wel of niet waar is

De eristiek begint.

Koraks' onthaal. -- Zoals reeds gezegd: Teisias (Lat.: Tisias) van Syracuse was denkgenoot van Koraks. Hij had ook andere - en invloedrijke leerlingen: Gorgias van Leontinoi (Gorgias van Leontini) (-480/-375), de formele stichter van de pronkrede,

Isokrates van Athene (-436/-338), de beroemde retor, als opvoedkundige rivaliserend met Platon (wiens filosofie hij te gespecialiseerd vond),-

Lusias (Lat.: Lysias) van Athene (-459/-380), democratisch gezind retor, steller van een paar honderd forensische reden.

Slotsom: allemaal klinkende namen in de Antieke paideia (opvoedingsdenkbeeld).

3.-- Protosofistische retoriek.

Leggen wij eerst, kort, het begrip 'eristiek' uit. -- 'Eris', in het Antiek-Grieks, betekende o.m. 'gewapend handgemeen', -- 'tweedracht', 'geschil', -- 'wedijversituatie", --laton gebruikt de term "hè eristikè technè", de vaardigheid inzake hetzij streng logisch hetzij o.m. juridisch redeneren en tegenredeneren.

Terloops, behalve de Protosofisten, is er een Klein-socratische school van wijsbegeerte die uitdrukkelijk 'eristisch' te werk gaat, nl. de School van Megara, met b.v. Eukleides van Megara (+/- -400), Euboulides van Miletos e.a.

Protagoras van Abdera (-480/-410).

Protagoras (Lat.: Protagoras) is het kopstuk van de Sofistiek (-450/-350), een beweging van 'verlicht - rationele' geesten.

In zijn praxis - en, tot op zekere hoogte, ook in zijn paideia - primeerden twee dingen: bezitsvorming en politieke invloed. Ook: inzake pragmatiek (doelmatigheid van retoriek) huldigde hij met klem 'eu.boulia', 'efficiency', 'pragmatisme' (in de zin van "ik neem de dingen bij hun bruikbaarheid met het oog op het bereiken van een doel (= resultaat)").

Vooropstelling: over A, een gegeven, B, kan de ene zo denken terwijl de andere in tegengestelde zin denkt, C, met als gevolg dat men n.a.v. ieder thema

en het voor en het tegen kan verdedigen. Protagoras' eristiek komt, zo geduid, neer op "de vaardigheid om in een discussie steevast te triomferen".

Gorgias van Leontinoi (-480/-375).

Tweede kopstuk van de Sofistiek. Hij verbreedt het toenmalige begrip 'letterkunde'. –

ER76

a. Tot dan toe vereenzelvigden de Grieken 'letteren' met Poëzie (cf. E.R. 21 (choreia)) zij het dan de epische van Homeros en Hesiodos, de dramatische van de tragici (Aischulos, Sofokles, Euripides), de lyrische van b.v. Sapfo.

Wat wij nu 'proza' heten, kwam neer op de ongesierde dagdagelijkse taal.

b. Gorgias voert de 'epideiktische stijl' in: zijn 'proza' geeft hij de kentrekken én van de retoriek als doelgerichte tekst én van de 'retoriek' als poëtische of, althans, poëtiserende tekst.

Terloops: Isokrates' proza gaat precies de sobere, zakelijke en dus tegengestelde richting uit. -- Voor de rest is Gorgias' retoriek sterk gelijkend op die van Protagoras: hij verdedigt van alles, -- al was het door te verzwijgen.

Dit deed hij in zijn Lofrede op Helenè, de vrouw van Menelaos, de vorst van Sparta in de Ilias van Homeros. Zij liet zich 'schaken' door Paris, de zoon van de Trojeanse vorst Priamos. De Achaiers (Grieken) ontketenden - om Helene terug te halen - een tienjarige oorlog.

Tegen de Griekse waardeoordelen in verdedigde Gorgias haar gedrag: ofwel was zij door een godgewild lot ertoe gedwongen ofwel werd zij met geweld geschaakt ofwel liet zij zich door verleidelijke woorden overhalen ofwel was haar drift haar te machtig. Slotsom, in Gorgias' eristiek, zij was in de vier hypothesen onschuldig (door overmacht).

Dat er nog minstens één hypothese bestond, nl. dat zij zeer vrijwillig meegegaan is, verzweeg Gorgias.

Men ziet het: A. via tegengestelde duidingen (B) leidt tot C, tegengestelde uitspraken.

Opm, -- W. Jaeger, *Paideia*, I, Berlin/ Leipzig, 1936-2, 364/418, staat uitvoerig stil bij de Protosfistiek,-- zo geheten in tegenstelling tot de

Deuterosofistiek (onder de Romeinse 'Goede Keizers' (tweede eeuw na Christus; die Sofisten waren, in feite, retoren, sterk letterkundig gericht)).

Wat men, later, heet "enkuklios paideia" (hogere, algemene vorming), is te danken aan de Sofisten, -- ook al hebben zij de vier 'mathèmata' (leervakken de Pythagoreïsch: mousikè, --- astronomia, arithmetikè, geometria) nog niet formeel verbonden met hun drie leervakken, nl. spraakleer (grammatica: woord, taal), dialectiek (eristiek: redetwistkunde), retoriek.

Hiermee hebben de Sofisten de grondslagen gelegd van het intellectuele leven, -- met als resultaat "een vorming die heden ten dage nog steeds grotendeels dezelfde is" (aldus Jaeger).

ER77

De hele retoriek signifisch gezien.

Significa houdt zich bezig met de woordbetekenissen voor zover onderdeel van verstandhouding. Laten wij daar nu even bij stil staan.

1.-- De verhouding retor/ leerling.

Een voorbeeldje. -- Koraks - op voorwaarde dat hij betaalt - leert Teisias, "de vaardigheid steeds in de agon, vooral op het gerecht, gelijk te halen". Eén pittig detail: het ereloon is te betalen zodra Teisias zijn eerste pleidooi wint.

Doch Teisias pleit niet! Hij wordt onmiddellijk, net als zijn retor, zelf retor. Hij doet het zelfs schitterender.

Gevolg: hij betaalt niets.

Rechtsgeding. -- De gesofistikeerde welsprekendheid komt nu op de proppen.

1.-- Teisias vindt er een 'dilemma' (tweeledig lemma, vooropstelling) op, waarvan de 'logische syntaxis' (structuur) als volgt luidt. Stelling (thesis, propositio).-- Uw eis tot betaling is ongegrond (= mist de noodzakelijke en voldoende reden).

Betoog (pistis, probatio).

1. Model. -- Ofwel lever ik u, Koraks, het overtuigend bewijs van het feit dat ik u niets schuldig ben. In dat geval ziet gij van uw eis af.

2. Tegenmodel. -- Ofwel lever ik u, Koraks, niet het overtuigend bewijs. -- Dat is dan mijn eerste pleidooi, -- dat ik in dat geval verlies. Maar de afspraak was: indien ik mijn eerste pleidooi win, dan betaal ik.

2.-- Koraks stelt een tegendilemma.
Stelling. -- Mijn eis tot betaling is wel degelijk gegrond.

Betoog.
1. Model. -- Ofwel levert gij, Teisias, niet het overtuigend bewijs om uw weigering te betalen te staven. In dat geval moet gij natuurlijk betalen.

2. Tegenmodel. -- Ofwel levert gij, Teisias, wel degelijk, het overtuigend bewijs. In dat geval is het uw eerste (en gewonnen) pleidooi. En geldt onze afspraak. Dus betalen.

2.-- Het verloederende taalgebruik.
Bibl. st..-- Jacqueline de Romilly, *Quand les mots changent de sens*, in: Revue des deux mondes (Paris), 1991: juin, 7/21.

De betekenis van de termen verschuift onophoudelijk. Volgens schrijfster om reden van onze leefgewoonten, doelstellingen en verwaarlozingen, ja, om reden van de grote crisissen die wij doormaken.

ER78

Zij haalt, behalve Thoukudides van Athene (-455/-395; geschiedschrijver: *De Peloponnesische Oorlog*), van Sofistischen huize, en Isokrates van Athene, de retor, Platon van Athene aan. “Bedrieglijke slogans halen het”. Schaamtegevoel maken zij af als ‘domheid’. (...). Zelfbeheersing wordt bespottelijk gemaakt en gewoon afgeschaft: als naam krijgt zij ‘lafheid’. Gematigd optreden en besparingen inzake uitgaven heten dan ‘boersheid’ en ‘laaghartigheid’. (...).

Wanneer dergelijke leuzen de ‘deugden’ als deze zo-even vernoemd van iedere betekenis beroofd hebben en, meteen, de ziel van jongeren die ernaar leven, ‘gereinigd’ - het heeft er de schijn van dat men die jongeren in “grote mysteriën” (opm.: belangrijke geheime riten) wou inwijden - voeren zij snel aanmatiging, anarchie, verkwisting, schaamteloosheid in (....)”. (*Politeia* 8: 560d).--

Opm.-- Platon, in tegenstelling tot Thoukudides, die die signifische verschuivingen enkel aan de Peloponnesische oorlog toeschrijft, en tot Isokrates, die ze wijt aan de ontwikkeling inzake politiek en de weerslag ervan op de opvoeding, situeert de ramp in de ziel van de jonge mensen, die één hoofdslogan leren, zoals J. de Romilly hem formuleert, nl. "het is verboden iets te verbieden" ("Il est interdit d' interdire" (a.c.,18)).

Volgens schrijfster is dat de ware naam van de betekenisontaarding, de 'afbouw', van de overgeleverde waarden, die Platon met de namen van 'deugden' aanduidt. - Met nog een andere naam aangeduid: 'nihilisme' (d.i. de overgeleverde waarden zijn 'nihil', niets). Nihilisme dat allerlei vormen kan aannemen, -- van passief met de wolven huilen tot actief "alles omverwerpen".

De mythische verklaring.

Bibl. st. -- W.B. Kristensen, *Bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, A'm, 1947, 103/124 (De goddelijke bedrieger).

Kristensen (1867/1953), een Noor, die in 1901, in Leiden, godsdienstwetenschap doceert, is wellicht één der minst naïeve religiewetenschappers: hij laat zich niet door Moderne of zelfs klassieke vooroordelen misleiden (Cf. zijn *Inleiding tot de godsdienstgeschiedenis,* Haarlem, De Haan, 1980-3 (1955-1), zijn *The Meaning of Religion (Lectures in the Phenomenology of Religion),* Den Haag, M. Nijhoff, 1968)

Het hoofdinzicht dat men bij Kristensen telkens weer tegenkomt, is 'totaliteit', d.i. harmonie der tegengestelden. Waarbij 'harmonie' betekent 'ineenvoeging', en 'tegengestelden' "ethisch goed-en-kwaad" en "eudemonologisch heil-en-onheil".

ER79

Terloops: 'eudemonolgie' betekent 'geluksleer', van het Antieke Grieks 'eu.daimonia', over een goede (eu)daimon (geluksveroorzaker/ geluksveroorzaakster) beschikken.

Denkers als Marx ("Religie is opium voor het volk"), Nietzsche ("Religie is wereld-, versta: werkelijkheidsvreemdheid"), Freud ("Religie is neurose") menen dat religie, -- mythische religie heel zeker, met de ene of andere vorm van 'naïefheid' samenvalt. Wij gaan nu zien wat daarvan aan is.

Hermes als "harmonie der tegengestelden".

Wij zagen dat Hermes 'logios', de taalvaardige, was (E.RH.70). Vrome Antieke Grieken heetten hem echter ook 'dolios', de verschalker. Waarmee wij ons in de nabijheid van Reinaart de Vos (E.R. 03) bevinden: ook de 'Vos' was 'verschalker', -- binnen Oud-Germaanse religie.

Zegt Kristensen, o.c., 122: in Pellene, een stad in Achaia (Peloponnesos), werd Hermes als "de bedrieger" vereerd. Lees wel: 'vereerd'. De vrome gelovigen van die Heidense tijd zagen in de verraderlijkheid van hun godheden één der basisvooropstellingen van het leven, ja, van de hele kosmos.

Appl. model. -- Kristensen, o.c., 120. -Pandora, d.i. "de allesschenkende (godin)". -

a. Prometheus verschalkt de godheden: hij ontfutselt hun "het goddelijke vuur" (volgens Kristensen: "het levensbeginsel in de kosmos").

b. Waarop de godheden Prometheus straffen. Met de mensen die met hem solidair zijn, rekenen zij af door de 'boodschapster' Pandora: Hefaistos, de god van het 'vuur', smeedt "een mooie vrouw"; Athene en Afrodite beschenken haar met gaven. Maar Hermes geeft haar de hem in hoogste graad eigen 'gave' - hij heet immers 'charidotes', schenker van gaven: in de ziel zelf van Pandora legt hij verschalkingsvermogen, waardoor zij b.v. kan verleiden, listig kan te werk gaan, grof bedriegen. En, als boodschapper van leven, brengt hij ze naar de aarde.

Met vreugde onthalen de mensen Pandora, totdat zij vaststellen dat zij "harmonie der tegengestelden" is. Zij sticht, als veroorzaakster, o.m. de dood. Pandora is (wat de Duitsers heten) "eine Lorelei".

Appl. model. -- Hermes als dief vereerd. -- Alle vromen vereren hem zo. Maar heel bijzonder de oneerlijke zakenlui, en nog het meest de dieven. Ploutarchos van, Chaironeia (+ 45/ + 125; Platonieker) vermeldt het offer ter ere van Hermes Charidotes op het eiland Samos.

ER80

Iedere vereerder/ vereerster mocht "stelen en roven". "Blijkbaar (aldus Kristensen, p.c., 123) was dit merkwaardig gebruik een van de "heilige offerhandelingen" bij het offer aan deze Hermes. Inderdaad: wie aan de viering deelnam, bootste, al acterend, de verschalker Hermes na door metterdaad te stelen. Zo legden zij zijn aard bloot.

“Een type van cultus dat overbekend is” zegt Kristensen (hij bedoelt bij de godsdienstwetenschappers). Merk daarbij, met Kristensen, op dat, in Antiek-Grieks, ‘kleptein’ niet zozeer ‘stelen’ als wel ‘verschalken’ betekent.

Appl. model. -- De ene godheid verschalkt de andere. -- Verschalken, d. m.v. woord of daad, is een wezenskentrek van het Heidendom.,-- Orestes, zoon van Agamemnon en Klutaimne., --, beroemd dankzij de tragicus Aischulos (Oresteia), vermoordt zijn moeder.

De Erinues, Erinyen, de geesten van de dood, onderwerpen hem aan een ‘atè’, een godheidsoordeel. Om zijn geest volkomen in “de andere wereld” te betrekken, maken zij hem waanzinnig.

Maar de goden Apollon en … Hermes spelen daarop in als ‘redders’ (‘soteres’, heilanden, heilbrengers).

a. Apollon, de god van de catharsis (E.R. 15,55) of sacrale reiniging, geneest hem d.m.v. een gewijde handeling.

b. Hermes brengt hem, als boodschapper uit “de andere wereld”, onder de levenden terug. -- Waarop de Erinues razend warden: “Gij, Apollon, hebt ons de moedermoor-denaar ontstolen (‘ex.eklepsas’). Zo’n handelwijze heette dus ‘diefstal!

Slotsom. -- Herlezen wij nu, wat voorgaat inzake de crisis der woordbetekenissen, vooral in retorisch verband, dan blijkt de mythische theologie daar allerminst in te verschieten! Wel integendeel!

Een Teisias die zijn leermeester, inzake ereloon, dat hij plechtig beloofd had, verschalkt, kon gerust als “een Hermesvrome” doorgaan. Hij beschikte over de beide ‘gaven’ van de charidotes, de gaven schenkende Hermes: hij was logios, taalvaardig, en… dolios, verschalker. Dit laatste d.m.v. het eerste.

Wellicht is geen onderdeel van de Griekse mythologie zo signifisch als uitgerekend de Hermesmythe, die men eigenaardig genoeg zo goed als in geen enkel boek over retoriek, heden, aantreft. Die mythe bewijst duidelijk dat ook de ontaarde retoriek zich afspeelt op de achtergrond van de in Hellas alom aanwezige religie.

ER81

12.-- De antiek-Griekse retoriek (III). (81/85)

Staan wij even stil bij de twee Grootsocratiekers, Macrosocratiekers, Platon en Aristoteles. Beiden herstichten het begrip 'retoriek' vanuit de hun eigen vooropstellingen.

1.-- Platonische retoriek.

O. Reboul, *Intr.*, 25/31, zegt dat Platon hoofdzakelijk in twee dialogen het wezen van de retoriek ter sprake brengt.

a. De Gorgias. -- De Sofisten en, bedekt, Isokrates worden aan een onderzoek onderworpen in de uitgevonden personages van de dialoog. Niet dat die personages niet ergens werkelijke figuren weergeven (= mimetische opvatting)! Maar Platon, zijn kunstenaarsnatuur getrouw, vindt dialogerende figuren uit om een of andere stelling klaar te stellen.

b. De Faidros. -- De eigenlijk Platonische retoriek wordt ter sprake gebracht: "spreken en denken in dienst van de (Platonisch geduide) dialectiek" is het wezen ervan.

Nadere uitleg. -- In de Gorgiasdialoog komt, vooreerst, een eerder sympathieke Gorgias, retor en Sofist, begeleid door Socrates aan het woord: "retoriek" wordt gedefinieerd als "de vaardigheid om - d.m.v. een of ander geloof (= vooropgestelde mening) in wat gewetensvol ('gerechtig') of niet-gewetensvol ('ongerechtig') is - de ene of andere overtuiging bij te brengen". Zonder zich al te veel te bekommeren om het misbruik dat leerlingen daar gebeurlijk kunnen van maken.

Komen dan, aan het woord twee leerlingen van Sofisten. De ene, Polos, definieert "retoriek" als "het vermogen om op ongestrafte wijze desnoods gewetenloos op te treden".

De andere, weliswaar leerling van een Sofist maar zelf geen Sofist - hij heeft slechts misprijzen voor de Sofisten, - bekritiseert de toenmalige democratie, met haar 'iso.nomia' (letterlijk: iedereen gelijk dankzij de wet), omdat zodoende de bekwamen en de machtigen 'verontrecht' worden, doordat zij zich niet kunnen doen gelden.

De 'fusis', d.i. - hier in Socratische zin - de levenssituatie van de mens voordat enige wetgeving orde sticht - behelst "het zgn. recht van de bekwamen en de sterken". Aan het woord is een zekere Kallikles die op 'turannis', dictatuur, aanstuurt.

Opm.- Wat Antieke retoren 'deinotès', efficiency van de taalvaardigheid, heten, komt in alle types van de door Platon aan een 'historia', onderzoek, onderworpenen door.

ER82

Nadere uitleg. -- Bibl. st. -- Alb. Gödeckemeyer, *Platon*, Müchen, Rösl, 1922, 45ff. -- Steller zet uiteen als volgt.

Al.-- Filosoferen.

Retoriek in dienst van Platonische filosofie behelst dat eerst het wezen van dat soort filosoferen verduidelijkt wordt.

Filia. Vriendschap.

Terloops: vriendschap gold in het Antieke Hellas als een zeer hoge waarde. O.m. de Paleopythagoreeërs integreerden de vriendschap in hun filosoferen zelf. Ook Platon.

Zegt Gödeckemeyer: "Voor de Socratieker Platon - aan het woord in de *Faidrosdialoog* - was het nogal vanzelfsprekend - hij was van huis uit aristocraat en begoed - dat onderricht in filosofie

a. wel een samenspel van leraar en leerling is, zoals b.v. de Sofistiek dat duidde,

b. maar vooral een samenwerken in vriendschap".

Anagogiek.-- 'Katagogisch' is wat neerhaalt; 'anagogisch' wat verheft.

Bij de Antieke Grieken behelsde 'filia' dikwijls - niet altijd - een sterk erotische inslag. Vriendschap daarvan losmaken was Platon's streven. Daartoe veredelt hij de 'liefde'.

a. D.m.v. de gedachte dat zij meer is en anders dan louter zinnelijke begeerte, behoort zij uit te groeien tot een soort begeestering - mania - in de aard van de mania, roes, eigen aan profetessen, 'mysten' (= ingewijden), dichters.

b. Nog meer: zij moest, mettertijd, komen tot inzicht ('schouwen') in de toonbeelden van alle werkelijkheden, de ideeën ervan, die ervaarbaar worden in de fenomenen maar toch verwijzen naar iets dat voordien reeds bestond en

van een hoger gehalte aan werkelijkheid is. Met dit laatste kenmerk wordt de eigenlijk wijsgerige mania bereikt.

Apofatische aard. -- Met dit laatste kenmerk voert Platon de beruchte 'chorismos', transcendentie, "overstijging van al wat direct gegeven is" in. Met name: de lesgevende denker, in zijn leeropdracht, is niet uit op erotisch contact met jongeren, doch wel op het wakker maken van de zielen van diezelfde jongeren voor alwat 'hoger' is, -- al wat o.m. goddelijk is, o.m. de 'ideeën' in en tegelijk boven de dingen die wij zien en horen en tasten.

Terloops: Ook voor Platon blijft vriendschap, een vorm van 'mania', roeservaring, nl. voor zover zij zich verheft boven het louter zakelijke en berekenende redeneren. Maar zij is geen "roes der zinnen': -- In die zin is zij 'afofatisch': in dagdagelijkse woorden is zij eigenlijk niet nauwkeurig te beschrijven.

ER83

Knapenliefde. -- Gödeckemeyer vervolgt. Zich aan paiderastia, knapenliefde, overleveren zonder dat op het hogere gerichte element, is de bestemming van het aardse bestaan missen. In alle eerlijkheid en zonder bijbedoelingen filosoferen, echter, is die bestemming in de hand werken.

Toch schat de Heiden Platon de paiderastia - niet te verwarren met ons huidig "pederast zijn", waaruit iedere religie verdwenen is - zo hoog dat zelfs diegenen die - in het kader van zo'n paiderastia - wel geen echt wijsgerige bedoeling koesteren maar toch iets eervolst beogen, weliswaar niet het hoogste peil van aards bestaan halen maar toch "niet zonder beloning blijven". (O.c.,57).

Slotsom. -- "Want in de duisternissen van de onderaardse levensweg vast lopen is niet meer het lot van al diegenen die reeds enigszins de weg opwaarts zijn ingeslagen: zij zullen veeleer een leven in het licht kennen en meteen door en door gelukkig zijn (...)".

Aldus Platon, die in zo'n teksten zijn vasthouden aan Archaïsch-sacrale vooropstellingen toont.

Opm.-- Men vergete niet dat, in sommige stadsstaten van het Heidense Hellas, de paiderastie een bij wet geheiligde instelling was, die én rechten én verplichtingen voor de 'beminnende' en de 'beminde' met zich bracht.

Zo b.v. moest de eervol beminnende er op tijd voor zorgen dat de beminde een goede en geschikte vrouw kon krijgen, -- of althans daartoe helpen.

Terloops: het Heidendom is niet hetzelfde als 'gewetenloosheid'. 'Geweten' is in het Heidendom bepaald, 'beheerst', door andere vooropstellingen dan b.v. die welke de Bijbel huldigt.

Zo is het denkbaar dat Platon, ziende het feitelijke leven, tracht daarin juist - zonder vooraf of radicaal te veroordelen of radicaal goed te praten - een catharsis (E.R. 15, -- 33, 55, 80) door te voeren.

A2. -- Retoriek plegen.

Het zo-even geschetste filosoferen is voor Platon de vooropstelling bij uitstek van de 'ware' (versta: het ideaal nastrevende) retoriek.

a. Samen met Socrates was hij begonnen de feitelijke retoriek (der Sofisten) aan een onderzoek te onderwerpen, -- vooral op de ethiek (het al of niet gewetensvolle ervan) erin. Het resultaat was eerder negatief.

b. Doch mettertijd groeit in beiden het inzicht dat die (Sofistische) retoriek ook positief beaambare kentrekken vertoonde, die hen vroeger ontgaan waren.

ER84

Psuch.agogia. -- De begeleiding van de ziel - de ziel is net als bij b.v. de Pythagoreeërs de waarde bij uitstek -, in het Antiek-Grieks: psuchagogia, wordt de vooropstelling - men zou bijna kunnen beweren: "de definitie" - van ware retoriek.

Opgemerkt zij dat de term 'waar' minstens twee betekenissen heeft:

a. wat met de werkelijkheid overeenstemt,

b. wat met het ideaal van diezelfde werkelijkheid overeenstemt.

Dialectische basis.

a. Socratische inductie - vanuit steekproeven tot een metaforisch of metonymisch verbreed inzicht komen - was de dialectiek van Socrates. Zijn redeneermethode.

b. Platonische dialectiek was diezelfde Socratische veralgemeningsmethode doch bijgewerkt door de situering van de (algemene) begrippen van Socrates in de ideeën van de dingen der ervaring. Niet zonder een element van 'anamnesis', het in het bewuste leven opduiken van inzichten uit vorige levens (reincarnisme). -- Op die methodisch - strenge wijze kan de ziel gevormd worden.

Afwijzingen.

Worden zo afgewezen volgende types.

a. De taalvaardigheden der Sofisten en niet voldoende wijsgerig geschoolde retoren die een taligheid leren (op het gerecht of in de agora (volksvergadering bruikbaar) die zich beperkt tot de techniek van een zo perfect mogelijke schikking (E.R. 10: harmologische r.) en een even perfecte vormgeving (E.R. 12: stilistische r.), missen dat Socratisch-Platonische element … zielevorming.

b. De louter geschreven redevoeringen, die op zich niets belachelijks vertegenwoordigen (hier gaat Platon overduidelijk in tegen de vooroordelen van de toenmalige adel), bevatten een tekst die voor iedere mogelijke lezer(es) juist dezelfde inhoud behelst. Zij missen het aanpassen aan diezelfde lezer(es). Die tekst "leeft niet": hij legt enkel vast wat op één ogenblik neergepend werd. -- Wij stoten hiermee op Platon's afwijzing van al wat louter geschreven is. Wat een soort 'grammatologie' (theorie omtrent al wat geschreven wordt) is.

Ware retoriek. -- Deze is veeleer dat soort taalvaardigheid dat in beperkte kring (wat de significa of verstandhouding in de hand werkt) beoefend wordt. Zo'n taligheid stelt

a. de waarheid omtrent de dingen en

b. de dialectische methode voorop. Zij is psuchagogia, op het vormen van de ziel afgestemd,-- ziel die erg beïnvloedbaar blijkt te zijn.

ER85

B. De 'akademeia' (academie).

Gödeckemeyer, o.c., 61f.. -- Gedurende een reis doorheen Egypte ontmoet Platon in Kurene (Lat.: Cyrene) de befaamde wiskundige Theodoros van Kurene (-460/…), bij wie hij zich in de toenmalige wiskunde inwerkt.

Op doorreis doorheen Zuid-Italië en, Sicilië (= Groot-Griekenland) leert hij de structuur der Paleopythagoreïsche denkgenootschappen ('hetaireiai') kennen.

Naar verluidt zou met een in Platon's geest de gedachte gerezen zijn zelf een school te stichten. "Om zo in een school, de hem eigen duiding van retoriek tot levende werkelijkheid te maken".

Daartoe kocht hij, in -387 of -386, een stukje grond, -- in de nabijheid van het gumnasion, gymnasium, dat zich in 'Akadèmeia', de naam van een terrein, situeerde. Daar sticht hij zijn school "met wellicht de Faidros-dialoog als programma" (O.c., 62).

De structuur.

Onderbouw: gezamenlijk studeren, zich ontspannen, maandelijks een gastmaal meemaken.

Bovenbouw: wetenschappelijk leren arbeiden.

Het affectieve klimaat: de eros, de liefde, -- de filia, de vriendschap, eigen. Deze zo gezond mogelijk gehouden dankzij het "licht der goddelijke ideeën".

Dagelijkse taak: dialogeren, d.i. logisch gebonden leren zichzelf uiten en meteen samen met anderen, denkgenoten, leren denken.

Laatste bedoeling: degelijke staatsmannen vormen "die "de ziel van het volk" in 'goede' (versta: op werkelijke waarden gesteunde) banen leiden".

Om zo de vervallen democratie te herstichten. Zoiets gold, in de ogen van de Antieke Griek die heel en al in polisverband leefde, als "hoogste werkelijkheid" (o.c., 69f.).

Slotsom. -- Platon kent meer dan één type van retoriek:

a. dat van de logografen, die voor anderen geschreven teksten uitwerken,

b. dat van de Sofisten en hun leerlingen, die zeer pragmatisch, d.i. doelgericht, denken. Daarop past hij catharsis, uitzuivering op hoger vlak, toe:

a. hij neemt ze voor wat zij zijn,

b. vanuit een goddelijke, apofatische werkelijkheid (die bij Platon uitgezuiverd wordt van de onreine (gewetenloze) inslag van de Griekse mythen) ze reinigend en uitzuiverend.

Het licht der goddelijke ideeën licht daarbij voor, -- wat men 'lichtmetafysiek' heet. Onder die term verstaat men het feit dat een 'hoger' licht de vooropstelling is én van alle werkelijkheid én van alle werkelijkheidsgetrouwe kennis van diezelfde werkelijkheid.

ER86

13.-- De Grieks-Latijnse retoriek. (86/90)

Ter inleiding. -- Bibl. st. -- O. Willmann, *Abriss d. Phil.,* 16f. -- Volgens de kenner van Aristoteles, Willmann, stelt Aristoteles van Stageira (-384/-322; de 'Stagiriet'), de stichter van de Peripatetische school, de logica - bij Aristoteles in hoofdzaak met de term 'analutika', ', analytiekngeduid - in dienst van:

a. de vinding (zij heet dan 'dialectiek', in de engere zin dan bij b.v. Platon) en

b. het logisch, strenge, 'geldige' denken zelf. -

Daarvandaan de naam 'organon', denkinstrument.

Toelichting. -

1. De dialectiek is één toepassing van logisch streng denken, zij stelt "ta endoxa" de gevestigde waarden, voorop. Deze onderwerpt zij aan een 'historia', een onderzoek, -- door het voor en het tegen ervan na te gaan. Om zodoende tot enig wetenschappelijk inzicht te komen. -- Hoofdgedeelte ervan is "ta topika", de topiek(en). De mogelijke kenbronnen waar argumenten te vinden (heuristische retoriek) zijn, komen daarin ter sprake.

2. - De retoriek, weerom in een veel engere zin dan b.v. bij Platon, volgens Aristoteles' eigen termen,"parafues ti tès dialektikès", iets dat erg verwant is (van een analoge natuur) met de dialectiek. D.m.v. enthymemen (syllogistische redeneringen in een verkorte vorm) zoekt een redenaar - want dat is bij Aristoteles de actant van de retoriek - de instemming van een gehoor te bewerkstelligen.

Zoals reeds opgemerkt (E.R. 28), is Aristoteles' retoriek ingedeeld in drie delen:

a. de spreker (bron van boodschap),

b. de toegesprokene (vernemer van boodschap) en

c. de toespraak (boodschap), gezien als volgorde van denkinhouden en stilering ervan.

Opm.-- R. Barthes, *L' aventure sémiologique*, 94/96 (*La rétorique aristotélicienne*), legt er de nadruk op dat bij Aristoteles retoriek en literatuurtheorie ('poëtiek') gescheiden zijn. Iets dat later herzien wordt.

Onthaal. -- Aristoteles vormt de basis waarop Marcus Tullius Cicero (redenaar en retor; -106/-43) een sterk Romeinse retoriek zal uitwerken. --

Marcus Fabius Quintilianus (35/96; retor), in zijn *Institutiones oratoriae* (93/96), werkt deze strekking verder uit in opvoedkundige zin.

Meteen bevinden wij ons al in de Hellenistisch - Romeinse tijd na -322.

ER87

Onthaal. -- Twee steekproeven.

1. Thierry van Chartres (.../1157) behoort tot de Vroegscholastiek (1000/1200). De Humanistische renaissance van die tijd kende de Platonieker Thierry als merkwaardig vertegenwoordiger. Hij verrichtte baanbrekend werk inzake logica en - in dat kader - de dialectiek en de retoriek. De aristotelizerende Rhetorica ad He-rennium (-86/-62), min of meer aan Cicero toegeschreven, en Cicero's De inventione zijn de bronnen van Thierry.

Bibl. st.. -- K.M. Fredborg, ed., *The Latin Retorical Commentaries by Thierry of Chartres*, Toronto, Pont. Inst. of Md. St., 1988.

2. Simon Dupleix (1569/1661) werkte, indertijd, een *Logique* uit, die kenners als 'PostMiddeleews' kenmerken. Boek VII daarin zet de traditionele, sterk Aristotelizerende dialectiek uiteen (met de topiek).

Bibl. st. -- S. Dupleix, *La logique ou art de discourir et raisonner* (1607), Paris, Fayard, 1984.

Retoriek als literatologie. -- R. Barthes, *L'aventure sém*. 95, 100/ 101 (La rhétorique généralisée). -- Een begripswijziging van groot formaat grijpt plaats onder het augusteïsch tijdvak (Keizer Augustus leeft van -63 tot +14).

a. Reeds Gorgias van Leontinoi (E.R. 75) en Platon (in zijn artistieke dialogen) mengden retoriek en poëtiek.
b. Aristoteles, sterk schools ('scholastisch') aangelegd, scheidde ze streng.

Doch het Augusteïsch tijdperk beleeft de ineenvloeiing van retoriek en poëtiek. De 'retoriek' wordt algemene literatuurwetenschap van die tijd. Het goed schrijven en spreken breed geduid, wordt het thema.

Romeinen als Horatius (-65/-8; Romeins dichter, bekend om een *Ars poëtica*), -- Ovidius (-43/+17; Romeins dichter, -- Tacitus (55/119; Romeins historicus, bekend om zijn soms omstreden *Dialogus de oratoribus*, waarvan de meesten nu aannemen dat het werk van hem is);

Grieken als Dionusios van Halikarnassos (retor te Rome (-30/-8)), -- Ploutarchos van Chaironeia (-5/125; Platonizerend denker en historicu), --- het traktaat *Peri hupsous* (eerste eeuw na Chr.), -- zij allen zijn er de getuigeresten van dat het begrip 'retoriek' in de brede zin opgevat wordt.

Retoriek als algemene vorming. -- Reeds Isokrates van Athene (E.W. 75) duidde filosofie als "algemene vorming", -- in dienst, bij hem, van de retoriek. -- "Onder "de goede keizers" van de tweede eeuw - van Nerva tot Marcus Aurelius (96/180) - beleefde het Romeinse rijk een rustperiode.

ER88

Daaraan dankt o.m. de Helleense retoriek een frisse heropleving. (E. Kalinka/O. Schönberger, Hrsg., Philistratos*, Die Bilder (Griechisch deutsch),* München, E. Heime-ran, 1968, 7),

De bakermat van die heropleving waren de eveneens heroplevende steden van Klein- Azië, -- Efesos, Miletos, Smurna). Later ook Athene. "Deze nieuwe taalvaardigheidsbeweging omspande de algehele literaire kunst. Zij trad - net zoals ooit de Protosofistiek (-450/-350) - op als het middenpunt van het culturele leven. (...) Ook de naam ervan knoopte aan de Protosofistiek aan: Filostratos die in zijn Leven van Sofisten er de geschiedenis van schreef, heette ze "tweede sofistiek" (Deutero.sofistiek)". (Ibid.).

De term 'Sofist' kreeg zodoende een allesoverstralende glans. Aristeides verkondigt: "De retor - d.i. redenaar, Sofist - behoort rechtschapen te zijn. Zelf behoort hij gewetensvol te leven. De anderen behoort hij daartoe aan te zetten. Hij behoort, in de volle en ganse zin, "een koning" te zijn. (O.c., 8).

Vergeet niet dat de term 'koning', in die tijd, een hoge dunk opriep. Zoiets als wij nu zouden zeggen: "iets vorstelijks".

De epideiktische of sierlijke rede (versta: spreken en schrijven) is voor de Deutero-sofistiek basisbegrip. Dit bracht met zich dat b.v. Aristeides in twee 'reden' Platon aanviel betreffende de eersterangs-waarde van het schone spreken en schrijven. Meteen trachtte hij de in Platon's Gorgiasdialoog bekritiseerde retoriek (E.R. 81, 84) te herstichten.

Zelfs de toenmalige filosofie werd door de hele beweging in haar nieuw cultuurideaal betrokken. -- Dionusios van Halikarnassos werd als één der

voorgangers beschouwd die “de oude retoriek” wou doen heropleven: “Een nieuwe Demosthenes (opm.: grootste redenaar), -- een Thoekudides (opm.: de historicus) of een Platon worden was de wens van iedere Deuterosofist”. (O.c.,8). M.a.w.: het verleden, maar geactualiseerd!

Deze nieuwe retoriek, -- daarvandaan ook de naam ‘Neo-Retoriek’ (maar niet in de zin van een Chaïm Perelman) was van grote invloed over het hele toenmalige Romeins - Hellenistische rijk. -- Het tijdvak staat bekend als een vredestijd. Bloeiende handelsbetrekkingen - vooral in het Midden-Oosten - kenmerken het. -- Het is de tijd van de oikoumene - de ééngeworden bewoonde wereld -, met éénzelfde cultuur van Spanje tot Syrië. -- Daarin behoort men de retoriek van die tijd te situeren.

ER89

Van 100 tot 400 overheerst dan ook deze nieuwe retoriek in de hele Hellenistisch - Romeinse wereld. Oecumenisch waarlijk was zij: “Dezelfde stijlfiguren werden door S. Augustinus, in Latijns Afrika, door de Heiden Libanius (Libanios van Antiocheia (Syrië; 314/393; retor)), door S. Gregorios van Nazianze (329/389; patriarch van Constantinopel, waar hij het Eerste Oecumenisch Concilie (381) voorzat), in Oostelijk Hellas, in het onderricht geleerd”. (R.Barthes, *L’ aventure*, 101).

Opm.-- Op zeker ogenblik werden de termen als volgt gebruikt:
a, ‘sofist’ is de door de keizer of het stadsbestuur benoemde schooldirecteur;
b. ‘retor’ is de lesgever - opvoeder.

Textuologie.-- Wat wij heden ‘tekst’ heten, is slechts één zijde van letterkunde. Doch zij is doorslaggevend. Dat de tekstvorming één der hoofdbezorgdheden van de Deutero-sofistiek was, blijkt uit H.I. Marrou, *Histoire de l’ éducation dans l’ antiquité*, Paris, Seuil, 1948, 239. Steller vermeldt de ‘progumnasmata’, vooroefeningen, -- als een elementaire retoriek, -- een ‘pre.retoriek!

1.-- Het middelbaar onderwijs. -- Marrou somt de teksttypes op. -- verhaal (‘muthos’). - chreia (lat.: chrie, -- een strak verhandelingsschema), -- gnome (lat, sententia, -- een verhandeling met als thema een feit of een uitspraak),-- kataskeue (Lat.: confirmatio, -- een bevestigende bewijsvoering) en anaskeue (Lat.: refutatio, --- een weerleggende bewijsvoering), -- koinos topos (Lat.: locus communis, ‘gemeenplaats’, een stukje tekst (of ‘perikope’)

dat als onderdeel in een veelheid van teksttypes (beschrijving, verhaal, redevoering, verhandeling) kan ingewerkt worden).

2.-- Het hoger onderwijs.-- Marrou gaat door.-- enkomion (Lat.: laudatio, lofrede,-- een tekst over daden en gezegden van een personage) en psogos (lat,: vituperatio, blaamrede over hetzelfde),-- sunkrisis (lat.: comparatio, vergelijking, parallel),-- prosopopoiïa (lat.: prosopopoeia, vernederlandst: prosopopee,-- uitzichtsbeschrijving die iemands uitwendig voorkomen en waarneembaar gedrag weergeeft) en ethopoiïa (Lat.: ethopoeia, vernederlandst: ethopee, -- zielsbeschrijving die het innerlijke (temperament en karakter) weergeeft, ekfrasis (Lat.: descriptio,- beschrijving),-- thesis (Lat.: propositum of propositio,-- stelling die men verdedigt),-- nomos (Lat.: lex,-- wetsbespreking). -- slotsom een indrukwekkende lijst van tekstsoorten.

ER90

Onthaal. -- Bibl. st. -- Noël/ Delaplace, *Leçons françaises de littérature et de morale (Avec préceptes du genre et des modèles d'exercices),* Bruxelles, 1844, 552 pp.

Let op de titel: zoals alle Antieken, de Deuterosofisten vooraan, zo ook nog in volle XIX- de eeuw! Tekstwetenschap gaat met ethisch-politische vorming samen.

Merk ook op dat de 'voorschriften' inzake teksttypes (zonder dewelke oefeningen blind zijn) niet zonder de 'oefeningen' (zonder dewelke de voorschriften leeg zijn) aangeboden worden. -- Het boek vervalt in twee delen.

1.-- Proza. -- Verhaal, 'tafereel' (= 'tableau', d.i. schilderende vorm van beschrijving) en beschrijving, -- definitie (hier breder dan de louter logische: een waardeoordeel - b.v. van een rechter - heet ook 'definitie' (nl. van de waarde van een daad)), -- fabel, allegorie (uitvoerige beschrijving van het model van een origineel dat erdoor opgehelderd wordt).

Godsdienstige moraal en lekenmoraal ("philosophie pratique" geheten). -- Brief (een teksttype dat allerlei types omvat).

Redevoering, -- oratorisch (d.i. de redevoering betreffend) fragment, redevoerings-inleiding en - slot (dit laatste 'slotrede').

Wijsgerige dialoog (Platonisch type), literaire (= bellettristische) dialoog.

Karakterbeschrijving (// ethopee), portret (én uitzichts- én zielsbeschrijving sa-men), parallel (politieke, literaire, ethische vergelijking).

2.-- Poëzie. -- Hier volgt dezelfde lijst als voor het proza, -- de brief uitgezonderd (brief in dichtvorm lijkt onbestaande). -- Toevoeging: lyrisch fragment.

Slotsom. -

a. De Aristotelische retoriek is slechts een klein onderdeel van deze literatologie.

b. En proza én poëzie horen samen binnen één omvattende 'literatuurtheorie', nakomelinge van de Laatantieke 'retoriek' in de zin van de Deuterosofistiek.

Onthaal. -- Voor het middelbaar onderwijs gold ooit in Frankrijk als toonaangevend Ch. -M. des Granges/Mlle Maguelone, *La composition Française (Livre du maître),* Paris, 1930.

Verhaal, beschrijving, -- portret (uitzichts- en innerlijkheidsbeschrijving), brief.

Natuurlijk, nog in volle XX-ste eeuw, is de ethisch-politische vorming inbegrepen: de leerling(e) maakt opstellen over "la morale" (ethische en staatsburgerlijke inhouden of 'waarden').

Tenslotte: letterkundige ontleding, letterkundige beoordeling ("critique littéraire").

Weggelaten: de redevoering!

ER91

14.-- De huidige literatologie (literatuurtheorie). (91/93)

De recentere letterkundeleer komt van de grond vanaf 1940+. In Frankrijk vanaf 1950,-- met namen als Michel Foucault, Roland Barthes, Jacques Derrida,-- Julia Kristeva, Philippe Sollers, - A.G. Greimas e.a.; - in andere landen klinken namen als Noam Chomsky, René Wallek, Austin Warren -- zelfs Ch.S. Peirce (USA). - Max Bense, R. Jakobson, T. Todorov en vele anderen.

Bibl. st.; -- T.A. van Dijk, *Tekstwetenschap (Een interdisciplinaire inleiding),* Utr./Antw., 1978;

T.A. van Dijk, *Moderne literatuurtheorie (Een experimentele inleiding),* Amsterdam, 1971;

M. Delacroix/F. Hallyn, *Méthode du texte (Introduction aux études littéraires),* Paris / Gembloux, 1987 ;

R. Wallek/A. Warren, *Theory of Literature*, New York, 1942 (Fr. vertal.: *La théorie littéraire*, Paris, Seuil, 1971), -- een boek dat, vooral sedert 1949, in zo goed als alle landen als basiswerk gebruikt wordt;

Tel Quel, *Théorie de l' ensemble*, Paris, 1968 (denkbeelden als geschrift en tekst, verder onbewuste, geschiedenis, arbeid, spoor, productie, scène, leiden tot een actualisering en herstichting van de traditionele literatuurtheorie;

V.Bohn, Hrsg., *Literaturwissenschaft (Probleme ihrer theoretischen Grundlegung),* Stuttgart, 1980;

Har. Fricke, *Die Sprache der Literaturwissenschaft (Textanalytische und philosophische Untersuchungen)*, München, 1977;

L. Bredella, *Das Verstehen literarischer Texte*, Stuttgart, 1980;

G. Pasternak, *Interpretation*, München, 1979;

A. Wijzenbroek, *De kunst van het begrijpen (Een structuralistisch-hermeneutisch model voor de analyse van literair proza),* Muiderberg, 1987 (zowel de Franse als de Duitse basistheorieën komen ter sprake);

J. Kuin, *Van literatuurwetenschap tot literatuurfilosofie*, in: Streven (Antwerpen), 1980, maart, 537/547 (over de School van Chicago, die tegenover de eenzijdig tekstuele analyse van het Amerikaanse New Criticism (1915+) de nadruk legt op de buiten de tekst situeerbare gegevens en die tegenover Left Wing en Counterculture (1945+) met zijn irrationalisme de nadruk legt op rationele wetenschappelijkheid inzake tekstontleding).

C. Pichois/A. Rousseau, *Vergelijkende literatuurwetenschap*, Utr./Antw., 1972;

P. Brunel/Cl. Pichois/A.-M. Rousseau, *Qu'est-ce que la littérature comparée* ? Paris, 1983.

ER92

Er is zelfs een werk dat een metataal (taal over de taal) over de literatuurtheorieën pleegt: H. Göttner/J. Jacobs, *Der logische Bau von Literaturtheorien*, München, Fink, 1978 (de Sneed-theorie).

Vergeten wij niet de nummers van het Franse tijdschrift *Poétique* (Paris), met o.m. *Poétique (Raconter, représenter, décrire),* No. 65 (février 1986).

Verder woordenboeken als: *H. Mahlberg, Literarisches Sachwörterbuch*, Bern, 1948 (verouderd maar zeer bruikbaar);

G. u. I. Schweikle, *Metzler Literaturlexikon (Stichwörter zur Weltlitaratur*), Stuttgart, 1984 (een uiterst gevuld boek);

H. Benac, *Nouveau vocabulaire de la dissertation et des études littéraires*, Paris, 1972;

H. Benac (Br. Réauté/M. Laskar), *Guide des idées littéraires*, Paris, 1982 ;

J. Peck/M. Coyle, *Literary Terms and Criticism*, Houndmils/ondon, 1984 (met een overzicht van de grote litaratuurtheorieën o.c., 149/168 (*Critical Positions and Perspectives*)).

De nieuwe retoriek. -- Herlees even E.R. 86v. (Aristotelisch begrepen retoriek). De retoriek in de engere zin van overredingsvaardigheid bestaat nog en wordt hersticht zelfs (zij is een onderdeel van de huidige literatologie).

Bibl. st. -- Umberto Eco, *La structure absente (Introduction à la recherche sémiotique)*, Paris, 1984, 154/158 (*Rétorique ancienne et rétorique moderne* (definieert 'retoriek' als onderscheidbaar van logica (met haar apodictische (streng bewijsbare) en dialectische (logisch waarschijnlijke, 'aannemelijke') betogen): de retoriek geeft 'aannemelijke' bewijzen in de vorm van enthymemen (verkorte sluitreden));

Chaïm Perelman/Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité d' argumentation (La nouvelle rétorique)*, PUF, 1958 (de Neo-Retoriek van Perelman bouwt voort op Aristoteles, Isokra-tes, Quintilianus, maar in geactualiseerde zin en met veel oog voor het verantwoorden van waardeoordelen);

R. Hegselmann, *Formale Dialektik (Ein Beitrag zu einer Theorie des rationalen Argumentierens),* Hamburg, Meiner, 1985 (geïnspireerd door Stephen Toulmin (The Uses of Arguments, Cambridge University Pr., 1958) en Chaïm Perelman's Neo-Retoriek).

Stand van zaken. -- Ziehier hoe O. Reboul, *Introduction à la retorique*, Paris, 1991, 91/98 (Aujourd'hui : des rétoriques), samenvat. –

ER93

1. Verbreding. -- De huidige retoriek omvat behalve de theorie over het stellen van de tekst - zie E.R. 07/23 (De hoofdelementen van de retorische act) -- d.i. vinding en schikking, stilering, -- gstilering, --en voordracht, een theorie over de reactie van de lezer, resp. hoorder - zie E.R. 24/58. Wat wel enigszins aan bod kwam in de grammatica's der Antieken.

Meer nog: de verbreding geldt ook de drie Antieke types van welsprekendheid (E.R. 71: politieke, juridische en demonstratieve rede). De woordelijke retoriek wordt verrijkt met publiciteitsleer (propaganda, reclame, -- 'marketing') en de niet-woordelijke wordt verbreed tot het domein van de affiche, de film en de muziek, ja, tot het gebied van het on- en onderbewuste zieleleven, -- steeds voor zover al deze gebieden een boodschap (bericht) aan de man brengen en een verstandhouding (significa) opbouwen. -

Zo b.v. kan men een nachtdroom beschouwen als een boodschap die uit ons on- en onderbewust zieleleven opdaagt, en de retorische elementen erin analyseren.

2. Verenging. -- De huidige term 'retoriek' ondergaat soms ook een verenging.

Bibl. st. -- G. Genette, *Figures*, 3 vol., Paris, Seuil, 1966/ 1972 ;

id., *La rhétorique restreinte*, in : *Communications* 16,1.-- Hier wordt de term 'retoriek' beperkt tot 'stilistiek'.

Zo in H.Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1981-3.

Zo ook bij J. Cohen, G. Genette, Rol. Barthes en de Groupe Mu. 'Retoriek' wordt hier de theorie omtrent de taalprocédés - b.v. stijlfiguren (denk aan de tropen (metafoor, metonymie, - synecdoche)) - die een tekst tot een letterkundige tekst maken. Zie hoger E.R. 12/14 (Stilistische retoriek).

De term "letterkundige kritiek".

Deze betekent "toegepaste literatologie". -- 'Kritiek', in de gezonde zin, betekent logisch "een verantwoord waardeoordeel".

De literair-criticus:

(a) ontleedt een tekst, resp. een boodschap in een of andere vorm (een affiche b.v.),

(b) echter zo dat hij tot een gefundeerd waardeoordeel komt.

Gevolg: alle tendensen die de literatuurtheorie vertoont, komen in de literatuurkritiek terug. Inwendige (tekst)kritieken (New Criticism (1940/1960); British Criticism; Russisch Formalisme; Structuralisme); -- uitwendige kritieken (Feministische, Marxistische, Post-strukturalistische, Fenomenologisch - Existentiële, Psychoanalytische, Socialistisch - Realistische kritieken) zijn de twee grote types van het bekijken van een tekst of de drager van een boodschap.

ER94

15.-- De veelduidigheid van het tekstfenomeen. (94/110)

Wij gaan dit hoofdstuk zeker niet ten volle ontwikkelen (dat zou overigens niet eens kunnen). Maar wij gaan wel de veelduidigheid even suggereren door een opsomming van enkele voorname theorieën.

Het begrip 'corpus'. - Eén van de betekenissen van de term 'corpus '(= letterlijk 'lichaam') is "een beperkte verzameling teksten". Wie als 'eindwerk' (= verhandeling) enkele boeken en/of artikels moet doornemen, heeft zodoende een 'corpus' te verwerken. Dat is het gegeven.

Het gevraagde - denk aan de structuur van wiskundige vraagstukken - is: vanuit welke perspectief (gezichtshoek) kan men zo'n stel teksten bestuderen? Althans wil men dat zo wetenschappelijk mogelijk doen.

Literatologische hulpwetenschappen. -- De overgeleverde 'retoriek' en in de enge (vooral Aristotelische) zin en in de Laatantieke brede zin is de laatste decennia verrijkt met een hele reeks hulpwetenschappen. -- Wij gaan daarvan heel even een 'smaakje' geven.

De taalwetenschap (linguïstiek). -- Deze vakwetenschap is ongehoord uitgebreid geworden. -- Enkel dit. Charles Bally (1865/1947; leerling van F.de Saussure (1857/1913; de semioloog)), in zijn, *Le langage et la vie*, Genève/Lille, 1952-3, 13s., heeft het over de traditionele retoriek en de ermee gepaard gaande taalwetenschap. -

(1) Tot ongeveer 1800 - zegt hij - bestudeerde men de taal nooit om haarzelf. Immers, of het nu om grammatica of om retoriek (eng of breed) -

voegen wij daaraan toe “om dialectiek” - ging, steevast wou men, d.m.v. taalonderwijs:

a. een logische vorming geven,

b. leren schrijven en spreken met ‘stijl;

c. vooral literaire cultuur bijbrengen d.m.v. “de grote klassieke schrijvers”.

Men herkent hierin - tot 1800 - duidelijk het ideaal van de Deuterosofistiek (E.R. 88). Wat op de enorme nawerking (‘onthaal’) van de Laatantieke Sofisten wijst. Reden waarom wij er zo lang bij stil stonden.

(2) Vanaf 1800, echter, verandert er veel. -- Bally, met alle blijvende eerbied voor die ‘klassieke’ traditie, merkt op: de onderwaardering van de dagelijks gesproken taal. (In het Frans klinkt de minachting sterker door: “le langage vulgaire”).

Volgens Bally is, echter, die taal “la seule véritable parce que la seule originelle”. (O.c., 13). Bally is hier duidelijk ‘taalpopulist’.

ER95

Men kan immers discuteren over wat nu “de enig ware taal” zou zijn: is er niet eerder een veelheid van taalgebruiken, waaronder de volkse taal waarin wat men heet “het gemene verstand” (le sens commun, common sense) aan het werk is?

Bally gaat door: Bally heeft alle eerbied voor het standpunt van zijn leermeester de Saussure. Maar hij verwijt de inspirator van het Structuralistisch benadrukken van de semiologie (tekentheorie) diens eenzijdig-rationalistische taalopvatting.

Drie dingen worden daar onderdrukt:

1. Het sprekend subject (ik, gij, wij zijn de taalgebruikers),

2. De hele situatie waarin gesproken wordt (ik, gij, wij zijn b.v. leerkrachten met kinderen waarop wij, na de puberteit, zo goed als geen vat meer hebben) en die de woorden die wij gebruiken begrijpelijk maken kan,

3. De niet-logische zijde van het concreet-singuliere spreken (E.R. 31: kosmische communicatie; E.R. 51: suggestie): een neuroticus spreekt anders dan een psychisch gezonde.

Dit alles verwijt Bally in naam van de natuurlijke taal, voor zover deze niet 'literair' en 'artistiek' is en in het werkelijke leven gesitueerd, niet zozeer geschreven maar gesproken wordt.

Besluit. -- De recentere literatologieën doen er goed aan Bally's standpunt ernstig op te nemen, willen zij niet in een eenzijdig taalbegrip vervallen.

Terloops: *Inexpressionisme, Germano Celent*, Parijs, 1989, heeft het o.m. over de Italiaanse kunstcriticus Celent (Arte povera, Inexpressionisme), die het populisme in de kunst begunstigt: "kunst en dagelijks leven vloeien in elkaar over". Wat Bally juist inzake taal beweerde.

Twee basishulpwetenschappen. -- De fenomenologie enerzijds en de tekenleer (semiologie (de Saussure), semiotiek (Peirce)) anderzijds beheersen - elk op zijn wijze - vele literatologen. Voorbeelden. --

1. Fenomenologische methode: R. Lanigan, *Speech Act Phenomenology*, The Hague, 1976 (kritiek op de Taalanalyse van Austin, Searle, Grice; opbouw van een fenomenologische beschrijving);

Analecta Husserliana, Poetics of the Elements in the Human Condition, No. XIX (handelt fenomenologisch b.v. over de zee als element binnen ons menselijke bestaan).

2. *Semiotisch-semiologische methode:* R. Scholes, *Semiotics and Interpretation*, Yale University Press, New Haven/ London, 1982 (in het spoor van Todorov, Genette, Barthes e.a.; verwezen zij naar zijn *Structuralism in Literature*, Yale, 1974).

ER96

Opm.-- Verwezen zij naar de Cursus Logica en Methodologie, waarin sprake over twee basismethoden, Fenomenologie (Husserl) en Formalisme.

Opm. - *Deconstruktionisme*. -- J. Derrida (1930/…) is de centrale figuur van deze 'afbouwfilosofie'. Hij heeft enorm veel geschreven over alle mogelijke onderwerpen. Vernoemen wij: *De la grammatologie*, Paris, 1967.

Derrida is een Structuralist die Nietzsche en Heidegger, die radicaal willen afrekenen met de grote Westerse traditie - vooral dan het Platonisme (en het Platoniserend Christendom), op zijn 'grammatologische wijze verder uitwerkt.

Bibl. st. -- H. Servotte e.a. (red.). *In het licht van de letter (Zes oefeningen in deconstructie),* Leuven, 1988 (werk beïnvloed door Derrida, P. De Man, Ph. Lacoue - Labarthe e.a.);

Chr. Norris, *Deconstruction (Theory and Practice),* London/New York,1982 (het Deconstruktionisme heeft groeiende aanhang in de USA);

J. Llewelyn, *Derrida on the Threshold of Sense*, London, 1986 (een grondige inleiding);

M. Lisse, Le motif de la déconstruction- et ses portées politiques, in: Tijdschr.v.fil. 52 (1990): 2 (juni), 230/250.

Opm.-- J. Kuin, inl./vert., T.S. Eliot, *De functie van de kritiek*, Kampen, 1989 (een werk dat de tegenvoeter van 'afbouwend' lezen en schrijven vertegenwoordigt).

Opm. -- Individuologie. -- Bibl. st. -- R. Mortier, *L 'originalité, (Une nouvelle catégorie esthétique au Siècle des Lumières)*, Genève, Droz, 1982.

Het begrip 'singulier' (individueel, verenkeld) vindt één van zijn toepassingen in het begrip 'oorspronkelijk(heid)'. Is 'oorspronkelijk' al wat niet zijn oorsprong vindt in iets anders. Reeds in de Griekse Oudheid kent men de problematiek daarrond.

In het Westen, na de Middeleeuwen, komt een Modern begrip 'oorspronkelijkheid' op ('autonoom denken') - de strijdkreet van de Moderniteit - behelst "zijn oorsprong in zichzelf vinden").

Mortier onderzoekt oorspronkelijkheid zoals de XVIII-d' eeuwse Verlichte geesten deze opvatten op het gebied van kunst en letteren.

Opm. Indien het waar is dat teksten en kunstwerken 'origineel' zijn, dan besluiten wij daaruit dat er een op het singuliere afgestemde methode behoort te bestaan. Groupe Mu (J. Dubois Centre d'études poétiques, Université de Liège), Paris, 1970-1, 1982-2, vrl. 145/147 (Approche du phénomène de l'ethos : généralités), redeneert als volgt:

ER97

"Indien een tekst iets 'absoluuts' (versta: singuliers) is, d.i. van de rest onafhankelijk en - in zijn uniciteit ('Einmaligkeit') - niet met welke tekst ook

vergelijkbaar, dan is zo'n tekst voor een zgn. 'universele' (versta: concordistische, assimilistische (alle kloven en verschillen gladstrijkende) methode onvatbaar, -- maar dan is zo'n tekst wel vatbaar voor een op het singuliere afgestemde 'intuïtieve' methode.

Opm.-- Dit is analoog met het standpunt der 'geesteswetenschap' (in de lijn van Bentham, Ampère, Mill, Hegel, Schleiermacher ontwierp Wilhelm Dilthey (1833/1911; *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883)) het begrip 'Geisteswissenschaft'.

Later werd dit hersticht door W. Windelband (1848/1915) en H. Rickert (1863/1936; *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (1916).

Van Windelband is de tweeledigheid 'idiografisch' (individuologisch) 'nomothetisch' (algemeen) afkomstig. M.a.w.: volgens Groupe Mu is de idiografie de methode om teksten in hun singulier karakter te vatten.

Applicatief model: De film 'Zelig'.

Bibl. St ..-- J. Botermans, *Een volstrekt unicum voor allen*, in: Spectator (Gent) 05.11.1983, 39. Zegt steller:

"(1) Het wordt vervelend maar ik moet opnieuw een superlatief gebruiken: Woody Allen's Zelig is een volstrekt unicum. (...). De overgrote meerderheid (inzake filmaanbod) is plat commerciële rommel, met daartussen nu en dan een uitblinkertje en een zeldzaam hoogtepunt. Zelig is dus uniek. En een enorm succes in de Verenigde Staten.

Aan de basis een geniale vondst: hoewel het personage nooit bestond en zelfs, als frappante karakterneiging, alle demonstratieve individualiteit schuwt en vlucht, toch een personage vol leven wekken en zijn authenticiteit (opm.: het feit dat hij schijnbaar echt bestond) en bestaan met allerhande middelen eigen aan de filmkunst 'bewijzen'.

(2) 1 Wat is daar nu bijzonder aan? Speelfilmpersonages zijn toch altijd verzinsels tenzij het om een biografie gaat. Daar zit het hem juist: Zelig is een (valse) biografie in de gedaante van een (valse) documentaire, -- over iemand die nooit bestaan heeft.

(2) 2 Maar waarvoor gij u gaat interesseren dermate dat het scenario uiteindelijk wat mager lijkt. Daardoor schuilt het unieke vooral in de vorm. Zo is Zelig meer een curiosum.

Naar de vorm is Zelig, een soort tv- enquête: brokken oude film van allerlei herkomst, stukken journaal om het tijdperk te situeren, getuigenissen van mensen die Zelig gekend hebben, beoordelingen door gerenommeerden (opm.: vermaarden) die hun mening over hem geven en hem als verschijnsel nader zoeken te bepalen.

ER98

Allemaal gefantaseerd, want, hoe geloofwaardig hij ook gaat lijken, Zelig (Woody Allen zelf) bestond niet".

Opm.-- Terloops: Zelig is als temperament en karakter een soort kameleon: hij verandert van gedaante volgens de mensen met wie hij verkeert.

Ch. S. Peirce zou zeggen: zijn mening is die van anderen ("authority method"). Zich in de menigte verliezen, niet opvallen, -- meteen meelopen met de anderen, -- heel bijzonder: de mening delen van wie men individueel ontmoet. 'Conformisme' kan men ook zeggen.

In die zin is Zelig een satire (bespottelijk maken) van een wijdverbreide menselijke neiging: meelopen, als kuddedier, met de anderen.

Dieptepsychologisch: Zelig wordt 'gedreven' (drijfveergedrag) door de on- en onderbewuste drang om bij anderen te allen prijze geliefd over te komen. -

"Een kneedbaarheid door demagogen (versta: volksmenners) aller slag altijd al zo handig misbruikt". (J. Botermans, a.c.).

Besluit. -- Een paradox: van een zo weinig mogelijk individueel mens een zo individueel mogelijk kunstwerk maken;

Allen Stewart Koenigsberg, bijgenaamd "Woody Allen" (werd geboren in Brooklyn, N.Y. 01.12.1935) weerspiegelt zich enigszins in Zelig: is hij niet gekend als uitstekend comicus, maar in het schuchter-ingewikkelde genre?

Epistemologie. -- Bibl. st. Käte Hamburger, *Wahrheit und ästhetische Wahrheit*, Stuttgart, 1979.

Th.W. Adorno (1903/1969; tot in 1933 prof in Frankfurt (Frankfurter Schule)), in het spoor van Hegel, stelt dat literatuur bepaald wordt door het waarheidsgehalte. Maar wat bedoelt men met de term 'waarheid', wanneer het

gaat over de 'waarheid' van een tekst, vooral een kunsttekst? Ziedaar de vraag die Hamburger tracht te beantwoorden.

L. Verbeeck, *De literatuur naar de letter (Wijsgerige beschouwingen bij Umberto Eco' s De naam van de roos*, in: Tijdschr.v.fil. 47 (1985):1 (maart), 15/41;

Th. Van Veldhoven, *Teken, waarheid, macht (Over De naam van de roos, van Umberto Eco),* in: Tijdschr.v.fil. 47 (1985) 1 (maart), 42/70.

Eco, de befaamde semioticus, schrijft boeken waarin 'fictie' (ingebeelde werkelijkheden allerhande) in maniëristische stijl een sterk aandeel heeft. Naar aanleiding daarvan begint Verbeeck met op te merken dat:

ER99

1. kinderen als kunst- en literatuurgenieters "het ware" duidelijk de voorkeur geven: "Zou Winnetoe echt bestaan hebben?".

2. terwijl volwassenen fictie lijken te bevoordelen. Laat ons verbeteren: "Fictie is eerder een zaak van sommige volwassenen: letterlijk betoverd door louter ingebeelde 'werkelijkheden' (de ontologische betekenis van 'werkelijk' als 'niet-niets' komt hier zeer sterk door), zoeken sommige tijdgenoten bij voorkeur 'ijlhoofdige werken' op.

Twee uitersten.

1. M. Collot, *La poésie moderne et la structure de l' horizon*, PUF, 1988, verwijt het literaire Structuralisme - behalve de verwaarlozing van de persoon die kunst schept ("het subject") en van de geschiedenis waarin de persoon zich beweegt - ook de verwaarlozing van "la référence", de 'referentie', d.i. de verwijzing naar de werkelijkheid (buiten het kunstwerk).

Geven werken de werkelijkheid weer, dan beweert de Structuralist dat dit steevast op 'verdraaiing' van de werkelijkheid neerkomt (en dus een illusie is).

Suggereren werken dezelfde werkelijkheid, dan worden zij door de Structuralist afgeschreven als 'verdraaiende' afschrijving van vorige teksten (en dus als 'intertekstualiteit'). Kunst, inzonderheid literatuur is een vorm van 'délirer', ijlen, d.i. ijlhoofdigheid.

Opm.-- J. Derrida, de deconstructionist, vertegenwoordigt daarin een uiterste: o.m. in zijn *Marges de la philosophie*, Paris, 1972, beweert hij dat de hele Westerse traditie aan logocentrisme lijdt.

De 'mimesis' de weergave van werkelijkheid, verraadt steevast het geloof aan 'logos', d.i. denken, spreken en schrijven als waarheidsgetrouw weergevend taalgebruik. Wat dient 'afgebouwd' te worden.

2. M. Foucault, Parrèsia (Vrijmoedig spreken en waarheid), Amsterdam, *Crisisonderzoek*, 1, 1989, vertegenwoordigt dan het andere uiterste. Eind 1983 gaf deze (Post)Structuralist, aan de University of Berkeley (Cal.), colleges over 'parrhèsia', vrijmoedig spreken (zoals het in de Grieks-Latijnse Oudheid gebeurde).

Iemand of een groep, van de waarheid overtuigd, ondanks het eraan verbonden gevaar, voelt het als plicht aan 'kritiek' uit te oefenen, desnoods in het aangezicht van een absoluut despoot.

Merkwaardig: J. Foucault zelf wou zo'n waarheidsgetrouw spreker zijn. Wel doelgericht, nl. als vrijmoedig criticus van een door machtsverhoudingen 'verdraaide' samenleving.

ER100

Esthetica. -- 'Esthetica' d.i. de theorie omtrent het schone (en de kunst), werd, als terminus technicus, ingevoerd door Al.G. Baumgarten (1714/1762; ll. van de Rationalist Christian Wolff) in zijn *Aesthetica*, 2 Bde, 1750/1758.

Van in 1735 reeds in zijn Meditationes de nonnullis ad poema pertinentibus gaat Baumgarten uit van de vooropstelling van een eigen vak dat het schone als schone behandelt.

Bibl. st. -- O. Pöggeler, *Die Frage nach der Kunst (Von Hegel zu Heidegger),* Freiburg/ München, 1984 (een boek dat mogelijkheden en zin in onze huidige tijd van alwat kunst is, aan de hand van Hegel (Winckelmann, Creuzer), Schopenhauer, Hölderlin (Heidegger), Paul Celan (Van Gogh, Brancusi) verduidelijkt, o.m. inzake bouwkunst);

F. Koppe, *Grundbegriffe der Aesthetik*, Frankf.a.M., 1983.

Koppe: **a**. bekritiseert grondig de esthetica 's van Positivisme, Formalisme, Structuralisme, Materialisme, Psychoanalyse,

b. ontwerpt een eigen esthetica: in het spoor van Dewey (maar met meer oog voor het eigenlijk esthetische) ziet Koppe 'kunst' in het feit dat de noden van het dagdagelijkse leven niet in de dagdagelijkse taal vertolkt worden maar in een niet-alledaagse sfeer overgedragen worden. Wat het dagdagelijkse tekort heeft, dat 'meer' biedt kunst.

Appl. Model: metaforiek.

Bibl. st. -- Paul De Man, *Allegories of Reading (Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust)*, Yale Univ. Press, New Haven/London, 1979.-

Navolger van Derrida, die in de USA de meeste weerklank vindt, behandelt De Man de overdracht (metafoor) in literaire en wijsgerige teksten. Wat velen opvalt, is dat hij ook de traditionele tekstlezingsmethode ruim bewaart.

Opm.-- Sedert R. Jakobson (1896/1962; Russisch Formalist) staan de tropen - metafoor, metonymie - centraal:

H. Osterwalder, T.S. Eliot: *Between Metaphor and Metonymy (A Study of His Essays and Plays in terms of Roman Jakobson's Typology),* Bern, Francke, 1978. Het werk gaat over de vernieuwing inzake methodologie in de dramaturgie (= studie van het drama).

De triade "psychologie/ sociologie/ culturologie".

Men kan kunst en tekst ook zien vanuit psychologisch (gebeurlijk Psychoanalytisch), sociologisch en culturologisch standpunt. -

Bibl. st. -- T. Todorov, *Mikhtine et le principe dialogique*, Paris, 1981. -- Bakhtine bekritiseert het Structuralisme dat taal en taalgebruik als systeem - op - zich overbenadrukt.

ER101

Hij stelt in de plaats een menskundige drieledigheid:

a.1 de stem die spreekt (d.i. de persoon, het 'subject' of 'ik')

a.2. de stem tot wie gesproken wordt (d.i. de persoon - in - samenleving) en

b. de 'stem' (in de overdrachtelijke zin) waarbinnen men spreekt (d.i. de cultuur die het leefkader vormt). Met andere menskundigen (o.m. mens en geesteswetenschappers) stellen wij deze drieledigheid voorop.

Psychologie. -- Wij kiezen lukraak, tussen de grenzeloos vele studies ter zake, een paar voorbeelden.

Lou Andreas-Salomé, *Friedrich Nietzsche*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1987.

Lou Salomé (haar man heette Andreas), van Russische afkomst, leert in 1882 - via Paul Rée - Nietzsche persoonlijk kennen. Met beide mannen doorleefde zij - de mannenhaatster - een soort kuise liefdesverhouding.

Vanuit die ontmoeting (E. RH. 30) beschrijft zij de teksten van Nietzsche als afbeelding van diens persoonlijkheid: net als een Zenon van Elea (+/- -500), ll. van Parmenides, wiens leer hij fel verdedigde, verdedigde Nietzsche de ene of andere stelling, terwijl hij ze even hardnekkig confronteerde met een of andere tegengestelde stelling (de ene perspectief - om Nietsche's taal te gebruiken - roept, via contrast, de andere op). Ziedaar één van de psychische neigingen van Nietzsche.

Opm. - Derridianen worden onwel van die methode. Maar wie zal betere kennis ('cognitie' in de zin van bezit van degelijke informatie) bezitten: Derrida die zich vastpint aan de in zijn ogen verdachte tekst (de tekst op zich is reeds niet van de persoon die hem schrijft) of Lou die Nietzsche zeer persoonlijk kende? Misschien zou Derrida kunnen doen als Nietzsche: de tegengestelde mening even fel trachten te verdedigen als de zijne.

Psychanalyse.

Bibl. st. -- John E. Jackson, *Passions du sujet (Essais sur les rapports entre psychanalyse et littérature),* Paris, Mercure de France, 1990.

S. Bonzon, *Essais : Jackson et la littérature sur le divan*, in: Journal de Genève 19.01.1991, ziet in het boek twee soorten psychoanalyse aan het werk:

a. het belichten - doorheen de beslissing tot schrijven - van de waardestrekkingen (begeerten, verwachtingen) aan het werk binnen de lotsbestemming ("le destin") van de schrijvende;

b. het belichten van de 'tekens' (aanduidingen), binnen de tekst zelf, waarin de schrijvende zichzelf ergens prijsgeeft met zijn drift, eenzaamheid, gebeurlijk met zijn haat e.d.

ER102

Seksuologie.

Bibl. st. -- Phyllis Trible, *God en sekse-gebonden taalgebruik*, Hilversum, Gooi en Sticht, 1988.

In de USA behoort dit werk tot de klassiekers. Trible, prof aan het Union Theological Seminary, N.Y., wil in dit boek - met behulp van de retoriek (o.m. de stilistiek) - het Oude Testament bevragen omtrent resten van vrouwelijk taalgebruik. “Man en vrouw schiep Hij (Jahweh) hen” (Gen 1:27) is het motto. De metafoor ‘baarmoeder’ (meermaals op God toegepast) wordt uit de doeken gedaan. Boeken als het Hooglied en Ruth, -- ja, het Paradijsverhaal komen ‘feministisch’ ter sprake.

Sociologie. -- P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*, Paris, Fayard, 1982.

Niet zozeer de woorden zelf, zoals Austin en andere taalkundigen voorstaan, maar vooral het sociaal systeem waarbinnen gesproken wordt - met de heersende machtsverhoudingen - beheersen, als basisvooropstellingen het spreken van een ‘subject’ en het horen, resp. beluisteren bij een partner of een publiek. -- Wat natuurlijk buiten de tekst situeert.

Appl. mod.: Ernest Mandel, *Meurtres exguis*, Paris, 1987.

Uitgangspunt: de Marxistische sociologie. Mandel is de theoreticus van de IV- de Internationale. Steller van een Traité d ‘economie marxiste.

Thema: de ‘polar’ (detectiveroman), waarvan hij én het succes én de ontwikkelingsgang nagaat. De politieroman wordt ook wel geheten “het opium van de nieuwe middenklassen”.

Inderdaad: het begon met struikroversverhalen, ging verder met whodunit en de Serie Noire USA - stijl, -- tot en met de sociologische detectiveverhalen sinds 1968.

Doorheen het fenomeen ‘polar’ leest Mandel door tot hij de ‘hypothese’ erin aan het werk ontdekt. Deze vooropstelling is, volgens Mandel, het gevoel eigen aan de middenklassen dat de burgerlijk-kapitalistische maatschappij een ondoorzichtig mysterie is.

Wie b.v. ontwart de mechanismen die de olieprijzen doen stijgen - en -dalen? Wat schuilt er in het feit dat ons dagelijks brood plots heel wat duurder wordt?

Slotsom: de middenklasser weet zich verwikkeld in een onontwarbaar leefmidden.

Opm.-- In de polar ontmoet m.a.w. de middenklasse een model van het origineel (de samenleving). --

Terloops: Mandel verwijst naar Ernst Bloch (1885/1977; *Das Prinzip Hoffnung; Pacifist*). -- "Er is niets verwonderlijks aan het feit dat ontwikkelde mensen a.h.w. bezeten zijn door geheimzinnige geschiedenissen: functioneert tenslotte de hele bourgeoismaatschappij niet als een groot mysterie?". Aldus redeneert Mandel.

ER103

Het Sovjet - Socialistisch Realisme.

Sociologie als literatologische hulpwetenschap is één. Sociologisme is twee: de sociologist stelt voorop dat de sociologische 'wetenschap' (deze ontaardt, dan, tot ideologie) alles inzake letteren en kunst kan 'verklaren'. M.a.w.: de sociologie wordt in sociologisme "over het paard getild".

Bibl. st. -- L. Trotzki, *Literatuur en revolutie*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1982;

H. Siegel, *Sowjetische Literaturtheorie* (*1917/1940*), Stuttgart, Metzler „ 1981.

Lev Trotzki (1879/1940; revolutionair theoreticus) schreef, in 1923, het boek over 'socialistische' literatuur en kunst: felle kritiek op wat voorging; Marxistische theorie. Alle kunst heeft als opdracht "de werkelijkheid" (= realisme) weer te geven vanuit socialistische perspectief (= socialistisch realisme). Een basisboek in de Sovjet-Unie van, indertijd.

Siegel's werk bespreekt de ontwikkeling van sociologisme naar doctrinair-autoritair Leninisme-Marxisme. Dit in de lijn van mannen als G. Plechanof, V. Vorosfskij, A. Bogdanof.

Maatschappijkritiek.

Nieuw Links stichtte maatschappijkritiek, waarbij de term 'kritiek' niet neutraal maar New Left, Gauchisme, weerspiegelend is.

Bibl. st. -- Cl. Hülsenbeck e.a., *Het rode boekje voor scholieren*, Utr./Antw., 1970. -- Basis: het Anti-Autoritarisme. Waarvan volgend voorbeeldje, o.c., 22/29 (Gezag).

Scène 2. Gezag op school.

Sprekers: onderwijzer(es), leraar/lerares, hoofd der school, directeur.

Zwijgers: leerlingen. -- "Ik heb je niets gevraagd". "Doe je dat thuis ook?". "Nee, jij gaat daar zitten!". "Dat doe je ergens anders maar niet hier, vriend!". "Jullie zijn gast in mijn lokaal!". "Raap jij dat brood eens op". "Jullie zouden veel beter kunnen zijn dan 2B". "Ga jij d'r maar uit".

Zo vertrekken 'kritische' leraren, die "Alle macht aan het volk" willen. Het is duidelijk dat kunst en letterkunde doorheen dat 'democratische' stramien geperst dienen te worden.

Opm.-- Wie enigszins PC (= Politically Correct), de doctrine eigen aan de PCP (= Politically Correct Persons) in de USA, van de laatste jaren, volgt, weet dat het Gauchisme tot even autoritaire 'maatregelen' komt, eens dat het b.v. aan een universiteit "de macht" in handen krijgt.

ER104

Appl. model. -- Stephan Thernstrom, prof aan Harvard sedert 25 jaar, de meest gewaardeerde specialist in de USA inzake geschiedenis der rassenverhoudingen, besliste zijn cursus '*Peopling of Americ*a' op te geven.

Wat verweet met hem? Enkel dit (verweten hem de PCP): hij gebruikte termen als 'Indiaan' (wat als 'racistische' term geduid werd) en 'Oosters' (wat gold als 'imperialistische' term).

Besluit. --- De 'contestanten' van de Zestigerjaren - de Hippies en de Yippies - hebben, ondertussen "de macht" veroverd aan universiteiten, heten zichzelf 'PC' en 'PCP; en verguizen, in het spoor van Foucault, Lacan en Derrida, "the Great Books" (= Platon, Augustinus, Rousseau, zelfs Homeros) die tot nog toe de basiswerken uitmaakten voor de 'freshmen' (de eerstejaarsstudenten).

Semanalyse.-- Julia Kristeva (een Boelgaarse; 1941/ …) in haar *Sémiotikè (Recherches pour une sémanalyse*), Paris, 1969, schept een variante op de tekenleer (Peirce's semiotiek; de Saussure's semiologie). De semanalyse duidt

het fenomeen 'tekst' als een arbeidsproduct. Denken, spreken en schrijven is 'arbeid' (een Marxistische term).

Bibl. st.. - Paul Claes*, Het netwerk en de nevelvlek (Semiotische studies),* Leuven, Acco, 1979 (een werk waarin het Structuralisme ter sprake gebracht wordt maar 'kritisch' (Greimas' verhaaltheorie b.v. wordt aangevallen), -- met als vooropstelling Kristeva's semanalyse).

Appl. model: fenotekst/ genotekst. -- Deze systechie (tegenstellingspaar) beheerst de semanalyse,

a. Fenotekst. -- Wat wij, aan de oppervlakte, vernemen al lezend is slechts 'phenotexte' (een uitdrukking uit de biologie (fenotype)). Hij is het resultaat van de 'arbeid' van een subject (persoon, ik) - in - communicatie en - interactie met anderen.

b. Genotekst.-- Denk aan de erfelijkheidsleer met haar term 'genotype'. - De tekst, in zijn 'diepte' (een Structuralistische term), is de 'ware' tekst. Immers de persoon denkt, speelt en schrijft steeds als lid van een sociale klasse (marxisme) en bewogen (bewust) of gedreven (onbewust) door de on- en onderbewuste lagen van de ziel (Freudisme).

Gevolgen.

1. Iemand kan, als lid van een klasse en o.g.v. on- of onderbewuste strekkingen, bewust verzwijgen of verdraaien.

2. Iemand verdraait on(der)bewust de werkelijkheid waarover hij/zij het meent te hebben.

Semanalyse "leest tussen de regels" (doorheen de 'oppervlakte' leest zij de 'diepte').

ER105

Culturologie.

Het derde lid van de triade. -- 'Cultuur' is een term die draait rond 'opvoeding' ('paideia' zou W. Jaeger zeggen), -- met de noodzakelijke en voldoende opvoedings-waarden.

Bibl. st. -- M. Bakhtine, *L'œuvre de Francois Rabelais et la culture populaire au Moyen Age et sous la Renaissance*, Paris, Gallimard, 1982-2.

M. Bakhtine (1895/1975) heeft het over de teksten van Rabelais, voor zover deze zich geïnspireerd heeft door de komische volkscultuur der Middeleeuwen. Deze volkse cultuur uitte zich in teksten (gezegden) en handelingen allerhande, -- o.m. om zich af te zetten van de heersers van die tijd. Lachen, gewoon en op vieringen - carnaval, zotten-feesten, ezelsfeesten, charivari -, tot in het grof-lachende (het groteske) toe, -- om de tragiek van het leven al lachend te neutraliseren, -- ziedaar één kentrek.

Bakhtine beweert dat men Rabelais pas echt verstaat, indien men van die populistische cultuur uitgaat.

Opm.-- Culturologische literatologie van dien aard herinnert aan b.v. Franz Boas, Edward Sapir, Benjamin Whorf die taal-en-cultuur 'ineen' zagen.

Het is toch overduidelijk dat zonder inzicht in cultuurcontext van een kunstwerk of een tekst (boodschap) dat kunstwerk of die tekst(boodschap) in hoge mate onuitgesproken, ja, niet ontleedbaar blijven.

Denken wij b.v. aan Eindspel van S. Beckett (Nobelprijswinnaar): Hamm en Cloy, beiden 'burnt out' (uitgeblusten; hun levenseinde zat al van meet of aan in hun levensbegin), leven in "de leegte" (versta: de absolute doel- en zinloosheid), die op hun dood uitgeeft. Staat zo'n toneelspel niet 'model' voor het 'origineel' dat meer dan één tijdgenoot vertegenwoordigt?

Paranormologie.-- Paranormologie (H. Bender) heeft het over dingen die noch normaal noch abnormaal zijn. Zij passen noch in het traditioneel Bijbels noch in het Verlicht-Rationalistische levens- en wereldbeeld.

Schreef Elle (USA/Canada) 1991: *August, Mystics in Our Midst, Modern Mystics* (pp. 54/64) niet: "When did the occult become so ordinary?" (Wanneer werd het occulte (het paranormale) zo 'gewoon'?).

En schreef Michel Danthe, *Culture ésotérique*, in: Journal de Genève 15.12. 1990, niet: "Het esoterisme (opm.: de belangstelling voor het occulte) fascineert sommige mensen en maakt anderen razend kwaad. Vaak ook laat het Rationalistische geesten onverschillig.

ER106

En toch de esoterische traditie is aanwezig doorheen vele culturen, - - om te beginnen de onze".

Bibl. st. -- Eugenio Garin, *Moyen âge et Renaisance*, Paris, Gallimard, 1990 ;

Fuad Rouhani, trad.*, Le livre divin*, Paris, Albin Michel, 1990.

Het eerste boek behandelt de overgangstijd tussen Middeleeuwen en Renaissance: Garin stelt vast dat "een formidabele explosie van esoterische teksten" zichtbaar is. Hadden magie, astrologie en alchemie een hoofdbelang in de loop van de 'duistere' Middeleeuwen, zij komen aan het licht - het volle licht, overigens - gedurende de beginnende Moderniteit. De magie wordt zelfs gemeengoed van alle grote denkers en wetenschappers van die overgangstijd, -- als teken van "de goddelijke macht de mens eigen".

Het goddelijk boek is een meesterwerk van de Perzische mystiek (versta: het paranormale type van contact met het goddelijke en/of de godheid).

Het scenario: een welwillend vader ontbiedt zijn zes zonen en vraagt hen wat zij het liefst van al zouden hebben. De volmaaktste maagd, uitblinken in magie, een wonderdadige kelk, het levenselixir, het Salomonszegel, meesterschap in de alchemie zijn de vurigste wensen. De vader: "Dit alles zijn plat-materiële goederen. Zij verraden echter, als karikatuur ervan, een onuitroeibare geestelijke dorst die pas in de Godsmystiek gelest wordt.

Opm.-- Hoe omstreden ook, de paranormologie (en de sterkere graad ervan, het occultisme) vat een gedeelte van de werkelijkheid. In die zin is zij 'objectief'.

Wie zou occultistisch (en mystische) teksten kunnen echt begrijpen - 'lezen' - zonder echt gedegen paranormologisch-occulte kennis van zaken? Dit is des te meer dringend, nu sedert een paar decennia vooral, een golf van occulte bewegingen, denkbeelden, figuren zien opdagen, die alle samengevat worden in de term 'Nieuw Tijdperk' (New Age, Nouvel Age).

Dit verantwoordt ten volle de paranormologie (plus occultisme) als hulpwetenschap inzake een serieus gedeelte van de kunst (er bestaat ook esoterische kunst) en de letteren.

De chaologie. -- Wie kent niet de naam van Prigogine, kopstuk aan de ULB inzake wanordetheorie? Wie weet niet dat, intussen, het begrip 'wanorde' (liefst deterministisch of minstens beperkt) zich in allerlei cultuurdomeinen begint te doen gelden?

ER107

Teksten - wetenschappelijke eerst, niet-wetenschappelijke daarna - verschijnen, met de regelmaat van een klok: zij vooronderstallen kennis van wanorde-in-orde.

Juist één *bibliografische steekproef*: Délires *chaos*, in: Actuel No. 133/134 (juillet/ août 1990, 148/159, 242.

Wanorde in de pers, in de kunst (de muziek o.m.), in de tekenverhalen en de schilderkunst, -- in de wetenschappen, in de onooglijkste ogenblikken van ons dagdagelijks leven. Ziedaar de themata van het artikel. Met illustraties.

A.c., 159. -- "De wetenschap koesterde lange tijd wantrouwen t.o.v. schoonheid: een 'goed' wetenschapper moest in dorre formules opgaan; -- vooral mocht hij niet toegeven aan artistieke intuïties. De wanordeleer heeft deze vooroordelen volkomen met de grond gelijkgemaakt.

In *Chaos*, New York, 1987, geeft James Gleick de verbazing weer van de baanbrekers der chaologie toen zij op het scherm van de ordinator de psychedelische spiralen, de beroerende plantenwildgroei, het vuurwerk en de galaxieën van punten zagen opdagen.

Al die vorsers, door parameters (opm.: factoren) te wijzigen, door kleuren om te vormen - tastenderwijze - zo' n beetje op goed valle het uit -- erop uit orde aan te treffen in wanorde, -- zij allen ontdekten dat zij ergens kunstenaarszielen waren.

Oshri gaat nog verder: "De kunstenaar en de vakwetenschapper koesteren analoge methoden: beiden zijn zij scheppende geesten". Wat verder: "Jarenlang was Oshri een teleurgestelde: als kind had hij moeten kiezen tussen twee 'passies', tekenen en wiskunde.

Hij koos tekenen maar op computerscherm. -- Zegt Oshri: "Wij bereiken heden het trefpunt tussen wetenschap en kunst, -- dankzij de ordinator.

Ik heb een ontwerp ontwikkeld omtrent die ontmoetingsgeschiedenis: Pieces of Mind. Het is een animatiefilm waarin ik de menselijke geest opvat als een fraktaal voorwerp met zijn 'streken', zijn grenslijnen, zijn schommelingsgebieden".

Kunst als orde in chaos.

Bibl. st. -- L. Zonneveld, *Olga schept orde in chaos*, in: Panacea (Magazine voor bewust gezonder leven) (Lage Vuursche) 2 (1990): 40 (juli), 63.

Kunstenares Olga van Rhede is schilderes. Behalve dat zij kunstenares zijn ziet als rijpings- en bewustwordingsgebeuren, legt zij in haar werken een bedoeling: "het scheppen van orde als een artistiek tegengeluid in deze jachtige maatschappij". Lijden en overdrijvende drukte overwint zij door "beschouwende houding".

ER108

Geschiedwetenschap. —Tot nog toe zagen wij tekst (kunst) als synchronisch gegeven. Nu kijken wij even in diachronische perspectief. -- Vooreerst een metabletische toelichting.

Bibl. st. -- G. Shapira, trad., Edeltraud Danesch/Othmar Danesch, *Le monde fascinant de la flore alpine,* Zurich/ Munich, 1981.

Het werk heeft het, o.c., 12/19 (*Les premiers botanistes des Alpes*) over de wijziging in de mentaliteit. Wat, in simpele woorden gezegd, het object van de metabletica (Van den Bergh) is.

De Renaissance - aldus stellers - wijzigt "de kijk":

"un regard nouveau" doet zich voor. Gevolg: de eerste beschrijving van Alpenbloemen dateert van Johann Müller (Rellikon, Aargau). In een lang gedicht - herinneren wij ons eraan dat een Parmenides van Elea de eerste ontologie ook in dichtvorm neerschreef - geeft hij de beklimming van de Stockhorm (1536) weer.

Hij vernoemt er b.v, de gentiana lutea (de gele gentiaan, -- op de alpages, de Alpenweiden, boven de 1.000 M. hoogte), waaruit men nu nog een de befaamde digestieve drank maakt), het veratrum album (in het Duits: Weisser Germer), de nigritella nigra (= n. angustifolia; Duits: Schwarzes Männertreu; Frans: orchis vanillé).

Conrad Gesner (°1516 Zürich) maakt de eerste tekeningen. Gesner was een Humanist. Hij schreef een verhandeling over plantkunde: Descriptio montis fracti (letterlijk: Beschrijving van de gespleten berg). Met de toelating nl. van de burgemeester Nik. von Meggen, beklom hij in 1555 de Pilatusberg, wiens top gespleten is. Hoogte: 2.132 M.

Het metabletische fenomeen.

1. Er gold nl. lange tijd een beklimmingsverbod: onderaan in de bergtop - aldus de mythe - bevond zich het stoffelijk overschot van Pilatus, de Romeinse landvoogd. “Indien iemand een steen smeet in het meer en, meteen, de eeuwige rust van de ‘heilige’ stoorde, dan zou een sneeuwstorm de hele omgeving vernielen” luidde de mare. -

2. De mentaliteitswijziging. -- Gesner onderwierp - de Antieke Mileziers gelijk - de mythe aan een ‘rationeel’ onderzoek. “Ik wil wel aannemen met graagte dat Pilatus nooit op die plaats gekomen is en zelfs, indien hij er ooit kwam, dat hij, na zijn dood, niet over het vermogen beschikt om goed of kwaad te stichten onder de mensen” zei Gesner. “De mythe berust op geen enkele rationele grond”. Aldus Gesner, die het dan ook aandurfde de berg te beklimmen.

ER109

Historische semiotiek (semiologie).

B. Mojsisch, Hrsg., *Sprachphilosophie in Antike und Mittelalter,* Amsterdam, Grüner, 1986 (Bochumercolloquium 02/04.06.1982);

U. Eco, *Semiotics and Philosophy of Language (Advances in Semiotics),* Blooming-ton, Ind., Indiana University Press, 1984;

id., *Latratus canis*, in: Tijdschr.v.filos. (Leuven) 47 (1985): 1 (maart), 3/14.-

Wat wij zo-even zagen inzake Alpenplanten, nl. een mentaliteitswijziging, dat zien wij b.v. ook in de tekenleer: -

Volgens Eco ziet het er o.m. als volgt uit: vanaf het Corpus Hippocraticum (Hippo-krates van Kos (-460/-377; stichter bij uitstek (hij was verre van alleen) van de ‘wijsgerige’ geneeswijze, die de plaats van de mythische geneeswijze innam)) tot de Stoa (stichter: Zenon van Kition (+/- -336/-264)) - aldus Eco - maakt men een onderscheid tussen taaltheorie, die de woordelijke tekens behandelt (‘onomata’, nomina), en de tekentheorie, die de natuurlijke tekens bespreekt (‘semeia’, signa).

Reeds de Pythagoreizerende Alkmaion (= Alkmeon) van Kroton (-520/-450; geneesheer) maakte onderscheid tussen ‘aithanesthai’, directe kennis (waarneming), en ‘xunienai’, indirecte kennis in de zin van wat ervaren wordt, begrijpen.

Verborgene dingen - aldus Alkmaion - kennen wij slechts indirect via 'tekmeria' tekens, symptomen. - De tekenleer t/m de Stoa vat de theorie der natuurlijke tekens in een analoge zin op: "indien ziekte, dan symptoom; welnu, symptoom, dus ziekte"; "indien vuur, dan rook; welnu, rook, dus vuur:'

Zo luiden de redeneringen inzake tekens in de natuur. Maar de woordtekens hebben een andere structuur: zij verwijzen naar toedrachten (gegevens) een beetje zoals een definitie verwijst naar het gedefinieerde. "Indien woord, dan het erdoor betekende" en "indien het door een woord betekende, dan het woord".

In zijn *Semiotics and the Philosophy of Language* heeft Eco trachten aan te tonen - zegt hij in Latratus canis, 5 - dat pas sinds Sint Augustinus van Tagaste (354/430; grootste kerkvader van het Westen), uitdrukkelijk gewild door hem, de eerste algemene tekenleer ontstaat.

De signa, tekens, omvatten, bij Augustinus, zowel de natuurlijke als de woordelijke tekens. Maar de wijze waarop zij in de menselijke geest geduid worden, blijft zweven: zowel redenering als gelijkwaardigheid (een definitie bestaat uit een model dat volkomen samenvalt met het origineel) blijven onduidelijk.

ER110

De Postmoderne breuk.

'Postmoderniteit' betekent het feit dat een zekere mentaliteit ontstaat - reeds einde XVIII-de eeuw, met de Sturm und Drang - waarbij men de zin en waarde van de moderniteit (sinds de Renaissance) in twijfel trekt.

Wat, weerom, een metabletisch fenomeen is. Het Postmoderne aanvoelen van zichzelf, de natuur (de kosmos) en de medemens is anders dan dat van een Galilei of een Descartes of een Locke, die in de "zin van de (cultuur)geschiedenis" geloofden als het werk van de rede (daarvandaan de term 'Rationalisme') die in de wetenschap (vandaar de term 'Sciëntistiek' of 'Sciëntisme') en in de toegepaste wetenschap (daarvandaan de term 'Technicisme') de grondslagen legde van de vooruitgang (daarvandaan de term 'Progressisme').

O. Guitard, trad., Jerrold Seigel, Paris-Bohème (1830/1930), toont ons in de Parijse (en internationale) bohème, d.i. een aantal esthetiserende nietsnutten die een 'alternatieve' samenleving en cultuur willen, een verdere

aanloop tot Postmoderniteit. Inderdaad: de bohémien(ne) wil allesbehalve arbeiden zoals iedereen in het Moderne bestel moet doen, wil hij 'bestaan' ("aan zijn bestaan komen").

Wat volgt, nl. allerlei 'alternatieven', behoudt ergens deze "grote weigering", typisch voor de Postmoderniteit. -- Deze negatieve definitie is, overigens, bijna de enige die algemeen geldt. Want de Postmodernen, in hun/haar Anarchisme, gaan in de meest verscheidene richtingen uiteen.

De 'Nieuwe Roman'.

"Le roman nouveau" is voldoende bekend. Enkel dit erover.

a. De traditionele roman - als verhaal - bevat een levensloop die 'zinvol' is. Er is een 'intrige' (knoop, d.i. waar de spanning in het verhaal volop begint) die, mettertijd, op een ontknoping uitloopt. Daarin erkennen wij een continu tijdsverloop, in de volgorde van de werkelijke levensloop. De ruimte waarin het scenario (het gebeuren) zich afspeelt, is continu. De psychologie is er de overheersende perspectief in.

b. De 'nieuwe' (zeggen wij: Postmoderne) ***roman*** - als verhaal - omvat fragmenten (brokstukken) van een of andere levensloop (cfr 97: Zelig), vertoont noch knoop of verwikkelingen of ontknoping als samenhangend geheel (meteen is het tijdsverloop ook 'verbrokkeld'), -- speelt zich of op discontinue plaatsen, -- vertoont fragmentaire duidingen (die de traditionele romanpsychologie vervangen).-- Een metabletisch gegeven.

ER111

16.-- Letterkundige typologie. (111/115)

Er zijn soorten teksten, kunstwerken. -- Dit uiterst klaarblijkelijke feit belet niet dat er soms heftige discussies oplaaien indien het erom gaat die soorten - types, 'genres' - te definiëren. -- Daarom eerst een logische definitie van 'type'.

Bibl. st.-- Ch. Lahr, *Logique*, Paris, 1933-27, 606s.. -

'Typologie' betekent:

a. de studie van de soorten van gegevens (b.v. planten) binnen een systeem of verzameling,

b. de opsomming (met of zonder uitleg) van de soorten.

Uitgangspunt: singuliere gegevens - enkelingen - die op gelijkenis/ samenhang (gemeenschappelijke eigenschappen) en vooral op verschil/ onsamenhangendheid (soortelijke of specifieke verschillen/ kloven) onderzoekbaar zijn.

Praktisch: **a**. types bestaan altijd samen binnen eenzelfde verzameling (systeem) en veronderstellen elkander;

b. toch sluiten zij elkander steeds ook weer uit.

Grondslag: de inductie. Uit de vastgestelde gelijkenissen-en-verschillen, samen-hangen-en-kloven (= summatieve of samenvattende inductie) besluit men tot veralgemening (= amplificatieve inductie).

Nu is de summatieve inductie steevast een statistische inductie: binnen éénzelfde verzameling (systeem) zijn de gegevens nooit nul of honderd procent dezelfde, maar zijn er percentages.

Amplificatief-analogische inductie.

'Analogie' betekent "gedeeltelijk gelijk (samenhangend) gedeeltelijk verschillend (onsamenhangend).

In de Antiek-Griekse taal: deelidentisch.

Ch. Lahr, *Logique*, 608/611 (L' analogie) merkt op dat de term 'analogisch' metonymisch toepasselijk is op één type inductie.

Appl. model.

a. Vastgesteld feit (= steekproef): de planeet Mars gelijkt op de Aarde (ronde vorm, aswenteling).

b. Kennisuitbreiding (= amplificatie): zoals de aarde een atmosfeer heeft, zo ook heeft - wellicht (hypothese) - Mars een dampkring.

M.a.w.: als inductieve act is 'analogie' een redenering die

1. o.g.v. vastgestelde gelijkenissen (samenhangen)
2. besluit tot andere, (nog) niet vastgestelde gelijkenissen (samenhangen).

Toepassing. -- Men leest een tekst en merkt er een aantal eigenschappen van op - b.v. sterk gevoelsgeladen ('lyrisch' genre) -. Men valt op gelijksoortige teksten die ook lyrisch zijn. Men vergelijkt met andersoortige teksten die - blijkbaar - niet lyrisch zijn - b.v. een tekst uit een wiskundeboek -. Men besluit tot het bestaan van minstens twee types van teksten. Dat is inductie.

ER112

Maar - en hier begint het eindeloos gediscussieer tussen 'specialisten' - volgt nu de analogische inductie: deze lyrische tekst heeft b.v. als kentrekken a. verering van de minnegodin Afrodite, b. partnerschap binnen een 'lesbische' gemeenschap, c. binnen de lesbische verhoudingen toch een rechtstreekse voorbereiding op een goed huwelijk (terloops: dat zijn de hoofdeigenschappen van de gedichten van de Antiek-Griekse dichteres Sapfo (-650/-550) die in Mytilene een school openhield).

Welnu, een volgende tekst blijkbaar van lyrisch-erotische aard ligt hier voor mij; dus zal hij (wellicht (hypothese)) dezelfde kentrekken vertonen. - Nu weet iedereen wel dat b.v. in onze tijd een sacraal-erotische denk- en leefgemeenschap zoals Sapfo ze stichtte, niet meer bestaat en dat 'lyrisch-erotische' poëzie andersoortig zal zijn.

De moeilijkheid der literatologische inductie.

Welke (tekst of corpus van) teksten zal men nu nemen om ze als 'Typisch' - typisch lyrisch b.v. - te bestempelen? Antiek-Griekse of actuele? Al naar gelang van de keuze zal de definitie gebeurlijk grondig verschillen. Dat is de reden waarom dat definiëren en tegendefiniëren nooit eindigt.

Slotsom: wij geven enkele hoofdzaken. Verliezen wij ons niet in eindeloos hypergesofistikeerd vitten, dat in hoge mate op willekeur berust.

Bibl. st..- Käte Hamburger, *Die Logik der Dichtung*, Stuttgart, 1957-1;

P. Cadiot, trad., Käte Hamburger, *Logique des genres littéraires*, Paris, Seuil, 1986 (Franse vertaling van vorig werk).

Terloops: de term 'logica' betekent hier a. toegepaste logica en wel b. op de indeling (= typologie) in genres toegepaste logica.

Hamburger, gesteund op uitsprakentheorie, onderscheidt twee hoofdtypes, het fictionele (= mimetische) - epos, verhaal, drama, film - en het lyrische, met gemengde types. Haar werk blijft een monument.

J.-M. Schaeffer, *Qu'est-ce que un genre littéraire*?, Paris, 1989 (werk dat zeer terecht de nadruk legt op de veelheid (en tegenspraak) van de vooropstellingen die het definiëren beheersen).

Meer als woordenboek bruikbaar: Br. Réauté/ M. Laskar, éd., Henri Benac, *Guide des idées littéraires, Paris,* Hachette, 1988.

Minder algemene werken: H.G. Tan, *La matière de Don Juan, et les genres littéraires,* Leiden University Press, 1976

ER113

(het thema 'Don Juan is aantrefbaar in verschillende types van teksten, vooral in het toneel, minder in de roman);

H. Servotte e.a., *Hedendaagse Britse literatuur (Roman, poëzie en toneel sinds 1945),* Leuven/ Amersfoort, Acco, 1989.

Wezenlijk letterkundige en niet-wezenlijk letterkundige types.

Een handboek: J. Gob, *Précis de littérature Française*, Bruxelles, 1947.

Na inleidende begrippen (vakwetenschappelijke, wijsgeriger 'esthetische' (versta: bellettristsche) teksten) en een uiteenzetting over taalvaardigheid (vinding/ schikking/ vormgeving (= Aristotelisch-eng opgevatte retoriek), poëzie, steloefeningen (beschrijving, verhaal, -- verhandeling)) brengt steller de types van tekst ter sprake. -

Hij onderscheidt - o.i. zeer terecht - twee hoofdtypes van letterkundige teksten.

-- a.-- De wezenlijk 'letterkundige' teksten,

d.i. teksten die men tot "belles lettres" (en dus bellettristisch van aard) kan rekenen. Daarin overheerst het esthetische element: het gaat, in hoofdzaak en in de eerste graad, om schoonheidservaren. Zo: beschrijving (b.v. een dichterlijke beschrijving van een mooi landschap), verhaal (denk aan de novelle, de roman), -- lyriek (een gevoelsgeladen gedicht b.v.), drama (b.v. een toneel van Aischulos).

-- b -- De toevallig (accidenteel) literaire teksten,

d.i. teksten die pragmatisch, d.i. onder oogpunt van beoogd resultaat, niet in eerste instantie schoonheidservaren bedoelen: didactische teksten (= uiteenzettende teksten, -- praktisch: verhandeling), waaronder o.m. de wijsgerige en de geschiedwetenschappelijke teksten even behandeld worden, alsook de tekstkritiek. Steller voegt daaraan een opmerking toe over de satire en de pers. -

Besluit. -- Beslissend hier is niet, zoals bij Käte Hamburger, een theorie omtrent de uitspraken, maar het al of niet aanwezig zijn van een esthetische bedoeling.

Als vooropstelling van typologie is dit evenwaardig aan b.v. Hamburger's vooropstelling,

Appl. model. -- Niets beter dan een singuliere tekst.

Bibl. st. - J.-G. Lossier, *Poésie*. -- *Sur les pas de Sappho in : Journal de Genève* 22.06.1991.-- Wij halen gewoon steller aan. -- "Ver van haar geboortestreek, le Valais (Duits: Wallis, in Z.-Zwitserland), vindt Pierrette Micheloud haar vaderland waar het Helleense Licht schijnt, -- in een dichtbundel vol van geuren van rozen, mirre en melisse.

ER114

Het gaat over de landschappen van Sapfo. (...)" -- Steller heeft het over Pierrette Micheloud, *Elle, vêtue de rien*, L' Harmattan. -- In halfdichterlijke taal gaat hij verder: "Tussen een vrouw en de natuur is de band dermate sterk dat enkel een vrouw uit de volheid van de uren "de druppel eeuwigheid" kan puren. Bijna blij doorleeft zij de smart die haar ziel doorvaart "zoals een bergwind op de eiken neerstrijkt". Dit vers van Sapfo plaatst P. Micheloud aan het begin van een hoofdstuk om duidelijk te maken waar haar inspiratie vandaan komt".

Twee uittrekseltjes.

Sous l'aile de ton épaule - Ma tête enivrée - D'ambroisie. Douceur - De laisser l'heure couler - Rivière limpide.

Onvertaalbaar (haar de gedachte is blijkbaar de volgende: "Ik rust onder uw schouder dronken van 'ambrosia'. Ik laat de tijd vloeien als een heldere rivier: zo zacht voel ik alles aan.

Opm.-- 'Ambrosia' is het voedsel der godheden zoals de nectar haar drank is, -- volgens de Griekse mythologie.

Lossier haalt een tweede versje aan: être, rayonner - Notre ascendance divine. Je suis là guettant - La plus infime percée - De cette présence d'être. J'allume de force - Les pierres sous l'eau muette.

Gedachte

1: onze goddelijke afkomst uitstralen dankzij ons wezen zelf; gedachte

2: ik kijk scherp toe in de richting van de doorbraak van die zijnsaanwezigheid; gedachte

3: ik voel mij ertoe genoopt de stenen onder het stilzwijgende water aan te steken.

Eindcommentaar: een heidense levensbeschouwing.

Zegt Lossier: "De wezenskern is een passie die de geliefde ('l' aimée') overal zoekt als een verrukte. Zij loopt ineen met afgunst, -- de afgunst die Sapfo indertijd in één van haar oden uitsprak.

Het poëtische erin ontspringt aan een "dageraad die zich situeert in een tijd voordat het leven er was".

De zinnebeelden worden in het kader van Sapfo's Afrodite religie ineen verwerkt. De beeldspraak is die van Sapfo die ook in een volslagen heidense wereldbeschouwing aarde, zee en hemelruim tot één geheel verbond.

Intertekstualiteit. -- Vroeger zei men 'traditie': Micheloud in haar lesbische poëzie hersticht archaïsche poëzie in huidige taal.

ER115

Definitie. -- Een strikt wetenschappelijke definitie geven van lyriek achten wij zo goed als onmogelijk. Waardoor? Doordat lyriek behoort tot de werkelijkheden die wel enigszins fenomenaal zijn (voor zover lyriek tot uitwendig waarneembaar gedrag wordt), -- ja, zelfs rationeel zijn (onze geest is wanneer hij gemoed is, tevens rede en verstand), maar in hoofdzaak transempirisch (niet-direct zintuiglijk waarneembaar) en zelfs trans-rationeel (de louter aardse rede en verstand schieten te kort).

Toch is een benaderende omschrijving - dankzij opsomming van noodzakelijke en voldoende kentrekken - mogelijk zo dat de wezensvorm (= dat waardoor lyriek van de rest verschilt) duidelijk(er) wordt.

1. Kentrek 1. -- Subjectiviteit.

'Subjectief' heet lyriek voor zover zij uitgaat van iemand die zichzelf, de omgeving en de medemensen betrekt op zichzelf als gemoedbegaafd wezen. -

Kentrek 2. -- Gevoelsreacties.

'Lyrisme' is een term die, sedert de Romantiek (einde XVIII - de eeuw en later) en het Symbolisme (midden XIX-de eeuw en later), omvat de levendige uitdrukking van gevoelsreacties. Zo b.v. passies (driften als liefde, haat, begeerte, afgunst, nijd), sterk doorleefde gemoedsreacties als geestdrift voor een ideaal, woede om een onrecht, rouw om een gestorvene. Maar ook ingetogen meditaties over b.v. de zin of zinloosheid van het leven. -- Tot daar de inhoud, de stof.

2. De verwoording.

Ofwel versvorm ofwel proza. Op minstens één voorwaarde: esthetische verwoording. Met F. Koppe, *Grundbegriffe der Aesthetik*, Frankf.a.m., 1983 (E.R. 100), omschrijven wij 'esthetisch' als niet-alledaags. Als niet-banaal. Tenzij het banale opzettelijk iets 'niet-alledaags' suggereert.

De concretere vormen zijn legio. Ter illustratie van verwoordingsvorm het volgende.

a. De ode, sinds Pindaros van Kunoskefalai (Boiotië; -518/-438; Antiek Grieks lyricus), is een lied, al of niet begeleid van muziek (de lier b.v.) met als themata de viering van een godheid of een held(in) of van lotgevallen.

b. De elegie is een zachtzinnig, vaak weemoedige reactie op themata als liefde en dood. -- Maar er zijn, natuurlijk, talloze varianten, -- tot en met de Pop-liederen en de straatliedjes. -- Tot daar de vormgeving.

Slotsom. -- Een type bepaalt men voor zover men inhoud (thematiek + gemoedsreacties daarop) en vormgeving (verwoording in niet-alledaagse taal) kan opsommen.

ER116

17.-- Teksttype: wetenschappelijke retoriek. (116/120)

"Wetenschappelijk onderzoek steunt op controleerbare, verifieerbare feiten die intersubjectief - o.g.v. dialoog - toetsbaar en discussieerbaar zijn.

Literatuur zou daarvan een tegenpool zijn: fictie hoeft zich niet te bekommeren om waarheid of onwaarheid, objectiviteit, efficiëntie. Interpretaties zijn er altijd persoonlijk gekleurd".

Aldus leidt J. Gerits zijn boekbespreking van Hugo Brandt Corstius e.a., *Forensen tussen literatuur en wetenschap*, Utr./Antw., Veen, 1990, in. Het werk in kwestie handelt over een aantal vakwetenschappers die tegelijk literatoren zijn. Zij zeggen hun zeg over de verhouding tussen wetenschap en letterkunde. "Doet men iets anders als men wetenschap bedrijft, dan als men kunst bedrijft?" luidde de vraag. Sommigen herleiden beide activiteiten tot hetzelfde of bijna; anderen - de meesten - maken een helder onderscheid.

Zo zegt Hélène Nolthenius (1920-2000) (hoogleraar muziekgeschiedenis en romanschrijfster): "Wetenschap is mijn beroep. Schrijverschap mijn roeping. Dezelfde stof is nu eens aanleiding tot het schrijven van een wetenschappelijk essay, dan weer van een novelle".

Zo ook Hella Haasse, die biografieën schrijft waarin de feiten controleerbaar zijn en het geheel dat de tekst erover uitmaakt, toch 'fictioneel' is: er is wel degelijk verschil tussen een wetenschappelijke en een 'letterkundige' (bellettristische) biografie.

De mening van G.-G. Granger (1920/ 2016.).

Granger is overtuigd Verlicht-Rationalist, die in zijn *Pensée formelle et sciences de l' homme,* Paris, 1967, 21/24 (*Rhétorique et contenus*), het volgende tracht waar te maken.

1.-- Wetenschappelijk taalgebruik

Dit is radicaal onderscheidbaar van 'retorisch' taalgebruik; dit laatste sluit zich op "in een heelal van woorden" (o.c.,21).

2.-- Wetenschappelijke arbeid

Deze arbeid gebruikt taal niet enkel als verstandhoudingsmiddel tussen vakwetenschappers, maar ook als duidingsmiddel tussen wetenschappers en de waargenomen gegevens zo dat de objecten uit de waarnemingswereld 'maniables' (hanteerbaar, beheersbaar) worden.

Retoriek, daarentegen, gebruikt taal enkel als beïnvloedingsmiddel tussen subjecten, -- als was het maar om bij spreker en toehoorder een esthetische ervaring te wekken. -

Besluit. -- Wetenschap is meer dan woorden, 'mooie' woorden: zij is zakelijk, ook in haar communicatie.

ER117

Wetenschappelijke retoriek 1.

"Doet men iets anders als men aan wetenschap doet, dan wanneer men aan retoriek doet?" is de vraag. Het antwoord is een restrictief antwoord: ja en neen.

Het eerste type van retoriek in de wetenschap is het wetenschappelijk onderwijs. Met name: het onderwijs in wetenschap.

Appl. model: meetkunde. -- De leerkracht komt de klas binnen. Toont - ostensieve of deiktische methode - b.v. een metalen vierkant. Tekent een vierkant op het bord. Spreekt de naam 'vierkant' uit. Laat het metalen vierkant rondgeven van leerling tot leerling, zo dat het bekeken, ja, gehanteerd wordt.

"Hanteerbaar" gemaakt. -- Wat is er nu aan het gebeuren? Retorisch gesproken twee dingen.

A. Inzake duidingsmiddelen.

'Duiden' (interpreteren) is a. een gegeven (liefst in de ontologische zin) b. afzonderen uit de totaliteit van al wat is ("het zijn"), -- om het van een naam te voorzien en het 'hanteerbaar' te maken. -- Zo b.v. het meetkundig begrip 'vierkant', eens goed gedefinieerd, geeft aanleiding tot het invoeren van een berekeningsformule "zijde x zijde" (de oppervlakte). Meteen wordt het vierkant rationeel hanteerbaar.

B. Inzake verstandhoudingsmiddelen.

Het in omloop gebrachte metalen vierkant, de tekening op het bord, het woord 'vierkant', -- de berekeningsformule, -- dit alles zit gevat in het verstandhoudingsproces dat de les over het vierkant is, tussen leerkracht en leerlingen.

Zo leren de leerlingen duiden zoals de leerkracht duidt, -- via dat verstandhoudings-proces. Het begrip 'vierkant', met het complex van dingen die ermee samengaan (metonymisch) en erop gelijken (metaforisch), is in de geest van de leerlingen gedrongen: de 'boodschap' (informatie omtrent het vierkant) is "erin gegaan".

Wetenschappelijke retoriek 2.

Niet enkel onderwijs in wetenschap is door en door retorisch gestructureerd - en is dus een teksttype apart: ook wetenschapsarbeid is, minstens gedeeltelijk, retorisch.

a.-- Subversieve wetenschappelijke retoriek.

Bibl. st. -- M.A. Finocchiaro, *Galileo and the Art of Reasoning (Rhetorical Foundations of Logic and Scientific Method),* Dordrecht, Reidel, 1981.

Het werk van Galilei - *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, ptolemaico e copernicano* - wordt grondig besproken, -- o.m. Galilei 's begrips "wetenschappelijke revolutie".

ER118

Het is alsof Galilei, uitgaande van zijn 'hypothese' inzake 'rationeel' te werk gaan, hypothese die, behalve echte rationaliteit (basis van echte, zgn. Moderne wetenschappelijkheid) een sterke dosis ondermijnd - opruiende doelstelling omvat, 'retoriek' vooropstelden.

Niet verwonderlijk: leerde George Sarton ons niet dat Galilei, uit pure vooringenomenheid tegen de toenmalige astrologie zoals hij ze verstaan had, niet eens wilde … onderzoeken - ja, onderzoeken (wat de onschuldigste van alle methodes is) - of de maan op de getijden al dan niet invloed had.

Slotsom: een Granger, als Verlicht-Rationalist, lijkt zulke feiten niet eens te weten.

b.-- Retoriek binnen de fasen van een wetenschappelijke revolutie.

Thomas Kuhn (1922/1966) - met Karl Popper, Imre Lakatos en Paul Feyerabend wel één der 'grote' epistemologen van onze tijd (cfr A. Chalmers, *Wat heet wetenschap*? (Over aard en status van de wetenschap en haar methoden), Meppel/ Amsterdam, 1981, 114/127 (*De paradigma' s van Kuhn*) - beschrijft in zijn *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Meppel, 1976-2, 135, het begrip 'paradigma'.

Vertaald: schoolvoorbeeld van wetenschappelijke werkwijze. "Als wij de omvangrijke experimentele literatuur (…) overzien, dan ontstaat het vermoeden dat er zoiets als een 'paradigma' (opm.: van het Antieke Grieks 'paradeigma' toonbeeld) ook aan de waarneming ten grondslag ligt. -

Wat een mens 'ziet', hangt af 1. Zowel van het object waarnaar hij kijkt 2. Als van wat hij heeft leren zien o.g.v. zijn vroegere visueel-conceptuele ervaringen.

Bij afwezigheid van zo'n training bestaat er alleen - met de woorden van William James (1842/1910; Amerikaans Pragmatist) - "een bloeiende, zoemende verwarring".

De grote godsdienstpsycholoog die James was, verwoordt hier schitterend - in een metafoor - wat Granger 'onhanteerbaarheid' heet.

Van bloeiend-zoemende verwarring naar hanteerbaarheid

a. Wat Kuhn vergeet, is dat de eerste die 'ziet' wat er te zien is, zonder voorafgaand paradigma heeft gezien en in een begrip vastgelegd.

b. Maar kom: wij houden ons aan diegene die pas ziet nadat er waren die voor hem zagen.

Appl. model. -- Een leerkracht leert wat een camera obscura, het gesloten kastje binnen een fototoestel (metonymisch: het fototoestel zelf), is.

ER119

Zonder het visueel aspect (een camera zien), zonder het conceptueel (= begrippelijk) aspect dat erbij hoort, doordat de leerkracht het object met de term “camera obscura” aanduidt, ‘ziet’ (ervaring van minstens één exemplaar) en ‘begrijpt’ (formulering van het algemene begrip) de leerling(e) eigenlijk “een bloeiend-zoemende verwarring” een onverwerkt” en “onhanteerbaar” ding, -- b.v. een kastje.

Verstandhoudingsproces.

De lerende ziet een voorwerp, vat het algemene begrip ervan. Door de term - de naam (zou Platon zeggen) - in te voeren in de taalschat van de lerenden, situeert de leerkracht het fenomeen “camera obscura” in het taalsysteem.

Meteen groeit tussen de lerenden en de andere taalgebruikers mededuiding en verstandhouding. Alle taalgebruikers zeggen hetzelfde woord uit, eens dat zij geconfronteerd worden met het gegeven.

Slotsom. -- Het leerproces is het feit dat een gegeven, van naam voorzien en verduidelijkt in een begrip, dankzij duidings- en verstandhoudingsmiddelen ingang vindt in de geest van onwetenden. De leerkracht heeft de studerenden een paradigma bijgebracht. --Wat reine retoriek is. Van leerkracht naar lerenden.

Kuhn’s model.

Het geval van de camera obscura is model. Nu het origineel: de retoriek tussen vak-wetenschappers onderling. O.c., 36. -- “Te eniger tijd - tussen 1740 en 1780 - waren elektriciteitstheoretici voor het eerst ertoe in staat de grondslagen van hun vakgebied zonder meer te aanvaarden.

1. Vanaf dat ogenblik stortten zij zich op meer concrete en verborgen problemen, en meldden zij - steeds meer - in artikelen gericht tot andere elektriciteitstheoretici hun resultaten i.p.v. in boeken gericht tot de ontwikkelde wereld in het algemeen”.

M.a.w.: wat de eerste gezien en in begrip had vastgelegd, een nieuw paradigma, wordt nu door overredingsmiddelen (duidings- en verstandhoudingsmiddelen) doorgegeven zo dat het ingang vindt bij denkgenoten. --

2. “Als groep bereikten zij - zo gaat Kuhn verder - wat

a. sterrenkundigen in de Oudheid,
b. bewegingsonderzoekers in de middeleeuwen,
c. fysisch-optici einde XVII-de eeuw,
d. historisch-geologen begin XIX-de eeuw bereikten.
Met name: zij hadden een paradigma geproduceerd dat bewees ertoe in staat te zijn het onderzoek van de hele groep te leiden.

Behalve met de hulp van "wijsheid achteraf" is het moeilijk een ander criterium (opm.: onderscheidingsmiddel) te vinden dat zo duidelijk een vakgebied tot wetenschap uitroept".

ER120

Meteen formuleert Kuhn, onuitgesproken, dat een paradigma, eerst ingang - "het moet erin gaan" - moet vinden, voordat de wetenschappers als groep er een schoolvoorbeeld van te werk gaan, kunnen in vinden én ... dat dit geschiedt door voor denkgenoten te schrijven om ze te overtuigen. Wat reine retoriek is.

Besluit. -- Granger begaat een terminologische fout. Hij verwart "holle retoriek" - 'hol' in de zin van "zo goed als geen echte informatie bevattend" (wat in termen van communicatiewetenschappers 'redundantie', "overtollige informatie" heet) - met "retoriek-zonder-meer". Immers een term kan drieledig met waardeoordelen geladen worden:

Melioratief, neutraal, pejoratief.
Deze differentiaal had Giger uit zijn Rationalistische vooroordelen kunnen redden. -- Wij gebruiken stelselmatig de term 'retoriek' in deze cursus neutraal zo dat zo nu eens goede dan weer slechte retoriek aantrefbaar wordt. Bij Granger kan er enkel slechte wetenschappelijke retoriek vastgesteld worden, doordat hij de term pejoratief gebruikt.

Toepassing van de ABC - theorie.
"Indien A en B, dan C" zo klonk het E.R. 49. -- Toegepast: A is een object, een verschijnsel. Zo b.v. het waterrad van Lorenz. B is het paradigma, d.i. de vooropstelling in de geest zo dat A begrijpelijk wordt. In dit geval het begrip 'chaos' ("deterministische wanorde" zegt men ook). C is het begrijpen van A dankzij (als toepassing van) B.

Hier: het waterrad van Lorenz draait in éénzelfde richting... totdat het plots - onvoorspelbaar, onberekenbaar - in omgekeerde richting draait.

Nu weet men dat Lorenz dit model van het origineel, de weerkundige fenomenen als minstens gedeeltelijk onvoorspelbaar (want onderhevig aan 'vlindereffecten' (kleine oorzaken, grote gevolgen)) wou verduidelijken bij ... ongelovige collega's. Hij wou zijn paradigma, dat tegen het algemeen aanvaarde determinisme indruiste, doen ingang vinden langs een omweg (een afbeelding, een model)

Dat was retoriek in de echte zin: geruggesteund door duidings- en verstandhoudingsmiddelen een fenomeen, verduidelijkt dankzij een begrip, ja, dankzij een mechanisch model, het waterrad, doen 'zien,' en 'inzien' door andere wetenschappers.

Besluit. -- Indien niet pejoratief misduid is de term 'retoriek' het juiste woord voor dergelijke communicatieprocessen.

ER121

18.-- Teksttype: wijsgerige retoriek. (121/125)

Het is klaarblijkelijk dat - behalve in wetenschappen - in de wijsgerige teksten de retorische inslag - ook daar - minstens even sterk aanwezig is.

Denken wij aan het feit dat vele wijsgeren zich niet zomaar tot denkgenoten richten doch tot het ruimere publiek. Dat ruimere publiek is dan niet gespecialiseerd. Wat insluit dat de teksten waarin de filosofen zich tot dat gehoor richten, 'vulgariserend' zijn. Wat overigens ook het geval is wanneer - zoals wel meer gebeurt - hetzij wetenschappers hetzij vulgarisatoren 'wetenschap' in het brede publiek verspreiden.

'Vulgariseren' betekent dat men:

1. over een origineel - hetzij de authentieke wetenschappelijke hetzij de authentieke wijsgerige teksten -

2. in termen van een model -- een gemakkelijke leesbare tekst - spreekt.

Vooral in wetenschappelijke vulgarisering - maar ook en steeds meer in wijsgerige vulgarisatie - kan het model nogal wat van het origineel verschillen. Als het er zelfs niet een karikatuur van wordt.

Vulgarisering is een zeer verspreide vorm van "doen ingang vinden" en dus van retoriek. Retoriek die zich op de rand van wetenschappen en filosofieën bevindt.

Staan wij nu stil bij de retoriek binnen het eigenlijk wijsgerige bedrijf. Met name: in het onderwijs in wijsbegeerte en in de wijsgerige communicatie tussen denkenden.

Bibl. st.: Sam. IJsseling, *Retoriek en filosofie (Wat gebeurt er wanneer er gesproken wordt?)*, Bilthoven, 1975 (een basiswerk);

id., *Mimesis (Over schijn en zijn),* Baarn/ Schoten, 1990 (waarin de verhouding "wijsbegeerte/ retoriek", in de vorm van grondproblemen (fictie, illusie, spiegel en voorbeeld, intertekstualiteit, duiding (hermeneutiek), context), weerom ter sprake komt).-

R. Harvey, transl., *Michel Meyer, From Metaphysics to Rhetoric*, Kluwer Acad. Publ., 1989 (na de ineenstorting van het linguisticisme - denk aan de rage der Structuralisten - van de Zestigerjaren, komt de retoriek (als nieuw paradigma?));

M. Charles, *L'arbre et la source*, Paris, Seuil, 1985 (Charles is directeur van het tijdschrift Poétique en steller van *Rhétorique de la lecture*; "la source" betekent "de kommentaar', "l'arbre" betekent de retoriek).

Ziedaar enkele werken terzake. Er zijn er steeds meer.

ER122

Het Therapeutisch Positivisme.

Centrale figuur in het 'taalpositivisme' is Ludwig Joseph Wittgenstein (1889/1951). Geboren in een gezin in Wenen. Studeert mechanica in Berlijn (1906), in Manchester (1908). In Manchester interesseert hij zich voor luchtvaartkunde.

Ontdekt de vraag naar de grondslagen van de wiskunde (bestudeert Frege en Russell). In 1921 verschijnt zijn eerste werk *Tractatus Logico-Philosophicus*. 1920/1926: onderwijzer in … enkele lagere scholen in Neder-Oostenrijk.

In 1929 herneemt Wittgenstein zijn wijsgerige studies in Cambridge. Wordt er prof in wijsbegeerte (1930/1936; 1939/1947). Zijn tweede groot werk, *Philosophical Investigations* verschijnt in 1949.

Dit curriculum vitae zegt iets over persoon en ziel.

Recent werk over Wittgenstein: Dan. Nicolet, *Lire Wittgenstein (études pour une reconstruction fictive)*, Paris, Aubier;

G.-G. Granger, *Invitation à la lecture de Wittgenstein*.

Terloops: de werken die het lezen van Wittgenstein willen 'vergemakkelijken' - denk aan 'vulgarisering' - nemen al maar door toe. - Reden: o.m. wat H. De Dijn, *De Schepping van Wittgenstein*, in: Onze Alma Mater: 44 (1990): 4 (nov.), 328/345 schrijft:

"De Tractatus is de gecondenseerde uitwerking van een originele en omvattende filosofische visie. De tekst is kort maar uitermate moeilijk. Het is niet verwonderlijk dat er onder de commentatoren verregaande meningsverschillen bestaan, -- ook betreffende de meest belangrijke passages". (A.c., 330).

"Samengevat komt de algemene strekking van de Tractatus hierop neer:

a. alle behandelbare filosofische problemen dienen door taalanalyse uitgebannen te worden

b. over de diepere vragen dient men het zwijgen te bewaren". (Ibid.).

Bertrand Russell reageerde op het werk: Wittgenstein bevestigt wat hijzelf als 'waarheid' aanvoelt, -- zonder logisch strenge argumenten -- waarop Wittgenstein antwoordt: "Argumenten zouden de schoonheid van de waarheid bederven, zoals een bloem besmeurd wordt door modderige handen".

M.a.w.: de Wittgenstein van de Tractatus voert esthetica in.

Ander aspect: "Wittgenstein was meestal ontoegeeflijk tegenover studenten die, naar zijn gevoel, domme of oppervlakkige opmerkingen maakten. Hij was er zich toch tegelijk van bewust dat zijn toehoorders hem dikwijls niet begrepen: "Ik laat mijn leerlingen fragmenten zien van een enorm puzzellandschap waarin zij zich onmogelijk kunnen oriënteren".

ER123

"Wittgenstein was ontoegeeflijk en veeleisend tot in de alledaagse contacten, waarvan men dikwijls uitgeput wegging. De meesten die van hem hielden, vreesden hem ook. Met collega's zocht hij niet veel contact. Hij verkoos het gezelschap van jonge, mannelijke studenten. De filosofische artikels van het toonaangevende tijdschrift Mind vond hij minder interessant dan bepaalde populaire misdaadverhalen. (...)

Nu pas - veertig jaar na zijn dood - begint men in bredere kringen enigszins de diepte en radicaliteit van zijn denken te appreciëren". (A.c., 333w.)

En rond 1930 begint Wittgenstein te beseffen dat zijn Tractatus voor verbetering, ja, herziening vatbaar was: hij ontdekte dat er, behalve het hyperstrenge wiskundig-logische en empirische taalgebruik, nog andere taalgebruiken waren. Zo b.v. de alledaagse taal van jan en alleman.

Toelichting. -- Wij verachten nu eenmaal niet de gewone mens in naam van de hyperintellectueel zoals Wittgenstein. Daarom maken wij zijn probleem bevattelijk.

1. Het begrip 'begin' en 'einde'. Ik kan vragen naar het begin en het einde van b.v. een les. Feitelijk doet men dan het volgende:

a. er is een tijdskader, nl. het officiële uur-systeem dat als een zelfstandig denkkader fungeert;

b. daarin situeren wij begin en einde van allerlei dagelijkse activiteiten en gebeurtenissen.

2. Het begrip "begin en einde van het heelal". -- Beschikken wij ook over een tijdskader waarin wij het begin en het einde van het heelal kunnen situeren? Waarop Wittgenstein antwoordt aangezien er geen tijdskader is dat het heelal omvat (wat hij tracht waar te maken), is de vraag naar "begin en einde van het heelal" een zinloze vraag en dus niet toegelaten.

Paradigma. -- Wittgenstein veralgemeent dit geval tot alle gevallen van wijsbegeerte inzake grondproblemen. Het zinloze spreken is het schoolvoorbeeld.

Slotsom. -- Wat vele denkers eeuwenlang wel zinvol hebben gevonden, dat vindt Wittgenstein zinloos. "Het is paradoxaal dat deze eenling - niet bereid tot welke toegeving dan ook tegenover een publiek - met grote minachting voor de academische filosofie - vandaag niet alleen een centrale figuur is in het hedendaagse filosoferen maar zelfs een breed publiek lijkt aan te spreken". (A.c., 328).

Niet verwonderlijk: Wittgenstein stelt zich welbewust buiten "de grote stroom van de Europese en Amerikaanse beschaving".

ER124

Retoriek.

1. Wittgenstein verwittigt zelf:

"Dit boek is voor hen geschreven die welwillend staan tegenover de geest waarin het geschreven is. Deze geest is - geloof ik - een ander dan de geest van de grote stroom van de Europese en Amerikaanse beschaving. De geest van deze beschaving is de schrijver vreemd en onsympathiek (...).

Ik schrijf dus voor 'vrienden' die over alle hoeken van de wereld verstrooid zijn". Aldus het voorwoord van Philosophical Investigations (1949).

M.a.w.: Wittgenstein kent de beperktheid van zijn retoriek:

a. bij de traditionele mens, in Europa en de USA/Canada, vindt zijn woord geen ingang;

b. bij geestesgenoten vindt het wel ingang. Daarop is zijn retoriek afgestemd.

2 Dat is de reden van:

de afwezigheid van traditionele argumentatie en de aanwezigheid van esthetische beïnvloeding: "Wittgenstein was zich scherp bewust van de verwantschap tussen zijn "filosofisch redeneren" en een esthetisch "laten zien".

G.E, Moore, *Wittgenstein's Lectures in 1930/1933* (in zijn Philosophical Papers, London,1959, 315) zegt: "Al wat esthetica doet, is uw aandacht trekken op iets, de dingen nevens elkander plaatsen. Waaraan Wittgenstein toevoegde: "Hetzelfde soort redenen werden waargemaakt (...) in de filosofie". (De Dijn a.c., 338).

Therapie. -- Dat is dan een schets van 'therapeutisch' Positivisme: zij is een geneeswijze zo dat zij alle wijsgerige problemen - versta: van traditionele aard - 'oplost'. Hij was ervan overtuigd dat hij als een arts bij een zieke staat die in zijn geest is aangetast door ... het traditionele denken.

Slotsom. -- Wittgenstein wil een wisseloplossing. Zoals de hele Tegencultuur, zoals het Postmodernisme. Zoals alle alternatieven. Maar wel op zijn zeer individuele en aartsmoeilijke wijze.

Een analogon. -- Manfred Thiel, *Der Nihilismus (Heidegger und die Sophistik),* Heidelberg, Elpis, 1986, is een uittreksel uit M. Thiel, Karl Jaspers (Deutschlands Weg in der Emanzipation), Heidelberg, 1986.

Het werk geeft de controverse (twistgesprek) weer tussen twee Existentiëlen, Heidegger en Jaspers (1883/1969): “Heidegger eist voor zich een totaal nieuwe denkstijl op (...). Ik, integendeel, leef als iemand die de ‘philosophia perennis”(de traditionele filosofie) tracht waar te maken”. Ook, Heidegger is aartsmoeilijk, want anti-westers op radicale wijze.

ER125

Een tweede analogon.

P. van Tongeren, red., *Nietzsche als arts van de cultuur (Diagnoses en prognoses),* Kampen, 1990.

Als denker-niet-als-de-anderen zag Nietzsche blijkbaar zichzelf als ‘cultuurarts’: de traditionele cultuur sinds Platon en het Christendom was, in zijn ogen een verziekte cultuur.

Ziektetekens: behalve de genoemde cultuurfactoren ook het Boeddhisme, zelfs de democratie en de wetenschap, vooral het nihilisme (zoals hij dat verstaat).

Net als een Wittgenstein: eerst niet aanvaard in de traditionele middens, wordt Nietzsche wel aanvaard door het Nationaalsocialisme, -- door het Existentialisme, het Structuralisme (Deconstructionisme inbegrepen).

M.a.w.: een Postmoderne verworvenheid. Negatief: “de grote weigering” (van al wat Westers is) - cf.. E.R. 110 -; positief: ‘misarchie’ (om Nietzsche’s term zelf te gebruiken: minachting voor al wat gezag is).

De vier grote cultuurterreinen - wetenschap, kunst, ethiek en religie - komen ter sprake. Men heeft gesproken van “een Nietzsche-hausse van bijna wereldwijde omvang” net zoals voor Wittgenstein.

Opm.-- De cultuurartsen komen meer en meer op: H. Veldhuis, *Geen begrip voor de ander (De kritiek van Emmanuel Levinas op de Westerse filosofie, in het bijzonder op het denken van Husserl en Heidegger),* Utrecht, Faculteit der Godgeleerdheid Rijksuniversiteit, 1990.

Husserl en zelfs Heidegger trekken, volgens Levinas, het Antiek-Griekse denken nog verder door, niettegenstaande schijn van het tegendeel. De Bijbel

met de transcendente (allesoverstijgende) God staat achter Levinas' kritiek, natuurlijk.

R. Burggraeve, *Mens en medemens, verantwoordelijkheid en God (De metafysische ethiek van Emmanuel Levinas),* Leuven/ Amersfoort, Acco, 1986.

Levinas (1905/1995), in zijn *Totalité et infini*, The Hague, Nijhoff, 1961, klaagt de miskenning van de medemens - 'l' autre' - aan in het Westerse denken, Husserl en Heidegger inbegrepen. Hij bestempelt dit als "het geweld bij uitstek".

Opm. - Retoriek. -- J. Van de Wiele, *Boekbespreking*, in: Tijdschr.v.filos. 50 (1988): 4 (dec.), 726v., zegt: Levinas is 'stijfhoofdig', 'eigengereid'. Meer nog: "Wij hebben de indruk dat Levinas' filosofie opvalt door een soms irriterende logofilie (...). In werkelijkheid staat men alleen voor de voortstuwende vloed van de retoriek". (A.c., 727).

ER126

19.-- Teksttype: theologische retoriek. (126/131)

'Kerugma', in het Antieke Grieks is "iets met luide stem verkondigen". "Kerugmatische theologie" is dan ook "verkondigende theologie". Indertijd sprak men van "gewijde welsprekendheid". De Bijbel immers, leert ons dat "het woord van God" en inzicht (informatie, 'licht') én kracht (energie, levenskracht) is. Wie 'verkondigt' neemt deel aan Gods zelfopenbaring in inzicht en kracht.

Sören Kierkegaard (1813/1855; Deens Protestants godsdienstfilosoof) heeft - in de context van het verwordene Christendom - de "gewijde sprekendheid" hersticht.

Weliswaar is hij het meest gekend door zijn onthaal na 1918, waaruit het Existentialisme ontstond. Doch dit interesseert ons hier slechts matig.

Bibl. Hans Friemond, *Existenz in Liebe nach Sören Kierkegaard*, Salzburg/ München, Pustet, 1965;

R. Jolivet, *Introduction à Kierkegaard*, Abbaye S. Wandrille, 1946 ;

H. Redeker, *Existentialisme (Een doortocht door filosofisch frondgebied),* Amsterdam, 1949, 47/64 (Kierkegaard);

A.C. Overboom, *De enkeling van Kierkegaard meer dan een zoeker naar zichzelf*, in: Tijdschr.v.fil. 48 (1936) 3 (sept.), 416/448.

S. Kierkegaard zag zich, behalve met het ontaarde Christendom, vooral op wijsgerig gebied geconfronteerd met

a. de estheticistische vorm van de Romantiek (einde XVIII-de eeuw en later) die zich aan de dagdagelijkse - 'werkelijke' - taken onttrekt om te verwijlen in een schijnwereld door kunstenaars-zonder-enige-levensinzet geconstrueerd,

b. met de gedachtenconstructies van het Moderne denken, vooral dan dat van Hegel met zijn Absoluut Idealisme, -- geestesconstructies die de individueel-concrete mens verwaarlozen.

Slotsom. -- Beide existentiële, d.i. zijn inzet in het praktische leven behelzende vooropstellingen vormen de achtergrond van zijn existentieel-christelijke retoriek, waarin de individuologie (E.R. 96) haar Kierkegaardiaanse toepassing krijgt: louter algemeen-logisch behoort de mens tot de soort 'mens(heid)', doch individueel logisch is de mens telkens weer één enkel individu, de enkeling. En wel als enkeling - te midden van een van God vervreemde werkelijkheid - geconfronteerd met wat God, via de Bijbelse openbaring van hem verwacht.

ER127

A.-- De achtergrond.

De eigen basisvooropstelling van Kierkegaard is dat de mens die wij telkens weer individueel zijn, 'existeert'. 'Existentie' is hier niet zonder meer begrepen in de Platonische zin van "feitelijk bestaan" gesteld tegenover 'zijnswijze' (existentie/ essentie). Ook (zeker) niet in de zin van J.-P. Sartre, bij wie 'existentie' gesteld wordt tegenover 'essentie' (waarbij 'essentie', zoveel betekent als 'onwerkelijk ideaal').

'Existeren' is als mens, -- als feitelijk bestaand mens dan, zichzelf vormen in de strijd om het ware leven. In die zin 'existeert' God niet (want Hij moet niet zijn weg zoeken); ook het dier 'existeert' niet (want het is gedreven door instinctieve zekerheden). Enkel de mens 'existeert'. - De wijsgerig-theologische menskunde (antropologie) staat hiermee centraal in het Kierkegaardisme.

"De mens - om het in Kierkegaard's taal te zeggen - is een verbinding van oneindigheid en eindigheid, -- van wat tijdelijk is en wat eeuwig is,-- van vrijheid en noodzaak". (Friemond, o.c., 12).

Of nog: “De mens is geest. Wat is ‘geest’? Geest is zichzelf zijn. Zichzelf zijn is een verhouding die zich tot zichzelf verhoudt”. (O.c., 12). M.a.w.: doordat de mens, als enkeling, over zichzelf nadenkt terwijl hij zich in het leven voor iets inzet, is hij een reflectief wezen.

Introspectieve denkvorm. -- Overboom, a.c., legt er de nadruk op: de ingekeerdheid - introspectie, reflectie - bij Kierkegaard staat centraal maar zij is steeds grondig ingebed in een verhouding, tot de medemens en tot God. Wat alles is behalve ‘individualisme’ (wat oppervlakkig ingelichten over Kierkegaard telkens weer menen).

B.-- De existeerwijzen. -- Volgens Kierkegaard kan de mens op verschillende wijzen ‘existeren’.

B.1.-- De ‘esthetische’ (= genotzuchtige) existentie.

Wij zagen het al: sommige Romantici vluchtten in een schoonheidsschijnwereld. Voor de hedonistische op - gebeurlijk verfijnd - genieten afgestemde mens is het leven, met de anderen en al wat de wereld te bieden heeft, ‘waarde’ voor zover het leven, de anderen, al wat de wereld biedt, “aangenaam overkomen” (Friemond, o.c., 43/77 (*Das ästhetische Stadium*).

De verleiding is groot, bij ieder mens, om te vluchten in die ‘onwerkelijke’ (van de werkelijkheid vervreemde) existeerwijze.

ER129

B.2.-- De ‘ethische’ (eigenmachtig-ethische) bestaanswijze.

Let goed op: Kierkegaard veroordeelt niet het gewetensvolle gedrag (inhoud van moraal). Wel het eigenmachtig-gewetensvolle gedrag.

De in Kierkegaardiaanse zin ‘ethische’ mens acht het leven, de anderen en al wat de wereld biedt, ‘waardevol’, voor zover dit “in geweten” verantwoordbaar is, ook al komt dit niet aangenaam over. Hoog plichtsbesef is het kenmerk. -- Cfr Friemond, o.c., 77/104 (Das ethische Stadium).

B.3.-- De religieuze mens.

Kierkegaard mengt, in hoge mate, algemeen religieus en Christelijk-religieus. Dit onderscheid geldt zeker tot op zekere hoogte:

a. de niet-Bijbelse godsdiensten praktiseren 'religie', d.i. letten met eerbied op buitenaardse machten (wezens, krachten, processen), maar zonder de inbreng van enige Bijbelse aard;

b. de Bijbelse religie, echter, stelt voorop, zuivert uit en vooral verheft op bovennatuurlijk vlak al wat de Heidense religies omvatten. Kierkegaard, als filosoof (en niet als allereerst theoloog), let vooral op God en op wat de Bijbelse God oproept inzake 'existeren'.

De Bijbels - religieuze mens acht 'waardevol' al wat zijn Godsverhouding als enkeling-voor-God in de hand werkt. -- Cfr Friemond, o.c.1 105/140 (*Das religiöse Stadium*).

Ter vergelijking. -- Denk maar niet dat Kierkegaard alleen staat met zijn drie 'stadia' (versta: existeerpeilen).

a. B. Halda, *La pensée de Maine de Biran*, Paris / Montreal, 1970. -- Maine de Biran (1766/1824), met zijn begrip "ik wil" één der voorlopers van het (Franse) Existentiaisme, doorliep zonder het vooraf te beseffen de "drie stadia". Eerst leefde hij tamelijk genieterig ('esthetisch stadium'); daarna ontwaakte in hem de wil om gewetensvol te leven ('Stoisch-ethisch stadium'); tenslotte raakte hem Gods genade ('mystisch stadium').

b. P.-L. Landsberg, *Die Welt des Mittelalters und wir (Ein geschichtsphilosophischer Versuch über den Sinn eines Zeitalters),* Bonn, Cohen, 1925, 105/120 (*Eine christliche Weltanschauungspsychologie*). Landsberg (1905/1944; Personalistisch denker), in het spoor van St.-Augustinus, Pascal en Kierkegaard, onderscheidt drie grondhoudingen:

a. Epikoereïsme (Montaigne), een genieterige filosofie;

b. Stoa (Epictetus), een hautaine moraliserende denkwijze,

c. patroniserend christendom (Platon, Jezus), een overschrijding van beide vorige existeerwijzen.

ER129

C,-- Kierkegaard' s retoriek.

Centraal staat de taak "in de Christenheid weerom het Christendom in te voeren", zoals hij zelf zegt.

C.1.-- De retorische structuur.

Hoe het Christendom - de reine Bijbelse boodschap - weerom ingang doen vinden in de Christenheid, d.i. de mensen van zijn leefmidden - het Kopenhaagse milieu -, in wier midden veel schijnchristendom, veel 'heidendom' en ontaarding aanwezig was?

Directe en indirecte communicatie.

Cfr. Friemond, o.c., 24/26 (Die indirecte Mitteilung).

1. Direct mededeelbaar zijn enkel "objectieve waarheden" (de resultaten van objectief onderzoek, - 'systemen', zoals het Hegeliaanse). Hier heerst reine logica en het logisch mededelen.

2. Een waarheid, echter, voor dewelke 'ik' - 'gij', 'wij' - leven, van dewelke men leeft, is slechts indirect mededeelbaar. Dat is een existentiële waarheid, d.i. een objectieve waarheid voor zover ik wil dat zij in mijn praktisch leven - mijn 'existeren' - een actieve rol speelt.

Zodra iemand zo'n levenswaarheid in "objectieve termen" - louter koel redenerend - uitspreekt en tegelijk tracht ingang te doen vinden - wat 'mededeling' is in Kierkegaard's taalgebruik - verliest zo'n waarheid haar 'existentieel' karakter.

De 'naaste' - de Bijbelse term voor 'medemens' -, indien hij/zij zich de Bijbelse waarheid wil eigen maken op individueel doorleefde en 'gemeende' manier, behoort tot dezelfde of althans gelijkaardige levenshouding (keuze, inzet, 'engagement', betrokkenheid) te komen.

M.a.w.: iemand ziet dat een medemens waarlijk - 'echt' (authentisch) - Christelijk leeft en, meteen, 'stichtelijk' is (d.i. tot echt Christelijk existeren aanleiding geeft); hij/zij komt daarvan onder de indruk en wordt meteen tot een kiezen voor of tegen gedwongen; in het beste geval leert hij/zij op zijn/haar beurt, op individuele wijze, Christelijk leven.

C.2.-- De retorische methode.

Cfr. Friemond, o.c., 26/31 (*Die Methode Kierkegaards*).-- Existentiële mededeling vergt een eigen methode.

a.-- Psychologisering. -- Friemond, gesteund op de teksten en de context, verwerpt de pogingen om Kierkegaard gewoon psychologisch - o.m. psychoanalytisch - te duiden. Het is nodig: "Er is ternauwernood een biografie van Kierkegaard die van dergelijke tendensen vrij is". (O.c., 27).-

ER130

Zo b.v. Pierre Mesnard: hij kenmerkt Kierkegaard in zijn aanval op de Deense staatskerk (zinnebeeld van verworden Christendom) als “een gestoorde persoonlijkheid” (aldus H.B. Vergote, *Sens et répétition (Essai sur l’ ironie kierkegaardienne),* Paris, Cerf, 1982).

b. -- Sociologen

Zij vatten wel een of ander facet van Kierkegaard’ s persoonlijkheid-in-samenleving, maar dat is zeer ontoereikend.

Opm.-- Mesologische duiding. -- ‘Mesologie’ betekent “studie van het leefmidden”. De zo-even aangehaalde Vergote legt daarop alle nadruk: zonder het Kopenhaagse midden is Kierkegaard gewoon niet te begrijpen.

Zelfs figuren met hoge waarde als Jean Wahl en Pierre Mesnard misduiden Kierkegaard - Wahl op zijn Duits, Mesnard psychologisch - doordat zij hem buiten zijn leefmidden duiden. -- Dit wijst erop hoe pover b.v. de Structuralistische thesis “de tekst en enkel de tekst” (en dan nog louter semiotisch-semiologisch) kan uitvallen.

c.-- Faseologizering.

‘Faseologie’ is “de studie van de fasen (stadia) die iets doorloopt”. Friemond klaagt een aantal Kierkegaardduiders aan die menen dat men in Kierkegaard’s leven en geschriften fundamenteel onderscheidbare fasen kan bloottrekken.

Kierkegaard zelf is uitdrukkelijk: “(…) Wat ik als schrijver in waarheid ben, -- dat ik ben en dat ik geweest ben een religieus schrijver, -- dat mijn totale activiteit als schrijver het christendom betreft, nl. een christen te worden (…)”.

Ziedaar Kierkegaard’s eigen typering van zijn niet-evoluerend schrijverschap. -- Friemond: hij schreef doorlopend esthetische en wijsgerige werken die hun neerslag vonden in stichtelijk-religieuze werken. Als men te allen prijze van ‘ontwikkeling’ (het slagwoord der faseologen) wil spreken, dan “van minder echt geloven naar echter geloven”. Tot daar de verkeerde duidingen.

Nu de structuur van de retoriek.

(A) Vaststelling. -- Kierkegaard: “De meerderheid van de Christenheid is “een ongehoord zinsbedrog”. Met name: de meerderheid van de feitelijke

Christenen 'meent' (beeldt zich in) "Christen te zijn; terwijl zij in de grond - in het beste geval - ethisch (gewetensvol) heidendom praktiseert

(B) Reactie. -- Niets behoort zo voorzichtig aangepakt te worden als zelfbedrog (o.m. inzake al of niet echt Christen zijn). Ziedaar de vooropstelling bij uitstek.

Verder past hij Socrates' methode toe: hij zoekt de feitelijke, verworden Christenheid op daar waar zij te vinden zijn, --

ER131

in Kopenhagen zelf. Socrates ging ook de agora op om o.m. de Sofisten aan te treffen daar waar zij actief waren.

(1) Kierkegaard oefent zichzelf in het ware Christendom in: zonder zelf het Christendom te beleven, geleidelijk meer - men is niet reeds een Christen, maar men wordt het -, kan hij niet toonbeeldig werken.

(2) In het spoor daarvan past hij de indirecte methode toe: indien men immers een waanchristen direct aanvalt, dan versterkt men hem in zijn waan, ja, men verbittert hem.

Kierkegaards werken. -

(1) de esthetische (en wijsgerige) werken dienen om gelezen te worden. Leest men ze graag, dan trekt men de aandacht.

(2) De stichtelijke werken dienen ertoe om de gewekte aandacht met de God van het christendom te confronteren. Om zo tot keuze op te roepen.

Pragmatiek. -- Of dat opzet nu lukt of niet, is onvoorspelbaar. Immers men heeft geen directe greep op de vrije wil en inzet van de 'naaste'. Bekering tot God is alleszins een logische aangelegenheid: de aangesprokene moet verstaan met zijn verstand wat de boodschap is. Bekering tot God is echter meer: de hele geest - rede en verstand, maar ook gemoed en vooral wil - moet beamen wat het verstand begrepen heeft. -

Slotsom: er is geen sprake van 'irrationalisme'.

Het gevaar van de ijdelheid. -- "Om echt de naaste te kunnen helpen, moet ik zelf tot een dieper inzicht gekomen zijn dan hij. Het eerst behoort men te begrijpen wat hij begrijpt. Doe ik dat niet, dan dient mijn dieper inzicht tot niets. (...).

Alle echt hulpverlenen (…) begint met een soort vernedering: wie helpt, behoort zich eerst en vooral kleiner te weten dan degene die hij wil helpen. Hij behoort te begrijpen dat 'helpen' niet 'heersen' is maar 'dienen'. (Friemond, o.c., 31).

Opm.-- Dit behelst niet dat de Antiek-Griekse retoriek waardeloos is.

Bibl. st. -- J. Smit, *De brief aan de Galaten*, Boxtel/ Leuven/ Brugge, 1989. -- Steller beweert dat Paulus hierin de *Retorica ad Herennium* toepast (een Antiek werk). De vormgeving van Paulus' brief is die van een politieke rede.

Paulus tracht volgende kwestie ingang te doen vinden: "Hoe krijgen de Christenen uit de Heidenen mét de Christenen uit de Joden (die dankzij de goddelijke beloften aan Abraham voorsprong hebben) aandeel aan Gods beloften?".

ER131

20.-- Verhandelingsleer 1 (tekstbehandeling), (132/134).

De volgende steekproeven hebben één doel: leren een verhandeling (b.v. een eindwerk, een scriptie) opstellen.

Zoals in het voorgaande gedeelte gaan wij inductief te werk, d.i. d.m.v. steekproeven. - Het is zoals M. Canto, éd., Platon, Euthydème, Paris, 1989, 181, zegt: er is het 'legein', lezen-, van een tekst en er is 'surtgrafestha'; een tekst zelf opstellen. Wanneer men, echter, een verhandeling opstelt, -- of liever voorbereidt, dan doet men de twee tegelijkertijd. Men leest, met verstand, en men stelt de eigen tekst, met brokjes, op. -- Dat is niet steeds gemakkelijk. Daarom een voorbeeldje.

De methodische uiteenzetting van een leerstelsel.

Het gebeurt dat men - hetzij als geheel hetzij als onderdeel - een doctrine moet uiteenzetten „-- Overbekend is, sedert de roes van Structuralisme, het werk van drie leerlingen van Ferdinand de Saussure (1857/19131, die de taal als systeem van tekens in omloop in een samenleving analyseerde. Ch. Bally/ A. Secnehaye/ A. Riedlinger, publ. *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique*, Paris, 1916-1, 1931, 7/11 (*Préface de la première édition*), legt uit hoe, na de dood van hun meester, drie leerlingen methodisch, de getuigeresten, van het levende onderwijs van hun prof tot een echt boek uitbouwden.

De methode.

De werkwijze is de beredeneerde vergelijking.

1.-- Het gegeven en het gevraagde (gezochte).

De Antieke Griekse wiskundigen pasten reeds stelselmatig deze tweeledige 'gemeenplaats' toe. De Saussure was gestorven voordat zijn werk was uitgegeven. Het 'corpus', d.i. de totale verzameling (resultaat van summatieve inductie) of inventaris van de teksten, bestond, in 1913, uit zeer schaarse nota's.

"Men was ertoe genoopt zijn toevlucht te nemen tot de door studenten - gedurende drie reeksen conferenties aan de Universiteit van Genève (1906/1907; 1908/1909; 1910/1911) - opgetekende nota's". Tot daar het gegeven. -- Nu het gevraagde. De taak was: o.g.v. het corpus een getrouwe weergave opstellen van de leer van de Saussure,-- zowel in de onderdelen als in het geheel(het systeem).

2 -- De uitwerking.

De (werk)hypothese of vooropstelling was: in de beschikbare teksten (corpus) steekt een streng systeem. —

ER132

De methodische vergelijking - toepassing van de comparatieve methode - der beschikbare teksten moest het systeem blootleggen.

2.1. De inhoud.

"Wat gingen wij met deze materialen aanvangen? Een eerste tekstkritische arbeid drong zich op voor iedere cursus en voor ieder detail ervan. Men behoorde alle versies te vergelijken om tot de gedachte door te dringen, -- een gedachte waarvan wij slechts echo's en dan nog soms tegenstrijdige echo's bezaten. Want de Saussure behoorde tot het type van mensen dat zich voortdurend vernieuwt". -

2.2. De vorm(geving).

De uitgevers stellen daarop de vraag naar de stijl (stilistiek). -- "En daarna? De tekstvorm eigen aan mondeling onderwijs - vaak in strijd met de vorm eigen aan het boek - stelde ons voor de grootste problemen".

Vier mogelijke omgevingen. -- Zoals het Structuralisten past, ontwerpen Saussure' s studenten - voordat zij uitwerken - een verzameling van mogelijks tekstvormen. Met name:

a. alles in de oorspronkelijke (onbewerkte) vorm uitgeven,

b. juist één cursus publiceren,

c. de oorspronkelijke tekstgedeelten (waarin de Saussure van de andere linguïsten verschilt) eruit halen,

d. uit de totaliteit van het corpus - de persoonlijke nota's van de Saussure inbegrepen - zelf een nieuwe tekst opstellen.

Ziedaar de a-priorische mogelijke keuzen.

De empirische keuze uit de som der mogelijkheden.

Stellers lichten toe. Wij staan bij hun overwegingen stil omdat dit een aspect is dat eigen is aan zo goed als alle verhandelingen.

a. Alles in de oorspronkelijke tekstvorm publiceren. -- Ondoenlijk. De herhalingen, onvermijdelijk in een losse uiteenzetting, -- de overlappingen (waardoor tekstgedeelten voor een deel identisch zijn), -- de wisselende verwoordingen, -- dit alles zou aan zo' n publiceerwijze een ongelijksoortig uitzicht gegeven hebben". (O.c . 9). M.a.w.: stijleenheid zou er niet geweest zijn.

b. Zich tot juist één cursus beperken. -- En dan nog: welke van de drie? In dat geval laat men de rijkdom in de andere cursussen schieten. -- Zelfs de derde, de meest volledige en definitieve, zou geen volledig beeld geven van theorieën en methodes van de Saussure. (Ibid.). -- M.a.w.: het hele systeem zou er niet in aanwezig zijn.

c. Bepaalde, bijzonder oorspronkelijke tekstgedeelten uitgeven. –

ER133

"Hoewel dit ons aanvankelijk toelachte, bleek weldra dat deze werkwijze de gedachte van onze meester zou verminken. Want men kwam enkel met fragmenten over de brug. En dit van een constructie waarvan de draagwijdte pas blijkt wanneer zij er in haar geheel is". M.a.w.: weerom het systeem (en niet de brokstukken ervan).

d. Een reconstructie van de samenhang: van alle gedeelten.

"Deze uitweg is, naar wij geloven, ook rationeler:
i. op basis van de derde cursus

ii. een reconstructie - bedoeld als weergave van de samenhang ('synthese') - opstellen

iii. doch zo dat gebruik gemaakt werd van de totaliteit van alle beschikbare tekstmaterialen, -- de erg schaarse nota's van de Saussure zelf inbegrepen". M.a.w.: het is een herdenken geworden waarin zeker een persoonlijk-individueel element meespeelt (wat in iedere weergave het geval is).

"Wij waagden ons aan een herschepping die des te hachelijker was naarmate zij, tegelijk, een volslagen weergave moest zijn van de gedachte van de Saussure.
Uit dergelijk vergelijkings- en reconstructiewerk ontstond het boek". (Ibid.).

Opm.-- Het Structuralisme dat uit de semiologie van de Saussure ontstond, hebben wij even aangeraakt, E.R. 29.

Bibl. st.: H. Aarsleff, *From Locke to Saussure (Essays on the Study of Language and Intellectual History)*, London, Athlone Press, 1982;
P. Wunderlich, *Saussure -Studien (Exegetische und wissenschaftsgeschichtliche Untersuchungen zum Werk von F. de Saussure),* Tübingen, G. Narr, 1981;
M. Frank, *Was ist Neostrukturalismus*? Frankfurt, 1984.

Aarsleff's boek geeft de geschiedenis van de taaltheorieën weer vanaf J. Locke (1632/1704; de grote Verlichter), Leibniz, Condillac, Herder, Humboldt, Wilkins, Bréal, Taine, Wordsworth tot de Saussure. Daaruit blijkt de beslissende betekenis van Et. (Bonnot de) Condillac (1715/1780; *Traité des sensations* (1754), Sensualistisch denker, beïnvloed door J. Locke).

Het Angelsaksische Empirisme steekt daarachter (in discussie met b.v. Leibniz). De nadruk ligt op het feit dat de taal de vooropstelling is van menselijke kennis en cultuur.

Meteen moet daaruit blijken dat onze menselijke kennis, wanneer zij zich in taal uit, maatschappelijk bepaald is. Meteen blijkt ook dat de Saussure o.m. en vrl. Taine overschrijft … zonder dat hij hem ook maar één keer vermeldt. Wat toch te denken geeft omtrent de grote stichter van het Structuralisme.

3. Steekproeven 21 tot 30

21.-- Verhandelingsleer 2 (topiek (gemeenplaatsenleer)) (135/137).

Bibl. st.: R. Barthes, *L'aventure sémiologique*, Paris, 1985, 142s. (*Les lieux communs*), -- 143ss.(*Les lieux spéciaux*);

E.A. Curtius, *Europaische Literatur and Lateinisches Mittelalter*, Bern, 1948; G.u.I, Schweikle, *Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 442f. (Topos). -- 'Topos' in het Antiek-Grieks, betekent "plaats waar men iets aantreffen kan". In de retoriek en dialectiek heet het dan 'gemeenplaats' (Lat.: "locus communis").

Ontwikkeling.

a.1. In de heuristiek (E.R. 09) of vindingsleer betekent 'topos', (gemeen)plaats, "een algemeen of particulier gezichtspunt dat als vooropstelling dient om gedachten (argumenten) te vinden".

Opm.-- In Aristoteles' *Topiek* treft men zo achtentwintig voorbeelden aan: om een model (stelling) te bewijzen maakt men b.v. de omweg van het tegenmodel of zoekt men iets dat erop gelijkt (tweede model), - wat een eindeloos aantal malen kan toegepast worden.

a.2. Deze Antieke methode groeit in de Latere Oudheid, in de Middeleeuwen, in de Moderne tijden (Renaissance) uit tot wat men nu 'cliché's heet. Dit zijn vooraf gegeven modellen van gedrag (o.m. tekstvorming). Zo b.v. "De wereld is slecht", -- wat een eindeloos aantal malen herhaalbaar is,

Opm.-- A.C. Zijderveld, *De tirannie van het cliché*, Deventer, 1982 waarin een sociologische analyse gemaakt wordt van het cliché als cultuurfenomeen: "Een cliché is een traditionele vorm van menselijke expressie welke – ten gevolge van het feit dat het in het maatschappelijk leven steeds weer gebruikt wordt - zijn oorspronkelijke, vaak ingenieuze betekeniskracht verloren heeft". Denken wij aan stopzinnen als "Soort zoekt soort" of, in het Frans, "Les extrèmes se touchent". -- Als men wil: de versleten vorm van gemeenplaats (de pejoratieve betekenis).

b. De Verlicht-Rationalisten van de XVIII-de eeuw, o.g.v. hun traditiekritiek en vernieuwingsdrang, maken de gemeenplaats belachelijk.

b.1. Toch blijven de mensen de gemeenplaatsen meestal gebruiken, om reden van haar waarde, en worden nieuwe gemeenplaatsen ingevoerd (zoals b.v. “Men manipuleert ons”, in Nieuwlinkse middens). -

b.2. De literatologie (vanaf Curtius (1948)) en, breder, de kuiturologie actualiseert en hersticht de studie van de gemeenplaatsen.

ER136

Alle in een samenleving heersende tradities in allerlei cultuursectoren - tekstuologische en extratekstuele - zijn object van analyse. Zeggen, wij: “gevestigde of zelfs geijkte gewoonten”.

Kunt gij u een psychoanalyticus voorstellen die niet als gemeenplaats gebruikt “het Oedipuscomplex” of “het Es, het Ich, het Ueber-Ich”? Ieder vak heeft zijn gemeenplaatsen die tot gevestigde gewoonte geworden zijn. Luister naar de positief wetenschapper: ‘Welke zijn de feiten” Die stopzin is er altijd.

Universele en particuliere gemeenplaatsen.

a. De algemene topoi

Deze behoren tot de ontologie. Denk aan de modaliteiten: “noodzakelijk/ niet -noodzakelijk/ noodzakelijk niet (onmogelijk): Deze illustreert het tegenstellingspaar “zijn(de)/ niet-zijnde (niets)”. Zijn(de) op zijn beurt is altijd het koppel “existentie/ essentie” (feitelijkheid/ wijze van zijn).

Dat is zo sedert Platon. Deze transcendentele, alomvattende gemeenplaatsen heetten “topoi koinoi” (loci communissimi).

b. De particuliere gemeenplaatsen

Deze behoren tot de onderdelen van de werkelijkheid. -- Men heette ze “eide of idia” (species, propria). -- Zo b.v. heeft de economie, de politiek, de psychoanalyse, enz. haar eigen gemeenplaatsen.

Zo zal een traditioneel theoloog als volgt redeneren: de H. Schrift is de eerste gemeenplaats, de Kerkvaders de tweede (minder gezag), de theologie de derde (nog minder gezag). Daar zoekt hij zijn argumenten. Dat zijn de ‘vindplaatsen’. Zo zal men op het gerechtshof redeneren: “Laat een misdaad onbestraft: er komt een hele reeks misdaden van”.

Oorspronkelijkheid als herstichting van gemeenplaatsen.

Kijk naar mensen die origineel willen doen of zijn: bij nader toezien ziet men dat zij een - gebeurlijk versleten - patroon actualiseren (op singuliere wijze waarmaken)

Bibl. st. : F. Brunetière, *Histoire et littérature*, 3 t., Paris, 1893/1898.

Brunetière (1849/1906), in t. 3 (*Théorie du lieu commun*), zegt: "Ik breng hier de paradox naar voren dat de gemeenplaats uitgerekend de voorwaarde zelf is van de vindingrijkheid inzake letterkunde (...). Ik heb het over de roman, het toneel, de poëzie: niets ontstaat uit het niets. (...). Verscheidene mensengeslachten moeten eerst van hetzelfde begrippengoed geleefd hebben opdat het door een meesterlijke hand zou omgevormd kunnen worden. De oorspronkelijkheid bij uitstek bestaat er niet in iets uit het eigen wezen te trekken, maar wel in het feit dat men op wat gemeengoed is, het eigen stempel drukt. (...).

ER137

Creatief (vindingrijk) te werk gaan is niet iets vinden buiten de gemeenplaats: het is die gemeenplaats door herstichting vernieuwen".

Opm.-- Verwijzen wij hier naar J. Kristeva, *Sèmiotikè (Recherches pour une sémanalyse),* Paris, 1969: wij hernemen, of slaafs of origineel, wat anderen voor ons reeds hebben gezegd. M.a.w.: iedere tekst verwijst naar vorige teksten, -- is 'intertekstueel' begrijpelijk.

Opm.-- "Men kan zeggen dat de toonkunst - in haar ontwikkeling en geschiedenis - in grote mate berust op het principe van de variatie. -

De toondichter gaat scheppen met een gegeven - het thema - dat zelf al een schepping is.

Eigenlijk is het thema al een variatie op de stilte (aanwezig in de eventuele pauzen) of op de twaalf noten van de toonladder.

Het ene uiteinde van de variatiekunst is het "da capo" (het eenvoudig herhalen van een thema). Het andere zijn de variaties zonder thema (de "creatio ex nihilo" (het uit het niets scheppen)), zoals Webern deed in zijn opus 27 (*Variaties voor piano*)". (J. van Ackere, *Wat zij van hun thema maakten (De kunst van de variatie),* in: Streven 1982: jan., 338).

Men kan de gemeenplaats zien als een thema waarop eindeloze variaties mogelijk zijn". "Men zou ook over de variaties op eenzelfde thema in de

beeldende kunsten, kunnen spreken. Zo b.v. over de verschillende versies van het laatste avondmaal (bij Tintoretto),-- over de reeksen op het motief “la cathédrale of “les meules” bij Monet.

Over de variatievormen in de literatuur, zie o.m. H. Petri, *Literatur und Musik (Form- und Strukturparallelen)*, Göttingen, 1964.

Verder: R. Queneau, *Exercices de style*, J.Weinheber, *Variationen*, F. Chabrin, *Paroles tissées* (met muziek van Lutoslauski). Of nog: de variatiestructuur in de kortverhalen van D. Buzzati (*Sette Piani* (Zeven verdiepingen), *I Sette Messageri* (De zeven boden), Crescendo), waarin elke afgescheiden alinea een variatie is op het motief van de eerste (geklop op de deur)”. (Id., 351).

Zoals steller terecht zegt éénzelfde thema brengt de verschillende temperamenten tot uiting: “Op hetzelfde thema van Schumann - geplukt uit zijn Bunte Blätter - schrijven zijn echtgenote en zijn vriend beiden variaties”. (A.c., 339).

ER138

22.-- Verhandelingsleer 3. (Thematiek/ thematologie). (138/139).

De duiding van de opgave. -- “Bene currunt sed extra viam” zei ooit S. Augustinus (“Zij lopen goed, maar buiten de piste”). Dat gebeurt als men teksten opstelt zonder eerst goed én het gegeven (dat waarover men van meet of aan beschikt) én het gevraagde (het gezochte) voor de geest te hebben gebracht.

Iemand krijgt b.v. van een prof als onderwerp “Jean-Jacques Rousseau”. Onmiddellijk rijst de vraag:”Wat heeft de prof erbij gezegd?”

Zo b.v.: **a.** hij heeft er niets bij gezegd (dan hebt gij een gegeven maar bepaalt gij zelf de taak, het gezochte);

b. hij zei erbij: “Ga na welke rol de gevestigde samenleving bij Rousseau speelt in de opvoeding van het kind”. In dat geval is uw taak al bepaald en het gevraagde verduidelijkt.

Tot daar wat men kan heten: “de opgavehermeneutiek” (de duiding van de taak), het zo juist mogelijke vatten van onderwerp en taak.

Opm.-- P. Brunel e.a., *Qu’est-ce que la littérature comparée*?, Paris, 1983, 115/134 (Thématique et thématologie), onderscheidt tussen de thematiek, als

methode, en de thematologie (vertaling van het Duitse Stoffgeschichte of zelfs Motivgeschichte, d.i. de studie van de themata).

Appl. model. -- P. Brunel, dir., *Dictionnaire des mythes littéraires*, Ed. du Rocher, 1988, is een encyclopedisch werk over een aantal telkens weer terugkerende thema 's in de bellettrie.

Zo b.v. heeft M.-J. Bénéjam-Bontemps, in o.c., 1188/1207, het over Satan in de letterkunde ("*Satan, héros romantique*").

Brunel noemt dergelijke themata 'motieven'. Doch daarmee bevinden wij ons in - de studie van de gemeenplaatsen onder de thema 's.

Opm. -- Elisabeth Frenzel, *Motive der Weltliteratur*, Stuttgart, Kröner, 1988;
id., *Stoffe der Weltliteratur*, Stuttgart, 1961, heeft het over verhalen (legenden, mythen, -- romans) die vaak hernomen worden: 'verhaalmotieven' zijn gegevens die regelmatig opduiken. Zo b.v.: het bepalen van de ware identiteit van een vondeling, de bedrieger die zelf bedrogen uitkomt (harmonie der tegengestelden), de spanning tussen verliefdheid en klasseverschil.

Macro- en microthematiek.
K. Bertels/ D. Nauta, *Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, De Haan, 1969, 86v., trekt de aandacht op het schaalverschil inzake geschiedeniswetenschap.

ER139

L. Fevre verbreedde vlak voor Wereldoorlog II (1939/1945) de al te zeer op de louter politieke geschiedenis gerichte geschiedwetenschap tot "histoire des mentalités" (mentaliteitsgeschiedenis).

Fernand Braudel (1902/1985; "le pape des historians"), een leerling van Fèvre, nam deze verbreding van het thema 'geschiedenis' op in een nog breder kader:
a. micro- geschiedenis ("wat met het uur of de dag evolueert"),
b. middellange geschiedenis (een ontwikkeling over decennia),
c. lange geschiedenis ("van Homeros tot Goethe").
Men ziet het thema variëren!

F.R. Ankersmit, *Twee vormen van narrativisme*, in: Tijdschr.v.Filos. 50 (1988): 1 (maart), 40/81 (cfr. zijn Narrative Logic, The Hague, 1983), trekt de aandacht op Carlo Ginzburg's "*micro-storie*": men besteedt aan ogenschijnlijk onbelangrijke details ongebruikelijk veel aandacht met als doel dat als "echte geschiedschrijving" voor te schotelen.

Dat gaat naar de monografie toe. Zo in C. Ginzburg, *De kaas en de wormen*, Amsterdam, 1981.

Opm.-- Denken wij aan W. Windelband (1848/1915; NeoKantiaans axioloog), *Geschichte und Naturwissenschaft* (1894), met zijn begrip 'idiografie' (het singuliere overvloedig uit de doeken doen).

Jacques Derrida, bekend o.m. om zijn *Grammatologie* (1967), is bekend om zijn klein thematische studies: aan b.v. een - in een omvangrijke tekst gesitueerde - detailtekst (een voetnota b.v.) besteedt hij ongebruikelijk veel aandacht om zo "echte textuologie" te demonstreren.

Besluit. -- Inductivisme.-

Het detail - een kleinschalig iets -

a. gelijkt (metaforisch) op andere details (alle gelijke details) en behelst veralgemening,

b. hangt samen met de rest (metonymisch) (geheel de context) en behelst veralgeheling. Zo werpen details een licht (metaforisch door gelijkenis, metonymisch door samenhang) op wat buiten die details ligt.

Maar dat is inductie: de details zijn steekproeven in verzamelingen en systemen.

Zoals Ankersmit zegt: microthematiek a. in de plaats van en b. in het kader van macrothematiek maakt dat omvangrijke thema's gebeurlijk grondig anders gezien worden.

Door zich in te graven in één dag Wereldoorlog aan het front aan de IJzer (1914/ 1918) kan een historicus een grondig verschillend licht werpen op het geheel van de Eerste Wereldoorlog en op de verzameling van de beide Wereldoorlogen. - Het thema, wat gegeven is, is dus doorslaggevend.

ER140

23.- Verhandelingsleer 4. (Problematiek/ problematologie). (140/141).

Beginnen wij met de achtergrond.

M. Meyer, *Logique, langage et argumentation*, Paris, 1982 ;

id. *De la problématique (Philosophie, science et langage),* Liège-Bruxelles, 1986, behandelt de taal. De systechie "vraag/ antwoord" is de vooropstelling bij uitstek waarop Meyer de nadruk legt: dat is de problematologische taalduiding.

C.J. Macmillan/ J.W. Garrison, *A Logical Theory of Teaching, I (Erotetics and Intentionality)*, Kluwer, 1988, legt de nadruk op het wezen van leeractiviteit: iets aan een andere bijbrengen is "op vragen die de hoorders (zouden moeten) stellen omtrent een thema, antwoorden". Dat heet 'erotetiek' (van het Antiek-Griekse 'erotao', ik (onder)-vraag), theorie omtrent het vragen.

Eigenlijk is een tekst, o.m. een 'verhandeling' een antwoord op vragen die gesteld worden of zouden moeten gesteld worden.

Bibl. st.: M.Roustan, *La dissertation littéraire*, Paris, s.d., 5/42, heeft het uitvoerig over de problematiek, d.i. de vragen die oprijzen (of zouden moeten oprijzen) n.a.v. het thema.

P.R. Bize/ P. Goguelin/ R. Carpentier, *Le penser efficace, I (Le fonctinnement mental),* bevat een hoofdstuk "*Les étapes préparatoires de la problémation*" en II (*La problémation*) - Paris, 1982 - verraadt een nieuwe term: 'problematie'.

De probleemstand.

"Status quaestionis", Fr.: "l' état de la question", is de stand van het probleem dat het thema oproept.

Een methode. Hoe rijzen vragen op in onze geest? O.m. en vooral door naar anderen te luisteren.

Herodotos van Halikarnassos (-484/-425), door en door beïnvloed door de Mileziërs (Thales e.a.), gaat democratisch te werk: "Hij, de geestdriftige, ofschoon niet naïeve vereerder van het democratische Athene, laat iedereen die iets omtrent het thema te zeggen heeft, aan het woord, -- zonder dat hij ergens sympathie of antipathie laat merken". (D. Teuffen, *Herodot*, Wien/ München, 1979, 65).

Platon van Athene gaat op dezelfde democratische wijze te werk: denken wij aan zijn inventaris der (gangbare) meningen omtrent de gerechtigheid (= gewetensvol leven), in zijn *Politeia* (zoals A. Henderickx, *De rechtvaardigheid in De Staat van Platon*, in: Tijdschr. v.Filos. 7 (1945): 1/2, 19/34 (vrl. 32), uiteendoet).

Daar komen alle meningen ter sprake, ook die meningen welke Platon grondig zal verwerpen. Zo bouwt men een problematiek op, leert men vragen ontdekken.

ER141

Model. -- J. Kellerhals, dir., *Figures d'équité (La construction des normes de justice dans les groupes),* Paris, 1988.

Gegeven: de rijkdommen van een groep worden op rechtvaardige wijze verdeeld.

Gevraagd: welke zijn de vooropstellingen - "les normes" - van zo'n billijke verdeling?

De redenering is de volgende: indien A (vooropstellingen), dan B (rechtv. Verdeling); welnu, als lemma (werkhypothese) B; dus A.

Wat in Platonische taal "analytische methode" heet, -- taalgebruik van Jevons - Lukasiewicz "reductieve methode".

Het werk geeft vier antwoorden op die vraag; -

a. Het Relativisme. Methode: men vergelijkt de feitelijke vooropstellingen die de verhandeling beheersen.

Besluit: zij zijn dermate onderling verschillend dat zij louter 'betrekkelijk' (relatief) zijn, nl. afhankelijk van situaties (algemene regels zijn er niet).

b.1. Het Economisme. De belangen van de enkelingen en de groepen worden in cijfers berekend, waaruit een zo gerechtig mogelijke distributieve rechtvaardigheid voortvloeit.

b.2. Het Functionalisme. De 'functies' (= dat waartoe de rijkdommen tenslotte dienen) beheersen het uitvinden van de verdeelregels.

b.3. Het Interactionisme. Dat is de eigen hypothese van Kellerman, prof aan de Universiteit te Genève. De 'factoren' van belang bij het verdelen worden als "op elkander inwerkend" (interactief) opgevat. M.a.w.: zij vormen een systeem waarbij geen enkele factor mag bevoorrecht of onderschat worden.

Doch die factoren zijn talloos het statuut (geslacht, ras), sociale status (rijk, arm), gevoel (misprijzen, eerbied), aard der economische waarden (geld,

diensten, bescherming), doelstellingen (ieder het zijne (= harmoniemodel), competitiviteit van de groep), groepstype (gezin, beroepsgroep) begunstigingen (bevordering van talent, beloning van inspanningen), verdeelprocédés (democratisch beraad, beroep op buitenstaander, gezagdrager), -- enz.,

Opm.-- Eigenlijk is dit een problematologisch boek. -- Ch. Widmer, *Ethique (Justice pour un, justice pour tous)*, in : Journal de Genève 28.01. 1989, zegt: "In feite leidt het boek ons nergens heen: het let vooral op alle schakeringen van de feiten".

M.a.w.: drie theorieën worden, als ontoereikend weerlegd en de eigen theorie is oeverloos. Gevolg: het boek komt neer op een nieuwe probleemstand.

ER142

24.-- Verhandelingsleer 5 (thematiek : types). (142/144).

Bibl. st.: O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, Wien, Herder, 1959-5, 10.

De Middeneeuwse Scholastiek (800/1450) onderscheidde twee hoofdtypes van onderwerpen, nl. opgaven die uit een woord of een stel woorden bestaan (begrippen) en opgaven die uit een zin of zinnen bestaan (oordelen). Waarin men de logica ontwaart, die begrippen en oordelen (waaronder redeneringen) behandelt. Men kan ook spreken van antepredicatieve en predicatieve opgaven (predicaat = gezegde in een zin).

A.-- Antepredicatieve themata. -- "Quaestio simplex de uno vocabulo" (= één vocabulum).

Zo b.v. 'Arbeid'. "Het spreekwoord".

Het gegeven is 'simplex', enkelvoudig. Maar des te omvangrijker, want

a. al wat 'arbeid' is en het geheel van de arbeid (verzameling en stelsel) zijn thema of

b. al wat spreekwoord is en het geheel van al wat spreekwoord is (verzameling en systeem) komen ter sprake.

Het gevraagde is het bestaan en de zijnswijze (essentie en existentie) van het gegeven. - Niet gemakkelijk! -Tot daar de themata die één begrip omvatten.

Opm.-- De Scholastische verwoording vermeldt niet uitdrukkelijk samengestelde begrippelijke themata.

1. Zo b.v.: "Arbeid en vrije tijd" of "Arbeid, vrije tijd en spel". Het voegwoordje 'en' betekent niet dat men eerst een verhandeling maakt over b.v. 'arbeid' en daarna een over "vrije tijd". Het gaat over de verhouding tussen

arbeid en vrije tijd. Wat een harmologisch (= betrekkingskundig) onderwerp is: de betrekking tussen arbeid en vrije tijd (weerom tweeledig: gelijkenis en verschil (verzameling met deelverzamelingen); samenhang en onsamenhangendheid (systeem met subsystemen)).

2. Zo ook: "Arbeid of vrije tijd". "Of arbeid of vrije tijd". Hier is de betrekking: niet de twee tegelijk! Ook: "Arbeid én vrije tijd;' "Leren én zich ontspannen". Hier is de betrekking: de twee tegelijk! Of nog: "Geen arbeid". "Geen arbeid en/of vrije tijd". Dit is het negaat (ontkenning) dat verwijst naar een kader waarin de ontkenning te situeren is (wat weerom een betrekking is).

Als men dus een verhandeling krijgt die .... Zo'n thematiek omvat, denke men goed na wat juist verwacht wordt (het gevraagde zit ergens in het gegeven).

Opm.-- Het voegwoordje 'als'. "De arbeid als arbeid" betekent "de arbeid als zodanig" of nog "de arbeid als dusdanig".

ER143

Dit is de lusvormige of reflexieve 'betrekking' (totale identiteit van iets met zichzelf). Zo'n thema vraagt het ingaan op wat het wezen - de wezensvorm - van de arbeid is, d.i. dat waardoor arbeid zich afzet tegen wat niet arbeid is, -- dat waardoor arbeid verschilt van de rest.

Opm.-- Het voegwoordje 'als'. Nemen wij "De arbeid als broodwinning". Of: "Arbeid als gezondheidsfactor". -- Hier is de 'als' niet reflexief, maar restrictief: men heeft het niet over arbeid in, zijn geheel doch over arbeid voor zover men dankzij arbeid z'n brood verdient of zich gezondheid verwerft.

Een titel van een boek. -- Tzvetan Todorov, een in Frankrijk levend Bulgaar, schreef *Nous et les autres, (La réflexion française sur la diversité humaine),* Paris, 1989.

De nauwkeurige analyse van de titel is maar mogelijk door de lezing: de verhouding (betrekking) tussen de Fransen en "de anderen" is thema, voor zover deze 'anderen' 'anders' zijn, d.i. een ander cultuursysteem huldigen. Meer precies: "In hoever kunnen de Fransen degenen die anders zijn, integreren?

"***Zo de vader, zo de zoon***". -- Dit is schijnbaar een antepredicatief thema, maar eigenlijk is het een zin: "Zoals de vader is, zo is de zoon". Wat een predicatief thema is.

Terloops: het vertalen in andere zinnen is een mogelijke analyse: "De invloed van (het gedrag van) de vader is zo dat diens gedrag een gelijkend gedrag bij de zoon sticht".

Eigenlijk is de bedoeling breder: "Zo de moeder, zo de zoon of de dochter". M.a.w.: men wil zeggen: "Zo de ouders, zo de kinderen". Men vernoemt het deel, maar bedoelt het geheel (wat een troop is: metonymie). Een synecdoche van het metonymische type!

Inhoud/ omvang (bereik). -- Begrippen hebben inhoud en bereik (= omvang).

Bibl. st.: G. Booij, *Lexikon van de taalwetenschap*, Utr./Antw., 1980-2, 38 (bereik).

"Zo de vader, zo de zoon". Of: "De appel valt niet ver van de boom" (weer een troop, een metafoor: appel = kind, boom = ouders).

Maar kijk: dat is niet altijd het geval. "A père avare, fils prodigue" (Op een vrekkige vader volgt een verspilzuchtige zoon).

M.a.w.: de omvang van "Zo de vader, zo de zoon" is maar een deelverzameling van alle getallen van "ouder-kindbetrekking". Let dus op de omvang van de inhoud (alle/ niet alle/ alle niet).

ER144

B.-- Predicatieve themata.-- "Quaestio coniuncta de propositions aliqua" (een thema dat samengesteld is en uit een oordeel bestaat).-- Van een origineel, het onderwerp (subject), wordt een gezegde, het model van het origineel (predicaat), uitgezegd.

B.1.—Opgave in één zin

Zo b.v. "Arbeid adelt". Zoals reeds op gemerkt: vertaal in een andere vorm, nl. "Arbeid als bron van adel" of nog "Arbeid voor zover hij adelt". Het is een betrekkingskundig onderwerp. Of ook nog: "Indien arbeid, dan (altijd, niet altijd) adel". In die tussengevoegde "altijd, niet altijd" gaat de omvang waarop de inhoud toepasselijk is, schuil. Want niet alle arbeid adelt!

B.2.—Opgave in meer dan één zin.

Wij nemen lukraak één model. E. Gun, Eva Braun (Maîtresse en vrouw van Adolf Hitler), Rotterdam, s.d.. Het motto halen wij aan.

Opm.-- Een motto is een tekst - b.v. een kenspreuk - geplaatst ergens aan het begin van een tekst om er de bedoeling - de stelling, die men wil illustreren - van aan te duiden.

In Gun's werk:

(1) Friedrich Nietzsche: "Ein Held musz frei sein".

(2) Adolf Hitler: "Das ist das Schlimmste an der Ehe: sie schafft Rechtsansprüche! Da ist es schon viel richtiger eine Geliebte zu haben. Die Last fällt weg und alles bleibt ein Geschenk. Das gilt natürlich nur für hervorragende Männer.

Men ziet het:

(1) Nietzsche's uitspraak, herschreven, zegt "Indien held, dan plicht vrij te zijn".

(2) Hitler's uitspraak als precisering van die van Nietzsche: "Indien het huwelijk, doordat het de partner(in) rechten verschaft, "een last" is en indien zich een maîtresse nemen van die last ontslaat (waarbij alles blijft bij een geschenk), dan is een maîtresse hebben iets voor mannen van formaat (niet voor andere)".

Men ziet dat Nietzsche's heldenbegrip en Hitler's begrip "mannen van formaat" het gemeenschappelijke begrip van beider uitspraken uitmaakt. Met name: helden of uitstekende mannen mogen zich meer veroorloven!

Opm.-- Filosofisch zit daar beider heroïcisme of heldenverering achter. Wat wij ook bij de Skinhead's aantreffen. Wat meer is: de Nazi's vereerden Nietzsche als hun voorloper. Dit behoort tot de vooropstellingen van de aangehaalde zinnen. Een verhandeling die een beetje diepgaande is, mag daar gerust op ingaan, ook al lijkt dit niet zo onmiddellijk tot het thema te behoren. Het behoort tot de problematiek der vooropstellingen in het thema onuitgesproken aanwezig.

ER145

25.-- Verhandelingsleer 6. gemeenplaatsen (145)

Gemeenplaatsen bestaan ook voor de ontwikkeling van een verhandelingstekst.

Er zijn drie hoofdgemeenplaatsen:

a.1. existentie (het al of niet bestaan van iets),

a.2. essentie (de zijnswijze van wat bestaat).

Samen maken deze twee de wezensvorm uit, d.i. dit waardoor iets onderscheidbaar is (discrimineerbaar) van de rest. Het wezen of de 'vorm' (versta: wezensvorm) is het eigenlijke object of onderwerp van een verhandeling.

Eens dat men het gegeven en het gevraagde heeft ingezien, kan men zich vastzetten op alwat de wezensvorm belicht.

Retorisch gezien is dit:

a. informatie inwinnen (heuristiek; E.R. 09),

b. die informatie ordenen (harmologie; E.R. 10) en

c. zelfs, al is dit eerder het laatste bijwerken, die geordende informatie stileren (stilistiek; E.R. 12).

M.a.w.: dit is de textuologische retoriek, -- toegepast. Wij heten dit 'tekstontwikkeling', gemakshalve.

Opm. - R. Barthes *L'aventure sémiologique*, 142 :

a. existentie: "An sit?" (Of het bestaat?). Waarop het antwoord luidt: "Dat het bestaat"); Toepassing: "An fecerit?" (Heeft (de dader, de daderes) het gedaan, ja dan neen?"),

b. essentie: "Quid sit?" (Wat het is? Waarop het antwoord: "Zo is het of nog "Zo is het eraan toe").

Opm.-- De omstandigheden.

In alle retorische teksttheorieën en voorbeelden treft men de zgn. omstandigheden-methode aan. Dit is een stel gemeenplaatsen die voor zo goed als alle onderwerpen te pas komen.

Appl. mod.: Nemen wij een steekproefje: McLaughlin, Robert, *What? Where? When? Why? (Essays on Induction, Space and Time, Explantion),* Dordrecht, 1982.

De titel van deze verhandeling spreekt boekdelen voor wie de traditionele retoriek kent: wat, waar en wanneer (= ruimte en tijd), waardoor/ waarom, -- ziedaar waarlijk 'klassieke' gemeenplaatsen. Met name: het wezen (de wezensvorm voor zover essentie), aangeduid met 'wat', - het wezen (de wezensvorm voor zover existentie), aangeduid met "waar en wanneer", -- de

verklaring (de vooropstellingen van essentie en existentie), aangeduid met "waardoor/ waarom".

Opm.-- Staat gij dus voor een thema (met problematiek), herinner u deze drie 'topieken' (andere naam voor 'gemeenplaatsen', en gij zult al een prachtig, verhandelingsschema hebben.

ER146

26.-- Verhandelingsleer 7 (opsomming: definitie/indeling). (146/ 148).

Wij staan nu stil bij de opsomming en haar twee voornaamste toepassingen, nl. de definitie en de classificatie.

Men kan maar opsommen voor zover men:

a. over een verzameling en b. over een stelsel (systeem) beschikt, waarvan men alle of niet-alle elementen of onderdelen opsomt.

b. Wat de summatieve inductie vooropstelt:

a. afzonderlijk overloopt men de elementen van een verzameling en de subsystemen (delen) van een stelsel

b. waarbij telkens weer opvalt dat zij ... of één of meer gemeenschappelijke eigenschappen vertonen (bij het systeem is dit het feit dat zij, bij alle onderscheid, tot éénzelfde geheel of stelsel behoren). Wat toelaat "van alle (elementen, onderdelen) afzonderlijk, tot alle (elementen, onderdelen) gezamenlijk te besluiten.

Dat is de definitie van "summatieve inductie", d.i. die veralgemening of veralgeheling die de 'som' betreft (Lat.: 'summa' is 'som', 'totaliteit'). Men kan ook van "summerende inductie" gewagen.

Aangezien het opstellen van teksten in een verhandeling voortdurend definities en indelingen (classificaties) omvat, gaan wij daar eventjes op in.

Opm.-- Analogie. -- Is 'analoog' (gelijkaardig) al wat én verschillend én gelijk is. Ch. Lahr, S.J., *Logique*, Paris, 1933-27, 612, legt de nadruk op een hoofdeis van opsommen (definiëren, indelen), nl. dat de op te sommen dingen én gelijkenissen én verschillen vertonen. Wat analogie is.

Appl. model. -- Janina Kharma, *Gastronomie pharaonique*, in: Journal de Genève/ Gazette de Lausanne 10.02.1992, trekt de aandacht op een Engelse plantkundige-archeologe, Delwen Samuel, die sedert 1990 de eetgewoonten der Antieke Egyptenaren bestudeert. Zij onderscheidt twee types - soorten

(indeling, classificatie) - van eetgewoonten, nl. de eetgewoonten van de rijke klassen en die van de minder begoede klassen. Let erop:

a. beide behoren tot éénzelfde verzameling, de Oudegyptische eetgewoonten, en tot éénzelfde systeem, de Oudegyptische eetcultuur;

b. maar, gezien de bezitsverschillen, lopen zij uiteen in twee grote types (deelverzamelingen, deel- of subsystemen). Wat een typologie (soortenleer) mogelijk maakt. -

Zoals Lahr benadrukt, moeten beide klassen zo zijn dat zij kentrekken vertonen die de andere insluiten (eenzelfde) en tegelijk de andere uitsluiten (verschil).

ER147

Opm.-- Dezelfde analogie is aan het werk in de definitie. Nemen wij b.v. R. Kühnl, *Faschismus (Versuch einer Begriffsbestimmung), in: Blätter für deutsche und internationals Politik xiii* (1968). Deze verhandeling is niets anders dan één lange poging om tot een juiste definitie te komen. Zo doorslaggevend immers kan een definitie zijn!

De structuur: **a.** gegeven: het fascisme als feitenmateriaal en als bestaande naam;

b. gevraagd: een verantwoorde definitie - begripsinhoud - die beantwoordt aan de omvang (de feiten).

Opm.-- Aristoteles van Stageira (-384/-322) deelt een definitie o.m. in twee gedeelten in (althans wanneer het over algemene of particuliere gegevens gaat)

a. het geslacht (genos, Lat.: genus), d.i. de universele verzameling;

b. het soortelijk verschil (diafora eidopoios, Lat.: differentia specifica). Beide samen geven de soort (type) als resultaat, d.i. de deelverzameling.

Appl. model. -- De Paleopythagoreeërs hielden zich reeds voor Platon en Aristoteles met definiëren bezig, d.i. met het opsommen van de kentrekken (eigenschappen) die de inhoud van een begrip uitmaken.

Luister naar Archutas van Taras (Lat.: Archytas van Tarentum; -445/-395) wanneer hij windstilte definieert: “Windstilte is a. de luchtmassa b. in rusttoetand”. Wind is dezelfde luchtmassa in beweging (soortelijk verschil). Wind en windstilte sluiten éénzelfde gegeven in, luchtmassa, maar omvatten

minstens één gegeven dat uitsluit (het soortelijk of specifiek verschil: rusttoestand, beweging).

Besluit: het opsommen, van wat insluit en wat uitsluit, is definiëren.

Opm.-- Kijken wij naar een definitie van Fascisme. "De leer van de partij die Benito Mussolini (1883/1945) in Milaan in 1919 stichtte".

Hierin komen weer insluitende en uitsluitende gegevens voor:

a. leer (gemeenschappelijk met andere leerstelsels),

b. karakteristiek (= kenmerk, soortelijk verschil) voor de partij e.d...

Men kan eraan toevoegen: "Leer die zich de bestrijding van het Communisme tot groot doel stelde".

Weerom: a. leer (insluitend aspect), b. met als bedoeling bij uitstek, enz. (uitsluitend aspect).

Toch is dit laatste kenmerk niet zonder meer uitsluitend, want, ook het Nazisme was a. een leer b. die zich de bestrijding van al wat Communisme was, ten doel stelde. Maar in het Nationaalsocialisme was iets wat de Fascisten niet vertoonden, nl. het Germaniserend racisme.

ER149

Opm. -- Dat het opsommen in de indeling (classificeren), die vooral de begripsomvang bedoelt, doorslaggevend is, dat weet iedereen. Maar dat definiëren eveneens opsommen is - de kentrekken (Lat.: notae) van de inhoud worden immers opgesomd - daarvan is men zich gewoonlijk veel minder bewust. Daarom wat volgt.

Het algoritme. -- Er zijn themata die men slechts door opsommen in de sterke zin van het woord kan definiëren. Zo alwat 'algoritme' is, d.i. alwat een doelgerichte reeks uitmaakt.

Een voorbeeld. -- Yvonne de Blaunac, *Cuisine d'Ardeche (238 recettes),* 07400 Le Teil, Ed. Simone Sudre, 1984.

Keukenvoorschriften zijn "doelgerichte reeksen van deelhandelingen". Wij zeggen wel: 'deelhandelingen' binnen het geheel of dynamisch systeem dat de bereiding van een keukenfenomeen altijd is: - O.c., 287 (Eau-de-vie à la sauge). Het Franse 'sauge' staat voor salvia officinalis, salie.

Ziehier, vertaald, het algoritme.

a. Ingrediënten (infrastructuur): 1 fles met 1 liter eau-de-vie (Genever) van 40°; 40 bladeren verse salie.

b. Bereiding: de fles openen, de saliebladeren er - één voor één - insteken, de fles sluiten, -- laten trekken gedurende drie weken, terwijl men daarbij de fles zoveel mogelijk in de zon zet, filteren, de fles hervullen met het gefilterde vocht, laten rijpen.

Opm.-- Er is geen andere methode om de handeling te 'definiëren' dan de volgorde - voorteken (wat voorgaat)/vervolg (wat daarop volgt) zonder iets over te slaan (volledige opsomming), zoniet is de definitie mis, weer te geven.

Men ziet het al: iedere beschrijving van iets. - ja, heel zeker, ieder verhaal (die naam waardig) vertoont die algoritmische structuur. Zodat echt en precies beschrijven en verhalen, zoals dat in verhandelingen vaak noodzakelijk is, eigenlijk verdoken vormen van definiëren (en dus van opsommen) zijn.

Terloops: al wie met de ordinator omgaat, weet dat het algoritme daar schering en inslag is. Ook daar, in de computerkunde, is opsommen en vooral volledig opsommen doorslaggevend, want wie de data, de gegevens, in de computer steekt op onvolledige wijze, zal, wat betreft betrouwbare computerbewerkingen, zeer bedrogen uitkomen.

Wat behelst dat summatieve inductie hier weerom beslissend is: de totaliteit van de data is gewoon noodzakelijke voorwaarde.

ER149

27.-- Verhandelingsleer 8 (existentie/ essentie). (149/153).

Wat nu volgt, geldt eerder de heuristiek. Wij gaan zien hoe een gevierde antropologe, Margaret Mead (1901/1978), doordat haar verhandeling; 'onwerkelijk' was, van haar voetstuk is gehaald.

Bibl. st. : **(1)** culturele anthropologie :

P. Mercier, *Histoire de l'anthropologie*, Paris, 1971 ;

Sol Tex, ed., *Horizons of Anthropology*, Chicago, 1964 (twintigtal specialisten);

Th. Rhys Williams, *Field Methods in the Study of Culture*, New York, 1967 (veldwerk');

(2) M. Mead: J.D. Jennings / E.A. Hoebel, ed., *Readings in Anthropology*, New York, 1955-2 (= bloemlezing; M. Mead. Margaret Mead,

Anthropology and an Education for the Future (o.c., 3/5), waarin de anthropologe haar "nieuwe opvoeding" tracht waar te maken);

J. Erskine, *De dood van een Zuidzeemythe*, in: Snoecks (Gent) 1984, Gent, 1983, 133/143.

Prof. Franz Boas (1858/1942), Columbia University, stuurt een studentin, M. Mead naar Samoa … voor een verhandeling. En wel in "Culturalistische zin". S. Clapier Valladon, *Panorama du culturalisme*, Paris, 1976, leert ons dat (etnologisch, primitivologisch) Culturalisme, 'n stroming tussen andere, de volgende kentrekken vertoont:

a. studie van de persoonlijkheid als middenpunt van cultuur;

b. analyse van de cultuur als totaliteit;

c. nadruk op de veelheid van de culturen, met als gevolg 'cultuurrelativisme' (geen enkele cultuur is de enig ware);

d. methodisch: 'positivisme' (nauwkeurige ontleding van de zo naakt mogelijk waargenomen 'feiten';

e. cultuurhistorisch: 'optimisme' (de culturen vertonen een evolutie in opgaande lijn, met als gevolg opvoedkundige conclusies).

ER150

Cultuurdeterminisme en erfelijkheidsdeterminisme.

De cultuurdeterminist zegt: wij worden allen door onze cultuur 'bepaald'. De erfelijkheidsdeterminist zegt: wij worden allen door onze erfelijkheid 'bepaald'.

De enen zeggen: onze persoonlijkheid - in - cultuur is verworven; de anderen: zij is aangeboren.

Opm.-- Ondertussen worden beide 'oppositionalismen' overwonnen door het inzicht dat beide tegelijk op beperkte wijze gelijk hebben.

Opm.-- Fr. Boas behoorde tot de cultuurdeterministen: onze persoonlijkheid-in-cultuurverband is verworven. Ziedaar de vooropstellingen waarmee de studentin Mead vertrok.

Gezinssfeer en Progressisme. -- M. Mead had als vader een prof in economie. Haar grootmoeder was onderwijzeres, aanhangster van de "Nieuwe Opvoeding" (Maria Montessori; Friedrich Fröbel) en haar moeder was een feministische sociologe.

Gevolg: Margaret werd “vrij opgevoed” en - wat meer was - zij was een typische Progressiste: haar hele lever lang voelde zij zich “een tijdvak voor” op de rijzende generatie.

De verhandeling. -- Zij is vierentwintig. Boas stuurt haar naar de Samoa-eilanden om er de adolescentie te bestuderen. Op 31.08.1925 zet zij voet aan wal in Pago Pago, de hoofdstad van Samoa.

Haar verblijf duurde negen maanden, -- grotendeels op Manu, Oost-Samoa. Zij nam haar intrek bij een Amerikaans gezin, in een bijgebouw dat als polykliniekje dienstdeed. E.R. Holt, apotheker bij de Amerikaanse marine, was haar gastheer.

Bij haar aankomst kende zij de inlandse taal niet; wel leerde zij er de elementen van gedurende negen weken. Ter aanvulling verbleef zij nog tien dagen bij een stamhoofd in Vaitogi wiens (dochter “een ceremoniële maagd” was). Deze kende een beetje Engels.

Met haar bracht Margaret Mead de nachten door onder eenzelfde muskietennet. In Holt’s kliniekje ontmoette zij een zestigtal Samoaanse meisjes met wie zij lange gesprekken voerde over de betrekking “ouders/kinderen”, “jongens/meisjes” en over het opvoedingssysteem.

De stelling van de verhandeling. -- Met zijn *De geest van de primitieve mens* (1900) had Boas volgende stelling - thesis, propositio - trachten waar te maken.

Zij luidde: de geslachtsrijping met haar puberteitscrisis - zoals het Westen deze kent - is niet een biologische noodzaak (indien erfelijk bepaald, dan onvermijdelijk puberteitscrisis), maar een cultureel fenomeen dat dus voor ‘engineering’ (manipulering, ‘wijziging’) vatbaar is (indien cultuurbepaald, dan verworven en wijzigbaar). Want, in de culturalistische perspectief, is cultuur een waardensysteem dat ‘relatief’ (relativisme) is (meteen ook opvoeding).-- Boas verwachtte van Mead een verificatie van die stelling.

Karakteristiek. -- Een ‘karakteristiek’ is een beschrijving die de hoofdzaken weergeeft.

a. ***Feit***. - Mead stelde vast dat er op Samoa geen adolescentiecrisis bestond (de existentievraag is negatief beantwoord).

b. *Verklaring*. -- De 'elementen' (factoren) aan het werk bij deze afwezigheid van Sturm-und-Drangjahre, de puberteitscrisis die in een Westerse cultuur met haar waardensysteem zich voordoet, is gelegen in het verschil in opvoeding.

ER151

Welnu, het opvoedingsstelsel moet, op zijn beurt, gesitueerd worden in de Samoaanse cultuur als totaliteit, waarin de persoonlijkheid gevormd wordt. -

Vooral inzake seksuele opvoeding verschilt Samoa van het Westen. Samoa heeft een ander "culture pattern" (cultuurpatroon).

Wat Mead was opgevallen, was dat de mensen op Samoa "geen diepgaande bindingen aan juist één persoon" kenden. Echte, diepgemeende waardering én voor ouders én voor seksuele partner/ partnerin is op Samoa zeldzaam!

M.a.w.: de verhoudingen, zo deze al bestaan, zijn 'vrijblijvend' en "vrije liefde" is algemeen aanvaard. Zij is "een lichte en plezierige dans". Meteen is de 'niet-vrije' liefde zo goed als onvindbaar.

Praktisch gesproken: de meisjes gaan met een zo groot aantal jongens naar bed dat "diepe betrokkenheid" t.o.v. juist één jongen zeldzaam is. De nadruk ligt daarbij - zo meent Mead - op de virtuositeit in de erotische technieken.

Opm.-- De tweede typisch Westerse gedragscomponente, in Freudiaanse taal, is de aanvalsdrift. Welnu, volgens Mead, is agressie, met wedijver en prestatiedrang als uitingen, onbestaande.

Opm.-- "Samoa is een plek waar het nooit om een hoge inzet gaat. Niemand staat er onder spanning om het beste resultaat uit het leven te halen". (S. Clapier Valladon, o.c., 185vv.).

The coming of age in Samoa, New York, 1927.

Ziedaar de beroemde titel van de verhandeling. Gevolgd werd het werk door vele andere teksten - boeken, artikels - gedurende het bewogen leven van Mead. -

Op één daarvan wijzen wij: *Culture and Commitment (A Study of the Generation Gap),* New York, 1970 (het jaar daarop al in het Frans vertaald: Le fossé des générations, De generatiekloof).

De term 'generatiekloof' is ondertussen een slogan geworden! Hij dateert van de dagen van de triomf van "de godin van de antropologie" (Cfr S. Clapier, *Panorama* 158/165 (*L' anthropologie comme science du futur*)).

Opm.- Schijnbaar kon Boas zijn vooropgestelde stelling 'bewaarheid' (geverifieerd) zien.

ER152

Het onthaal ('receptie').

Het onthaal was verpletterend. De redenen daarvan dienen te worden gezocht in welomschreven cultuurstrekkingen in het Westen (o.m. in de USA).

a. Wij kennen alle het Primitivisme

(O.m. in de vorm van allerlei Exotismen en Naturismen) dat een naïeve verering cultiveert voor al wat 'Primitief' is (of uitheems (exotisch) of 'Naturistisch' of wat ook indien het maar 'alternatief' is).

J.-J Rousseau (1712/1778), invoerder bij uitstek van het romantiserend Sentimentalisme o.g.v. zijn cultuurkritiek en zijn "Terug naar de natuur".

Bernardin de Saint-Pierre (1737/1814; *Paul et Virginie* (1787)) en een aantal anderen in dat spoor waren de baanbrekers.

Opm. -- De Beatniks (1955+), de Hippie's en Yippie's (1962+), onze reisbureaus vertonen allen de een of andere vorm van zo'n "vlucht uit de dagdagelijkse, moreel gebonden werkelijkheid".

b. Te vernoemen is ook een Bertrand Russell (1872/1970) b.v.,

de emancipator (ontvoogder) die, met een aantal 'ontvoogden', Mead's werk met grote geestdrift onthaalden - Het Progressistisch Antitaboeïsme dat in het afschaffen van wat zij "morele en andere taboes (verboden)" heetten, het element bij uitstek van 'vooruitgang' zag, jubelde het uit: eindelijk de feiten! De verhouding der geslachten, o.m. bij de jeugd, -- de zin van het huwelijk (die ene Calverton, Het bankroet van het huwelijk, trachtte te duiden),-- het waardeoordeel omtrent de echtelijke (on)trouw en de vrije liefde -- dat alles leek een verificatie aan te treffen in Mead's verhandeling.

De falsificatie. -- De Westerse geëmancipeerde intelligentsia kreeg echter iets zwaars te verwerken.

Derek Freeman (1916/2001), Nieuwzeelands ethnoloog, publiceert zijn *Margaret Mead and Samoa (The Making and the Unmaking of an Anthropological Myth),* 1983.

De ondertitel verraadt de stelling - een echte 'tegen' - stelling - : de opbouw en de afbouw van een ingebeelde voorstelling van zaken! Voor o.m. The New York Times formuleerde Freeman het als volgt.

1. De stellingen van M. Mead werden door de gevestigde intellectueel - artistieke voorhoede aanvaard; alle leerboeken en encyclopedieën weerspiegelen dit.

2. Die stellingen zijn onwaar: de werkelijkheid op Samoa is grondig anders.

ER153

De falsificatiemethode. -- Freeman leefde op West-Samoa, -- in het onderwijs. Leerde de taal der inwoners grondig kennen (examen inbegrepen).

Hij werd door een Samoaans gezin geadopteerd. Nam zelfs deel aan zittingen van een groep stamhoofden (die zo'n machtige invloed uitoefenen op het traditionele Samoaanse leven).

Freeman is tegelijk aanhanger van een uiterst gedetailleerde weergave van de fenomenen. Wat de streng wetenschappelijke waarde van zijn boek bevestigt.

Karakteristiek.

Ziehier de hoofdzaken.

1. De feiten (existentie/ essentie).

a. De "vrije liefde" waarover Mead het had, is onbestaande. Zo is o.m. maagdelijkheid, in de inlandse mentaliteit, een hoge waarde.

b. De wedijver (ook op erotisch terrein) is er even veelvuldig als in een Westers cultuurmodel. Ja, de aanvalsdrift is er zeer sterk: moord komt veelvuldig voor en Samoa prijkt vooraan in het percentage verkrachtingen.

2. De verklaring.

a. De verklaring van Mead.-- Zij verklaarde vanuit de opvoeding. -- Freeman stelde als feit vast dat, niettegenstaande Amerikaanse aanwezigheid,

de opvoeding “voorvaderlijk - autoritair” is. Ja, Freeman zegt dat dit o.m. vaststelbaar is aan sommige uitwerkselen, nl. psychische problemen zoals neurosen (hysterie) en zelfmoord.

Opm.-- Men kan opwerpen: Freeman kwam zoveel jaren later.

Freeman: Mead verwaarloosde b.v. de politieverslagen in haar tijd, die zij grondig had behoren te raadplegen. Welnu, die weerspreken haar stellingen. M.a.w.: er is niet zoveel veranderd sedertdien. -

b. De verklaring van Mead’s vergissing.

a. Haar “vrije opvoeding” thuis, waar zij zo groot op ging, heeft haar verkeerde vooropstellingen meegegeven die een juist begrip van Samoa in de weg stonden.

b. Haar methodefout. -- Zelfs diegenen die, na Freeman’s werk, Mead’s boek trachten te verdedigen, achten die fout mogelijk. Met name: veldwerk verrichtende etnologen ondervinden vaker dat, bij het aanknopen van dialogen,

i. in dienst van een hypothese, **ii**. de “Archaïsche wellevendheid” antwoorden ingeeft die niet de objectieve waarheid der feiten behelzen, maar de wil om in de smaak van de Westerse gesprekspartner te vallen.

M.a.w.: de Samoaanse meisjes met wie Mead’ sprak, wilden “wellevend overkomen”.

Besluit. -- Mead begin een waarnemingsfout. Ziedaar de stand, de probleemstand nu (E.R. 140), na Freeman.

ER154

28.-- Verhandelingsleer 9 (ontwikkelingstopiek). (154/155)

‘Topiek’, in de Antieke betekenis, betekent “de leer omtrent de gemeenplaatsen.” Wat niet belet dat - metonymisch - ‘topiek’ ook betekenen kan ‘gemeenplaats’.

Wij hebben er al een aantal ontmoet: existentie/ essentie (of en hoe iets, het thema, werkelijk is), gegeven/gevraagd (thema/probleem), waarbij ‘motief’ of ‘stof’ probleem-stand (status quaestionis), inhoud/omvang (bereik), omstandigheden (waardoor, waarom), waar/wanneer (ruimte/ tijd, existentie),

opsomming (definitie/ indeling (classificatie)), algoritme. M.a.w.: wij beschikken nu al over een "klein arsenaal".

A. Langlois, *Le style (La chose et la manière. -- Du xvii-e au xx-e siècle*), Bruxelles, 1925, 57, zegt : "De Antieken hechtten groot belang aan dit heuristisch gedeelte (...). Zij beschikten over een heel arsenaal".

Langlois somt er enkele - de meest in het oog springende - op: definitie/ indeling, gelijkenis/ verschil (wat wij 'analogie' heten), omstandigheden (waaronder het tegenstellingspaar "voorteken (oorzaak)/vervolg (gevolg)").

Ziedaar wat ons, bij de tekstontwikkeling, op weg kan zetten naar 'vondsten'.

Herstichting (actualisering).

Nemen wij een recenter Amerikaans boek over verhandelen: S. P. Moss, *Composition by Logic*, Belmont (Calif.), 1966. Moss onderkent als 'topieken' wat volgt.

1. Fact statements (protocoluitspraken, vaststellingen van feiten),-- example statements (exemplificaties, voorbeelden d.i. grepen uit de omvang van een begripsinhoud).

2. What topics (wat vragen), definition statements (definities),-- how topics (hoe-vragen).

2. bis Comparison topics (vergelijkingsvragen), contrast topics (tegengestelden - tegenmodelvragen, -- wat een tweede vorm van vergelijken is). -- Compare and contrast topics (gelijkenis- en tegenmodelvragen).-

Opm.-- Gelijkenissen en tegengestelden zijn, in de grond, slechts omwegen ter beschrijving van de essentie of zijnswijze.

3. Why topics (waardoor/ waaromvragen).--

Besluit: vergelijk Langlois en andere traditionelen met Moss, en men stelt vast dat de gemeenplaatsen der Oude Grieken "het nog steeds doen". Een bewijs te meer voor de stelling dat onze actuele vindingrijkheid of 'creativiteit' niet absoluut, maar zeer relatief is, d.i. echt gediend met aloude denkbewegingen.

ER155

Economisch model. -- Wie kent niet het internationaal beroemde handboek voor economische wetenschap P.A. Samuelson (Nobelprijs economie 1970)/ W. D. Nordham, *EconD.cs*, New York, 1985-127. Wij staan even stil op p. 916 (766;899 (toepassingen)). *What, How and For Whom*?.-- Dit zijn drie grondvragen inzake economie.

Wat?

"Wat dient, aan economische goederen en diensten, geproduceerd te worden, indien men de beperkte voorraden aan hulpbronnen ('inputs') van een samenleving vooropstelt? Waarbij de berekenende producent, tegelijk met het 'wat', het hoeveel' denkt.

Hoe?

Hoe zal de producent te werk gaan bij het benuttigen - het combineren - van de beschikbare goederen of diensten, in het 'wat' en het 'hoeveel' vermeld? Dit is niet meer rein economisch maar tevens technologisch.

Voor wie?

Na het hoeveel van wat en het hoe komt de bestemmeling(e): verbruiksgoederen en diensten dienen gespreid te worden over de leden van een samenleving (wat men de "distributie- of verdelingssector" heet).

Opm.: Achter dit producentenschema of -gemeenplaats gaat een drieledigheid schuil, nl. "ik, de producent, tracht aan de man te brengen een goed of een dienst" (ik, goed of dienst, 'man'). Men zou dit de verkoops-drieledigheid kunnen heten: verkopende, verkochte waar of dienst, kopende.

En wie Ch. S. Peirce's drieledigheid kent, ziet achter beide schemata "duider (interpretant), het geduide, duiding". -

Besluit. -- De analyse zo-even verricht maakt ons enkele gemeenplaatsen rijker, -- o.m. "Hoeveel, voor wie, -- ik/ product (goed, dienst)/ medemens, -- duidende/ het geduide / duiding". Ons arsenaal vergroot!

Opm.-- Men vindt gemeenplaatsen of 'topieken' zowat overal.

Zo: "De vraag, inzake gifstoffen, luidt "wat, hoeveel en hoe gevaarlijk,

Waar?" (D. Martinetz/K, Lohs, *Gift (Magie and Realität/ Nutzen und Verderben),* Leipzig, 1985, 172 (een boek over gifstoffen).

Opm. -- Dr. Cecil Heiman, medisch-antropoloog of ethnomedicus, gaat uit van het overheersende dokterspatroon maar verbreedt het: de analyse van het

genezingsproces- zo zegt hij - omvat ook de helende invloed van de genezende zelf; meer nog: de zieke wil niet enkel weten wat hij/zij heeft, doch ook waardoor/ waarom hij/ zij dat 'wat' vertoont. – Tot daar enkele steekproeven lukraak uitgevoerd inzake topieken.

ER156

29. -- Verhandelingsleer 10 (chreia). (156/158)

Tot nog toe zagen wij fragmentatie gemeenplaatsen aan het werk. Bestaan er ook, vanuit de Oudheid, totale gemeenplaatsen? Ja, o.m. de 'chreia' (Lat. : 'chria', chrie)

Bibl. st. : H.I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris, 1948, 241 ;

O. Pecqueur, *Manuel pratique de la dissertation*, Namur, 1922, 12.

J. Fr. Marmontel (1723/1799), *Eléments de littérature* (1787), definieert de chreia, die hij ook 'definition' heet (de term 'definitie' heeft bij hem een brede betekenis: als volgt. -- "De duiding of 'definitie' van hetzij een merkwaardig feit hetzij een uitspraak".

Opm.-- Hiermee belanden wij bij wat de Antieken 'gnomè', Lat.: sententia, mening (spreuk, uitspraak), heetten. Dit soort oordeel bevat gewoonlijk de vaststelling van een of andere theoretische of vooral praktische levenswijsheid.

Zo b.v. gold bij de Soemeriërs (een volk in Mesopotamië (het huidige Irak - Iran), tussen -4.000 en -3.000 ingeweken) een spreuk (daterend van + -2.000): "Omwille van het genot trouwen. Na diep nadenken: echtscheiding". Of nog: "Gij moogt een meester hebben. Gij moogt zelfs een koning hebben. De man die gij, echter, werkelijk moet vrezen, is de belastingontvanger".

Terloops: zo'n wijsheden zijn ideale onderwerpen voor een chreia.

De achtledige chreia. -- In het Antieke middelbare onderwijs bedroeg de tekstomvang van de chreia "een kleine bladzijde".

Zij doet de veelduidigheid van het thema en de probleemstelling goed uitkomen: het gegeven en het gevraagde worden, immers, van acht verschillende kanten bekeken. Dit geeft, tekstkundig, acht 'kefalaia', Lat.: capita, rubrieken.

Ziehier.

A.1. Gegeven. -- “Isokrates van Athene zei ooit: “De wortels van de opvoeding komen bitter over. De vruchten echter hebben een aangename smaak”.

A.2. Gevraagd. -- Tekstontwikkeling volgens het schema van de chrie. Tot daar de opgave. Nu de ontwikkelingen.

B. Uitwerking.

B.I. Karakteristiek van Isokrates. -- Isokrates (-436/-338) was een retor (een leraar in retoriek), leider van een wijsgerig - retorische school, die met de Academie van Platon rivaliseerde.

Opm. De karakteristiek is een weergave, zeer kort hier, van de hoofdkenmerken.

Opm. In de Oudheid (en heden nog) komt de karakteristiek gemakkelijk neer op ‘enkomion’ (lofspraak) of ook wel ‘psogos’ (kritiek, ‘blaam’) - cf. E. RH, 89 -, die een waardeoordeel uitmaken,

ER157

B. II. Het feit of het gezegde (uitspraak).

Alle volgende rubrieken (paragrafen) van de chreia handelen over dit aspect.

II.a. Parafrasis.

De ‘parafrasis’ (waarvandaan ons ‘parafrase’ of omschrijving) is een verkorte uitspraak (een zeer korte karakteristiek).

Zo b.v.: **“(1)** Isokrates - in een metafoor - vergelijkt opvoeding met de structuur van een plant wier wortels bitter smaken maar wier vruchten aangenaam uitvallen.

(2) Hiermee bedoelt hij dat de “sensitivity training”, de inoefening, eigen aan opvoeding, gestreng is en stress veroorzaakt, -- maar met als uitwerksel het feit dat men achteraf in theorie en vooral praxis ondervindt hoe bruikbaar die inoefening wel is. Als men wil: de onderbouw van het opvoeden en opgevoed worden is lastig; de bovenbouw is een lust”.

II.b. Betoog (argumentatie).

Deze rubriek verantwoordt tevens een waardeoordeel of evaluatie, want zij is tweeledig gestructureerd.

b.1. Verificatie.

In het Grieks 'kataskeuè'. De stelling, thesis, van de parafrasis hangt in de lucht, - is 'onwerkelijk', zolang er geen bewijs geleverd wordt.

Hier is de (gemeen)plaats van de voorbeelden die aantonen, dat inderdaad opgevoed worden mettertijd goed en waardevol uitvalt.

b.2. Falsificatie.

Grieks: 'anaskeuè' (E.R. 89). Het tegenmodel wordt aan kritiek, weerlegging, onderworpen. De mening van Isokrates, m.a.w., voor zover geloochend, wordt weerlegd. - Hier is ook de plaats voor de mislukte vormen van opvoeding, natuurlijk.

Opm.-- De chreia houdt rekening met de veelheid der meningen (opinieonderzoek) in de Griekse democratie (pluralisme).

II.c. Betoog

(verdere aspecten).

c.1. Vergelijking. -- 'Sunkrisis' (E.R. 89). -- Men kan gebeurlijk een parallel invoeren. Zo b.v.: de groentenman wroet in de aarde maar brengt heerlijke groenten op de markt.

c.2. Anekdote, verhaal. -- Hier is de (gemeen)plaats voor de illustratie (exemplificatie). -- "Demosthenes van Athene (-384/-322) leed aan een zwakke stem (in een cultuur zonder luidsprekers), ja, was weinig dramaturgisch (E.R. 19vv.: hypokr. ret.) aangelegd. Maar hij koesterde een krachtdenkbeeld "een groot redenaar worden". Hij leerde redevoeringen uitpreken

ER158

met keien in de mond (tegen het stotteren) en, aan de oevers van de zee, tegen de bruisende golven in. Hij werd een der beroemdste redenaars der Antieke Grieken".

c.3. gezagsargument (getuigenis).

In de Late Oudheid golden "de Ouden" (Homeros, Hesiodos) b.v. als woordvoerders van 'hoge' (godgegeven) waarheden. Wij, einde twintigste eeuw kunnen dit actualiseren door een uitspraak te zoeken van een gezagvol iemand die spreekt in dezelfde zin als Isokrates.

Ziedaar de chreia, d.i. 'bruikbaarheid'. Dit schema (stel gemeenplaatsen) blijft, zeker ter inoefening, zeer bruikbaar tot op heden.

De chreia (verlatijnst) van Afthonios van Antiocheia (+270/...).

Deze Deuterosofistische retor (E.R. 88; 94) leerde het als volgt.

A. Inleiding.-- Het feit of het woord krijgt een lofspraak.

B. Midden.-

a. Parafrase.-- Omschrijving, ja, herschrijving.

b.1. Verklaring "a causa" (vanuit de oorzaak; verificatie). **b.2**. Verklaring "a contrario"(vanuit een tegenmodel; falsificatie).

c.1. Vergelijking. "A simili" komt een parallel bloot. **c.2.** Applicatief model (voorbeeld). "Ab exemplo" wordt geredeneerd zo dat het feit of de uitspraak bevestigd wordt. **c.3**. Gezagsargument (getuigenis). "A testimonio" wordt geredeneerd.

C. Slot. -- "A brevi epilogo", vanuit een kort nawoord wordt verder uiteengezet. Zo b.v. "Ziedaar de degelijke stelling van Isokates inzake opvoeding en haar bruikbaarheid

Besluit. -- Het schema van Afthonios van Antiochië is blijkbaar zeer getrouw een variante van het vorige toonbeeld. Dezelfde of nagenoeg dezelfde gemeenplaatsen.

De Latijnse mnemotechnische formule.

A. Inleiding. -- Quis? (Wie handelde of sprak zo?).

B. Midden -

a. Quid? (Wat? Parafrase).

b.1. Cur? (Op grond van wat? D.i. waardoor of waarom?) (Verificatie). b.2. Contra (Tegenmodel) (Falsificatie).

c.1. Simile (Analoog geval, Parallel; c..2. Paradigmata (Voorbeelden). c.3. Testes (Getuigen, gezagsargumenten), zowel 'scripta' (gezegden) als 'facta' (feiten).

C. Slot. B.v. een aansporing.

Besluit: Al wie heden een kloeke verhandeling wil uitwerken, doet er goed aan dit aloude schema even te overlopen, want het is een stel gezichtspunten dat "eeuwig en altijd" terugkeert. Daarbij is het een zeer evenwichtig schema.

ER159

30.-- Verhandelingsleer 11 (eristrek). (159/160)

Bibl. st.: E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano),* Antwerpen/ Nijmegen, 1944, 78/92 (Eristiek en sepsis).

De School van Megara, één der Kleinsocratische scholen, staat o.m. bekend om haar eristische methode. Volgens Beth, o.c., 84, komt die methode van tekstontwikkeling hierop neer:

a. het is een falsificatie of weerleggingsmethode;

b. zij gaat te werk d.m.v. tegenmodellen (tegenvoorbeelden). Volgens Beth, ibid., wordt zij "met groot succes in de moderne wiskunde en in de moderne logistiek toegepast". Wat haar tekstvormende waarde bewijst. Daarom een woordje daarover.

Zenon van Elea (-500/...),

Leerling van Parmenides van Elea (-640/…) en eristisch toepasser van Parmenides' logica, geeft ons daarvan een eerste schets. Aristoteles zegt het als volgt: in de grond doet Zenon niets anders dan redeneren in de vorm van "gij evenmin als ik geeft een doorslaggevend bewijs". Cfr Beth, o.c., 19.

Dit komt dan hierop neer:

a. Gij, de tegenspreker, geeft argumenten maar zij zijn niet doorslaggevend;

b. Ik, de spreker, geef ook argumenten maar zij zijn evenmin doorslaggevend.

Dus beide stellingen (meningen) zijn voorlopig onbeslisbaar inzake absolute waarheid.

Gevolg: enkel restrictieve zinnen geven de waarheid objectief weer. Zo b.v. "In zekere zin hebt gij gelijk" of "Ik geef toe: ik haal maar tot op zekere hoogte, gelijk".

Als men verhandelingen maakt, is het zeer nuttig dit te beseffen: hoe doorslaggevend is mijn verificatie/falsificatie? Hoe is zij doorslaggevend? (Existentie en essentie van het doorslaggevend karakter). Dit zal behoeden voor veel 'dogmatisme' en waandenken.

Karneades van Kurene (-214/-129).

Karneades situeert zich in de zgn. "Derde Academie (-150+), gekend om haar Scepticisme, dat beweert dat er geen doorslaggevende bewijzen bestaan, maar enkel waarschijnlijkheid gevende.

Terloops: de Scepticistische denkfout zit in "volstrekt geen" (d.i. alle niet). De inhoud van de stelling houdt steek; maar de omvang (bereik) ervan is overdreven. -

Karneades was leerling van Diogenes van Babulon (-240/-152; Stoicus) en lezer van Chrusippos van Kilikie (-280/-207; Stoicus). Hij hield zich erg afzijdig. Was retorisch zeer begaafd. -- In -156 komt hij als gezant te Rome aan.

ER160

Hij was snel bekend als schitterend spreker. Aanvaardt een tweeledige toespraak over "de gerechtigheid" (versta: gewetensvol handelen). Talrijk is zijn publiek waaronder heel wat Romeinse jongeren.

1. De eerste uiteenzetting.

Hij betoogt dat gerechtigheid een objectieve werkelijkheid is, uitdrukbaar in woorden als 'gerechtigheid'. Haalt Platon (de gerechtigheid is, uiteindelijk, een idee die zich toont in gerechtige daden en in ons begrip 'gerechtigheid'), Aristoteles (de gerechtigheid is een uit de werkelijk gerechtige daden geabstraheerd begrip), -- de Stoiekers Zenon van Kition (-336/-264; stichter) en Chrusippos uit Kilikië (-280/-207) aan, die in een gerechtige natuur (heelal) geloofden.

2. De tweede uiteenzetting.

Hij betoogt dat "de gerechtigheid" slechts een naam, een klank, is die door de individuele mensen en groepen geduid, wordt nu eens zo dan weer anders. Vooral legt hij de nadruk op de utilitaristische duiding van 'geweten', zoals dat bij Romeinen nogal eens opviel: de utilistische mens zoekt in de grond enkel of althans op de eerste plaats zijn eigen belang.

Opm.-- **A**. Men herkent daarin een ver nawerken van Platon's aporetische methode (de redenen voor, de redenen tegen maken dat het gesprek tot geen beslissing komt).

B. Men herkent ook en zelfs vooral de methode der "Nieuwe Academie" - sceptizerend van strekking - die na het pro (verificatie) en het contra (falsificatie) tot 'epoche', suspensio, oordeelsopschorting, komt.

Opm. -- De Romeinse groepsdynamica. -- Het theoretisch effect - vooral op een aantal jonge Romeinen die zo'n Scepticisme als 'nieuw' ervoeren - was

als een inslaande bliksem. Ook: Cato (= Marcus Porcius Cato, bijgenaamd 'censor' of "de oude"(-234/-149)), bekend om zijn wantrouwen t.o.v. het 'Hellenisme' (waarvan in zijn ogen het subversieve spreken van een Karneades het prototype was), deed de Senaat vlug instemmen met de wensen van het Atheense gezantschap om het vertrek van Karneades te bespoedigen.

Besluit. -- Rome werd geleidelijk meegesleept in de maalstroom van de Scepsis. Wat de reactie van de behoudsgezinde Romeinen uitlokte die in dat type van denken een 'opruiererij' (subversie) zagen.

Zij mobiliseerden dan ook al wat nog enigszins het "goede oude Rome" vertegenwoordigde, met alle mogelijke middelen. O.m. ook m.b.t. het al te weelderige leventje dat men begon te leiden (denk aan Cato's strijd tegen de weelde).

ER161

4. Steekproeven 31 tot 40

31.-- Beschrijvingsleer 1 (omschrijving). (161/165)

Om een verhandeling te begrijpen moet men, onder de gemeenplaatsen, de beschrijving vooropstellen. Daarom een stel steekproeven terzake.

Bibl. st. : C. Lefèvre, *La composition littéraire*, Bruxelles, 1963-3, 300/322 (La description) ;

J. Gob, *Précis de littérature française*, Bruxelles, 1947, 151/154 (La description).

Recentere steekproeven: Poétique 65 (février 1986), *Raconter / représenter / décrire* ;

Ph. Hamon, *Qu'est-ce qu'une description* ? iin : Poétique 12 ; --

J.Ricardou, *L'ordre des choses ou une expérience de la description méthodique*, in : Pratiques (Metz), no. Spécial, 75/84 ;

E. Zola, *De la description*, in : *Le roman experimental* (1880), in : E Zola, *Oeuvres complètes, x, Cercle du livre précieux*, 1968 ;

C. Ginzburg, *Ekphrasis and Quotation*, in : Tijdschr.v.Filos. 50 (1988) : 1 (maart), 3/19 ;

Alain Robbe-Grillet, *Temps et description dans le récit d'aujourd'hui*, in : *Pour un nouveau roman*, in : Idées, Paris, 45.

Ziedaar een povere steekproef uit een massa.

De verre oorsprong.

Volgens R. Barthes, *L 'aventure sémilologique*, 148s., is de 'par.ek.basis', Lat.: digressio of excursus, uitweiding, de oorsprong van de 'ekfrasis' (beschrijving). Cfr E.R. 89.

M.a.w.: in dichterlijke, retorische, wetenschappelijke of wijsgerige werken week men af van het eigenlijke thema om … uit te weiden over een verwant thema (zo b.v. om een voorbeeld te geven (exemplificatie), een weerlegging van een opwerping of aanmerking, zelfs een op zich staand verhandelingetje in beschrijvende aard uit te werken).

Een eerste omschrijving.

R. Barthes, o.c., 102, noteert dat 'ekfrasis' (Lat.: descriptio) is "een fragment (uit een bloemlezing)

Opm.: beter ware 'gemeenplaats' - toepasselijk in een veelheid van gevallen gesitueerd in een context (verhaal b.v.)". Hij voegt daaraan toe: "De beschrijving is een weergave van b.v. een landschap (plaats) of van b.v. een personage (opm.: portret)".

Opm.-- Onthouden wij twee gegevens: gemeenplaats en weergave.

De beschrijving als weergave.

Of zij nu, onderdeel van een breder context is ofwel op zich bestaande (gebeurlijk om zichzelf beoefend), de beschrijving geeft weer de existentie/ essentie, gebeurlijk uitgewerkt tot en met de omstandigheden eigen aan een thema.

ER162

Platonische definitie. -- G.J. Warnock, *Qualities*, in: *Encyclopedia Britannica*, 1967, 18, 914/916, zegt dat de term 'poiotès', eigenschap of kentrek, door Platon geschapen werd en door M. Tullius Cicero (-106/ -43; de grote Romeinse redenaar en denker) in het Latijn door 'qualitas' vertaald werd. Cfr. Platon's Theaitetos 182a.-- 'eigenschap' in die zeer brede zin betekent dan al wat iets onderscheidbaar maakt van de rest (wezens - bestaanskentrek). Vertaalbaar door termen als kenmerk, karakteristiek, eigenheid e.d.

In die brede zin verstaan, slaat die term op wat in een beschrijving aan iets kan toegeschreven worden. Beschrijven is dan "de eigenschappen van iets in woorden vastleggen".

Opm.-- **1.** De Platonische term is breder dan de huidige logistische: de huidige wiskundige logica stelt 'eigenschap' tegenover b.v. 'betrekking'. Zo b.v.: "De aarde is groter dan de maan" drukt, voor de logisticus, een betrekking - geen 'eigenschap' - uit, terwijl zij, voor de Platonicus, een 'eigenschap' uitdrukt. Zo is, Platonisch gezien, "Liesje is de dochter van Hendrik" de uitdrukking van een relationale kentrek of 'eigenschap' van Liesje (en van Hendrik).

2. De Platonische term 'eigenschap' - aldus Warnock - betekent o.m. ook een waardekentrek of -eigenschap. "Deze lectuur is goed voor een jong meisje" drukt dus een axiologische (waardeleerstellige) eigenschap uit eigen aan "deze lectuur".

Besluit. -- Betrekkingen beschrijven, waardeoordelen weergeven in een beschrijving ervan is, Platonisch, dus mogelijk.

Profilering.

'Profiel' betekent o.m. "omtrek, omlijning, gebeurlijk op zij gezien, van iets (voorwerp, aangezicht)". In de aardrijkskunde (het profiel van een landschap als gelaagde werkelijkheid), in de psychologie (het mentaal profiel van iemand afgebeeld in een kromme die de testen der intelligentie weergeeft) is de term gangbaar.

Maar kijk: "Wespentaille, een glimlachje van onderworpenheid, zedig zich stilhouden! Zo tovert Pagnol, de cineast, met zijn Augustine een generatie schuchtere vrouwen voor onze ogen". Ook dat zal een damestijdschrift als 'profiel' aanduiden! Maar dan is er praktisch geen verschil meer tussen 'profilering' en beschrijving.

Van het definiëren naar het beschrijven.

E.R. 147. -- Daar omschreven wij 'definitie' als "het opsommen van de eigenschappen die de inhoud van een denkbeeld (begrip) weergeven".

ER163

Maar dan is er geen wezenlijk verschil meer tussen definiëren en beschrijven! Definiëren is immers, de zo kort mogelijke beschrijving van de wezensvorm de eigenschappen die van de rest onderscheidbaar maken.

Beschrijven is dezelfde definitie uitgebreider weergeven. Beschrijving is, in de grond, een uitgebreide definitie,

Een definitie. -- "De beschrijving de woordelijke omstandige weergave van een (zintuiglijk waarneembaar) gegeven" (C. Lefèvre, o.c. 300).

Wij zetten opzettelijk de termen "zintuiglijk waarneembaar" tussen haakjes. Waarom? Omdat door de invoeging van die twee woorden Lefèvre slechts een particuliere en geen universele definitie geeft: hij heeft het over één soort beschrijvingen. Men kan, immers, van alles beschrijven, -- ook niet-zintuiglijk waarneembare gegevens!

Opm.-- Fraseologische definitie. -- A.-F. Greimas, *Cours de sémantique* (1964), zegt dat "het verhaal één lang uitgewerkte zin - 'phrase' - is. Men kan dit met evenveel recht van de beschrijving zeggen (wat blijkt door het feit dat men ze kan samenvatten in één zin).

Fenomenologisch. -- De fenomenologie, in de zin van 'intentionele' fenomenologie, zal zeggen dat de beschrijvingsact drie geledingen vertoont.

a. het beschrijvende subject, dat iets weergeeft,

b. het beschreven object, dat weergegeven wordt,

c. de beschrijving zelf, d.i. de weergave, maken een structuur uit, nl. de intentionele structuur van het beschrijven als daad.

Opm.-- Perspectiviteit. -- Onder 'perspectief' kan men verstaan "de gezichtshoek, duidingsstandpunt, die het beschrijven beheerst".

Zo beschrijft de Husserliaan bij voorkeur als enkeling, introspectief afgestemd op wat hij wil weergeven. Terwijl de Marxist liefst vanuit b.v. een standpunt van klassenstrijd of -perspectief hetzelfde gegeven weergeeft. Waarop Positivist, de echte, "zo objectief en feitgetrouw mogelijk" weergeeft, liefst verifieerbaar door andere 'stellig' (= positief) ingestelde medemensen, die de klasse der wetenschappers uitmaken.

Opm.-- In al die standpunten is er één-éénduidigheid aan het werk, maar beheerst door telkens een ander standpunt ('perspectief' geheten, -- om een door Nietzsche gekoesterde term te gebruiken).

In de grond is iedere één-éénduidige weergave door een perspectief gedragen en … dus restrictief op te nemen.

ER164

Eenheid en rijkdom. -- Zaakgetrouw, objectgetrouw; want één-éénduidig is de goede beschrijving. C. Ansotte, *Traité pratique de rédaction et d'élocution*, Dour, 1910, 61, ziet twee aspecten.

a. de totaliteit. - "De keuze van de details - 'omstandigheden' - ondergeschikt maken aan de totaalindruk" maakt dat de beschrijving eenheid vertoont (en het gegeven en het gevraagde eerbiedigt).

b. omstandig weergegeven. -- Het afwisselen van de details geeft de weergave haar rijkdom, die verscheidenheid - veelheid - eist. Ansotte: schilder de deelindrukken liefst nieuw, oorspronkelijk (E.R. 136)! Het gegeven komt dan machtvol in zijn karakteristieken, d.i. wezenskentrekken, bloot. Wat erover gezegd wordt, "doet het zien".

Besluit. -- De totaliteit van het gegeven omstandig weergeven vergt éénheid-in-de veelheid.

De beschrijving van een waardering.

Bibl. st. : J. Ruytinx, *La morale et les sciences* in : Philosophica Gandensia (Meppel), New Series 10 (1972), 1/12.

David Hume (1711/1776; topfiguur van het Engelse Enlightenment) stelde als Empiristisch Verlichter dat men uit louter positieve of 'empirische' feiten geen ethiek (versta: waardeoordelen van het geweten) kan afleiden.

Terloops: deze scheiding tussen feit en waarde wordt hernomen in de Taalanalytische filosofie.

Logischer uitgedrukt: uit vooropstellingen (indicatieve voorzinnen) die enkel positief vastgestelde dingen bevatten, komen nooit normatieve nazinnen voort.

***Opm.*-- a.** Als begripsinhoud juist. **b.** Als begripsomvang of -bereik onjuist want overdreven. -- M.a.w.: niet altijd waar.

Max Scheler (1874/1928; waardeleerstellig Fenomenoloog) stelde: "Es gibt ein ursprüngliches intentionales Fühlen (von Werte)". Er bestaat waarlijk een 'oorspronkelijk' d.i. tot niets anders herleidbaar, aanvoelen – een waarde-waarnemen.

Appl. model. -- Spijt/ wroeging /berouw. -- Feit: ik heb een vriend bedrogen. Ik was, uit 'schaamtegevoel' verplicht hem een blaam verdienende

houding en act te verzwijgen daar waar hij erin betrokken was (ik had zijn vrouw beklad).

Waardewaarneming. - Hij ontdekte het. Ik had spijt (betreurde die voor mij nadelige ontdekking). Later kwam die daad mij 'gemeen' voor: ik kreeg wroeging (want een gewetensvol mens doet zoiets niet). Totdat ik besloot dit te herstellen: ik kwam tot echt berouw.

ER165

Let op de drie types van waarde-aanvoelen of, beter, waarde-waarneming. In de spijt betreur ik het nadeel als zelfzuchtig wezen. In de wroeging echter, betreur ik als met geweten begaafd wezen dat passief de onwaarde ondergaat. In het berouw nu betreur ik als gewetensvol wezen dat actief zich bekeert. -- De spijt is pre-ethisch. Wroeging en berouw zijn ethisch.

Opm.: Zinvatting en zinstichting.

In alle drie de houdingen vat ik de zin "Het was verwerpelijk". Maar daarin voegen zich perspectieven die een variante scheppen: egoïstisch (spijt), ethisch fijngevoelig maar nog niet actief (wroeging), ethisch fijngevoelig maar reeds ondernemend (herstellende wroeging). Drie zinstichtingen in éénzelfde zinvatting.

Terloops: zinstichtingen zijn er vele! Ik kan de wroeging ontkennen (bewust onderdrukken of onbewust verdringen). Ik kan om die wroeging die ik niet loochenen kan, woedend worden en op het gevoel ervan en op mijzelf als onzedelijk wezen. Ik kan er neerslachtig van worden, mij laten gaan. Ik kan ze ook aanvaarden (en zo tot echt berouw komen).

Welnu, dit alles kan in beschrijvende zinnen weergegeven worden. Deze zijn de basis van echt ethische gedragingen en de verantwoording ervan.

Besluit. -- In ontkenning, woede, neerslachtigheid, -- spijt is er scheiding tussen feitelijkheid en (ethische) waarde. In de wroeging, zeker eens dat zij 'aanvaard' - versta: geïntegreerd, geïnternaliseerd - wordt (en berouw wordt), is er geen scheiding meer tussen (ethische) waarde en feit. Hume had dus gedeeltelijk ongelijk met zijn overdreven Empirisme terzake.

Beschrijving is geen verklaring.

Beschrijven is het gegeven, het thema, rein vatten, -- door alles uit te schakelen wat niet onmiddellijk gegeven is. Nog eens: de thematiek (thematologie; E.R. 138) is beslissend. Rein waarnemen en niets dan dat! Een theorie omtrent het thema, een traditie er omtrent, -- zij komen hier niet aan te pas. Het ik dat waarneemt, met zijn reacties, -- komt niet te pas. Als men Husserliaans begint, komt zelfs het bestaan buiten mijn waarnemingsact er niet aan te pas!

Besluit. -- Wilt gij goed beschrijven, schakel dan alles uit wat niet streng gegeven is. Zo niet vervalt gij in niet-beschrijvende zinnen daar waar gevraagd was louter te beschrijven. Men ziet het: de gemeenplaatsen "gegeven/ gevraagd" beheersen alles.

ER166

32.-- Beschrijvingsleer 2 (typologie).

Wij vatten de definitie van beschrijving nog eens samen: gegeven is een gegeven (let op de herhaling); gevraagd is dat gegeven voor zover gegeven (als gegeven; E. RH . 142v.) weergeven.

Opm.-- Men ziet het: de ontologie 'werkelijkheidsleer' primeert alles! De beschrijvende zegt van het gegeven hoe werkelijk het is (of het werkelijk is: existentie) en hoe het werkelijk is (wat voor werkelijkheid het is: essentie). - Wij zullen zien dat het verhaal, het verslag en zeker de verhandeling juist dezelfde 'beschrijvende' grondslag vertonen.

Types.

Eerst een aanhaling.-- B. Vouilloux, *Le tableau (Description et peinture), in : Poétique 65 (Raconter, représenter, décrire),* 1986 : février, 1/18.

Steller verwijst naar G. Genette, *Introduction,* in: P. Fontanier, *Les figures du discours,* Paris, 1977, 16, waar Genette zegt dat de traditionele retoriek zes hoofdtypes van beschrijven kent.

Wij rangschikken ze als volgt:

a. als pure beschrijving: schildering (= tableau), -- parallel;

b. als beschrijving van iets: topografie (landschapsbeschrijving), -- prosopografie (uitzichtsbeschrijving) en ethopee (innerlijkheidsbeschrijving), waarvan portret de samenvoeging is (én uitzicht én innerlijkheid van iets weergeven) (wat O. Willmann 'karakteristiek' heet).

Opm. -- Fontanier voegt daaraan toe een zevende type, nl. chronografie (tijdsbeschrijving).

Kort en omstandig beschrijven.

Men kan een gegeven op twee wijzen weergeven.

a. Op korte wijze. - Een 'hupografè', schets of karakteristiek, geeft de wezenlijke hoofdtrekken weer, -- op minimaal - essentiële wijze. Zo b. v. Platon, *Politeia* 504d (ook 548d; Wetten 737d), waar hij de gerechtigheid de ziel eigen kort 'schetst'. Zoals A.R. Henderickx, *De rechtvaardigheid in De staat van Platon*, in: Tijdschr.v.Fil. 6 (1944): 1/2, 82, zegt: de schets is meer dan een definitie, maar minder dan een verhandeling. Het is een 'trace', 'profiel; verkort.

b. Omstandig. - Zo b.v. wanneer L. Mumford, *Technics and Civilization*, New York, 1934, of Jer. Rifkin/T. Howard, *Entropy (A New World View)*, N.Y.,1980, over de Middeneeuwse leefwereld spreken:

a. natuurlandschap (overheersende trek: "wouden waarin mensen") en

b. cultuurlandschap (hout werd als brandstof, als werktuig en materiaal, -- voor alles gebruikt), - alles is bos en hout, -- breedvoerig uitgewerkt.

ER167

33.-- Beschrijvingsleer 3 (modellen). (167/168)

Wij staan nu stil bij enkele typische modellen. Wij beginnen met de 'schilderende' beschrijving. Eerst een poëtische vorm ervan.

Bertolt Brecht (1898/1956; theaterschrijver) liet ons het volgende na.

"*Die Maske des Bösen*. -- An meiner Wand hängt ein japanisches Holzwerk, / Maske eines bösen Demons bemalt mit Goldlack. / Mitfühlend sehe ich / die geschwollenen Stirnadern, andeutend, / wie anstrengend es ist, böse zu sein".

Vertaald bij benadering: "Het masker van het boze. -- Aan mijn muur hangt een Japans houten beeld, / Masker van een boze demon, beschilderd met goudlak. / Meevoelend zie ik/ de gezwollen aders van het voorhoofd, het teken ervan/ hoeveel inspanning het vergt boos te zijn".

Opm.-- Het is een beschrijvend gedicht. Met enkele trekjes "ziet men het houten masker voor de geest komen". In het Frans 'tableau', in het Nederlands

best ‘schildering’. -- ook nog: “schilderende hypotypose”. ‘Hupotuposis’ is schets, karakterisering, profilering.

Volgens C. Ginzburg, *Ekphrasis and Quotation* in: T.v.Fil. 50 (1980:1 (mrt), 11, “is het doel van de ekfrasis de beschrijving, ‘enargeia’, lat.: evidentia (ook: demonstratio, inlustratio) d.i. het als direct aanwezig tonen van een gegeven, -- met als effect ‘waar heid’ ”.

De term ‘enargeia’ (enargès) - in Homeros, *Ilias* 20:131 en *Odusseia* 16:161 - wordt gezegd van de tastbare aanwezigheid van een godheid. Men zou de term ‘enargès’ zelfs soms kunnen vertalen door ‘blakend’, -- zo klaarblijkelijk is wat ‘enargès’ is.

M.a.w.: wat niet direct waarneembaar is, wordt d.m.v. de ‘schildering’ dermate onder de ogen geschoven dat het bijna is alsof het direct waarneembaar aanwezig is. Zo ‘levendig’ is de weergave!

Opm.-- Eén vorm daarvan is het zich te midden van het gegeven situeren. Denk aan de student die zegt, lang voor zijn examen: “Ik zie mij al gelukt”. Of nog: “Ik zie mij dat al beleven!” (zegt de volksmens die die schildering goed hanteren kan).

Beroemd is de schildering van Matin Luther King (1929/1968; Nobelprijswinnaar voor de vrede 1964): “I have a dream” (waarbij hij zijn droom zo levendig voordraagt dat het de indruk wekt dat de rassengelijkheid en de vrede er al is).

Opm.-- Nicolas Boileau-Déspreaux (kortweg Boileau (1636/1711) geeft de tijd der Vadsige koningen (de laatste Merovingers, t/m 752) weer in volgend versje:

ER168

“Quatre bœufs attelé, d’un pas tranquille et lent, promenaient dans Paris le monarque indolent”. (Vertaald: “Vier ossen in een span - met trage pas - voerden in Parijs de vadsige alleenheerser rond).

Opm.-- Bekijk de methode: twee deelindrukken die gezamenlijk een totaalindruk wekken! De os is een traag dier, vergeleken met de driftigheid van het paard. De monark is ook traag: beide elementen passen in mekaar! Men

voelt het vertragen! Een heel politiek tijdvak wordt in dat vers gekarakteriseerd.

De parallel.

Cfr E.R. 89 (157). -- De 'sunkrisis' of vergelijking is, bij de Archaïsche Grieken, overbekend. A. Rivier, *études de littérature grecque*, Genève, Droz, 1975, 115s., 348ss., b.v. wijst erop.

De vergelijking - niet te verwarren met 'gelijkstelling' - is "un agent de connaissance" (een kenfactor).

Appl. model. -- Wij bijven in de sfeer van de boze demonen; - Euagrios van Ibora (Pontos) (345/399; kerkvader - Platonicus), *Verhandeling over het bidden*, 50, zegt wat volgt. -

"Wat hebben de demonen voor wanneer zij in ons onverzadigbare eetlust, seksbegeerten, bezitsdrang, woedeaanvallen, wraakgevoelens en andere passionele toestanden veroorzaken? Hun bedoeling is: onze geest dermate te belasten dat hij niet tot het gewenste bidden geschikt is. Immers de passies - eigen aan het geestloze gedeelte van onze natuur - zodra zij overheersend worden, laten onze geest niet toe zich te ontplooien zoals het hoort en zich tot Gods Heelalwijsheid (opm.: Jezus als Tweede Persoon van de Drie-eenheid) te richten".

Opm.-- Vergelijken wij met de tekst van B.Brecht: de inspanning van het boze leven valt Brecht op, via het Japanse kunstwerk; bij Euagrios is het meer het lustleven, het zich libertijns uitleven, dat opvalt.

Beide beschrijvingen vullen elkander aan. De ene belicht de andere en vervolledigt het beeld dat wij ons kunnen vormen van "al wat boos is". Men kan ook zeggen dat samen beide teksten deelindrukken (deelwaarnemingen) zijn die convergeren tot een totaalindruk (totaalwaarneming).

Doen wij zoals de overbegaafden: lezen wij en herlezen wij beide beschrijvingen zonder zenuwachtigheid, kalm, - goed en ontspannen gezeten, -- aandachtig de beide teksten eerst bekijkend als gehelen (totaalindruk), -- ons verliezend in beide teksten (de wereld rondom ons vergetend), -- traag overlopend. Het boze - al wat boos is - zal ons voor de geest komen.

ER169

34.-- Beschrijvingsleer 4 (modellen). (169/176)

Weerom staan wij stil bij het beschrijven zelf. -- Nikolaj Gogolj (1809/1852; Russisch romanschrijver) is bekend om een zeldzame tweeledigheid. Enerzijds vermoedt men voortdurend een ideale werkelijkheid ontleend aan zijn Orthodox geloof en de Oosters - Griekse kerkvaders. Anderzijds is zijn weergave van de mensen en de dingen er een van verloederde werkelijkheden allerhande. Enerzijds Gods hoge lichtende ideeën; anderzijds, de lachwekkend - tragische karikaturen van die hoge ideeën. - Daarvandaan het "wenende lachen" van Gogolj, zoals een kenner, Leo Kobbilinski-Ellis, het zegt, dat is karakteristiek voor het 'realisme' van Gogolj.

Naturalisme.

Idealisering, zoals o.m. die van Gogolj's Orthodox geloof, is voor de naturalist "vlucht uit de barre werkelijkheid". Eén van de vormen van verloederde literatuur is het miserabilisme (Duits: Elendmalerei, ellendeschildering). Men staat dermate stil bij de zondig-mislukte zijde van het leven en ons cultuurlandschap dat men erin verzuipt.

Een andere vorm is recenter: de cynische literatuur die nog een stap verder gaat dan de naturalistische van de XIX-de eeuw. Denkers als de drie "kritische Materialisten" (zoals Paul Ricoeur ze bestempelt), K. Marx (economisch-sociale verloedering), Fr. Nietzsche (cultuurverloedering), S. Freud (dieptepsychologische verloedering), hebben, met hun eigentijds naturalisme, het huidige cynisme dat alle hogere ideeën, idealen en waarden 'afbouwt' (deconstructie), een weg gebaand.

Opm.-- Weerom:

a. als begripsinhoud is naturalisme, miserabilisme, cynisme een stuk werkelijkheid;

b. als omvang is dat stuk werkelijkheid beperkt. Wie zich enkel zou houden aan het mens- en wereldbeeld der verloedering, zou een zeer eenzijdig beeld van de totale werkelijkheid opdoen.

Men ziet het: de vraag is altijd weer: hoe werkelijk is de verloedering? Hoe is zij juist werkelijk?

Model. Frech (Frankfurt am Main) 7, 51. -- Wij lezen gewoon. -- "Marcia, het meisje van de nacht. -- Zij heeft iets van de katten. Duister en vol geheimenissen … Zoals vele katten wordt ook Marcia pas 's nachts actief. De uren na het invallen van de duisternis zijn het element waarin zij zich pas thuis voelt.

ER170

“Reeds als tiener - zo valt het haar, nu zij 21 is, nog steeds te binnen - was ik iemand die echt in de nacht onderdook”. -- Het is dus niet sedert zij als barmeisje in een bar - in een “Exclusive Club” in Londen - leeft, dat de nacht haar element is.

“Dit, tot grote smart van mijn moeder vooral die van zorgen verging totdat ik, als middernacht voorbij was, weerom bovendreef. Wat mij iedere keer beterschap deed beloven.

Doch de lichtzee die de grootstad is, trok mij - ‘magnetisch’ zegt Marcia - telkens weer aan en hield mij in haar greep. Waar de lichtreclames der amusementsbedrijven - der clubs en bars en discotheken - de nacht in een dag omtoverden, daar was voor mij “het ware leven”. Ik kon gewoon, niet eens meer rustig thuis zitten zodra het tot mij doordrong dat ‘daarbuiten’ gelachen, gedronken, geleefd, aan erotiek gedaan werd.

Tussen zonsopgang en zonsondergang bepalen arbeid, koortsige jacht, stress, streven naar carrière en succes, broodwinning en geld het verloop van de tijd. -- Maar... dan plots sluiten de burelen en de business. En gaan de deuren van de lokalen en amuseergelegenheden open.

Maar misschien is de hoofdreden van mijn onderduiken in de nacht daarin gelegen dat ik in een armoedig, zielig-lelijk stadsgedeelte van Londen opgevoed ben. Waar - eerlijk gezegd - het leven overdag geen mooie aanblik bood.

Komt daarbij nog dat mijn ouders - na ruzie - uiteengegaan zijn en er van - wat men noemt - “harmonisch gezinsleven” geen sprake was”. -

***Opm.*-- 1.** Platonisch gezien is deze ellendebeschrijving glashelder: ook in Platon’s psychologie staat de nacht centraal. De nachtdroom met zijn gewetenloze inslag, - de misdaad, het machtsmisbruik van de tiran e.d. ontstaan in het driftenleven der nachtdromen, daar zijn geen remmingen die in wakkere toestand wel gelden; het nachtelijke fuiven - zo op Sicilië - van de sociale bovenlaag (la dolce vita).

2. De ‘enargeia’, evidentia, werkt in de tekst: steller ervan situeert u te midden van het nachtelijke Londen der amusementsbedrijven en wel in de persoon van één der leden ervan.

3. De parallel werkt: zoals de katten nachtelijke wezens zijn, zo de 'roofdierlijke' Marcia!

4. De parallel verstaan als tegenstelling is ook aanwezig: de 'glitter' (het kunst- en vliegwerk) van de nachtbedrijven staat in schrille tegenstelling tot de donkere ellende der armoedige buitenwijken die Marcia achter zich gelaten heeft.

ER171

Fantastiek -

Wij staan nu stil bij een andere sfeer die ook voor beschrijving vatbaar is, nl. de fantastische literatuur.

Bibl. st. Fr. Rottensteiner, *The Fantasy Book (An Illustrated History from Dracula to Tolkien),* New York, 1978,-- waarin wij bijzonder de aandacht trekken op *The Demonic Vision of H.P. Lovecraft* (o.c., 74/77);

U.Carl, Hrsg. *Geister, Gespenster und Vampire (Die unheimlichsten Grusel- und Spukgeschichten der Weltliteratur),* München, Blanvalet, 1978 (de grote schrijver van griezelverhalen). Tot daar een steekproefje uit een massa teksten.

Als specimina kunnen wij b.v. aanduiden Bram Stoker (1837/1912), Dracula (1897);

Guy Endore (1900/1970), *The Werewolf of Paris* 1933. Deze twee lijken ons van het meest karakteristiek en daarenboven goed geschreven. Wat ook zo is, is W. McGivern, *Night of the Juggler* (1975).

Ook: Angela Carter, *In gezelschap van wolven*, Amsterdam, Contact, 1985 (met natuurlijk sterk Sadiaanse inslag), dat kleinschaliger verhalen - griezelverhalen uiteraard - geeft.

Een bijzonder griezelige sfeer is te vinden in de mythe van Cthulhu, die o.m. door Lovecraft als achtergrond van de teksten verwerkt werd. Daarvoor is het best bekend te zijn met *H.P. Lovecraft e.a., Necronomicon*, Paris, Belfond, 1979 (een bijzonder verbijsterend boek dat zo' n achttien bladzijden bevat van een Arabische tekst uit de jaren 730,-- met inleidingen en beschouwingen).

Zie ook Fr. Rottenheimer, *The Fantasy Book*, 80/81 (The Cthulhu Mythos). Lovecraftts 'mythe' - een echte mythe overigens - handelt over woest-gewetenloze wezens uit een oertijd die wel van onze aarde verdreven zijn maar telkens weer dreigen terug te keren (een soort eschatologie of eindtijdleer).

Het wonderlijke en het bevreemdende.

Christine Brooke-Rose, *A Rhetoric of the Unreal (Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic),* Cambridge, 1983, stelt, inzake fantastiek, met Tzvetan Todorov (E.R. 143), voorop dat het fantastische ("the unreal") twee hoofdtypes vertoont, nl. het griezelige (the uncanny) en het wonderlijke (the marvellous).

Dit, terwijl in "science fiction" het dagdagelijks-werkelijke met het fantastische ineen vloeit.

Terloops: het boek heeft het over b.v. *Tolkien, Lord of the Rings*, -- Vonnegut/ McElroy (science-fictionverhalen),-- de Franse "Nouveau Roman" (Robbe

Grillet, N. Sarraute), -- de recentere 'Metafictie'.-- allemaal verhalend proza.

Opm.-- Hier kan verwezen worden naar Ernst Jünger (1895/1998), o.m. *Der Arbeiter* (1931), waarin het zgn. magisch realisme tot uiting komt, en naar Frederik Van Eeden (1860/1932), o.m. *De kleine Johannes* (1885 (I), 1905/1906 (II/III)), waarin het wonderlijke - o.m. in, de kinderwereld - aan bod komt. Kinderen, immers, vooral voor het twaalfde jaar, leven nogal eens in de wereld der natuurgeestjes en dergelijke.

Model. -- Stevens W. Mosher, *Journey to the Forbidden China*, New Work, London, 1985 (o.m. 42ff.).

Opm.-- De traditionele retoriek kent als gemeenplaats "locus amoenus", lustverblijf (iets in de aard van 'paradeisos' (lusthof met planten en dierenpark), 'paradijs', o.m. van Xenofon van Athene (-427/-355; Socratieker)).

Steller komt in Zuid-China (Kwangsi-provintie, ten Westen van Kanton) aan. Hij beschrijft hoe wat eerst als een romantische idylle overkomt, in feite een exemplaar is van het Maoistisch-Marxistisch systeem.

De nederzettingen waren hier meer uiteen liggend in dit sterk ingekerfd landschap en de wegen brachten ons zelden tot in hun nabijheid, maar op een plaats waar de weg een plotse bocht maakt, bespeurde ik een dorp. Ver beneden ons, gevat in de kromming van een bruisende stroom. Een kleine uithoek van de wereld, ver van de rest weggeborgen.

(...). Omsloten als het was, leek het dorp iets dat volkomen op zich bestaat, -- een magische, betoverde wereld van zo'n twintig stoer gebouwde, uit in de zongedroogde bouwstenen ('adoba') bestaande woningen.

Wij bevonden ons op slechts twintig mijlen van Wuchow, maar wij hadden het gevoel alsof wij, in tijd en ruimte, ver verwijderd waren. Enkel de draden van het elektrisch net, die langs de rivier gespannen waren, getuigden van de eeuw waarin wij leven. De rest leek een venster dat op een ver verleden uitgaf.

Het geheel was één kleurenfeest. In het bleke blauw van de hemel nestelde zich een schitterend-witte cumuluswolk die traag aan het voorbijschuiven was. In zachte, blauwgroene drommen dreven de bergen weg, -- de groep posters van de rivier voorbij, die zeegroen rond de tuinhellingen wond. Purper gesteelde suikerrietvelden samen met stralend - groene graanstalen vormden een dambord in wiens middenpunt een reusachtig vierkant van rood en okergeel - het dorp - te zien was. Mensen met nootbruine gezichten en in het zwart gekleed bewogen zich daarin, -- traag en met het uitzicht van boerenfiguren in keramiek.

ER173

Het hele landschap was één pracht met een beeldindruk van diepe vrede. Hier was het de aangewezen plek om, al levend, de parabool van het menselijk bestaan - geboorte, verloving, bevalling, kinderopvoeding, oude dag, dood - te doorlopen: de geborgen sfeer van een klein dorp. Vanzelf kwam men onder de bekoring van deze blauwgroene eenzaamheid in oostelijk Kwangsi (...). -- Tot daar het idyllisch gedeelte.

Nu de vernuchtering. Wat overkwam als een meesterwerk van vorm, kompositie en kleur van op het standpunt waarvandaan ik het stond te

bewonderen, zou ongetwijfeld een zeer verschillend uitzicht krijgen, eens dat ik het dorp zou intrekken. Deze zakelijke overweging bracht mij terug in de wereld van de nuchtere werkelijkheid, binnen dewelke dit dorp op “een dorp gelijk een ander” zou neerkomen.

En toch: gedurende een zekere tijdspanne had ik het dorp doorleefd als gedompeld in volkomen heldere rust, -- een eigenschap die - ofschoon ik besefte dat zij een illusie was - mij toch bleef boeien. Een ‘voorstelling’ - het romantische begrip ‘idylle’ - had mij in verstrooiing gebracht.

Al dromend vluchten in een leven van landelijke eenvoud binnen een gesloten gemeenschap is een belangrijk deel van het fantasieleven van de huidige westerse wereld.

Jean-Jacques Rousseau, die in een Europa van boeren leefde (E.R. 152), veredelde “de wilden” terwijl hij aan het mijmeren was over de Hobbesiaans-barre werkelijkheid van het stamleven.

(***Opm***.: Thomas Hobbes (1588/1679; Engels Verlicht-Rationalist, bekend om zijn *Leviathan* (1651), een beeld van de politiestaat).

De Westerse mens die het drukkend fornuis van de eeuw der elektronica beleeft, ziet het boerenleven ‘romantisch’ -- althans van op afstand, waarbij hij het feit vergeet of onderdrukt dat de zgn. natuurmens dikwijls in armoede gekneld zit, door arbeid opgejaagd wordt, door ziekte ondermijnd geraakt. (...).

De schijn van afgezonderdheid van dit dorp was bedrog, een list van zijn ligging. Eenheden van het Rode Leger hadden, gedurende de laatste dagen van de burgeroorlog, de streek doorkruist (...). Jonge kaderleden waren gekomen, in de vroege vijftigerjaren, om de rijken

ER174

aan te houden en de armen te collectiviseren. Rode Wachten waren, in de late zestigerjaren (***opm.:*** de ‘cultuurrevolutie’), tot hier geraakt om de beelden der godheden en de gedenkplaten der voorouders te vernielen.

Dit gehucht was een ‘productieteam’, onderdeel van een ‘productiebrigade’, die op haar beurt een onderdeel van een ‘commune’ was. Want ook hier volgt de ‘productie’ van maïs en suikerriet “het centrale plan”. Hoe ongerept en

afgezonderd deze nederzetting ook leek, zij was - onmiskenbaar - de verst reikende greep van de leiband der macht in de handen van Peking (Bejing)".

Model.-- Het bizarre. -- De term 'bizar' - afkomstig van het Spaanse 'bizarro' (grootmoedig) - is moeilijk te vertalen: **a.** grillig-fantastisch, **b.** onguur, bevreemdend. Liefst de twee betekenissen ineen.

De term wordt van langs om meer toepasselijk op een zekere literatuur. -- Eén van de werken die het eerst, in het Moderne of zelfs Postmoderne Europa, het bizarre vertolkt heeft, is *Révéroni Saint-Cyr, Pauliska ou la Perversité moderne (Memoires d' une Polonaise*), Paris, Desjanquères, 1991. Het werk dateert van 1798. Het zijn de gedenkenissen van een Poolse vrouw van adel die o.m. voor de Russische invallers op de vlucht slaat en van het ene land in het andere dwaalt. Waarbij zij het slachtoffer wordt van "een bizarre reeks lotgevallen".

a. Valt daarbij op de tweeledigheid "sentimentalisme/ cynisme". Maar dan een cynisme dat waanzin behelst. Een waanzin die vastzit aan (wat geheten wordt) "de sekten van de Illuminaten" en van hun aanhangers van allerlei pluimage, die als "gevaarlijke gekken" afgeschilderd worden. Deze fanaten van "de machine" staan onderling in verbinding over heel Europa, leden als zij zijn van een geheim genootschap, universeel vertakt maar ongrijpbaar.

b. Valt daarbij ook op dat "de naïeve en gelukkige onschuld" een bijzonder aantrekkingspunt vormt voor "de absurde systemen", de Illuminaten eigen. Vooral de onschuldige kinderen en vrouwen zijn het mikpunt.

c. Vooral valt op dat twee kentrekken de absurde systemen kenmerken:

a./ een instellingenanalyse of maatschappijkritiek die "bij bijna alle volkeren de grondslagen van de moraal en de samenleving ondermijnen" in een subversie;

b./ een groepsdynamica die als een pletrol al wat afwijkt van het ideaal - het systeem - der Illuminaten, verplettert.

ER175

d. Staat ook centraal de wetenschappenkritiek: baron von Olnitz die een overtuigd Materialist, stijl XVIII eeuw, is, belichaamt de perverse vorm van

wetenschappelijk experimentalisme: hij doet aan “human engineering” (manipuleren van mensen).

D.m.v. allerlei bizarre, werktuigen en technieken - o.m. de machine die de levenskracht - le fluïde - van mooie vrouwen opvangt en opstapelt, alsook van kinderen - wil hij seksuele genietingen veroorzaken, ja, een eeuwige jeugd stichten. Dit alles op de achtergrond van een duister occultisme.

Een uittreksel: de bizarre systeembouwer von Olnitz.

O.c., 125. -- Die von Olnitz een groot magnetiseur, te midden van al zijn hersenspinsels, vertoont een stevig en volhoudend karakter. Hij kwelt en foltert de onschuld: het berekenen van de verschillende graden of overgangen van de ene pijniging na de andere in die onschuld maakt hem ‘gelukkig’.

Toch zou men hem ten onrechte een gemene schurk heten, hij kwelt om te bestuderen, -- om o.g.v. experimenteren de waarheidsgraad van “zijn systeem” te toetsen.

De man beschikt over een fanatieke onverschrokkenheid die verontwaardiging wekt. Toch is die onverschrokkenheid meer die van een afgedwaalde dan die van een verdorvene.

Dit is dermate waar dat hij zichzelf wijsmaakt dat zijn slachtoffers - o.m. Pauliska - mettertijd hem dankbaar zullen zijn om die kwellingen. Ook tracht hij zijn slachtoffers die overtuiging bij te brengen.

Kijk: als iemand die zichzelf kan beheersen, is hij te midden van zijn uitspattingen ertoe in staat er paal en perk aan te stellen zoals hij dat wil en wanneer hij dat wil.

Weliswaar dient het lichaam van “zijn mooie Pauliska” - zijn ogen verslinden haar vrouwelijke tover - ertoe de eindeloze reeks die de roes van zijn meest lichtgeraakte vlagen verwekt, te doorleven. Toch verwerpt hij plots ieder schuchter begin van wellust die enkel hemzelf als enkeling zou verraden, en verwacht hij er zich aan dat degene die hij inwijdt, zijn genietingen deelt vooral eer er zichzelf aan over te leveren. Ja, zijn genotspiek stelt hij uit tot op het ogenblik dat voor het slachtoffer het uur van de begeerte aanbreekt.

Von Olnitz is alleszins een mengsel van bizar gedrag en wreedheid. Toch is hij slechts wreedaardig doordat hij bizar is. En bizar is hij doordat de adepten van de geleerde vereniging zijn denkvermogen in verwarring hebben gebracht (...).

ER176

Er is geen enkel detail in al wat hij verricht, in al wat hij zegt, dat niet kadert met het stel originele kentrekken van “homme à système” (systeembouwer): hij zou liever de wereld en zichzelf opofferen dan één van zijn praktijken of één stelregel van zijn hersenspinsel te laten varen.

Tot daar een beschrijving - een ethopee (innerlijkheidsweergave) - die doet denken aan een huidig type van ontwikkelden die cynisme aan bizarheid koppelen: hun aantal neemt toe. In 1798 had steller van Pauliska daarvan een soort voorgevoel.

Opm.-- De vraag rijst of … de term ‘Illuminaten’ zoals hij in het boek gebruikt wordt, soms uitstaans heeft met de Illuminati germaniae, de Illuminaten van Beieren, gesticht door Adam Weishaupt (1748/1830; prof aan de universiteit van Ingolstadt).

Men vertelt er van alles over: o.m. dat zij Anarchisten waren (voorlopers van Bakoenin en Kropotkin b.v.), maar van typisch Duits-Germaanse allure.

Men vertelt ook dat zij b.v. nog heden de platenmaatschappijen die de pop music uitgeven, gedeeltelijk beheersen. Cfr P. Mariel, dir., *Dictionnaire des sociétés secrètes en occident*, Paris, 1971, 260 (*Illuminés de Bavière*); 318 (*Les Illuminés de Bavière*);

H. Masson, *Dictionnaire initiatique*, Paris, 1970, 244 (*Illuminés de Bavière*), waar beweerd wordt dat de orde gesticht werd op 01.05.1776 en op vorstelijk bevel opgeheven in 1785.

Of dit samenvalt met de Illuminaten zoals beschreven in Pauliska, is onbeslisbaar, voorlopig. Wellicht vormen zij een soort achtergrondinformatie.

Opm.-- Zoals opgemerkt loopt het werk parallel met de werken van le marquis de Sade (1740/1814).

E. De Smet, *De Sade: dood of levend?* in ‘Streven 1991: dec., 230/238, zegt dat de Sade zelf wel aan ‘algolagnie’ leed, “een neurose die wellust aan wreedheid paart”, maar strikt genomen geen ‘sadist’ was (wat ook van hem gezegd wordt). De bizarre buitenissigheden van de Sade zijn louter ‘fantastiek’, ingebeelde dingen. ‘Fantasmen’! Deze Libertijn vertoont een typisch Moderne

structuur: hij is schaamteloos pornograaf maar dit op een wijze typisch voor de Verlichte intellectueel (Materialistisch van strekking).

Wat wij op onze dagen nog steeds zien, -- steeds meer. Met Platon zeggen wij: zo een literatuur is wel deskundig, maar getuigt zij van geweten?

ER177

35.-- Beschrijvingsleer 5 (fictie/ fictioneel) (177/179)

De fantastiek confronteerde ons met een hoofdprobleem - vooral eigen aan vele huidige teksten - nl. het juiste inschatten van fictie en al wat 'fictief' of 'fictioneel' heet.

Opm.-- Van Dale, *Groot woordenboek der Nederlandse taal*, Utr./Antw., 1989-11, 765v., zegt: fictie is een niet op 'werkelijkheid' (versta: buiten de geest bestaande werkelijkheid of, nog beter, buiten de fictie zelf bestaande werkelijkheid) gesteunde voorstelling (denkbeeld, begrip) of beschouwing (oordeel, redenering), -- b.v. als uitgangspunt voor een gedragslijn of voor verdere beschouwing.

'Fictief' wordt vertaald door 'verdicht' of 'denkbeeldig' (in de zin van "louter denkbeeldig"). Zo dat wat men 'verdichtsel' heet, eigenlijk 'fictie' is, nl. louter verzonnen gegeven. Zo b.v. "een verzonnen verhaal is een verdichtsel.". Daarmee is de weg vrij voor een literatologische stellingname.

Bibl. st.: G. u. I. Schweikle, Hrsg., *Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 150 (Fiktion).

Vooreerst een opmerking: de Angelsaksische landen heten 'fiction' verhalende teksten met verzonnen inhouden (zo b.v. "science fiction").

A -- Algemeen

Is 'verdichtsel' of 'fictie' alwat als gegeven noch met 'waarheid' (d.i. wat buiten dat verdichtsel bestaat) noch met 'waarschijnlijkheid' (d.i. wat wellicht buiten dat verzonnene bestaat) uitstaans heeft en dus voor toetsing principieel (tenzij toevallig) niet in aanmerking komt.

Opm.-- Daardoor verschilt verdichtsel van "(wetenschappelijke) hypothese of vooropstelling" die uiteraard (= principieel) voor toetsing in aanmerking komt (om de nominale (= ongetoetste) definitie of beschrijving te vervangen

door de reële of zakelijke getoetste) definitie of beschrijving, dankzij veri- of falsificatie).

B.-- Literatologisch.

Hier gaat het over teksten. --

B.i.-- Geveinsde verdichtsels.

Er zijn verzonnen dingen die wezenlijk voor toetsing in aanmerking komen. Zo wie iemand beliegt die op de objectieve waarheid recht heeft, veinst en bedriegt. Zo iemand verwoordt alsof het toetsbaar was.

B.ii. -- Fictionele teksten

Deze veinzen niet: zij maken niet op toetsbaarheid aanspraak:

a. zij doen alsof het verzonnene 'werkelijk' was,

b. maar zonder ook maar ergens toetsbaarheid te behelzen.

ER178

Wij keren nu, even terug, op wat hoger gezegd werd: E.R. 112 (Hamburger's indeling in 'fictioneel' (mimetisch) en 'lyrisch' (haar begrip 'Fiktion' loopt ineen met het Angelsaksische 'fiction'); 116 (het onderscheid tussen kunst (letteren) en wetenschap).

Na wat wij zo-even zegden, is het veel klaarder: loutere verdichtsels maken niet op uitwendige, buiten het verdichtsel, zelf situeerbare gegevens afgestemde toetsing aanspraak.

Appl. model. -- Een wetenschappelijke protocoluitspraak - b.v. in een laboratorium waar men een feit én vaststelt én noteert (in notulen), een boek van geschiedschrijving, een essay over iets, -iets, --erwijzen naar iets buiten de teksten zelf als basis, van toetsbaarheid.

Daartegenover: een roman, een liefdesgedicht (opm.: ook lyriek is fictie, wat Käte Hamburger ook zegge; tenzij het uit de context blijkt dat het anders is), een epos, een film, -- zij zijn, principieel verdichtsels (tenzij het uit de context anders blijkt),

Besluit. -- De context, of hij nu blijkt uit de stijl (een geschiedkundig werk is anders gestileerd dan een fictief verhaal, b.v. een sprookje, een fabel) ofwel uit de omgeving, is beslissend of althans mede beslissend.

Het verschil tussen logica en epistemologie (ontologie).

De traditionele denkleer heeft het nooit over 'ware' of 'onware' gegevens (die veri- of falsificatie behelzen). Zij denkt enkel "indien/ dan" zinnen. Ook daar is men bezig met louter hypothetische zinsverbanden, met verdichtsels, met ficties (in de vorm van voor- en nazinnen). -- Anders de epistemologie: zij heeft het over toetsbare zinnen.

Appl. model. -- "Indien appels aan de boom, dan het vallen niet zo ver van de boom.

Welnu, een appel aan die boom. Dus het vallen ervan niet ver van die boom: Dit is een deductie (van alle naar juist een (of sommige)). Dat is gezien het logisch verband logisch geldig.

"Indien alle nietsen, dat niet ver van het niets. Welnu, hier één niets. Dus niet ver van het niets". Hoe gek, versta: verzinsel, verdichtsel, fictie, ook - logisch is de deductie even geldig. Natuurlijk niet epistemologisch, want de zinsinhouden zijn zinloos, ontoetsbaar.

Analogie. -- Rein fictionele literatuur of kunst situeert zich, net als de logica, in het louter verzonnene, met dit verschil dat logica zich interesseert voor geldige afleidingen, terwijl bellettrie zich voor verhaalstructuur of zo (denk aan lyrische uitingsfenomenen) interesseert.

ER179

Platon en de kunst (fictionele kunst).

"Dichters liegen"! Ja, indien men goed begrijpt.

a. Ofwel veinzen zij (schrijven alsof het werkelijk toetsbaar is wat zij neerpennen daar waar het niet het geval is).

b. Ofwel verzinnen zij zonder meer alsof het "ergens werkelijk was (nl. in hun verbeelding of liever inbeelding), maar zonder aanspraak op toetsbaarheid buiten het verzonnene zelf".

Wat is nu Platon's probleem? Het ethische van zo'n kunst. Hoezo? Doordat Platon niet kijkt naar het scheppen-in-vrijheid-inzake-verzinnen (de fameuze kunstenaarsvrij-heden), maar naar het onthaal (de 'receptie'; E.R. 34).

1. Men denke niet dat Platon niet het verschil kent tussen 'veinzen' en zuiver 'verzinnen'.

2. Meer nog: hij waardeert verzinsels! Hij is vol lof over Homeros als 'dichter' (versta: verzinner, verdichter) en noemt hem 'goddelijk' (d.i. paranormaal begaafd).

Nog meer: Platon verzint zelf! In zijn Timaios, een kosmologie (heelalweergave), verzint hij een "eikos muthos" een verhaal dat enige waarschijnlijkheid vertoont, "een gissing die er rationeel uitziet".

Zoals de aloude mythen dat doen, maar rationeler natuurlijk. De vormeloze massa gegevens waarover hij, in, zijn tijd, beschikte omtrent de structuur van het heelal, geeft hij zo een schijnbaar rationele vorm.

Welnu, denk nu niet dat Platon zo naïef is om;
a. alle delen van Homeros' werken, ethisch gezien, 'goed' ("werkelijk goed") te noemen (er zijn dingen in die b.v. voor een onrijpe lezer verkeerd inwerken),
b. alle delen van zijn kosmogonisch verhaaltje ernstig op te nemen (er is zeker wel ontoetsbare fictie in).

Besluit. -- Hetzij in naam van het geweten (Homeros) hetzij in naam van wetenschap: Platon spreekt in restrictieve zinnen over Homeros en zijn eigen mythe. Om redenen buiten het verzinsel.

Vooral onrijpe geesten wil Platon - in de context van de democratie in diepgaande crisis - waarschuwen voor het ethisch en rationeel risico dat men loopt indien men "loutere fictie" niet goed onderscheidt van "toetsbare fictie". Toetsbaar hetzij aan de gewetenseisen die eigen zijn aan het feitelijke leven, hetzij aan de rationele eisen van de feitelijke wetenschap.

Opm. -- Cfr. ter precisering: D. Iser, Hrsg., *Funktionen des Fiktiven*, München, Fink, 1983 (de nieuwe definitie van 'fictie'). Alsook vele andere werken en artikels.

ER180

36.-- Beschrijvingsleer 6 (landschapsweergave) (180/183)

Na hiervoor eerder de benaderingswijzen te hebben omschreven in enkele van haar modaliteiten, keren wij ons nu eerder naar het benaderde, het object. -- Eerste duidelijk aflijnbaar gegeven: het landschap. Hetzij natuurlandschap, hetzij cultuurlandschap.

a. Topografie

Let op: 'topografie' heeft meer dan één betekenis (streekaardrijkskundig, taalkundig (streektaalkundig)). Hier is het woord gebruikt in de traditioneel-retorische zin.

Opm.: Verwar ook niet met het wiskundig begrip 'topologie', (hetzij leer omtrent de samenhangende verzamelingen (denk aan een klomp klei die men vervormt) hetzij zelfs, in uitgebreide zin, verzamelingenleer).

Terloops: in de retoriek der landschapsbeschrijving betekent 'topos' (cfr. E.R. 135) niet enkel 'gemeenplaats', maar ook 'landschap' (plaats waar men woont).

b. Locus amoenus. Cfr. E.R. 172. -- Letterlijk : "liefelijke woonruimte". Inzonderheid de herdersliteratuur en de idylle kennen deze gemeenplaats. Dit van in de Oudheid.

Denken wij aan Theokritos van Syrakuse (-315/-250) en P. Virgilius Maro (-70/-19; Bucolica). Wij hoefden b.v. niet op de Romantiek (einde XVIII-de e.) te wachten om het landschap te ontdekken.

Model. -- Bibl. st.: Mariette Haugen, *Oerwoud, Bantoe en ...een vrouw (Omzwervingen in Kongo's wildernissen),* Leuven, 1961, 17/20.

De wildernis, gewoonlijk 'broesse' geheten. "Het is een groots, een machtig woord omdat het de hele wildheid in zich bevat. Het is het "amu ditu, amu mpata, amu mayi" van de zwarte. "Niets dan oerwoud, niets dan savanne, niets dan water". Ziedaar de samenvatting in Negro-Afrikaanse taal, -- van ter plaatse! Schrijfster volgt die indeling. Wij staan er even bij stil.

Amu ditu.-- Het is het oerwoud dat zich eindeloos ver uitstrekt, stil, geheimzinnig, ondoordringbaar en aangrijpend door zijn woestheid. Het baadt in de afgrijselijke verrotting die de bomen, de klimplanten, de wilde gewassen en de eeuwen in een onveranderlijk ritme hebber neergeslagen.

In de humus wemelt een afzichtelijk leven. Lijkkleurige wormen, in krul gezette en giftige rupsen, walging opwekkende duizendpoten, slijmerige slakken en larven, grijze teken, vraatzuchtige piraatmieren, stinkende scarabeeën, stekende insecten, mestkevers, het hele insectenrijk dat in de te warme humus (...) is ontloken.

ER181

Humus die ruikt naar de eeuwen, naar schimmel, bederf en moer. Doch waaruit het rijke sap spruit dat in de gewassen opborrelt, -- dat de bomen een steeds vernieuwde aanloop laat nemen naar een hoekje indigohemel, naar de lucht, de hemel, de vrijheid. Aan de stammen en takken hebben de lianen en andere klimplaten zich vastgezogen (…).

De kwetterende wevervogels lieten er de palmpit vallen; de taterende papegaaien zaaiden er de wilde noot en de kirrende bosduiven de bessenzaadjes. Dit alles schoot wortel in de vochtige aarde, -- ontsproot, versmacht te langzaam de bedektbloeienden, de grassen en de mossen onder het struikgewas, -- daar waar noch lucht noch zonneschijn doordringen.

De knagende termieten hebben de woudreuzen aan hun steunvlak zelf ondermijnd; de wormen hebben de scheuten en uitlopers afgeknaagd. In de rimpels van de schors hebben de zwammen geleefd ten koste van de bomen, hun levenssap wegvretend. Eens dat het merg helemaal verdroogd was, heeft de tornado in hun kruin blazend ze ontworteld en neergeworpen, meteen hele woudpanden in hun val meesleurend, verpletterend.

Doch daardoor stierf het woud niet: het woud is eeuwig. In de tronken der limba's en der palissanders ontstond nieuw leven (…). -- Amu ditu!

Amu mpata.

De broesse is ook de savanne. Geen lachende prairie, llano of pampa. Nee: een zee van gras dat in de te schrale, verzengde aarde wegkwijnt of afzonderlijk, of in pakken metershoog opschiet.

De savanne is enkel met gele termietenheuvels bezaaid of met kleine, paddestoelvormige gedrochten 'matua' geheten, eveneens door termieten gebouwd.

Geen boom om tot schuilplaats te dienen. Alleen enkele gummistruiken met hun hoewel wrange toch levende vruchten.

Geen water om de verdorde aarde te drenken. -- Niet het rijk van de mens. Wel dat van de tambwe, de leeuw, die er, bij valavond jaagt, -- van ngulungu, de antiloop, die als de koe steeds voor zich uit staart (…), -- van kumbikumbi, de aasgier, -- van mubwabwa, de jakhals.

De savanne is het rijk van het vuur: in het droge seizoen komt het, ergens vanuit een onpeilbare verte, aangerend, loeiend - net een sneltrein die de nacht in rent - het gras en de struiken in een, oogwenk verslindend. Rest

ER182

nog slechts een woestenij van as, verwrongen skeletten en mateloze droefheid. -- Amu mpata!

Amu, mayi.

De brousse is, eindelijk, water. Niets dan water! -- Beekjes die in feite rivieren zijn. Rivieren die er als stromen uitzien. Stromen die meren gelijken. Meren die uitgestrekt zijn als zeeën. - Ook moerassen waarboven wolken muskieten op en neer dommelen, eindeloos en zonder ooit op te houden, -- met één treurig pizzicato dat aanzwelt, wegsmelt, weer aangroeit, immer opnieuw.

De brousse is de wildernis. Zo b.v. de “el Campo” der Argentijnen: al wat buiten de steden en de grote posten ligt. -- Amu ditu. Amu mpata, Amu mayi (….).-- de wildernis. Zij is niet alleen voor mij. Zij is ook achter mij. Overal: rondom.

Opm.-- Men ziet het: de schrijfster heeft haar beschrijving, hoe literair ook, gestructureerd en wel volgens de spreekwoordelijke samenvatting der plaatselijke bevolking. Wat aan haar tekst een merkwaardige “lokale kleur” (= singularisering) geeft.

Opm.-- Herkent gij, in de beschrijving, gemeenplaatsen?

Chronografie. -- E.R. 166. - Fontanier kent een apart statuut (wezensvorm) toe aan de tijdsbeschrijving.

Dat is een zeer moeilijk punt, want de tijd als afzonderlijke werkelijkheid bestaat niet! Wel zijn er de veranderende werkelijkheden, Waaraan wij een abstract kader toekennen, ‘tijd’ geheten. Daarin situeren wij, als in een verzameling van ogenblikken en tijdstippen of tijdperken (de tijdsindelingen), ja, soms als in een systeem van structuur bevattende opeenvolgingen, al wat gebeurt “in de tijd”.

Toch heeft Fontanier ergens gelijk. Ten bewijze volgende aardrijkskundige beschrijving. Let op het verloop in de beschrijving zelf die een doorleving weergeeft.

Opm. -- Eigenlijk vertoeven wij daarmee reeds in de sfeer van het verhaal. Want een gebeuren - kinesis (Lat.: motus), proces - wordt weergegeven maar omspannen door een korte of lange tijdsspanne. Het is de tijdsspanne in het beschreven gebeuren die eigenlijk de chronografie sticht.

Model. -- Aurora Bertrana*, Fenua Tahiti (Vision de Polynésie),* Neuchätel/ Paris, 1943, 106s., -- Wij bevinden ons op Huhaine, een der eilanden.

ER183

Wij dringen diep in het oerwoud door (...). Tussen de hoge boomtakken schemert iets door van de ongerepte blauwe kleur van de hemel. Het woud baadt in de stralen van een vuurzon. Hier is lucht te kort. De hitte is echt stikkend.

In de absolute stilte van deze natuur komen alle dingen sterker door en werken zij diepgaand op het gemoed in. Zo de kleinste geluiden, het gegons van duizenden insecten, het getsjilp van een vogel, het kraken van een tak.

Een nooit te ontwarren wirwar van takken, van boomstammen omklemt ons: wij zijn letterlijk de gevangenen van deze maagdelijk-wilde natuur. Wij maken halt. Onze ademhaling immers wordt gejaagd, de hartslag bonzend. Op de slag overvallen ons de muskieten, zuigen zich op armen en benen vast en in de blote nek. Een ogenblik later is onze, reeds door de zeelucht verschroeide huid bedekt met honderden zwarte vlekjes. Dan maar vechten, armen, benen heen en weer slingeren, sprongen maken, handig naar alle kanten te gelijk manoeuvreren.

Resultaat: over onze huid verspreid kleine insectenlijkjes en ons bloed dat het hunne geworden was, overal op onze huid opengespat. -- Ik, onthutst, afgemat, denken: “Wat voor een zinloos gespuis! Nooit hebben zij mensen gezien. Waardoor storten, zij zich dan op ons op juist dezelfde wijze als onze beschaafde medemensen?

Opm.-- J.-P. Cuny*, L’aventure des plantes (51 histoires vraies et extraordinaires),* Paris, 1987. -- “De planten verrassen ons door haar

handigheid, haar vindingrijkheid en haar listen die heel en al die van de dieren zijn, om niet te zeggen die van de mensen". (O.c., 6).

De kenners - de echte en niet-naïeve - delen de argeloze verering voor "de ongerepte natuur" - soms eigen aan de Groenen - volstrekt niet! -- Meteen blijkt dat de perspectief - duidingshoek - van Aurora Bertrana niet die is van Mariette Haugen, ofschoon zij o.m. inzake oerwoud dezelfde werkelijkheid beschrijft. Niet dat Haugen die perspectief niet zou kennen. Maar bij Haugen ligt de nadruk op een objectgetrouwe weergave. De context is ook anders.

Opm.-- Weerom: een parallel. Hetzelfde maar een tweede keer. Ga bij uzelf na hoe juist die tweede beschrijving de eerste aanvult, gebeurlijk verbetert. Zo leert gij, de bruikbaarheid van het vergelijken d.m.v. parallelle weergaven beter waarderen.

Opm.-- Ga ook na of gij 'gemeenplaatsen' aantreft. Want die zijn er zeker maar soms zeer verborgen.

ER184

37.-- Beschrijvingsleer 7 (uitzichtsweergave), (184/185)

'Pros.opon', in het Antieke Grieks, betekent "gelaat, vooraanzicht, boeg (van een schip), masker, rol". 'Prosopopoiis' betekent "verpersoonlijking, in een verhaal een persoon aan het woord laten".

Men heeft er 'prosopopee' van gemaakt, uitzichtsweergave. Het antwoord op de vraag: "Hoe ziet iets eruit?". Meteen: gedragsbeschrijving voor zover onder 'gedrag' het uitwendig-waarneembare zich voordoen en eruit zien verstaan wordt. Iets voor Behavioristen.

Model. -- Bibl. st.: *Joepie* 361 (15.02.1981), 24/26. -- The Stray Cats.

Ter inleiding: De gitarist (Brian Setzer), de drummer (Slim Jim) en de akoestisch-bassist (Lee Rocker) liepen ooit samen school. Br. Setzer richtte eerst The Tomcats op die in clubs van Long Island, N.V., in New-Wavestijl optraden.

In 1979 gaan zij over naar de traditionele Rock' n' Roll (Eddie Cochran, Gene Vincent, Elvis Presley). In 1980 veranderen zij de naam in The Stray Cats. Zij waagden het tot in Londen.

Hits: Teenage Haven, -- Runaway Boys (thema: de vlegeljaren in New York met sigarettenroken en pornoboekjeslezing), -- Rumbie in Brighton (thema: gevechten tussen Mods en Rockers).

Vetkuiven. -- De Stray Cats hebben iets van de dandy, die zeer veel waarde hecht aan het uiterlijk. Vanaf 1979 vertonen zij twee kentrekken: **a.** tatoeëringen (waarvan Lee slechts afkeer heeft) en **b**. vetkuiven.

Om hun beeldindruk of 'imago' te stichten gingen zij als volgt te werk. Jim : "Ik laat mijn vetkuiven in de Verenigde Staten maken, waar zij met Indische tinten geverfd worden. In Europa missen wij het goede smeermiddel voor het vetkuifhaar: ik moet wekelijks beschikken over een massa brillantine en een dosis supersterke hairspray. Eerst smeer op het haar. Dan water. Waarna hairspray.

Alle haren worden daarbij naar omhoog geborsteld en in een 'vetkuif' vastgelegd. Afgewerkt met nog eens hairspray. -- Maar het slapen en weer en wind halen onze superhoge vetkuiven neer".

Gevolg: het vetkuifalgoritme moet een paar keer per dag herhaald worden.
Een raad: "De kortharige dragers van modkapsel onder onze 'kids' - zij bootsen reeds in groten getale de vetkuiven na - moeten, natuurlijk, eerst het haar laten groeien".

Opm.-- De beschrijving van de vetkuif geschiedt door de weergave van de aanmaak ervan.

ER185

Model. -- Bibl. st. : B. Heimo, *Lolita (Une femme peut en cacher une autre),* in : Genève Home Informations 566 (12.09.1985).

Pin-ups, fotomodellen en mannequin's kunnen door haar uitzicht zeer misleidend zijn. -- Heimo: "Voor Lolita Moreno is, sedert haar verkiezing tot Miss Zwitserland, de tijd zeer snel verlopen. Want, ondertussen, heeft zij bewezen dat "een miss" niet enkel mooie benen hebben kan, maar ook een kop boordevol plannen. (...).

Haar egyptologie (opm.: studie van de Egyptische cultuur) en meteen haar universitaire studies zijn achter rug. Bevredigenan als fotomodel kon haar niet

bevredigen. Daar tegenover beschikt onze gewezen “mooiste van Zwitserland” over ambities: zij lanceert zich in het zakenleven, -- in een firma van kleren, een promotieagentschap (showbizz, sport); zij is momenteel het boegbeeld - l’ image de marque - van Telecinema (opm.: een tv - keten) (…).

Te midden van jeans, T-shirts, is Lolita Morena nog even spontaan en eenvoudig als tevoren. Wel legt zij de titel van schoonheidskoningin die haar faam gevestigd heeft, niet af. Zij beseft tegelijkertijd dat het etiket “Miss Zwitserland” nog zeer lang op haar zal gekleefd worden, “De mensen lopen met een cliché (E.RH, 135) in het hoofd rond: voor hen ben ik “Miss Zwitserland”, dus kan ik onmogelijk met iets ernstigs bezig zijn”. (…).

Lolita Moreno heeft, in feite, een heel stel bezigheden en wordt van de meest uiteenlopende kanten aangesproken. -- Toch straalt zij glimlach en goede luim uit. “Soms heb ik het er wel moeilijk mee. Veel nachtrust heb ik nodig. Maar … klagen? Dat moet men niet te veel doen. Mijn overtuiging is nu dat wij ergens over verborgen energieën beschikken: ik zou vroeger nooit gedacht hebben dat ik het allemaal zou volhouden (…).

Opm.-- De ‘look’ of beeldindruk, object bij uitstek van prosopopee, uitzichtsbeschrijving, is, blijkbaar, ook sociaal belangrijk. Niemand minder dan O. Willmann, *Abriss der Phil.*, 34, 153f., zegt dat “de karakteristiek” van iemand - hij bedoelt in feite het ‘portret’ (waarover straks), - behalve het directe uitzicht, ook de plaats in de maatschappij, omvat. Het verslag over Moreno bevestigt dit.

Misschien is dit ook de oorsprong van the love Story van Lolita Moreno, in,1991, met Lothar Mattheus, de Duitse voetbalster, waardoor zij ook met de hooligans uitstaans krijgt.

ER186

38.-- Beschrijvingsleer 8 (innerlijkheidsweergave). (186/187).

A. Rivier, *Etudes de littérature grecque*, Genève, Droz, 1975, 75, vernoemt de term ‘ètho.poiia’ (E.R. 89), ethopee. Hij heeft het o.m. over Euripides, de tragicus, en Pasifae, een mythische figuur (o.c., 43/61), alsook over “het demonische element bij Euripides” (o.c., 61/91), waarin hij over het gedrag, de psychologie van dat gedrag en de demonologie van datzelfde gedrag heeft. Wat neerkomt op het doorgronden van uitwendig-waarneembaar gedrag op

zijn verborgen, innerlijke vooropstellingen. En dat is, inderdaad, ethopee, innerlijkheidsbeschrijving.

Terloops: 'ètho*s*' betekent **a.** plaats waar men gewoonlijk verblijft 'verblijf; **b.** maar ook gedrag dat men gewoonlijk aan de dag legt, inborst, 'karakter' en 'temperament' -- in de retoriek, in de strikte zin, ook "indruk die een spreker maakt". -

Opm.-- Men verwarre niet met het eveneens Antiek - Griekse 'ethos' (een 'e', niet een 'è'), dat 'gebruik' betekent of ook 'gewoonte'.

Portret. -- De term 'portret' betekent én de weergave van het uitwendige (individuele en maatschappelijke) aspect van iets en de weergave van het verborgene en innerlijke aspect ervan. Wat in zijn taalgebruik O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, 34, 153f., 'karakteristiek' van iets heet. "Iets (voorwerp, persoon) karakteriseren" - aldus Willmann - betekent:

a. het wezenlijke (het essentiële waardoor het van de rest onderscheidbaar is (wezensvorm)) weergeven,

b. met weglating van het onwezenlijke.

Opm.-- Men kan ook zeggen "iets typeren". -- Willmann: dat omvat:

a.1. uitzichtsbeschrijving**, a.2**. Beschrijving van de maatschappelijke situering,

b. innerlijkheidsbeschrijving. Dit laatste is het 'noölogisch' aspect "Wat voor geest (ziel, temperament en karakter) verraadt iemand?".

Opm.-- 'Nous' is 'geest' en 'noölogie' is het beschrijven van geest.

Opm.-- Dit is het eigen domein van de 'Geisteswissenschaft' (Dilthey: de begrijpende of comprehensieve methode die tot de ziel doordringt doorheen het uitwendig waarneembare).

Terloops: de Antieke lofrede, 'enkomion', beoefende het portret of karakterbeschrijving. -- Meer nog: reeds Theofrastos van Eresos (-372/--285; opvolger in het Lukeion, Lyceus, van Aristoteles) liet ons, zo luidt de traditie, in zijn 'Karakterbeschrijvingen' dertig portretten na.

ER187

Opm.-- Idealisering. -- Cfr. E.R. 169. -- In de Platonische (ja, de Paleopythagoreïsche) traditie zegt Aristoteles, *Poëtiek*, 15, dat b.v. “goede schilders” het kenmerkende (het karakteristieke) van iets weergeven maar - bij alle getrouwheid aan het object zoals het op zich is - dat kenmerkende “schoner uitbeelden dan het in feite is”.

Meer nog: volgens dezelfde Aristoteles behoort een schrijver die temperaments- en karaktergebreken weergeeft, zijn figuren toch veredeld weer te geven. De reden is duidelijk: hij was ervan overtuigd dat het rauwe beschrijven op de ziel van het publiek, voor zover het onrijp, onvolwassens is, nefast inwerkt, -- niet verheffend maar verloederend, -- niet anagogisch maar katagogisch.-- Dit is het tegenovergestelde van het huidige cynisme en aanverwanten.

Model. -- J.-Fr. de La Harpe (1739/1803) over *Fr. de Salignac de la Mothe Fénélon* (1651/1715; bisschop van Kamerijk, Cambrai; lid van de Academie Française) in zijn Loge de Fénélon. Wat een ‘enkomion’ is (E.R. 89).

Fénélon staat bekend als sociaalvoelend kerkvorst. -- “Zijn luim was steeds dezelfde, zijn beleefdheid gemeend en eenvoudig. In een gesprek was hij levendig en leerde men iets van hem. (...).

Zijn tafel was, gedurende de oorlog, toegankelijk voor alle officieren of zij nu Fransen of vreemdelingen waren. Zijn faam trok velen naar Kamerijk: te midden van zijn werk en de last van het episcopaat had hij nog tijd te over voor hen. Hij sliep eerder weinig. De voeding was uiterst karig. (...).

Ontspanning, verveling, -- zij waren hem onbekend: het enige dat hij kende inzake ontspanning was wandelen. En dan nog: wandelend beoefende hij zijn vrijgevigheid.

Hij stuurde erop aan om buitenmensen te ontmoeten en hij ging in gesprekken met hen op. Men zag hem b.v. met hen op het gras zitten. Wat aan de H. Lodewijk, Saint-Louis, onder de eik van Vincennes deed denken. Zelfs ging hij ze in hun krotwoningen opzoeken, waar hij met genoegen aanvaardde al wat de gastvrijheid van eenvoudige lui hem bood. (...)”.

Opm.-- figuren.-. Wanneer men van iemand zegt: “Zij/hij was een figuur” dan betekent dit dat iets uitnemends kleeft aan de bedoelde. Met Eloge de Fénélon hebben wij een figuurbeschrijving. Cfr. A. u. W. Van Rinsum, *Lexikon Literarischer Gestalten*, Stuttgart, Kröner, 1988, geeft vele Duitse figuren weer.

ER188

39.-- Beschrijvingsleer 9 (parallel). (188/189)

Herneem even E.R. 168 (Parallel), -- 176 (R. Saint-Cyr/ de Sade), 183 (Haugen/ Bertrana).

De 'sunkrisis' comparatio, vergelijking, is tweesoortig:

a. hetzelfde van meer dan één standpunt;

b. van één standpunt meer dan één gegeven. Als er maar analogie - 'deelidentiteit' is.

Model. -- Et. Barilier, *Les petits camarades*, Paris, 1987. -- De tekst geeft een portret van Raymond Aron (1905/1983 ; Liberaal denker) en van Jean-Paul Sartre (1905/1980 ; Existentialist). Ofschoon Pro-Arongezind, toch hecht Barilier veel belang aan Sartre.

Achtergrond. -- De systechie "figuur (= voorgrond)/achtergrond" is onthullend. -- Beider achtergrond is in hoge mate identisch, Beiden zijn in hetzelfde jaar geboren. Elkander ontmoeten zij aan de école normale superieure (1924/1929). Beiden worden vrienden. Beiden zijn zeer vrijheidsgezind.

Twee figuren. -- Het wordt Wereldoorlog II (1939/1945).

1. Aron vertrekt naar Engeland en stelt zich, met vele Fransen, onder de leiding van generaal Charles de Gaulle (1890/1970). In Londen wordt hij hoofdredacteur van La France libre. Intellectueel zeer eerlijk als hij was, ziet hij zich, mettertijd, ertoe verplicht kritisch van de leider afstand te nemen: hij verwijt b.v. de Gaulle zijn aanspraak op de alleen vertegenwoordiging van "het wettige Frankrijk".

2. 1946: definitieve breuk tussen Aron en Sartre.

a. Tot op zekere hoogte was Aron 'links' maar hij kon niet uitstaan dat wat zich 'links' noemde, in holle retoriek verviel.

b. Aron bekritiseerde niet zozeer de echte Communisten, die, overigens, stelselmatig iedere discussie met - wat zij minachtend heetten - 'bourgeoisdenkers' uit de weg gingen.

c. In het toenmalige Frankrijk waren zeer vele intellectuelen 'progressisten'. Dezen klaagden genadeloos ieder schoonheidsvlekje op de

Westerse liberale democratieën aan, -- “in naam van “la Gauche” (Links), “la Revolution”, “le Proletariat”.

Terwijl zij 1/ aan ‘grove’ politiek deden en 2/ met gesofistikeerde ‘argumenten’ de grofste misdaden van het gevestigde Communisme ofwel wegmoffelden ofwel goedpraatten. Ziedaar “de holle retoriek”.

d. Aron zag b.v. hoe zijn ‘vriend’ Sartre en de linkse Existentialist Maurice Merleau - Ponty (1908/1961) tot procommunistische intellectuelen evolueerden.

ER189

In 1955 verschijnt Aron’s *L’opium des intellectuels*, waarin hij de voze retoriek der ‘progressisten’ hekelt met oerdegelijke argumenten. Dit werk is één van de merkwaardigste staaltjes van intelligentsiakritiek. Overigens: sedert de perestrojka en de glasnost van M. Gorbatsjov in de gewezen USSR blijkt hoe juist Aron - in de vroege vijftigerjaren - gezien heeft.

Twee beeldindrukken. -- Bibl. st.: Ch. Widmer, *Projecteur sur le cas de J.-P. Sartre*, in: Journal de Genève 18.04.1987.

a.-- “Vanaf 1968 (opm.: het jaar der Nieuwlinkse Mei-revolte) en tot 1980) worden Sartre en Aron met de volgende beeldindrukken vereenzelvigd.

Aron verstart tot ‘reactionair’ spelbreker, -- iemand die voordat hij leeft, al oud is. -- Sartre verstart tot ‘libertair’, een geestdriftige, -- iemand die op latere leeftijd nog jong blijft”.

b.-- “Heden - 1987 - bekomt men gelukkig van deze simplistische tegenstelling. Meer nog: het tij keert. -- Men geeft toe dat Aron “een verdienstelijk man” is. Wij zouden zeggen: nu overdrijft men in tegengestelde zin!-- Sartre ondertussen staat bloot aan een vaak vernietigende kritiek, zowel wat betreft zijn letterkundig werk als zijn denkstijl”.

Opm.-- Dat Widmer inzake Sartre gelijk heeft, blijkt b.v. uit G. Joseph, *Une si douce occupation* (Simone de Beauvoir et Jean-Paul Sartre 1940/1944), Paris, A. Michel, waaruit blijkt - met bewijzen aan de hand - dat het beruchte koppel Sartre-Beauvoir nooit aan ‘weerstand’ gedaan hebben maar gedurende WO II hun literaire carrière hebben voorbereid, -- dat zij m.a.w. nooit “auteurs engagés” (het slagwoord om succes te halen) geweest zijn. Wat zij altijd hebben voorgegeven!

Besluit. -- De parallel. -- Widmer. -

a. Aron is de beroepsintellectueel met zin voor maat, rationele methode (wier begrensdheid hij beseft) met de bezorgdheid de gegevens te onderzoeken en de stellingen te verifiëren. Met de weigering de objectieve waarheid aan "dringende situaties" op te offeren.

b. Sartre is er vooral op uit "in de kijker" te geraken d.m.v. 'wijsgerige' boeken en artikels, d.m.v. 'Existentialistische' en marxiserende romans en theaterstukken. Wel is hij een geniaal psycholoog en schrijver (aldus Widmer), die twee decennia lang de dominerende figuur in Frankrijk blijft. Maar verificatie wordt vervangen door "publicitair verkondigen" (aldus Widmer).

ER190

40.-- Verhaalkunde (narratologie/ narrativiek). (190/191)

'Narrare' in het Latijn, betekent 'verhalen; 'vertellen; 'Narratio' is 'verhaal

Termen. - Theorie omtrent het verhalen 'verhaaltheorie', krijgt, sedert kort, meer dan één naam. Tzvetan Todorov stelde, in 1969, 'narratologie' voor. Anderen willen 'narratiek' of 'narrativiek'. Nog anderen houden zich aan het Oudgriekse 'diëgetiek'.

Bibl. st.: J.M. Adam, *Le récit,* Paris, 1984 (de voorgeschiedenis van de narratologie; zie ook: id. *le texte narratif*, Paris, 1984);

M. Mathieu-Colas, *Frontières de la narratologie (Discussion critique),* in : Poétique 65 (Raconter/ Représenter/ Décrire), 1986 (févr.), 91/110 ;

G.u.I. Schweikle, *Metzler Literaturlexikon,* Stuttgart, 1984, 298 (Narrativik);

Rimmon-Kenan (Sholomith), *Narrative Fiction* London/New York, 1933;

Cl. Bremond, *Le message narratif*, in : Communications 4 (Recherches sémiologiques), Paris, 1964, 4/32 ;

R. Fayolle, *La critique),* Paris, 1978, 213/216 (L'analyse du récit);

Mieke Bel, *Narratologie*, Paris, 1977;

F.K. Stenzel, *Theorie des Erzählens Göttingen*, 1979 (auktoriales und personales Erzählen);

P. Ricoeur, *La narrativité*, Paris, 1980 ;

G. Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris, 1983 ; Cahiers pour l'analyse (Paris), 7 (mars-auril 1967), Du mythe au roman ;

Fr. Ankersmit/ M.C. Doesen/ A. Kibédi Varga, *Op verhaal komen (Over narrativiteit in de mens- en cultuurwetenschappen)*, Kampen, Kok, 1990;

D. Knight, *Hoe schrijf ik een goed verhaal?* Utrecht, Spectrum, 1987- 2 (voor aspirant-schrijvers);

J.P. Faye, *La raison, narrative*, Paris, 1990 (Over de ontologie en het verhaal : O.c., 25/67 (Ontologie et narration));

A.C. Danto*, Narration and Knowledge*, New York, 1985;

F. Ankersmit, *Narrative Logic (A Semantic Analysis of the Historian's Language),* The Hague, Nijhoff, 1983;

A.J. Greimas*, De betekenis als verhaal (Semiotische opstellen),* Amsterdam, J. Benjamins, 1991(Greimas is een beroemd verhaalkundige).

Opm.-- Het beste van al is nog verhalen lezen, -- zelf: K.A. Horst, Hrsg., *Erzähler der Welt,* Freiburg, Herder (wereldliteratuur).

Opm.-- Vergeten wij toch niet Vladimir Propp, *Morfologija Skazki (Morfologie van het sprookje)*, Leningrad (Petrograd), 1928,-- een werk in de structuur van het Russische sprookje geïnteresseerd, -- een uitstekend narratologisch werk, -- baanbrekend.

ER191

Opm.-- M. Canto, trad./ introd., *Platon, Euthydème*, Paris, Flammarion, 1989, 18, vermeldt dat de Sofistische 'eristikè', de vaardigheid om zich te doen gelden in de discussie, zich o.m. bediende van 'diègèsis' (Lat.: narratio), "une présentation dramatisée" (een dramatische uitbeelding) van de geleerdheid der Sofisten.

Platon zelf geeft verhalen in *Gastmaal* 173b, *Parmenides* 126b, *Theaitetos* 142d. Hij onderscheidt tussen 'mimèsis' (directe weergave) en 'diègèsis' (indirecte weergave), Om de structuur van de polis, de stadsstaat, te schetsen bedient hij zich van de genetische methode: de stad ontstaat, groeit, vertoont verderf en wordt gezuiverd (waarin zich een cybernetische structuur toont: doelgerichtheid, afwijking, herstel). Cfr G.J. De Vries, *Platon en de geschiedenis*, in: Tijdschr.v.Phil. 8 (1946): 4, 483/490.

Opm.-- Bibl, st. L. Wolde, Uebers, Longus, *Daphnis and Chloe* (*Ein antiker Hirtenroman*), Leipzig, Dieterich, 1950, 137/1506 (Nachwort).

De Griekse naam voor dit letterkundig genre luidde: "dramatikon diègèma" (dramatisch verhaal) of - wat meer de inhoud betreft - "logos erotikos" wat nog het best door liefdesroman vertaald wordt.

Het verhaal in prozavorm in de Griekse Oudheid begon, in de eeuw voor Christus, met enkele verzamelingen van novellen en ontwikkelde zich daarop tot de roman. Deze beleefde gedurende de vier eeuwen na Christus een bloeitijd, met o.a. Dafnis en Chloë (Longos) en Aithiopika (Heliodoros).

De idylle overheerst: eros beheerst het lot. Een koppel, van meet af aan door eros verbonden, vaak reeds gehuwd, geraakt, door een ongunstig lot - lotsanalyse - gescheiden om, pas op het einde ('suspens'), een duurzaam, ongestoord geluk - met - tweeën te doorleven.

Onthaal: in de Byzantijnse Middeleeuwen en gedurende de Renaissance waren deze "dramatische verhalen" zeer geliefd. -

Opm.-- De retoriek kende ook het teksttype: E.R. 89.

Opm. -- De huidige narratologen onderscheiden o.m. als soorten verhaal: de fabel, de legende, het epos, de roman, de geschiedenis, de levensbeschrijving (biografie), het kortverhaal, maar ook het toneel, het ballet (dat iets verhaalt d.m.v. uitbeelding), de film, de tekenverhalen. Ziedaar de bijzonderste types waarin de wezenskern 'verhaal' is of kan zijn.

ER192

5. Steekproeven 41 tot 50

41.-- Verhaalkunde (definitie). (192/193)

Hoe het verhaal omschrijven?

a. Aristoteles, *Poët.* 1450a 2/3, definieert: "De 'muthos', verhaal, is de 'mimesis', weergave (beschrijving), van een 'praxis', handeling".

De materialen - aldus de Stagiriet - zijn "ta pragmata". de feiten. Vergelijk met Herodotos' 'opsis' (directe waarneming) en 'historia', indirecte kennis, onderzoek).

Het verhaal zelf, op zich, is van die feiten, de gegevens, de 'sunthesis', de gesloten weergave. Vergelijk met Herodotos' logos, geordende tekst, -- Men ziet de retorische structuur (E.R. 07vv.). -

Opm.-- Aristoteles, *Poët.* 1450b 23, heet het verhaal een 'sustasis', structuurweergave, van de feiten zo dat deze uit het verhaal tevoorschijn komen als een volledige en samenhangende handeling (gebeuren, proces). Wat

dan behelst - normaal gesproken - dat die handeling een zeker 'megethos', een minimale omvang heeft: een zinnetje of twee kan men moeilijk een verhaal noemen! Een anekdote, hoe kort ook, omvat toch enkele zinnetjes.

b. Een meer wijsgerige omschrijving luidt: "de weergave van de diachronische wezensvorm van een gegeven"

Want: gegeven: iets dat verhaalbaar is, d.w.z. een voorteken en een vervolg vertoont; gevraagd: dat iets als geheel van voorteken en vervolg weergeven. De nadruk ligt op "als geheel van voorteken en vervolg". Wat de diachronie, het naeen in de tijd, benadrukt.

Meteen beschikken wij over de grondstructuur: 'voorteken', iets dat er is, maar verwijst naar iets dat daarna komt; 'vervolg', iets dat er maar is indien er iets aan voorafgaat (in de tijd).

Die tijdsstructuur ontmoetten wij reeds E.R. 182 (chronografie). Men kan inderdaad het verhaal enigszins definiëren als 'chronografie' (tijdsbeschrijving).-- Men kan ook zeggen dat 'voorteken'/'vervolg' de twee basisgemeenplaatsen uitmaken van het verhaal.

Verhaal en beschrijving. -- B. Vouilloux, *Le tableau*, in: Poétique 65, 11s., zegt dat ieder gegeven (thema) vatbaar is voor twee perspectieven (gevraagden)

a. het gegeven wordt in zijn synchronische wezensvorm weergegeven;

b. datzelfde gegeven wordt in zijn diachronische wezensvorm beschreven. Het eerste is een beschrijving, het tweede is een verhaal, dat dus een soort beschrijving is,-- met dezelfde wetten.

ER193

Wat Vouilloux zegt, is niet nieuw. J. Broeckaert, *Le guide du jeune littérateur*, Bruxelles/ Paris/ Bois-le-Duc, 1872, 180, zegt dat de beschrijving een gelijktijdig stel gegevens betreft, terwijl het verhaal een verloop - "une action successive" - weergeeft.

Opm.: Ook andere kentrekken zijn dezelfde: verhalen is niet allereerst verklaren, aangezien gezonde verklaring van een gebeuren eerst een beschrijving ervan vooropstelt; verhalen is ook niet - net als beschrijven - 'evalueren', daar een gezond waardeoordeel een weergave van het in te schatter object vooropstelt.

Verhaalkundige gemeenplaatsen.

1. Ontologisch. -- De 'feiten' waarover b.v. Aristoteles het heeft als object van verhalen, zijn 'zijnden' in de transcendentele zin, want ook verzonnen 'feiten' - geestesproducten - zijn 'zijnden', d.i. 'niet-niets', iets. -- Het is dan ook niet verwonderlijk dat de verhaalkundige vraag bij uitstek luidt: "Wat is gebeurd?". 'Wat' is essentie; 'gebeurd' is existentie.

2. De andere gemeenplaatsen luiden: "Waar is het gebeurd?" (Plaats), "Wanneer is het gebeurd?" (Tijd), -- "Hoe is het gebeurd?" (Omstandige essentie). Cf E.R. 136; vooral 145 (wezensvorm en omstandigheden).

Het gaat om dezelfde categorieën (= grondbegrippen) van onze geest. Het verschil zit in de invoering van het koppel "voorteken/ vervolg" en de meer ontwikkelde vormen van dat koppel.

Twee verhaalkundige vormgevingen.-

1. Aristoteles en in zijn spoor G. Genette (*Nouveau discours du récit*) definieert 'verhaal' als de louter woordelijke weergave van een feitenvolgorde". Een Antiek woordgebruik inzake 'diègèsis', verhaal, onderscheidt deze term van 'mimesis', geacteerd (uitgebeeld) verhaal. B.v. op het toneel.

2. Platon en in diens spoor P. Ricoeur (*Temps et récit*) definieert breder: iedere tekst, al of niet ingebed in een acteren, is 'verhaal'. Waarbij drie types voorkomen:

a. "haplè diègèsis" (het puur woordelijke verhaal, zoals bij Aristoteles of Genette),

b. "dia mimèseos" (het mimetische, versta: op het toneel geacteerde verhaal, zonder woorden (mime (gebarenspel)),

c. de vermenging van beide (een gebeuren opgevoerd op toneel). (Platon, De staat 3:393). -- De tweestrijd tussen de twee definities is een kwestie van afspreken, natuurlijk.

ER194

42.-- Verhaalkunde (de anekdote). (194/195)

Laat ons maar snel een applicatief model onderzoeken. -- Zoals R. Descartes (1596/1650; stichter van het Moderne denken), om een onoverzichtelijke totaliteit 'rationeel' (versta: doorzichtig) te maken, splitste hij ze op in haar kleinte elementen. In die zin staan wij stil bij de anekdote.

a. 'An.ek.doton' in het Antieke Grieks is 'on.uit.gegeven'.

b. Nu betekent 'anekdote' een kort, maar pittig snedig geestig, - in alle geval sprekend verhaal.

Opm.-- M. Maloux*, L' esprit à travers l' histoire*, Paris, 1977, 20, zegt: anekdotes zijn gekenmerkt door a. originele of hoogstens zeldzame of b, schilderachtige ('pittoreske') feiten of gezegden. Wat er het sprekend, treffend, inslaand karakter van fundeert.

Opm.-- G. Lenôtre (1857/1935) zei ooit dat men tot de grootschalige geschiedschrijving komt dankzij de kleinschalige. Pr. Mérimée (1803/1870), *Chronique du règne de Charles IX*, préface, zegt: "Eigenlijk interesseren mij in de geschiedschrijving enkel de anekdotes. Daaronder gaat mijn voorkeur uit naar die welke een wezensgetrouwe schildering (E.R. 167) van de zeden en de karakters van een bepaald tijdvak vertegenwoordigen".

Opm.-- De 'ernstige' anekdote geeft een historisch verifieerbaar gegeven, terwijl de verdichtende alleen maar het 'historietje' op zich bedoelt, -- als genieting van het verzon-nene.

Model. - Letten wij op het oerkoppel "voorteken/ vervolg" en diens herhalingen.

G. Bush, president der USA, in 1988, was ooit in gesprek met paus Johannes-Paulus II (Karol Wojtila, Paus sedert 1978). Het ging o.m. over Mao Zedong (Mao Tse Toeng (1893/1976 stichter der Chinese Volksrepubliek)) en Mevrouw Brezjnev.

a. Bush was ambassadeur in Communistisch China. Mao was, iets voor zijn dood, in gesprek met Bush: "Straks ga ik naar de hemel. Ik heb van God al mijn uitnodiging gekregen".

Opm.-- Als men weet dat, althans in de aanvang, de Chinese Volksrepubliek "religie opium van het volk" heette!

b. Bush was op de plechtige uitvaart van Leonid Brezjnev (1906/1982), staatshoofd der USSR. -- "Daar - te midden van het centrum van een totalitaire, koud - triestige staat - stond Mevrouw Brezjnev voor de laatste keer haar man te bekijken. Met een niet te misduiden gebaar buigt zij zich neer ... om een kruisteken over de borst van haar man te maken". (Journal de Genève 21.09.1987).

ER195

Men ziet het: wie, waar, wanneer, wat! En wel toegepast op een gebeuren (= voorteken/vervolg).

Model. -- Michaele Denis, *Un léopard sur les genoux*, Paris, 1956, 35s, vertelt wat volgt.

Michaele maakte als actrice in een Hollywoodgroep de opnamen van De mijnen van koning Salomon, (Kenia) mee. Haar verhaal is een uitgebreider anekdote, indeelbaar is types van "voorteken/ vervolg".

a. Voorknoop. -- 'Ekthesis' (Lat.: expositio).-- Ik had een jongetje van negen jaar aangeworven om mijn grimeerkastje te dragen. De fooien die ik hem gaf, brachten hem in een categorie die hoger lag dan die van zijn vader. Ik vermoed dat hij aan mij zeer gehecht was.

b. Knoop. - 'Desis'. -- Met de 'knoop' begint de handeling spannender te worden. -- Omtrent een jaar later - toen wij op het punt stonden Nairobi te verlaten (...), kwam hij mij opzoeken. Ik bekeek hem: ik vermoedde dat hij iets wou zeggen. Ik dacht dat hij in geldnood zat en wilde hem geld geven.

c. Omslag. -- 'Peripeteia! -- De peripetie betekent een wending in het gebeuren die eerder onverwacht is. -- Hij weigerde. Het kopje gebogen bleef hij voor mij staan, met een tranenwaas voor zijn donkere oogjes. -- "Leg eens uit" zei ik.-- "Gij moet mij als uw kind aannemen". ---"Maar uw vader en uw moeder" zei ik "zouden erg boos zijn als zij hun zoon verliezen". -- Het negerjongetje gaf geen antwoord.

d. Ontknoping. -- 'Lusis'. -- De ontknoping omvat het laatste vervolg. -- Ik nam hem bij de kin en zei: "Ik zal uw tante zijn, de zuster van uw moeder". -- Zijn gezichtje klaarde op. Opgeruimd zei hij: "Tot weerziens". Ik heb hem zingend zien weglopen.

Opm.-- Wie nog een greintje medemenselijkheid in zich draagt, kan niet niet ontroerd zijn bij zo' n verhaaltje. Omdat het een echte anekdote is: nl, treffend.

Opm.-- ***Ontmoeting***. -- Herlees E.R. 186 (innerlijkheidsbeschrijving). De anekdote beschrijft een 'ontmoeting', d.i. een meer dan oppervlakkige kennismaking, een kennismaking waarbij minstens één der betrokkenen zijn 'innerlijkheid' blootgeeft. Een 'ontmoeting' ('rencontre; 'encounter'), in de wijsgerige zin, geschiedt "van ziel tot ziel".

Cfr. F. Buytendijk, *Zur Phänomenologie der Begegnung*, in: O. Fröbe-Kapteyn, *Eranosjahrbuch* 1950 (Mensch und Ritus), Zürich, 1951, 431/ 486.

ER196

43.-- Verhaalkunde (voorteken/ vervolg). (196)

Een verhalende tekst bevat een volgorde. -- Aristoteles en met hem de Scholastiek (800/1450) definieerden de tijd als de volgorde "eerder/ later". Passen wij dit hanteerbare koppel toe op ieder verband tussen de voorgaande en de volgende zinnen in een verhaal.

Appl. modellen.

a. Bijvoeglijke zinnen. -- "Zij die daar kwam, reageerde kwaad". Het is duidelijk dat 'voorteken' - zij komt daar - en 'vervolg' - zij reageerde kwaad - een eerder en een later uitmaken dat vertellend overkomt.

b. Bijwoordelijke zinnen. -- Zo b.v. "Doordat zij van die drank gedronken had, was zij niet meer zichzelf" (oorzaak/ gevolg). Zo ook: "Ofschoon zij heel wat gedronken had, bleef zij toch zichzelf meester" (toegeving). Ook: "Toen zij begon te drinken, werd zij geleidelijk aan blijer" (tijdsverband: gelijktijdigheid).

c. Zijdelingse rede: "Zij zei: "Ik wil dat gij komt".".

Besluit. -- Verhalen bevat eindeloos vele "voorteken/ vervolgzinnen". Maar van zeer gevarieerde aarden.

Propp's formalistische analyse. -- Vladimir Propp analyseerde de Russische sprookjes volgens de vooropstellingen van het Russische Formalisme.

Model.

1. "Een vorst geeft aan een held een arend. Die arend voert de held naar een ander vorstendom weg". Voorteken: "Een vorst geeft …". Vervolg: "Die arend voert…".

2. In een analoog sprookje ontdekt Propp : "Een oude man geeft aan Soesjenko een paard. Dit paard voert Soesjenko naar een ander vorstendom weg".

3. In een analoog sprookje dit: “Een prinses geeft aan Ivan een ring. Aan die ring ontspringen jongelui die Ivan naar een ander vorstendom wegvoeren”.

Besluit. -- Er zijn “voorteken/ vervolgkoppels” die een structuur, d.i. een algemene vorm (wezensvorm) vertonen, waardoor zij onderling bijeen horen en van andere structuren onderscheidbaar zijn.

Hier: identisch zijn de handelingen, - geven aan, wegvoeren -; niet-identisch zijn degenen die geven, dat wat gegeven wordt, degenen aan wie gegeven wordt, enz.

De ‘actanten’ (handelende wezens), de objecten, e.d.. variëren; de handelingen zelf zijn invariant. Wezenlijk is het handelen (‘functie’); bijkomstig is “door wie”, “hoe” (met welke middelen), “met welke bedoeling”, enz. -Cfr. Cl. Bremond, *Le message narratif,* 6.

ER197

44 -- Verhaalkunde voorteken (197/200)

De basisstructuur is: “Er gebeurt iets. Daarna gebeurt er iets. Daarop gebeurt er weer iets”. Van de eerste zin (eerste voorteken) tot laatste (laatste vervolg)! Maar er zijn types. Zo die welke Propp onderscheidde. Zo ook de faseologische. ‘Fasis’ in het Antieke Grieks betekende “het voorbijschuiven - b.v. van de maan - in fasen (opgang, neergang, enz.)”.

Ieder proces - kinèsis Lat.: motus, verandering - omvat normaal drie fasen:

a. Beginfase (protologie, d.i. het ter sprake brengen van wat eerst (‘proton’) komt);

b. wendings- of keerpuntsfase (kairologie, d.i. theorie omtrent ‘kairos’, (gunstig) ogenblik

c. eindfase (eschatologie, d.i. het spreken over ‘eschaton’, uiterste).

Ziedaar wat Romano Guardini ooit de drieledige structuur van de chronologie heette. -

Opm. -- Het is duidelijk dat leder verhaal die structuur, de louter chronologische, vertoont en dat de voorteken/volgkoppels, in de loop van het verhaal, dit in de formulering desnoods weerspiegelen. Zo “In de tijd toen de dieren nog spraken”. Zo “Zij leefden beiden lang en gelukkig”.

Dramaturgische structuur. -- Wij hebben ze reeds ontmoet, E.R. 195.

1. -- De voorknoop. -- de beginomstandigheden - tijd/ plaats, persoon (actanten) - en eerste gebeuren worden vermeld. Ansotte zegt: de zorgt de voorknoop een singuliere - lokale - kleur.

2 -- De knoop /de knopen. -- 'Desis' of nog 'ploke' (binding, verwikkeling). De fase waarin de handeling zich opsplitst in meer dan één mogelijkheid zo dat spanning ontstaat.

Broeckaert: "une complication de incidents" (een verwikkeling die onvoorziene voorvallen behelst). Aristoteles definieert 'knoop' als dat gedeelte van het verhaal dat vanaf het begin tot aan de omslag (ommekeer) ten goede of ten kwade reikt.

Zo b.v.: E.R. 195. De actrice weet niet wat. Tot wanneer het negerjongetje de laatste wending, knoop, verwikkeling, inzet: "Gij moet mij als uw kind aannemen" (verrassende ommekeer).

3 -- De ontknoping. -- Tenslotte: de afloop of het resultaat van de handeling.

Aristoteles: vanaf de peripeteia, ook 'metabasis', geheten tot aan het einde. Wat niet het geval is, schijnbaar in een "finis ex abrupto", een verhaal dat plots afbreekt.

ER198

Appl. model: de ballade.

'Ballade' en 'balladesk'. -- Misschien is de omschrijving van Börries von Münchhausen (die zelf balladen schreef) nog de beste:

a. centraal is een handeling;

b. maar zij heeft een zicht- en tastbare voorgrond - zoals in een alledagsgeschiedenis - en een mysterieuze achtergrond die op het 'Alltagsgeschehen' in werkt als lotsbepaling.

Dit maakt dat, zelfs wanneer de ballade idyllische kentrekken vertoont, de mysterieuze achtergrond als een dreigende wolk erover hangt.

Opm.-- K.G. Young, *Talewords and Storyrealm (The Phenomenology of Narrative),* Dordrecht, 1986, zegt dat verhalen twee werkelijkheidstypes vertonen:

a. storyrealm, de feiten hier en nu (oppervlaktegegevens);

b. taleword, gebeurtenissen in een ‘andere’ wereld. Verhalen zou dan het heen - en - weer zijn tussen beide deelwerkelijkheden.

“Die Lorelei”. -

De term - uit de mythologie - betekent:

a. die Lure, vrouwelijke natuurgeest (elf),

b. die of der Lei, rots. Dergelijke al of niet aan een rots verbonden vrouwelijke wezens - ook en zelfs vooral wanneer zij geïncarneerd zijn in een concrete vrouw - gelden in de mythen als voltreksters van godheidsoordeel (Homerisch: ‘atè’). Denk aan de godin Nemesis in de mythe van Narkissos.

Opm.-- Dit behelst dat de ballade die nu volgt, een lotsanalytische ballade is. Lotsanalyse is oeroud in de mythen. Leopold Szondi (1893/1986), bekend om zijn Schicksalsanalyse (1944), heeft de lotsanalyse in Psychoanalytische zin omgeduid (stamboomlot dat nawerkt in vriendschappen, huwelijken, beroepskeuzen).

Opm. -- In tegenstelling tot het Verlichte Rationalisme had de Romantiek oog voor de ballade en het balladeske. Die Lorelei is van de hand van Joseph von Eichendorff (1788/1857), uit de Jüngere romantische Schule van de Heidelberger romantici. Deze zeer evenwichtige romanticus was ooit, met Ludwig Uhland (1887/1862), uitzonderlijk populair bij het Duitse publiek. -

Dus nu: die lorelei.

a.-- Voorknoop.

“Es ist schön spat. Es ist schon kalt. Het is al laat. Het is al koud.

b.-- Knoop.

Was reitest du einsam durch den Wald? Wat rijdt gij zo eenzaam door het woud?

Der Wald ist lang. Du bist allein. Het woud is lang (om te doorlopen). Gij zijt alleen,

Du, schöne Braut, ich führt dich heim.” Gij, mooie bruid, ik leid u huiswaarts.

ER199

“Grosz ist der Männer Trug und List. Groot is der mannen bedrog en list.

Von Schmerz mein Herz gebrochen ist. Van smart is mijn hart gebroken.

Wohl irrt das Waldhorn her und hin. Wel dwaalt de woudhoorn heen en weer.

O flieh: du weiszt nicht, wer ich bin", Vlucht toch : gij weet niet wie ik ben.

"So reich geschmückt ist Rosz und Weib. Zo rijk uitgedost is paard en vrouw.

So wunderschön der junge Leib. Zo wondermooi het jonge lichaam.

c.-- Omslag. Jetzt kenn ' ich dich: Gott steh' mir bei! Nu ken ik u: God sta mij bij!

du bist die hexe lorelei!" Gij zijt de heks lorelei!

"Du kennst mich wohl: von hohem Stein. Gij kent mij wel: van de hoge rotssteen

Schaut still mein Schlosz, tief, in den Rhein. Kijkt stil mijn slot, diep, in de Rijn.

d.-- Ontknoping. Es ist schon spät. Es ist schon kalt. Het is al laat. Het is al koud.

Kommst nimmermehr aus diesem Wald". Gij geraakt nooit meer uit dit woud.

Opm.-- De Lorelei is een plek langs de Rijn, die o.m. voor voorbijgangers noodlottig kon zijn. Althans volgens mythisch aanvoelen.

Tot daar de aartsmooie ballade. -- De "Lorelei' is een motief (E.R. 138). Zo komt het voor in M. Genevoix, *Lorelei*, Paris, 1978, een roman waarin jonge Fransen met Duitsers kennis maken. Genevoix, o.c., 57. -- "Het was in Zabern (opm.: het huidige Franse Saverne (Bas-Rhin)). Zij kwamen in een restaurant terecht. (...). Bij het binnenkomen kwamen zij oog in oog te staan met een vrouw, - groot van gestalte, ietsje majestueus, - toch een tikkeltje bleek en met een iet of wat afwezige blik.

Haar getekende maar uiterst mooie ogen vielen hem onmiddellijk op en de wijze waarop zij gekleed was, drong diep tot hem door (...). Zij bracht de spijskaart, noteerde de bestelling, -- zonder ook maar in is iets van haar innerlijk leven prijs te geven.

"Wat een curieuze figuur!" zei Brigitte, zodra zij de rug gekeerd had. "Maar het is een 'nixe', een wezen dat ons verschijnt! Zo pas uit de andere wereld opgedaagd. Voor ons. Of liever: voor u, Julien! Zij leek u met de ogen, aan te duiden". Hebt gij ze opgemerkt, die ogen? Twee afgronden. Met kleuren als van

een waterstroom. Betoverend! Men zou zeggen: een Lorelei uit vroeger dagen, -- met haar sieraden van goud, haar gouden kam.

ER200

Ik heb letterlijk haar haarlokken over haar schouders zien vloeien. -- Wees aartsvoorzichtig, mijn jongen: in uw plaats zou ik schrik beginnen krijgen". -- Iedereen heeft toen voor de zoveelste keer hartelijk gelachen!

Opm.-- De aangehaalde tekst verwijst naar Heinrich Heine, *Die Lorelei*,-- een gedicht dat Heine (1797/1856) dichtte n.a.v. een door Clemens Brentano (1778/1842; een Heidelberger romanticus) ontdekte sage, die het volgende inhoudt: nabij St. Goarshausen verheft zich 132 M. hoog de Loreleirots langs de Rijn. Daar lokt een 'nixe' (= waterfee) 's avonds en in de maneschijn door haar schoonheid en haar verleidelijk zingen de voorbijvarende schippers aan: dezen worden, indien zij naderen, door de wilde golven verslonden.

Heine zegt o.m.: "Zij kamt haar gouden haar. -- Zij kamt het met gouden kam en zingt onderwijl een lied. Het heeft in zich een wonderlijke, machtige melodie. De schipper in het kleine schip grijpt het aan met wilde smart. Hij kijkt niet naar de rotsklippen: hij heeft enkel oog voor haar daar omhoog".

Op die passus zinspeelt Genevoix' tekst: de vrouw in het restaurant heeft sieraden van goud, een gouden kam; haar haarlokken vloeien lokkend - verschalkend over haar lijf.

Men ziet dat de ballade van von Eichendorff analoog is: een mooie vrouw lokt de - naïeve - man aan door haar vrouwelijkheid die mysterieus overkomt; de man gaat daarop in tot wanneer hij juist in die mooie vrouw zijn noodlot bereikt.

Analoog. -- Een analoge structuur vertoont J.W. Goethe (1749/1832), *Erlkönig*. Gedicht in het spoor van J.G. Herder (1744/1803), *Erkönigs Tochter*.

Terloops: 'Erlkönig' is een misvorming van het Deense 'Ellerkonig' (= elfenkoning). -- De sage: elfen (soms: 'Elben; in het Duits; of natuurgeesten waren "harmonie der tegengestelden" (zoals de Antieke Grieken zegden): nu eens lief, dan weer noodlottig. Zij gaan op in dansen, zingen, spelen, vooral op verlaten plaatsen en in de maneschijn. -- o.m. lokten zij mooie kinderen aan, die, indien dezen op die lokroep niet ingingen, door de elfen, die teleurgesteld

waren, aangeraakt of beademd werden met als gevolg ziekte of zelfs dood. “Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt. Und, bist du nicht willig, so brauch’ ich Gewalt’ - Tot daar een steekproef in de wereld der balladen.

ER201

45.-- Verhaalkunde (de logische feitenvolgorde). (201/206).

Logica staat of valt met een structuur, nl. “indien, dan”: Of: vooropstelling (voorzin)/ gevolgtrekking (nazin). Feiten - verzonnene of verifieerbare - dekken een logica, versta: een toegepaste logica. Wij staan daarbij stil.

Praxeologie. -- De ‘handeling’ (gebeuren) staat centraal. ‘Praxis’, in het Antieke Grieks, is ‘handeling’, Praxeologie (soms: praxiologie) is theorie omtrent de handeling. Meteen is de praxeologie verhaaltheorie, natuurlijk. -- Welnu, object van praxeologie is de handeling met haar fasen en haar omstandigheden.

Model. -- Bibl. st. L.Rademaker/H. Bergman, *Sociologische stromingen*, Spectrum/ Intermediair, 1977, 148v.

1. De socioloog gaat na: de situatie, d.i. het geheel der omstandigheden, waarin de betrokkenen, het eerste object van sociologie als menswetenschap, zich bevinden; het handelen dezer betrokkenen met de gedragsalternatieven. Ziedaar de materialen (‘opsis’ en ‘historia’ van Herodotos (E.R. 07;192), nl. vinding) van de socioloog na zijn onderzoek.

2. Eens dat die materialen er zijn schikt en stileert hij ze: een ‘account’ (verslag) plaatst ze in het gepaste kader (‘logos’ van Herodotos). - Zegt Rademaker/Bergman: “Wie zei daar weer iets? Tegen wie? Waar/wanneer?”. Dat verraadt de gemeenplaatsen, natuurlijk.

Het geordend verhaal. -- C. Ansotte, *Traité* pr., 49: “Het verhaal is de uiteenzetting van een werkelijk of verzonnen feit, -- met alle belangwekkende omstandigheden die ermee samengaan, -- vanaf de oorsprong tot de afloop”.

1. Opm.-- “Belangwekkende omstandigheden” behelst dat men selectief te werk gaat en zich niet in betekenisloze, niet-significante, niet-relevante, niet-terzake doende elementen verliest. -- Dit behelst een logische structuur.

Een eerste eis van logische aard is de algoritmische structuur (E. RH. 148): de handeling met haar voortekens-en-vervolgen omvat deelhandelingen die samenhangen in een totaalhandeling.

Waarop U. Eco, *Naschrift bij De naam van de roos*, Amsterdam, 1984, 41: volgens de klassieke eisen moet de handeling eenheid vertonen (E.R. 164), d.i. samenhang, en liefst ook eenheid van tijd (diachronie) en plaats (synchronie).

ER202

Een tweede eis is de logische structuur. -- Nemen wij Herodotos: losse materialen - de pragmata (Aristoteles) -, dankzij opsis (directe kennis) en historia (indirecte kennis, onderzoek) verworven, worden in een logisch geordend verhaal gegoten. Want, 'logos' betekent zowel geordend, 'ordentelijk', als begrijpelijk makend ('verklarend') te werk gaan.

Welnu, om al vertellend - en Herodotos kan vertellen - iets begrijpelijk te maken, moeten in het verhaal zelf "de noodzakelijke en/of voldoende redenen" (in Platonische taal: 'hypothesen', vooropstellingen) verwerkt worden.

Verhaalkundiger gezegd: in de vorm van begrijpelijk makende (verklarende) voortekens moeten de voldoende redenen van de vervolgen verteld worden. -- Herodotos doet dit op zijn manier: hij schakelt b.v. "to ison", de wetmatigheid waardoor al wat 'hubris', grensoverschrijding, pleegt - b.v. vorsten die uit 'landhonger' (= imperialisme) veroveringen bewerkstelligen die grensoverschrijdend zijn in de ogen van "to theion" (al wat godheid is) - vroeg of laat een of ander noodlot (atè) ondergaat, in. De grensoverschrijdingen worden verwoord in de gepaste voortekens die ... de eruit voortvloeiende vervolgen "begrijpelijk maken". -- Zoiets als: "Het was te verwachten dat".

Model van Thoekudides.

Thoekudides van Athene (Lat.: Thucxdides; -465/-401; de grote geschiedschrijver) - volgens Meyerson, *Le temps, la mémoire, l' histoire*, in: *Journal de psychologie* 1956, 340 - past die logische structuur streng toe.

Voor hem b.v. komt het vertellen van een veldslag neer op

1. een 'thesis' (stelling, oordeel) omtrent die veldslag formuleren, die

2. geverifieerd wordt in de loop van het verhaal zelf. De voortekens zijn a.h.w. de axiomata (vooropstellingen).

De vervolgen "geven de voortekens, logischerwijze, gelijk". Anders gezegd: de tijd, - versta: het verloop der 'handeling' (het gebeuren), is niet enkel chronologisch, maar ook logisch.

Opm.-- Een streng logicus zou b.v. de zinnen die ter zake zijn, in "indien, dan" zinnen kunnen omvormen, 'herschrijven'. Het logische, 'zinnige', verhaal kan dan als volgt verwoord: "indien al de voortekens (waaronder de noodzakelijke en/of voldoende redenen), dan de vervolgen (het noodzakelijk en/of mogelijk verloop der feiten)".

In gemeenverstandelijke taal "Gezien al wat wij ervan weten, moest of kon het ervan komen". -- Let op de ontologische modaliteiten "noodzakelijk/ mogelijk".

ER203

Historische dialectiek.

'Dialectiek' staat voor 'redeneerkunst', 'denkwijze', 'Historisch' betekent "wat met feiten, in de loop van een geschieden, rekening houdt". "Historische dialectiek" is dan die logische methode die behalve abstract-algemene vooropstellingen ook toevallig-feitelijke vooropstellingen inschakelt.

Appl. Model: Platon geeft volgend voorval. Iemand vraagt aan een medemens bij volle verstand een wapen te leen. Nu is het zo dat, achteraf, die medemens tekens van waanzinnig vertoont. Is het in geweten geoorloofd dat wapen terug te geven, wanneer de waanzinnige dit vraagt?

Platon insinueert zo duidelijk dat:

a. het algemeen-abstracte principe, nl. wat ontleend is, moet terugbezorgd worden,

b. in dit singulier-concrete geval opgeschort wordt door een omstandigheid die relevant is nl. het feit dat een ontoerekeningsvatbare een wapen terugkrijgt.

De Platonische dialectiek houdt rekening met het concrete geschieden: zij wordt daardoor "historische dialectiek".

Appl. model. -- De Hegeliaanse deductie.

Bij Hegel (1770/1831), de Duitse Idealist, heeft 'deductie' een historische betekenis. Velen menen dat hij 'deduceren' verstaat als "uit louter algemeen-abstracte vooropstellingen iets afleiden". Verkeerd! Behalve abstracte en algemene vooropstellingen kent Hegel, die voldoende door de historische zin van de (Duitse) Romantiek beïnvloed was, ook louter feitelijke vooropstellingen die hij in zijn "dialectische deductie" verwerkt.

Een voorbeeldje.

De Franse Revolutie is een historisch feit. Voor Hegel is zij een "vernünftiges Faktum" (een door de 'rede' - de historische rede dan - begrijpelijk te maken feit). Het verval dat het Ancien Regime vertoonde is een feit. Welnu, dat feit dient als vooropstelling waaruit Hegel 'deduceert' dat de Franse Revolutie een voor de (historische) rede 'begrijpelijk' (verklaarbaar) feit was.

Verhaalkundig: de voortekens onder het Ancien Regime zijn de (logische) vooropstelling van het vervolg, nl. de Franse revolutie.

Besluit -- Verhaal en redenering lopen, bij Hegel, ineen: het algoritme der deelfeiten die, gezamenlijk, een totaalfeit uitmaken, bevat in zijn voortekens de noodzakelijke (gebeurlijk voldoende) vooropstellingen om de vervolgen logisch te begrijpen. "Was vernünftig ist, das ist wirklich (aan de vooropstellingen in de feiten beantwoordend)".

ER204

Een feitenvolgorde.

R. Barthes, *L'aventure sémiologique,* 152s., zegt dat t.t.v. de Vroegscholastiek (Karolingische Renaissance) een tijd genoot van Alcuinus (730/804) de feitenvolgorde tweeledig zag:

a. "ordo naturalis", d.i. men verhaalt de handelingsonderdelen, het verhaal algoritme, in de volgorde van de feiten zelf (van eerste voorteken tot laatste vervolg);

b. "ordo artificialis", d.i. men wijzigt de natuurgetrouwe volgorde.

Opm. -- Het bizarre verhaal.

Cfr E.R. 174. -- 'Bizar' is het verhaal wanneer het grillig-fantastische feitenvolgorde geeft (al of niet met een bevreemdende indruk).

Een voorbeeld. -

“Het personage was plotseling uit de roman verdwenen. Het verhaal ook, trouwens. In de jaren 1960/1970 scheen zich een nieuw soort ‘roman’ aan te kondigen. In 1963 schreef Robbe-Grillet (opm. : topfiguur van le Nouveau Roman): “Le roman de personnages appartient bel et bien au passé ; il caractérise une époque : celle qui marque l’apogée de l’individu”.

Maar nu mag het weer: het verhaal is terug, het personage is springlevend. En vaak, heel vaak, heet het gewoon ‘ik’.

En, zelfs al wordt het, een ‘hij’ met een naam, dan nog schemeren de contouren van de verteller door het personage heen. De schrijver vertelt over zichzelf. Hij is het hoofdpersonage; zijn levensverhaal is de ‘plot’ (opm.: knoop, verwikkeling). Het autobiografisch karakter van dit soort schrijven wordt niet langer weggemoffeld. Fiction wordt faction”. (Greta Colaert*, Het bestaan tot verhaal gedwongen (Over het werk van A.F.Th. Van der Heyden),* in: Streven 1992: jan., 310).

Opm.-- Een gezonde intelligentsiakritiek (E.R. 189; -- 152) leert ons dat de intellectuele en artistieke voorhoede vaak aan modes onderhevig is.

Overigens luister: “Het is geen geheim dat deze ‘nieuwe roman’ vandaag de dag in Frankrijk als voorbijgestreefd beschouwd wordt. Auteurs die zich in het verleden met de “nouveau roman” hebben geassocieerd, grijpen nu terug naar meer traditionele vormen.

De meest opvallende ommezwaai is dit verband is die van Alain Robbe-Grillet, zowat de paus van de ‘nieuwe’ romanciers. Robbe-Grillet, een ‘modern’ auteur, zolang hij als chef de file van de nouveau roman werd aangezien, schijnt met *Le miroir qui revient,* een autobiografische tekst uit 1984, de weg op te gaan van het postmodernisme (F. Schuerwegen, *Cl. Simon*, in: Streven 1988: aug.-sept., 1008).

ER205

Toelichting. -- De Bijbel, vertaald in 1978 talen, heeft een basisverhaal a. schepping, b. zondeval, c. herstel (waarin men een cybernetische structuur herkent: a. doelrichting, b. afwijking, c. herstel.

Nu kan men dat wel nuanceren, zoals b.v. N. Frye, *De Grote Code (De Bijbel in de literatuur)*, Nijmegen, Sun, 1986, ii, dat doet, nl. schepping/

exodus (uittocht der Israëlieten)/ wetgeving/ wijsheid/ profetie/ evangelie/ apocalyps. Maar dat verandert niets aan de grondstructuur van de Bijbel als boodschap (= informatie): de gewijde of heilige geschiedenis is een reeks voortekens/ vervolgen, van het oerbegin (schepping) tot de Apocalyps (het Rijk Gods). Een Fr. Lyotard heet dat "het grote verhaal" van de Bijbel.

Opm.-- Terloops: op die wijze ordent op logische wijze de Bijbel de bizarre wanorde der niet-Bijbels religies.

Nu is het zo dat, vanaf 1450 vooral (de ineenstorting van de Laat Scholastiek (1300/1450), "het grote verhaal" van de Schrift op de achtergrond gedrongen is door de opkomende intelligentsia, die daarvoor een nieuw "groot verhaal" invoerde, dat van de wetenschappelijk gevestigde vooruitgang. Het 'Progressisme' is daarvan één van de laatste uitlopers (E.R. 150; 188).

Opm.-- Claire Jaquier*, Deux visions du Moyen Age*, in: Journal de Genève 11.07. 1987, analyseert twee werken.

1. R. Dragonetti, *Le mirage des sources (L'art du faux dans le roman médiéval),* Paris, 1987 ;

2. P. Zumthor, *La lettre et la voix (De la littérature médiévale),* Paris, 1987.

Daaruit blijkt dat de Middeleeuwse schrijver de naamloosheid verkoos, in de meeste gevallen. Niet enkel wilde hij niet als steller gekend zijn: hij deed van alles om te maken dat men er nooit achter kwam wie het stuk geschreven had.

Zelfs de klerken die de teksten overschreven, sprongen met auteurschap zeer vrij om: zij vonden desnoods de tekst die te 'kopiëren' was, uit! Letterdieverij (plagiaat, d.i. de tekst van een andere voor de eigene doen doorgaan), gaf er - in de Arabische term voor 'poëzie' - aanleiding toe om 'plagiaat' te denken: "poëzie is letterdieverij"! Maar: "Niets was toentertijd zo creatief als het afschrijven" (Cl. Jaquier).

De Moderne tijd, vanaf de Renaissance, voert het moderne subject in, dat autonoom, te midden van een bizarre, chaotische wereld, orde invoert dankzij het activeren van de 'rede' (= Modern Verlicht Rationalisme).

ER206

De crisis van het grote verhaal (Postmodernisme).

De Bijbelgelovige ziet alle deelfasen van de totale gewijde geschiedenis als voortekens/ vervolgen binnen het omvattende verhaal. De Moderne mens, met het sterke, eigenmachtige 'ik', ziet alle deelfasen van de totale vooruitgangsgeschiedenis als voortekens/ vervolgen binnen het omvattende verhaal. De Postmoderne mens heeft een ander levens- en wereldgevoel.

Hoofdindruk. -- De doolhof (labyrinth).

Alles lijkt ondoorzichtig: het eigen ik, met zijn uiteenlopende kentrekken; de omgeving met haar multiculturele diversiteit (het grote verhaal van de Atheïst, heden, verschilt van dat van de Kristen of de Islamiet).

Zinnebeeldig is de tv. Het dagelijkse scherm biedt Brigitte Bardot (XX-ste e.), onmiddellijk daarop het nieuws, onmiddellijk daarop kleurige publiciteitsbeelden allerhande, daarop zonder onderbreking een misdaadfilm. Enz.! De 'Alltagsgeschichte', d.i. het gebeuren van alle dagen, is verward, chaotisch, -- bizar.

De Nouveau Roman lijkt daarvan een afbeelding. Vanaf 1950 - in Frankrijk, Duitsland, Nederland, Vlaanderen en elders - is er geen 'draad' meer in de romangeschiedenis.

Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Nathalie Sarraute, Claude Simon e.a. verwoorden het actuele levens- en heelalgevoel dat 'bizar' overkomt.

In de traditiegetrouwe roman - al of niet autobiografisch - vertoonde zich de 'draad', d.i. een in tijd en plaats gesitueerd handelingsalgoritme, dat beantwoordde aan een ordentelijk-doorzichtige volgorde van voortekens en vervolgen. Juist dat komt nu, bij meer dan één tijdgenoot, als 'achterhaald' over. Want hij beschikt niet meer over de draad van een of ander groot verhaal dat alle gebeurtenissen in een zinnig kader plaatsen kan. Dat is Postmodern, ja, Postbijbels.

De crisis van het autonome, rationele subject.

Het bizarre verhaal verraadt nog een ander aspect. -- M. Foucault (1926/1984; (Post)- Structuralist) zei ooit "Het Moderne subject of ik is slechts schuim in de stromingen van de structuren".

Derek Parfit, *Reasons and Person*, Oxford, 1986, beweert dat het ordenende ik, in de Moderne zin, dat beweert meester te zijn over de handelingen van het leven, in de grond ofwel niet bestaat ofwel zeer

ondergeschikt is aan (natuurkundige, psychologische, culturele) structuren. -- Waarop P. Ricoeur, L'identité narrative, in: Esprit 1988; 7/8 (juill,/ août), 295/314, reageert.

ER207

46 -- Verhaalkunde (procesdenken).

Alfred North Whitehead (1861/1947) - met B. Russell schrijver van *Principia mathematica* (1910/1913), een der basiswerken inzake geformaliseerde wiskunde (en logica) - staat bekend om zijn procesdenken.,/

Hoofdgedachte: het heelal dat hij als een 'organisme' duidt, bestaat uit 'gebeurtenissen' ('events'). Niet uit (onbeweeglijke) 'dingen' (de in zijn taalgebruik geen gebeuren aanduiden). -- 'Proces' betekent bij hem: verloop, d.i. een reeks deelgebeurtenissen die gezamenlijk een gehele 'event', gebeuren, uitmaken.

Opm. -- Let erop dat hiermee het begrip 'handeling', centraal in het verhalen, verbreed wordt tot niet-menselijke gebeurtenissen. Dat juist interesseert ons nu. Want dat verbrede begrip 'handeling' komt b.v. ook voor in de speltheorieën. Cfr. Ph. Orsini e.a., *Les jeux de réflexion*, in : *Science et Vie* 124 (waarin o.c., 10/17 (Praxeologie)).

Model. De uitbarstende vuurberg. -- De vulkanoloog of kijk(st)er zal, uitdrukkelijk geordend of verward, de volgende verhaalstructuur - een processtructuur - prijsgeven.

a. voorknoop. -- Waar/wanneer, welke vuurbergen worden normaal aangegeven. In een wetenschappelijk protocolverhaal of in een dramatiserend toeschouw(st)ers - of journalistenverhaal.

b. knoop. -- Op zeker ogenblik zet de reeds sedert enige tijd al of niet verwachte uitbarsting in.

c. peripetieën. -- Nu eens schitterend vuurwerk met wolken hoog de lucht in, dan weer het stille uitvloeien van het aardmagma.

d. ontknoping. -- Op zeker ogenblik valt de uitbarsting stil.

Opm.-- Vergelijk met de dramaturgische, allereerst op menselijke handelingen toepasselijke structuur (E.R. 197), De loutere structuur "voortekens/ vervolgen" in een fasenindeling, is identisch. De analogie is volledig.

De loutere 'kinetiek' of veranderingsleer fundeert én menselijke én buitenmenselijke gebeurtenissen of 'processen' - events.

Opm. -- De handelinsgleer of praxeologie wordt behandeld in b.v. H. Lenk, Hrsg., *Handlungstheorien interdisziplinär, I (Handlungslogik, formale und sprachwissen-schaftliche Handlungstheorien* (1980)), II *(Handlungsverklärungen und philosophische Handlungsinterpretation* (1979)), III *(Verhaltenswissenschaftliche und psychologische Handlüngsth.* (1981/84), IV *(Sozialwissenschaftliche Hanlungsth*. (1977), München, Fink.

ER208

47.-- Verhaalkunde (een bizar verhaaltje) (208/209).

Staan wij nu stil bij een inderdaad - althans voor de traditionele Kerkelijke mens en nog meer voor de traditionele Verlicht-Rationalist - bizar, d.i. ondoorzichtig - grillig, verhaaltje.

De bron: R. Ambelain, *Le vampirisme (De la légende au réel),* Paris, 1977, 205.

1. Verleden eeuw leefde een vrouw - tussen de vijfendertig en de veertig jaar, Eugenie X., te Giney bij Bordeaux. Haar faam was die van een 'zienster' (de Antieke Grieken zeiden 'mantis', helderziende). Bovendien was zij, occult of, als men wil, paranormaal gesproken, sterk begaafd. Zij kon b.v. "naar willekeur" (opm.: althans die indruk gaf zij) onzichtbare wezens vanuit de andere wereld "doen verschijnen" (wat de Antieken, met een Antiek-Griekse term, 'theourgia', theürgie (omgaan met hogere onzichtbare wezens allerhande), heetten). Wat wij nu met de naam 'spiritisme' (soms ook 'spiritualisme' aanduiden).

Haar uitzicht was 'bizar': haar buik zwol regelmatig op; zij had benen die aan die van een waterzuchtige doen denken. -- Men vertelt ook dat zij twaalf jaren lang van louter water leefde.

Met dit al was zij op zeker ogenblik zelfs in het Verlicht-Rationalistische Frankrijk her en der bekend. Vele groten der aarde - o.m. A. Thiers (1797/1877; historicus en staatsman), uiteraard vele artsen (onder wie een Dr. Fortin die Ambelain tot bron dient) kwamen haar 'bezichtigen'.

2.a. Heel wat mensen zagen die 'gaven' ("ses dons") en duidden ze - naïef - als tekens van "godgegeven heiligheid". Gevolg: uit heel het departement bracht men kinderen tot haar "om ze te zegenen".

2.b. De gebeurtenissen.

a. Een feit. - Zij trad dus als genezeres op maar op een zeer opvallende wijze die tot achterdocht stemde: zij viel letterlijk op de kinderen, greep ze vast, kuste ze hartstochtelijk ("avec fureur") op de lippen, de keel, het kopje.

b. Duiding. -- Sommige toeschouwers - onvermijdelijk - zegden: "Het lijkt erop dat zij, gelijk de vampire (opm.: bloedzuigster), zich aan kinderbloed verzadigt".

3. Toetsingen.

i.a. In de winterperiode - de wegen van verleden eeuw waren dan moeilijk - kreeg Eugenie weinig kinderen over de drempel. Merkwaardigerwijze: gelijktijdig met die afwezigheid van kinderen (voorteken) werd "de heilige" ziek (vervolg).

i.b. Voorteken: in de zomer kwamen moeders met kinderen weer volop opdagen;

ER209

Vervolg: gelijktijdig met de aanwezigheid van kinderen "kwam de genezeres duidelijk weer tot leven" (aldus letterlijk Ambelain).

ii. de proefondervindelijke (experimentele methode.

De schrandere Dr. Fortin kwam op de gedachte de genezeres te 'magnetiserend' (opm.: via handen of zo 'levenskracht' (in het Antieke Grieks 'dunamis') toedienen). Maar zonder ze te verwittigen (opm.: om de grote invloed van haar denkbeelden uit te schakelen). Fortin magnetiseert ze heimelijk (door in haar nabijheid met de geest op haar in te werken, klaarblijkelijk) (voorteken).

Resultaat: tot grote verbazing van de omgeving volgde hierop een baarmoederbloeding (vervolg). -- Later, na heel wat emoties stond Eugenie op, kreeg honger gelijk iedereen en … genas zelfs op korte tijd (= verder vervolg).

Wetenschap en verhaal.

De tekst hiervoren geeft ons, in notendop, de empirische en experimentele methode. Zij is gesteund op de volgorde “voorteken/ vervolg” (hier zelfs in de vorm van “oorzaak /gevolg”).

Het is dus niet enkel de Bijbel, met zijn kleine verhalen en zijn één groot (= omvattend) verhaal; het is dus ook niet de romancier, met zijn kleine verhalen en zijn een groot verhaal. Ook wetenschap, zodra zij de reductieve methode toepast is verhaalkundig gestructureerd.

Terloops: de reductieve methode komt neer op: “Indien A, dan B; welnu, B; dus A” Waarbij ‘A’ de hypothese (ter verklaring) uitmaakt.

Het streng wetenschappelijk verhaal bestaat uit ‘protocoluitspraken’ (d.i. oordelen die gecontroleerde of althans controleerbare feiten weergeven, -- ‘beschrijven’),-- al of niet vermengd met hypothetische (‘theoretische,’) uitspraken (die niet tot de vastgestelde feiten behoren).

Opm.-- Men zou hier kunnen stilstaan bij een diepgaander verklaring van de feiten met Eugénie. -- Dit althans. -- Volgens de mythische mensheid bestaat - wat men heet - ‘ziel’ (versta: zielestof, fluïdum),-- beter: ‘bloedziel’ (de ziel of liever zielestof voor zover zij in het bloed aanwezig is). Wat men, in mythische taal, heet ‘weerwolf’ (vampier), is een wezen - op aarde of in de onzichtbare wereld - die het op het bloed (versta: de bloedziel) gemunt heeft.

Opm. Herlees E. RH. 200: mooie kinderen; 174: kinderen en vrouwen: men ziet dat juist dezelfde honger naar zielestof aan het werk is!

ER210

48.-- Verhaalkunde (het gerechtsverhaal). (210)

Verhalen is een aangelegenheid die op het gerecht schering en inslag is.

Bibl. st.: W.A. Wagenaar, *Waar logica faalt en verhalen overtuigen*: een beschouwing over het strafrechterlijk bewijs, in: Onze Alma Mater 45 (1991): 3 (aug.), 256/278. -- Niet dat wij op genoemd artikel ingaan! Wel op een aspect uit de titel: de bewijskracht van verhalen.

Appl. model.-- Cfr a.c., 258vv..-- Wij werken het model wat bij. -- Mejuffrouw A. leeft, sedert haar eenentwintigste jaar, samen met een ‘vriend’ (in de nieuwe betekenis).

Op zeker ogenblik bekent zij dat zij, zes jaar geleden, “door haar eigen vader is aangerand”. Waarop de vriend haar ertoe overhaalt aangifte te doen.

Ziedaar een exemplaar typisch voor “History from Below” (Histoire anecdotique, Alltagsgeschichte, alledagsgeschiedenis).

Twee types van bewijzen.

a. Het streng logische bewijs. -- Uit de voorzinnen (premissen) volgen noodzakelijk de nazinnen (conclusies). Zo in een goed gestructureerd wiskundig bewijs.

b. Het waarschijnlijk bewijs. -- Hier geven de voorzinnen uit op mogelijk weinig of zeer waarschijnlijke nazinnen.

Bewijs op het gerecht. -- De rechters, geconfronteerd met Jw. A., zitten met een bewijsvraagstuk: a. de vader ontkent, natuurlijk; b. er is uiteraard slechts één getuige, Jw. A. zelf (misschien ook bevooroordeeld).

Opm.-- Wagenaar situeert het geval in Nederland. Gaan wij na.

a. Eén van de weinige gerechtelijke bewijsregels, in Holland, is dat “de verklaring (versta: het verhaal) van juist één getuige geen voldoende bewijs is.

b. Wel voegt de Nederlandse rechtsspraak daaraan “additionele bewijzen” toe.

b.1. De verklaring (het verhaal) van de aangestelde arts die, na medisch onderzoek, vaststelt dat Jw. A. geen maagd meer is.

Opm.-- “Niet zo verwonderlijk aangezien zij met haar vriend samenwoont, maar het gegeven is in overeenstemming met de gedachte dat zij door haar vader aangerand is” (a.c., 259).

b.2. De verklaring (het verhaal van de vader: hij is, weliswaar ooit met het vijftienjarig meisje alleen in huis geweest, maar hij heeft ze enkel een flinke rammeling toegediend.

Opm.-- “Niet zo fraai, maar een rammeling is nog geen verkrachting” (a.c., 259).

Besluit. -- Drie verhalen! Met welke graad van bewijskracht?

49.-- Verhaalkunde (de oorsprong van een boek).(211/214)

De Structuralisten, alsook enkele Nietzsche-aanbidders houden zich aan de loutere tekst van Nietzsche's *Also sprach Zarathustra* en willen van geen 'historisch-narratieve' benadering weten, -- de enen uit beoefening van de syncretische tekststudie, de anderen om het denkbeeld van een geniaal boek gaaf te houden.

Toch is en blijft het verhaal omtrent het ontstaan één der machtigste middelen om een tekst juist te duiden. Wat wij trachten waar te maken aan de hand van een voorbeeld.

In 1883 verschijnt *Also sprach Zarathustra*. Welke waren de levensomstandigheden van de schrijver ervan in de tijd onmiddellijk daarvoor? Ziedaar de kern van de zaak.

Aanleiding tot dit onderzoek: *Lou Andréas Salome ou l' intelligence au féminin*, in: Pénéla (Paris) 1968: 16 (sept.), 39/49.

Het gegeven. -- "Is het niet verkieslijker in de handen van een moordenaar te vallen dan in de dromen van een loops wijfje terecht te komen? ... De vrouw is heden nog niet tot vriendschap in staat. Vrouwen zijn nog steeds katten of vogels of - om het juist te zeggen - koeien".

Zo spreekt Fr. Nietzsche (1844/1900; E.R. 169) door de mond van 'Zarathustra' (opm.: de ingebeelde woordvoerder in zijn boek), wanneer hij in zijn Also sprach Zarathustra, in 1883, ertoe besloot de 'Uebermensch' (opm.: de hoger geëvolueerde en dus tot beheersen geroepen toekomstige mens) te verheerlijken, om meteen over te gaan tot een reusachtige afrekening met de gehele mensheid. Tot daar Pénéla, inleiding.

Wat verder zegt Pénéla: "Een kleine man, door zijn maatschappelijke omgeving miskend, door zijn vrienden in de steek gelaten, door ziekte ondermijnd, maar gedreven door de wil om als profeet (opm.: vandaar wellicht het pseudoniem 'Zarathustra', de grote profeet van het Zoroastrisme of Mazdeïsme) op te treden, tracht aan zichzelf te ontsnappen. Als zwakkeling droomt hij van grootheid, als (door vrienden) verraden lastert hij al wat vriendschap is, als door een vrouw afgewezene brandmerkt hij al wat vrouw is (...)". Ziedaar de hypothese van het vrouwenblad Pénéla.

Het gevraagde. --- Welke bewijskracht gaat uit van het ontstaansverhaal dat in de stelling van Pénéla schuilgaat? Wat gaat schuil achter Nietzsche's meesterwerk? (Pénéla geeft toe dat het boek dat is).

ER212

Pénéla begint met nauwkeuriger de stelling te verwoorden: "Aan tekstverklaring van dit meesterwerk van Nietzsche moet niet meer dringend gedaan worden. Daarentegen is de ontstaansgeschiedenis van Also sprach Zarathustra heel wat minder gekend. Met name: welk drama - intiem doorleefd en daarop veralgemeend - stortte Nietzsche hals over kop in zijn ondraaglijke eenzaamheid die enkele jaren later zou uitlopen op de leegte van zijn waanzin? Waar juist moet men de oorsprong van deze grandioze toekomstvisie (...) zoeken?". Aldus Pénéla steeds.

Opm.-- Nietzsche bedreef, m.a.w., een inductie: uit zijn teleurstelling met Lou von Salomé - juist één geval - leidde hij af dat alle vrouwen ergens teleurstellend zijn. Wat dan de 'logische' fout is die hij beging.

N.a.v. die frustratie ontstond in hem een 'ressentiment' (wrok, uitgestelde wraak) dat de bakermat van een geniale veralgemenende stelling omtrent vrouw en cultuur wordt (een model van "frustratie/ agressie" -- dat zelf een koppel is dat "voorteken/ vervolg" - structuur vertoont, vatbaar niet enkel voor Structurale systeemanalyse (synchronisch) maar ook ja vooral voor narratieve "voorteken/ vervolg" - analyse)".

M.a.w.: het systeem van de tekst-op-zich is maar een subsysteem van het totale systeem van Nietzsche's leven. In die zin overtreft, systeemleerstellig, het verhaal de Struc-turale aanpak.

Lou von Salomé (S.-Petersburg 1861/ Göttingen 1937). -- De achtergrond - tegelijk voorteken - vormt ... een vrouw. -- Zij geniet, zelfs in Frankrijk, de laatste jaren van een groeiende belangstelling.

Bibl. st.: zie E.R. 101;-- E. Pfeiffer, Hrsg., *Lou Andreas-Salomé, Lebensrückblick*, Frankf.a.M., 1951-1 (Frans: Ma vie (Esquisse de quelques souvenirs), Paris, 1978-3);

R. Binion, *Frau Lou (Nietzsche's Wayward Disciple)* Princeton, N.J., 1968;

E. Pfeiffer, Hrsg., *Lou Andreas-Salomé, Eintragungen (Letzte Jahre),* Fr.a.M., 1982 (Frans : Carnets intimes des dernières années, Paris, 1983).

In mei 1988 weidde Jean d' Ormesson voor de tv-camera's uitvoerig uit over "la vie agitée" van Lou.

Zij was de dochter van een Russisch generaal. Haar naam ontleent zij aan haar huwelijk met Carl Andreas (Jakarta (Indonesië) 1846/ Göttingen 1930), die, ofschoon van Hollandse afkomst, volslagen Duitser werd. Hij was een oriëntalist.

ER213

Lou von Salomé, een 'figuur' (E.R. 187).

Haar 'ontmoetingen' bewijzen het (E.R. 195: ontmoeting). -- Behalve haar ontmoeting met Nietzsche, waarover verder meer, had zij een jarenlange verhouding met Rainer Maria Rilke (1875/1926; lyrisch dichter), die Lou leerde kennen in München, in 1897(cf. Haar Rainer Maria Rilke (1926)).

Ook Sigmund Freud (1856/1939; stichter der Psychoanalyse) maakte met Lou kennis: zij werd én zijn (zeer goede) leerlinge én zijn vriendin (cf. haar *In der Schule bei Freud*, München, 1965 (posthuum),-- haar Open brief aan Freud, dat in 1983 in het Frans verscheen).

Portret (E.R. 186). -- Lou was groot van gestalte en daarbij doortastend van aard en onverbiddelijk. "Als men wil: een vrouwelijk exemplaar van Nietzsche's Uebermensch".

Lou ging recht op het gestelde doel af, koel wetend wat zij wou, zonder woorden te verspillen. Zij kende geen andere 'wet' dan "de eigen wet".

In haar dagboek, kort na haar ontmoeting met Nietzsche, in 1882, noteert zij: "In alle eeuwigheid ben ik trouw aan 'herinneringen'. Maar aan mannen zal ik nooit trouw zijn"; 1861/1882: Lou is 21! Voor een Jong meisje, een eeuw geleden!

Het onbetwijfelbaar cynisme - schaamtevrijheid - in dat zinnetje verraadt een merkwaardig inzicht in eigen wezensaard. Trouw: dat zou Lou, inderdaad, nooit zijn. Of liever trouw kende zij niet! Tenzij wanneer het over haar kinderjaren ging, die zij, volgens kenners, overigens sterk idealiseerde. Met name: doorheen alle fasen van haar leven met zijn gemoedswisselingen trachtte zij telkens weer de sfeer van haar prille jeugd te doen herleven. Aldus steeds Pénéla.

Opm. -- Twee kentrekken, moeilijk te verzoenen op het eerste gezicht: cynische vrouwelijkheid en idealisering van de prille jeugd.

Opm.-- Wat betreft de ongebondenheid, zie E.R. 151 ("geen diepgaande bindingen"); 144 (Nietzsche/ Hitler inzake huwelijk).

Ontmoeting met Malvida von Meysenburg, de Feministe.

Lou was een echte 'intellectuele'. -- 1880: haar moeder stuurt ze naar Zürich (CH). Zij volgt er cursussen theologie, godsdienstwetenschap, -- filosofie - kunstgeschiedenis.

Dermate zelfs dat zij, overspannen, naar Rome moet gaan: daar komt zij terecht bij Malvida, in wier salon de Europese intelligentsia van die tijd bijeenkwam. Zo b.v. waren daar Friedrich W. Fröbel (1782/1852; hervormer inzake opvoeding),

ER214

Giuseppe Garibaldi (1807/1882; politicus), Alexander Herzen (1812/1870; Russisch revolutionair); Richard Wagner (1814/1883; componist).

Daar ontmoet Lou Paul Rée die net zoals zij in filosofie geïnteresseerd was. Ree werd onmiddellijk op Lou verliefd.

Een voorspellende droom.

In de loop van een nacht droomde Lou dat zij in een groot appartement - met een bibliotheekkamer en drie afgezonderde kamers - samen met twee mannen tegelijk een intiem leven deelde. Waarop Rée Onthutst was. Maar hij stemde ergens in.

Hij ontbiedt een vriend van hem, een zekere Friedrich Nietzsche. Deze eerder armoedig levende, zieke man - hij was bijna blind, leed aan verschrikkelijke schele hoofdpijn, had maagkrampen en was chronisch slapeloos - ging onmiddellijk en uiterst geestdriftig in op Rée' s verzoek.

De droom werd bewaarheid: Nietzsche wou Lou tot vrouw (zij betekende erotisch zeer veel voor hem). Maar Lou wou hem enkel voor zover zij met Rée bevriend was. Rée en Nietzsche waren enkel goed voor 'vriendschap' en intellectuele gesprekken. Dit drama met drie personages stortte Nietzsche in een toestand van wanhoop.

De genesis van een boek.

1. Nietzsche, een mensenkenner, schat Lou in: zij is tegelijk zeer kinderlijk gebleven en toch ook zeer zelfzeker: zij weet verdomd goed wat zij wil, -- zonder aan de omgeving een toelating te vragen of zich om het oordeel ervan te bekommeren (zo schrijft Nietzsche aan zijn vrienden). Kinderlijk, maar zonder enig menselijk opzicht.

Dat legt uit het scheldproza, E.R. 211. "Vrouwen zijn nog steeds katten of vogels of, om het juist te zeggen: koeien". Men voelt het ressentiment, de wrok, -- 'gerationaliseerd' (d.i. omgeduid in "rationele termen" die zijn frustratie verbergen).

2. Maar er is meer, veel meer: met Lou lopen er gesprekken over een gemeenschappelijke bezorgdheid: de leegte van een wereld waarin God dood is.

Men kent de fameuze slagzin: "Gott ist tot. Wir haben ihn getötet"(God is dood. Wij hebben hem gedood), nl. door het hele verloop van onze Westerse cultuur. Een hoofdthema van Also sprach Zarathustra.

In februari 1883 kent Nietzsche een ingevingstoestand: in enkele dagen tijd schrijft hij wild-geestdriftig het boek.

ER215

50.-- Verhaalkunde (boeien). (215/216)

J.P. Goldenstein, *Pour lire le roman*, Bruxelles/Paris - Gembloux,1985, 40/41 (Rhétorique de l'écriture, rhétorique de la lecture).

Steller onderzoekt wat een roman is. O.m. de verhaaltechnieken - zo b.v. de perspectief waarin de gebeurtenissen gebracht worden (zo benadrukt door New Criticism en de Angelsaksische literatologie (1920+)) - worden besproken.

Besluit: de lezer/ lezeres overstijgt de technieken! "L'essentiel (est) d' intéresser le lecteur" (Waar het op aan komt, is de lezer te boeien). M.a.w.: het onthaal is hoofdzaak (E.R. 34).

Aangezien de roman iets is dat enorm gelezen wordt, staan wij even stil bij een paar steekproeven.

M. Leblanc/J. Schwarz, *L'aiguille creuse / L'enigme policière*, Paris, 1982, 128.

Stellers vatten de structuur van de politieroman (E.R. 102: polar) samen, structuur die natuurlijk ook terug te vinden is in de politiefilms. Zij is tweeledig.

a.-- Alle verwikkelingen in een politieroman zijn - mits invoering van varianten - herleidbaar tot twee types.

b.1.-- Ontraadseling, -- Een misdrijf wordt ontdekt. Het is mysterieus. Het onderzoek zet zich vast op de ontraadseling. Gevolg: men gaat uit van hypothesen (vooral: "Wie had belang bij het misdrijf?"). Toetsingen der hypothesen.

Besluit: ofwel ontdekking en bestraffing van de misdadige ofwel aporetiek (men ontdekt niets). --

b.2.-- Astraffingsactie.-- Een misdrijf wordt ontdekt. Men weet wie de misdadige of de misdadigen (bende) zijn.

Gevolg: men gaat uit van hypothesen om de daders te 'vinden'. Vaak bloedige strijd tussen afrekenende politie en diegenen die opgespoord worden (vlucht, schermutselingen, allerlei pogingen).

Besluit: afstraffing (aanhouding, dood) of ook men vindt de daders niet (ongestraft misdrijf).

Opm.-- Stellers beweren dat de oudste ontraadselingsgeschiedenis dateert van Oidipoes koning (Sofokles van Kolonos (-496/-406; tragicus): Laios, vorst van de streek, wordt op mysterieuze wijze vermoord. Kreon draagt Oidipous op de moordenaar(s) op te sporen. Enz.

Patricia Highsmith.-- P. Highsmith (1921/1995), beroemd om haar met zwarte humor doorspekte politieromans - zij heet "de vorstin van de misdaad" - schetst, in haar *De kunst van de suspense* (Fr. vert.1987), de psychologie die zij toepast. Vanaf de eerste intuïties tot aan de eindtekst is haar hoofdbekommernis:

ER216

"Hoe, vanaf het eerste zinnetje, de lezer(es) boeien?"

Opm.-- 1. -- Protagoras van Abdera (-480/-410; hoofdfiguur van de Protosofistiek), sprekend over de 'eu.boulia' de doelmatige ('efficiënte') raadgeving, zegt: a. de aandacht wekken; b. de belangstelling prikkelen, c. de begeerte aanwakkeren, d. de instemming uitlokken. Cfr. L. Bellenger, *La persuasion*, Paris, 1985, 36/40 (Marketing et sophistique).

Opm.-- Patricia Highsmith is bekend om haar typisch Amerikaanse flair voor het kassucces "een goed boek heeft vele lezers" zegt zij. M.a.w.: goed schrijven is goed verkopen.

2.-- Het boeien behelst een element dat wij naar voren schuiven: de 'épochè, Lat.: suspensio, de aandacht gaande houden, door de aanhoudende spanning te scheppen. M.a.w.: intrigeren. De lezende doen mede nagaan hoe de knoop op zijn ontknoping zal uitlopen. Cfr. E.R. 197 (dramaturgische structuur).

J. Broeckaert, *Le guide du jeune littérateur, I (Eléments généraux et compositions secondaires),* Bruxelles, 1872, 100, legt uit: is 'suspensio', opschorting van de ontknoping, de aandacht gespannen houden - suspense, in het Angelsaksisch - het feit dat de lezer(es) in het onzekere gehouden wordt omtrent de vervolgens die reeds ergens in de voortekens te raden liggen.

Intrigeren. -- T.A. van Dijk, *Tekstwetenschap*, 150/155 (*Narratieve structuren*), zegt dat slechts de niet-redundante (versta: niet-overtollige) omstandigheden "niet vervelend inwerken". Economie (spaarzaamheid) inzake uitleg d.m.v. omstandigheden bevordert het intrigeren.

Met U. Eco (1932/2016), de semiotieker, bekend om zijn roman *De naam van de roos)* kunnen wij daaraan toevoegen: het verloop zo verwoorden dat men hoogstens uit "vage tekens en verwarrende sporen" - in de voortekens - iets kan opmaken inzake de vervolgen. 'Tekens' en 'sporen' zijn het semiotische middel om te intrigeren.

M.a.w.: inductiegenot! De lezer(es) krijgt toespelende steekproeven inzake wat komen gaat. Hij/zij doet mee aan de ontcijfering van het mysterie. -

Model. -- De dodenakker van Sant-Andrea, Z. Italië, bestaat twintig jaar (1972+). Er ligt nog geen enkele mens begraven. Alle doden worden in Atella, acht kilometer verder ter aarde besteld.

Intrigerend, nietwaar? - Volgens een onderzoek blijkt dat de mensen geloven dat de eerste die begraven wordt, zich dermate verveelt dat hij, bij voorkeur uit zijn naastbestaanden, zo snel mogelijk anderen komt halen. Waarvoor niemand kandidaat wil zijn!

ER217

6. Steekproeven 51 tot 60

51.-- Verhaalkunde (het historische verhaal). (217/219)

Bibl. st. : Félix Le Dantec (1869/1917 ; *Le déterminisme biologique*, 1897 zijn hoofdwerk, getuigt van Materialisme), *Les influences ancestrales*, Paris, 1919, 1/19 (Introduction : la narration historique) ;

J. de Romilly*, La construction de la vérité chez Thucydide*, Paris, Julliard ;

J. M. Chladenius (1710/1759), *Allgemeine Geschichtswissenschaft* (1752), Wien/ Köln/ Graz, 1985 (Chladenius heeft het als eerste over geschiedschrijving als "een eigen vorm van kennen");

M.J. Zemlin *Geschichte zwischen Theorie and Theoria* (Untersuchungen zur Geschichtsphilosophie Rankes), Würzburg, 1988 (Leopold von Ranke (1795/1886) is een Duits historicus, voor wie 'Theoria' is "zeigen, wie es gewesen ist" (tonen zoals het geweest is));

R. Bauer, *Geschiedenis tussen structuur en werkelijkheid* (*Gesprek met Emmanuel Le Roy Ladurie*), in: De Uil van Minerva vol. 1, n. 3 (1985: lente), 135/149 (Le Roy Ladurie vertelt meesterlijk maar heeft het gemunt op de maatschappelijke structuren aan het werk in de feiten; cf.. zijn Montaillou, *village occitan* de 1294 à 1324 (1975).

M. Vovelle, *Mentaliteitsgeschiedenis (Essays over leef- en beeldwereld),* Sun, Nijmegen, 1985 (andere naam: "histoire nouvelle": Ariès, Madrou, Duby, Vovelle viseren vooral de denkbeelden, 'mentaliteit' geheten);

R. Bauer, *In het teken van de verzoening (Brief van Petrus Vénerabilis, abt van Cluny, een tijdgenoot uit de twaalfde eeuw),* Tielt, Lannoo, 1991 (Bauer doet aan 'geschiedenisuitbeelding van het personage dat de Middeleeuwer is:

hij laat Petrus een brief schrijven aan de komende geslachten (wat niet belet dat het werk volkomen historisch is).

Tot daar enkele werken uit een enorme massa. Bedoeling: uit de titels of uit de toelichting ervan doen uitkomen hoe verscheiden men aan geschiedschrijving kan doen.

Het lege kerkhof. -- Hernemen wij E.R. 216. -- Journal de Genève/Gazette de Lausanne 11.02.1992, vermeldt dit stukje Alltagsgeschichte (alledags-geschiedenis, "histoire anecdotique; history from below).

Het vervolg? De burgemeester van Atella (in Basilicate, Z. It., nabij Potenza) stelt vast dat zijn dodenakker boordevol wordt. Maar hij heeft een model van oplossing: in een ander dorp werd hetzelfde probleem opgelost door het feit dat een oud dorpspastoor zonder naastbestaanden aanvaardde om begraven te worden - als eerste - op een dodenakker die eveneens jarenlang leeg bleef. Wachten dus!

ER218

Opm.-- Dit verhaal is niet verzonnen (E.R. 177vv.: fictie), maar 'historisch', d.i. werkelijkheidsgetrouw.

Het 'historische' verhaal.

De definitie is ontologisch: een verhaal is historisch, d.i. toetsbaar aan bevindbare gegevens, in de mate dat het een getrouwe weergave is van werkelijk gebeurde feiten, van welke aard die feiten ook mogen zijn. Zo b.v. mag men, in geweten, geen onverklaarbare gegevens a-priori (d.i. bij louter vooropstelling) als 'onwerkelijk' en dus niet voor geschiedkundige wetenschap vatbaar uitsluiten. Het is het feit als feit, d.i. werkelijk gebeurd, en niet het feit als begrijpelijk, 'verklaarbaar' feit dat object van geschiedenis-kennis is.

Toepassing: sommige Verlicht-Rationalisten sluiten a-priori paranormale fenomenen uit; of, meer nog, de mirakels der religies. Dit is, louter historisch bekeken, louter 'vooroordeel' (iets waartegen de gekende Rationalisten zo te keer zijn gegaan, begaan zij in dat geval zelf).

Besluit. -- De toetsbaarheid is doorslaggevend, niet de duidbaarheid. Cfr. E.R. 208: ook het bizarre kan een feit zijn.

De enorme omvang van het verhaal.

Herlees nu even E. RH. 207 (de uitbarstende vuurberg).

F. Le Dantec, *Les influences ancestrales*, 1/19 (*Introduction: la narration historique*), onderstreept het: "Nos explications ne seront jamais que des narrations" (Onze verklaringen zullen nooit iets anders zijn dan verhalen). Zijn boek heeft het over de gesteenten, -- planten, dieren, mensen. Zijn besluit: "al wat wij aantreffen - vooral zodra het levende wezens geldt - is nooit een fenomeen dat begint, maar een fenomeen dat voortekens voortzet. Zo zet ieder levend wezen - plant, dier, mens - zijn voorouders voort.

De hele stamboom met al de toevallige factoren laat zijn sporen - getuigeresten - na in wat nu aan leven aantrefbaar is.

Besluit. -- Le Dantec onderstreept het: "het historische verhaal" is een integrerend onderdeel van wetenschappen (en zelfs van haar verklaringen). Vooral van biologische wetenschappen' Cfr. E.R. 209 (Wetenschap en verhaal).

Ofschoon 'geconstrueerd', toch geen 'leugen'. Herodotos, de Milezisch denkende land- en volkenkundige (W. Jaeger), wist al: er is eerst de 'opsis' (directe kennis o.g.v. ooggetuigeschap) en 'historia' (indirecte kennis o.g.v. onderzoek en doorgronding); pas dan kan, o.g.v. de informatie die zo gewonnen werd, de tekst tot stand komen (de 'logos')

ER219

Cfr. E.R. 09: driedelige textuologie: het aangetroffene (heuristiek) schikken (harmologie) en vorm geven (stilistiek).

Zijn Sofistisch gerichte opvolger, Thoekudides van Athene, bekend om zijn historische akribeia, nauwgezette feitenzin, zet die tweeledigheid - feiten (waarheid)/ constructie (schikking/ vormgeving) - verde : J. de Romilly, in *haar La construction de la vérité chez Thucydide*, verdedigt de thesis dat 'constructie' en 'waarheid' - verre van tegenstrijdig te zijn - uitgerekend door haar samengaan het werk van Thoekudides bewerkstelligen. "Le récit historique construit mais ne ment pas" (Het historische verhaal construeert maar liegt niet).

Opm.-- Over de streng logische wijze waarop Thoekudides dat doet, zie E.R. 202 (maar daar gaat het over de begrijpelijkheid der feiten, niet over hun toetsbaarheid).

Chladenius.-- Wij zijn met Chladenius in 1752. -- B. Verschaffel, in Tijdschr. v. Fil. 50 (1988): 1 (maart), 152v., sprekend over Chladenius zegt wat volgt.

De Allgemeine Geschichtswissenschaft is, ofschoon het geen aanwijsbare invloed heeft uitgeoefend, een zeer belangrijk boek. Historisch verhalen is niet langer hetzelfde als "de meest elementaire ervaringskennis" (die aan de verklaring voorafgaat, doordat zij feiten registreert - denk aan een kroniekschrijver - zonder op de verklaring (de begrijpelijkheid) in te gaan).

M.a.w.: er steekt in "geschiedschrijving ten volle" én wetenschappelijke verklaring én zelfs filosofische bezinning.

Chladenius plaatst de geschiedenis dan ook niet langer in de lange traditie van "ars historica", de vaardigheid om het type tekst dat "historische tekst" heet, toe te passen, slaafs, maar in de epistemologie (de wetenschapsleer). Historisch verhaal is meer dan een louter 'retorische' (in de enge zin van Aristoteles) bezigheid; zijn draagwijdte is waarheidskennis 'cognitief', zoals sommigen nu zo graag zeggen.

Opm. Verschaffel miskent hiermee een feit: de traditionele geschiedenisweergaven gehoorzamen inderdaad aan traditiegebonden, 'retorische' stelregels, maar dit sluit niet uit dat het, voor de traditionele beoefenaar, ook over objectief toetsbare kennis ging.

ER220

52.-- Verhaalkunde (het gemengde verhaal). (220/224)

In de overgeleverde handboeken van retoriek heeft men het ook over het "gemengde verhaal".

Definitie: het is 'gemengd' doordat het deels historisch deels verzonnen is. Anders uitgedrukt een kern van objectieve waarheid wordt verwerkt in een verzonnen verhaal.

Types. -- Zij variëren van sterk verzonnen naar sterk historisch. Staan wij stil bij voorbeelden.

Het Geschenk van de zwarte magiër.

De BRTN, zondag 16.07.1984, 1aat een Russische jeugdfilm zien, om 17.10 h.. Het scenario (verhaal).

a. Matriona is kinderloos. Om de nodige levenskracht (en meteen kinderweelde) te bezitten roept zij Moeder Aarde aan: haar wordt een Vassilissa geboren. Het meisje groeit op, -- als een mooie bloem bloeit zij open.

b. De zwart-magiër, erop uit om de levenskracht van het meisje te roven, verschalkt ze. Om ze voor zich te hebben:

(a). hij schenkt haar op de vooravond van haar huwelijk een jurk, waarbij hij zegt: "Indien gij hem aantrekt, volstaat een handbeweging om een uitgesproken wens vervuld te zien. Maar dit geluk kan slechts één keer".

(b). Zij trekt de jurk aan. Zij kijkt - toevallig (schijnbaar) - door het raam en ziet haar geliefde met een ander meisje praten. Vol afgunst roept zij uit: "Dat uw ogen nooit meer zien". Haar Ivan wordt blind.

Opm. Wat is daar nu voor 'werkelijks' aan? In een mythisch-magische cultuur worden kinderen opgevoed tegen de gewetenloze magie door middel van 'sprookjes': wantrouw geschenken en toverformules van zwart-magische medemensen (wat men de 'zedenles' heet). Zo worden de kinderen van iedere naïefheid verlost.

Drie eremijten. -- Een 'eremiet' is een alleen levend kloosterling. - Ziehier het pittige verhaal. -- Drie erenieten leefden samen in een grot. Uit geest van stilzwijgendheid zegden zij zo goed als nooit een woord, -- Op zekere dag geraakt een paard in de nabijheid. Een jaar later zegt één der eremijten: "Het was toch schoon, -- dat roodbruin paard: Een vol jaar gaat voorbij. De tweede eremiet verbetert: "Het was niet roodbruin maar wit': Twee jaar later komt de derde tussenbeide: "Als gij niet met dat twisten ophoudt, trek ik hier weg. -- De waarheidskern: het oertrage levensritme van wereldvreemden.

ER221

De werkelijkheidskern in, de roman.

Een roman (en alle aanverwante teksten) is een verzonnen verhaal. "Geen enkel romanschrijver stelt het niets voorop: er is altijd een voorval, een toevalligheid, een iemand die men op straat ontmoet, een voetstap, een gestalte om als aanleiding een rol te spelen. Daaruit ontstaan dan de "helden/ heldinnen" als zgn. "zelfstandige scheppingen", -- als verzonnen wezens". (G.Anex, *Chronique du roman*, in: Journal de Genève 27.07.1991).

Opm.-- Dit is a fortiori, des te sterker, het geval in de "historische roman" natuurlijk. Denken wij aan een Irving Stone (1903/1989), bekend om zijn "biografische romans", zoals *Lust for Life* (over Vincent Van Gogh), *The Passions of the Mind* (over Sigmund Freud). Lust for Life, zijn eerste roman, kende een oplage van meer dan dertig miljoen exemplaren en werd in meer dan vijftig talen vertaald. De aanleiding: een tentoonstelling van Van Gogh's werken in Parijs, in de jaren '20.

"Littérature engagée". Cf. E.R. 189. -- L. Verbeeck, Werkelijkheid en woord in Duitse literatuur 60/70, in : Streven 1982 : jan., 358/365.

De term "betrokken letteren" slaat op de verhouding "verzonnen/ werkelijk". Of liever "verzonnen/ toetsbaar". Hij werd ooit gelanceerd door J.P. Sartre. Hij genoot een grote weerklank, ook in Duitse middens.

De 'betrokken' schrijver, resp. lezer(es) wil niets weten van fictionele werken. Peter Handke, in zijn *Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms*, Frankf., 1972, zei wat volgt:

"Iedere (verzonnen) geschiedenis wendt mij van mijn werkelijke geschiedenis af. Zij doet mij juist d.m.v. de fictie mijzelf vergeten. Zij doet mij mijn situatie vergeten. Zij maakt van mij iemand die de wereld vergeet".

Nu is het zo dat b.v. de werken van Kafka, Mann, Musil een gemengde vorm van verhalen zijn. Waarheid en fictie lopen erin ineen.

"De jaren zestig breken definitief met dit evenwicht: zij willen onvermengde waarheid, zonder fictie". (Verbeeck, a.c., 360). De beruchte 'happening' (een uiterste type van betrokken te werk gaan) is daarvan een toepassing.

“Vandaag is de happening getemd: hij is een onderdeel geworden van het straatbeeld op vrije zaterdagen. Maar twaalf jaar geleden (1982-12) was hij dat niet”. (Ibid., 361).

Het “documentaire toneel”, het ‘Readymade’, het ‘Instant-Book’, de ‘romancollege’ (uit straat- en cafédrukte gemaakt) gaan in dezelfde richting. -- Als het maar toetsbaar is!

ER222

Fictieonalizering. -- M. Eliade, sprekend over de Ballade van Brailiou, toont aan hoe een toetsbare dorpsgeschiedenis na jaren voortverteld wordt met al de kentrekken van een mythe.

Doch nemen wij een model dat dichter bij ons, West-Europeanen, staat.

Bibl. st. : Léon de Kerval, *L’évolution et le développement du merveilleux dans les légendes de Saint-Antoine de Padoue*, Paris, Fischbacher, 1906.

De H. Antonius van Padua (Lissabon 1195/ Padua 1231) was een historische figuur die als Franciscaan leefde. Cf. E. RH.. 187, 213.

“Le merveilleux” kan vertaald worden door “het wonderbare”. De structuur van de Kerval’ s werk is de volgende.

1. -- De eerste levensbeschrijvingen.

Zij zijn strikt biografisch, zeer laconisch (kort) en verhalen weinig mirakels. Zo b.v. een overwinning op demonen (een demon grijpt hem bij de keel tijdens een nachtmerrie, echter zo dat Antonius, het ononderbroken bidden tot God gewend, hem al biddend overwint) of een voorspelling (op zijn sterfbed zegt hij dat Padua een beroemde stad zal worden; cfr. E.R. 214 (men moet blijkbaar geen ‘heilige’ zijn om voorspellingen aan te kunnen)).

2.-- De latere levensbeschrijvingen.

De verhalenden worden ‘onwerkelijk’: de positief-toetsbare gegevens worden aangedikt met miraculeuze geschiedenissen.

a. Toetsbare wonderen worden bijgewerkt en wonderlijker gemaakt, -- o.m. met nieuwe details. Zo de genezing van Paduana, die traag verloopt, maar later als snel verlopend weergegeven wordt.

b. Toetsbare gegevens worden vermenigvuldigd.

Zo zijn bilocatie (Antonius die hier verblijft wordt elders als persoonlijk aanwezig waargenomen), de verschijning van het kind Jezus die én uitgevonden én op verscheidene tijden en plaatsen gesitueerd worden.

c. Toetsbare of verzonnen gegevens in andere wonderlijke figuren worden ontleend en in Antonius' leven ingeschakeld.

Zo b.v. de demonische bekoringen van zijn naamgenoot, Antonius de Grote (251/356; anachoreet in Egypte), worden ook van hem verteld.

d. Toetsbare, louter natuurlijke gebeurtenissen worden tot buitennatuurlijke. Zo de doodgewone ontmoeting van Antonius met Ezzelino, met de reguliere kanunnik van Coimbra e.d.

Opm.-- Hier hebben wij nu de tegenvoeter van b.v. de "betrokken letteren", die iedere bijwerking vanuit wat verzonnen is of die zelfs het wonderlijke uitbannen.

ER223

Historisch Revisionisme (Negationisme).

Het gegeven is wat men nu heet 'holocaust', d.i. het Judeocide of Jodenuitroeiing door het Nationaalsocialisme (= Nazisme), vanaf de ontketening tot en met de val van het Nazisme in 1945. 'Genocide' is volkenmoord: men roeit uit omdat men het volk, resp. - in Nazistische duiding - het ras wil uitgeroeid zien. -

Terloops: sedert 1945 hebben de Nazi's en de Extreem-Rechtsen altijd al ofwel de Jodenuitroeiing geminimaliseerd ("Historisch Minimalisme") ofwel ze ontkent ("Historisch Negationisme").

De term 'Revisionisme' is terzake ook gangbaar: hij wijst op een tendentieus herzien van de weergave omtrent de feitelijke gegevens.

Het is vooral sedert 1975 dat de kwestie van a. het feit zelf der uitroeiing en b. de juiste getalmatige omvang ervan actueel is geworden, -- o.m. door de minimaliserende, ontkennende - in alle geval bevooroordeelde - propaganda vanuit 'Rechts' en vooral "Uiterst-Rechts" de laatste jaren. Men voelt dat 'men' van die zijde stelselmatig de wetten van de retoriek toepast.

Reeds de fameuze Rationalist en Verlichter, Voltaire, in volle XVIII-de eeuw paste die retoriek toe: “Mentez! Mentez! Il en restera toujours quelque chose”. Hij viseerde daarmee een anti-kerkelijke propaganda.

En inderdaad: mensen, zoals zij zijn, kennen te weinig geschiedenis; zij zijn daardoor juist zeer manipuleerbaar inzake de juiste toedracht. Op dat type van geschiedenisonwetenden werkt zo’n “human engineering” in.

Terloops: dit bewijst het grote belang van het vak ‘geschiedenis’ op school. En wel de positieve, zo wetenschappelijk mogelijke geschiedschrijving -- niet de tendentieuze!

Wie? -- Twee soorten mensen doen aan “Historische vervalsing” inzake Jodenuitroeiing:

a. de Extreem-Rechtsen die hun voorlopers willen goedpraten;

b. de Anti-Zionisten (b.v. in de Arabische wereld) of de Anti-Semieten, die alwat Joods is, belasteren.

Appl. model. -- Le Pen - de leider van Extreem-Rechts (le Front National) in Frankrijk - zei ooit: “Dans les livres d’histoire c’est un détail”. Hij bedoelt: de laconische taal der handboeken zegt b.v.: “Op bevel van de Nazi’s werden, in totaal, naar schatting, zes miljoen Joden uitgeroeid” Meer zegt men er, mettertijd, niet over. Dat bedoelde Le Pen wanneer hij de Nazi-Jodenuitroeiing “een detail” in de geschiedenis noemde.

ER224

Opm. **–** Voor verdere informatie: Gie Van Den Berghe*, De uitbuiting van de Holocaust*, Antwerpen/ Baarn, Houtekiet, 1990;

id., Slachtoffers, ontkenners, wetenschappers en kennis over volkenmoorden, in: Streven 1992: jan., 364/367 (waaruit o.m. blijkt dat er sterk gediscussieerd wordt omtrent sommige juiste cijfers der uitroeiing, -- wat koren op de molen der ontkenners of verkleiners is, natuurlijk).

Opm. -- De positieve - ‘stellige’ - waarheid snijdt langs meer dan één kant: Joden durven nogal doen alsof zij de enige slachtoffers der Nazi-uitroeiing zijn. Maar er zijn de Polen, de Russen en de Zigeuners. “Worüber man nicht spricht!”. Zich als de enige slachtoffers voordoen is evenzeer “human engineering”, manipulering van de mening der medemensen.

Opm. -- In 1915 pleegden Turken een volkenmoord in Armenië: nu nog pogen heel wat Turken dit feit als feit of als omvangrijk feit weg te redeneren. Ook 'Negationisme', 'Revisionisme' of 'Minimalisme'!

Sovjet-Revisionisme. -- Niets interessanter dan "gemengd verhaal". - In december 1987 gaf M. Gorbatsjev, in een beroemd geworden toespraak, voor het eerst, als officieel Sovjetman, toe dat b.v. na de dood van Lenin in 1924 mannen als Trotzki, Zinoviev, Kamenev, Boecharin van de partijlijn 'afweken'.

Veelheid van meningen aan de top van de Sovjet-Unie kon immers niet door de Marxistisch-Leninistische beugel.

Meer nog: ongehoord! Hij noemde de schuld van Stalin, die hij een groot Sovjetburger bleef noemen, "enorm en onvergeeflijk". Reden: de stelselmatige uitroeiing van miljoenen ideologisch-tegenstanders, alsook de even stelselmatige verplaatsing van hele 'ongewenste' volksgroepen naar andere delen van de Sovjet-Unie. -

Meteen kondigde hij een nieuwe geschiedschrijving aan. Wat behelsde dat de geschiedschrijving in de Sovjet-Unie, tot dan toe, niet objectief - niet-positief - beoefend werd, maar als een onderdeel van de Sovjet-retoriek.

Eveneens kondigde Gorbatsjev aan dat een bijzondere kommissie van het Politburo zich met het eerherstel van de talloze slachtoffers van het 'systeem' zou ophouden.

"De lessen van de geschiedenis en volledige duidelijkheid daarover zijn nodig voor een juiste oriëntatie naar de toekomst". Aldus steeds Gorbi (zoals de Duitsers hem graag noemen).

ER225

53.-- Verhaalkunde (narrativisme) (225/ 230)

Wij beginners met een tekst van Platon.-- *Kratulos* 438d/ 439b.

"Socrates, in gesprek met Kratulos (een aanhanger van Herakleitos), zegt: "Indien het nu mogelijk is van de dingen een goede kennis op te doen niet

enkel via de namen maar ook vanuit de dingen zelf, welke van die twee leerprocessen zal dan de 'schoonste' en de zekerste zijn?

M.a.w. zullen wij het best van het beeld (de weergave) vertrekken om - door het ingaan op dat 'beeld' op zichzelf - uit te maken of het een "goed afbeelding" is, -- om zodoende de waarheid te leren kennen waarvan zij de afbeelding is? Of: zullen wij van de waarheid uitgaan, - deze waarheid op zich leren kennen en zodoende uitmaken of het beeld ervan behoorlijk werd uitgevoerd?" -- Waarop Kratulos : "Mij dunkt: wij zullen van de waarheid moeten uitgaan":

Opm.-- De tweedeling of systechie "werkelijkheid/ werkelijkheidsweergave" beheerst deze tekst. Het epistemologisch 'realisme' neemt aan dat - dankzij een onmiddellijk contact met de onverwerkte werkelijkheid - de werkelijkheid zelf, min-stens gedeeltelijk (inductie is steekproeven nemen), kenbaar is.

Het epistemologisch 'nominalisme' stelt voorop dat het kennend subject in zichzelf opgesloten zit en vanuit zichzelf - n.a.v. een contact met de ongeduide werkelijkheid - een denkbeeld construeert dat misschien iets van de werkelijke gegevens weergeeft, maar vooral om zichzelf gewaardeerd wordt.

Het realisme steunt op een immediatisme (onmiddellijk contact dat weergave bevat); het nominalisme op een mediatisme (middellijk, indirect contact dat aanleiding wordt tot projectie).

Taalkundig. -- Taal over de werkelijkheid kan dus, realistisch, als weergave, minstens gedeeltelijk (inductieve steekproef), geduid worden. Taal kan, echter, ook, nominalistisch, als aanmaak van een constructie geduid worden n.a.v. de werkelijkheid waarover zij het heeft.

Twee hoofdtypes van 'narrativisme' -- 'Narrativisme' is de mening dat betekenis, zin en wezen van de werkelijke gebeurtenissen (voortekens/ vervolgen), slechts ontstaat dankzij de weergave ervan. M.a.w.: niet het verhaalde op zich, voor ieder verhalen, heeft betekenis. Het verhaal geeft - schept - de betekenis die het gebeuren heeft (of liever: door het verhalend subject 'krijgt').

Het basisnarrativisme. -- De grondige betekenis van de term 'narrativisme' komt neer op het onderscheid tussen de heuristiek, de verwerving van informatie (losse materialen; E.R. 09), enerzijds, en, anderzijds, de harmologie (E.R. 10) en de stilistiek (E.R. 12).

Met name: de werkelijkheid krijgt voor ons, d.i. vanuit ons gezichtspunt (perspectiviteit), meer betekenis dan zij al had voor die drieledige arbeid van de geest. Betekende het verhalen van de feiten niet die aanwinst inzake inzicht, dan zou het nooit interesse opwekken, natuurlijk. In het extreme geval is het zelfs zo dat een als totaal verward en zinloos overkomende werkelijkheid, pas vorm krijgt dankzij het verhalen ervan.

Opm.-- Aristoteles, in zijn Retoriek, onderscheidt twee vormgevingen inzake proza.

De eerste is de tekst bestaande uit een vooral door nevenschikkende zinnen gekenmerkte stijl. Hij neemt sommige teksten van Herodotos als voorbeeld: "En toen (...). En daarna (...). En dan verder (...).

Een dynamisch systeem dat een geordend, op rationele wijze geconstrueerd algoritme is, vertoont zo'n tekst - zeker niet op het eerste gezicht - niet.

Opm.-- Zo'n taalgebruik benadert het dichtst de reeks "voortekens/ vervolgen", de karakteristiek van het gebeuren. Maar minimizeert een duiding.

De tweede vormgeving is die welke vooral onderschikkende zinnen bevat (de zgn. 'periodische' stijl). Maar daar is de verwerking veel sterker: de verhaler ordent volgens een door hemzelf ontworpen ordening der dingen. Het harmologisch en stilistisch aspect is er veel meer uitgewerkt en dus is zo'n vormgeving 'narrativistischer' dan de vorige. Zij construeert immers veel sterker 'betekenis' der feiten.

Opm.-- Het basis-narrativisme houdt in dat het onderscheid tussen 'historisch' en 'gemengd' verhaal vervaagt, wat nog niet betekent, om met de Romilly te spreken, dat een gemengd verhaal 'liegt'. Wel geeft het vorm en maakt begrijpelijker.

P. Ricoeur. -- Ricoeur (1913/2005, Fenomenoloog en Hermeneutieker), in Construire (Genève) 24.09.1986, 28/29 (Interview de J. Fr. Duval), zegt wat volgt.

1. Wat wij heten “de menselijke tijd”, krijgt pas wezensvorm en onderscheid-baarheid van de rest wanneer wij b.v. zeggen: “Vanaf -776 heeft men, in het Oude Griekenland, iedere vier jaar een olympiade.

ER227

Dit tot in het jaar 396 na Jezus Christus”. Of nog: onze Gregoriaanse kalender ‘dateert’, d.i. ordent chronologisch en historisch, al wat gebeurt, vanuit Jezus Christus die gold als “het midden van de gewijde geschiedenis”. M.a.w.: een Bijbels-theologisch feit wordt tot het middel om de volgorde der voortekens en der vervolgen “een vorm” te geven.

2. Wat wij heten “de menselijke geschiedenis” krijgt pas wezensvorm en onder-scheidbaarheid wanneer wij de materialen - de sporen of ‘getuigeresten’ - gebouwen, documenten e.d.m. - uit het verleden schiften zo dat “een geschiedenis” (een geordende feitenvolgorde) tevoorschijn geroepen wordt uit een aanvankelijk vormeloos overkomende massa gegevens

“Il n’y aurait probablement pas d’ordre dans le temps, si nous ne le racontions pas. Roland Barthes (1915/1980 ; tekstwetenschapper), d’ailleurs, a beaucoup insiste là-dessus : nous ne connaissons pas de société qui n’ait pas de récits”. (A.c., 29).

Opm.-- Let op ‘probablement’! Ricoeur is zeer voorzichtig. Inderdaad: op zich - buitentalig - heeft én de tijd én de geschiedenis wel degelijk een orde en een zin (ofschoon deze ons ontsnappen voor een groot deel). De ordening en de zin die wij erin brengen door tijd en geschiedenis te vertellen, is een steekproef vanuit één of meer zeer beperkte standpunten. ‘Inductivisme’ heten wij dat.

Don Cupitt. -- Bibl. st.: J. Haers, *Don Cupitt*, in: Streven 1992: febr. 467.
Ziehier hoe Haers het boek van de Postmoderne godsdienstfilosoof (Cambridge) What is a Story? London, Scm Press, typeert.

“De kern van Cupitt’s betoog is zijn overtuiging dat leven, tijd, verlangen, -- maar ook wetenschap, ethische houdingen, filosofie en religie taalproducten zijn, die ontstaan uit het vertellen van verhalen: verhalen scheppen en produceren leven en bevredigen, op die manier, het paradoxe,

nog niet tot rijpheid gekomen reikhalzen naar bestaan van het leven (o.c.,50)".

Besluit: Een filosofisch 'realisme' dat vooropstelt of tracht te vertrekken van een werkelijkheid buiten of onafhankelijk van de talige mens, is een innerlijke tegenstrijdigheid. Het heeft weinig zin te spreken over 'waarheid' (op zich), 'zelfbewustzijn' (dat op de gegevens rechtstreeks uitgeeft), 'ervaring' (van wat direct gegeten is), "doel en resultaat van de geschiedenis"(als 'groot' verhaal).

ER228 opm. de nummering springt naar ER230. De pagina's 228 en 229 blijken niet te bestaan.

ER230

Op Schriftuurlijk terrein geeft zo'n basispositie aanleiding tot b.v. de bewering van Cupitt dat Jezus "een verhalen-uitlokkende anomalie of talisman" geheten wordt (o.c., 106vv.), dat, waar Jezus telkens weer naar zijn hemelse Vader verwijst, men beter God opgeeft en zich met Jezus tevredenstelt (o.c., 133).

Beweringen waarvan Haers zegt dat zij "de wenkbrauwen doen fronsen". Haers besluit, inzake theologie vooral, met deze woorden: "Kortom: een veilig wereldbeeld staat op instorten en de volle omvang van de uitdaging aan theologen in een Postmoderne wereld wordt duidelijk".

Haers heeft ook kritiek op de speels-ironische levenshouding - denk aan de slenterende filosofie der Postmodernen - alsook op het feit dat "het verlangen naar transcendentie" (versta: het feit dat de mensheid blijk geeft van open te staan voor iets dat de zicht- en tastbare wereld overschrijdt ('trancenderen' is "te boven gaan")) niets meer is dan een "noodzakelijke dynamiek" in de mensheid.

Wel neemt Haers de vraagstelling (E.R. 140: problematiek), al is zij onvolledig, ernstig op. Niet de antwoorden die Cupitt daarop geeft.

Opm.-- Ziedaar een smaakje inzake Postmodern narrativisme: de genuanceerdheid van wat wij het basisnarrativisme heetten, en van de stellingname van een Ricoeur is bij Cupitt verdwenen en maakt plaats voor

een extreme vorm van narrativisme. Zodat wij inderdaad twee hoofdtypes van narrativisme kunnen vaststellen, -- een voorzichtig want realistisch onderbouwd en een extreem want nominalistisch onderbouwd narrativisme.

Opm.-- Bibl. st.:

F.R. Ankersmit, *Twee vormen van narrativisme*, in: Tijdschr.v.Filos. 1988: 1 (maart), 40/81;

id., *De navel van de geschiedenis (Over interpretatie, representatie en historische realiteit),* Groningen, 1991;

B. Verschaffel, *Verhaal, toeval en geschiedenis (Bemerkingen bij het narrativisme*), in: Tijdscnr.v.Fil. 1988: 1 (maart), 20/39.

Ankersmit vernieuwde de historische benadering - denk aan zijn Narrative Logic (1981) - als volgt.

Het verleden (met de getuigeresten) bezit op zich geen wezenheid of structuur. Enkel de verhalen over dat verleden voeren een structuur in. 'Narrativisme' ziet dus ordening niet in het object van de geschiedwetenschap maar in het verhaal dat wij erover vertellen. -- Wat duidelijk nominalisme verraadt.

ER231

54.-- Verslagkunde. (231/236)

Een verhandeling kan, behalve beschrijvingen en verhalen, ook verslag nodig hebben. Daarom een woordje over het rapport (wezen en types). Wat is nu 'rapporteren' in de zin van "als verslaggever/ verslaggeefster iets weergeven"?

Het gegeven: een zaak of een tekst; het gevraagde: een kort of uitgebreid verslag geven met of zonder waardeoordeel (duiding).

De tekstlengte. —

a. Het bondig of kort verslag is een zo objectief mogelijke beschrijving of verhaal (of de twee samen) van het wezenlijke (existentie/ essentie en minimaal - essentiële omstandigheden) van het gegeven. Cfr. E.R. 145 (Hoofdgemeenplaatsen).

Opm. -- De term 'karakteristiek', indien algemeen opgevat (toepasselijk op om het even wat), is een goede vervangnaam.

-- **b**. Het omstandig of uitvoerig verslag. -- De omstandigheden - 'details' geheten - worden duchtig uit de doeken gedaan.

Het object. -- Objectaal gezien zijn er twee grote types.

a. Het zaakverslag. -- Gegeven: een toedracht, zonder tekst (tenzij als onderdeel); gevraagd: die toedracht zo juist mogelijk 'verslaan'. Indien die toedracht een synchronisch gegeven is - zo b.v. de ogenblikkelijke toestand op een school - dan wordt dat een korte of lange beschrijving; indien de toedracht een diachronisch gegeven is - zo b.v. de afbrokkeling van een wijkschooltje - dan is de taak een verhaal (lang of kort, volgens de opdracht).

b. Het tekstverslag. -- Gegeven: een tekst; gevraagd: of gesproken (een toespraak) of geschreven, in alle geval is de taak de tekst - desnoods met eigen termen - kort of uitgebreid weer te geven zo dat de 'boodschap' (bericht, informatie) in de tekst zo juist mogelijk weergegeven wordt.

Toelichtingen omtrent enkele types van verslag.

Wij staan nu stil bij een aantal soorten verslag.

Opm. -- R. Zahnd, *Contre le 'zapping'*, in : Journal de Genève / Gazette de Lausanne 29.01.1992.

Steller begint als volgt: "Iemand - al of niet beroemd - bekijken, die iemand gedurende vijftig minuten - in een wit - zwartfilm, aan het woord laten (...) lijkt heden achterhaald. Algemeen gezien geeft het vaak zielig schouwspel dat tv is, enkel spitstechnologie en ultrasnelle flitsen te zien.

ER232

Meteen valt onze hele cultuur graag in het gemak van de "intellectuele zapping en effect zoekerij", waarbij oppervlakkigheid schering en inslag is".

Opm.-- Wat steller zegt, is voorzeker juist. Dit belet niet dat wij, met ons snel levensritme, een veel grotere nood hebben dan vroeger aan zo kort mogelijke teksten. Daarvandaan de verhoogde frequentie en vormenrijkdom van verslagen.

De reportage. -- Uiteraard een zaakverslag. Volgens G.u.I. Schweikle, Hrsg., *Metzler Literaturlexikon*, 1984, 364f. (Reportage), omvat een goede reportage twee elementen:

a. het reine verslag, d.i. de zo objectief mogelijke weergave - beschrijving/ verhaal - van een toedracht (personage, toestand, gebeuren, ja, een boek);

b. gebeurlijk maar niet noodzakelijk een duidingselement. -- In de journalistieke zin van de term ontstond de 'reportage' + 1880 (als verslag voor een dagblad).

De digest. -- Misschien niet erg Nederlandse term.

Oorsprong. -- Vanaf keizer Augustus (-63/+14) tot keizer Justinianus (482/565) werden de beroemdste gerechtelijke beslissingen verzameld in 'Digesta'.

Nu betekent 'digest' ofwel een uittreksel (periodiek) ofwel een tot een kleinere omvang herleide tekst (of ook de periodiek die zich daarin specialiseert). In deze laatste betekenis is het een verslag. -

Opm.-- Er zijn ook boeken die zoiets bevatten. Denken wij aan Bernard Pivot, *La bibliothèque idéale,* Paris, 1988, 660 pp. (een goudmijn inzake letterkundige werken, -- met ultrakorte anecdotes); -- aan Presses Pocket, *Guide de lecture*, 1990 (voor leerkrachten: letterkundige werken met analyses in verslagvorm).

Het referaat. -- De term heeft meer dan één betekenis.

1. Voordracht ter inleiding van een bespreking.

2.a. Samenvatting van een voordracht.

2.b. Gewoonweg: verslag. -- Met kentrekken als volgt: de korte samenvatting van een artikel met alle bronvermeldingen.

Geschiedkundige toelichting. -- De eerste van wie wij - ingewerkt in zijn Historiai - verslagen hebben, is Herodotus.

De Protosofistiek. - Wij zijn - 450/-350. De 'brachulogia', letterlijk: op verkorte wijze ter sprake brengen, was, in Sofistisch taalgebruik, een verslag (hetzij samenvattende tekst hetzij korte toespraak hetzij kort antwoord). Cfr. J. P. Dumont, *Les sophistes*, Puf, 1969, 248.

ER233

Bij Platon treft men o.m. als verhaal aan drie passussen, nl. *Gastmaal* 173b, *Parmenides* 126b, *Theaitetos* 142d. In de Euthudemos biedt Kriton een verhaal dat hij nader omschrijft als 'epangelia', verslag, waarin het oordeel van een naamloze toehoorder weergegeven wordt. Cfr. M. Canto trad./intr., Platon, *Euthydeme*, Paris, 1989, 19.

Romeins - Hellenistische modellen.

Bibl. st. : H.I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité,* Paris, 1948, 239.

De leerlingen moesten, na voorlezing, b.v. een 'muthos', (verhaal: E.R. 89) verslaan. -Zo hebben wij volgende modellen.

De leeuw en de vos. -- Het verslag van een leerling luidt als volgt. -- Een leeuw, met de dag ouder, geraakte erg verzwakt. Met zijn kracht en snelheid kon hij aan enig voedsel niet meer geraken. Hij hield zich dan ook doorlopend in een grot op, -- met de schijn dat hij ziek was. -- De dieren - in de mening dat het passend was - kwamen hem tot binnen in zijn grot bezoeken. Waar bij de leeuw ze telkens weer vatte om ze te verslinden.

Ook een vos kwam in de nabijheid. Hij doorzag de list van de leeuw en zette zich neer buiten de grot. Vanop die plaats vroeg hij aan de leeuw hoe hij het stelde. Waarop de leeuw: "Met mij gaat het slecht. Doch een vraag: om welke reden komt gij niet eens bij mij in de grot? Dan zouden wij met elkaar kunnen praten".

Waarop de vos: "Ik zou wel willen binnenkomen, was het niet dat ik vele voetsporen vaststel van dieren die binnengaan, maar geen enkel voetspoor van iemand die buitenkomt".

Op gelijkaardige wijze maken schrandere mensen uit 'takmèria', (duidelijke) tekens, de gevaren op en ontkomen zij eraan.

Opm.-- Welke gemeenplaatsen ziet gij aan het werk?

De vadermoordenaar. -- De Papyrus Fayoum heeft een leerlingenwerkje nagelaten.

Gegeven: een mythe in versvorm (niet bewaard). Gevraagd: een 'parafrasis', parafrase (met zoveel mogelijk eigen woorden juist weergeven, -- hier in de vorm van een verslag).

Nu de bewaarde tekst: “Een jongen die zijn vader vermoord had en die de wetgeving inzake vadermoord vreesde, vluchtte de woestijn in” (opm.: een citaat of aanhaling uit wat de leerkracht heeft voorgelezen). Terwijl hij doorheen het gebergte trok, werd hij door een leeuw achternagezeten. Met die leeuw op de hielen klom hij in een boom. Daarop zag hij een ‘draak’ (slang) in de richting van zijn boom snellen om er mogelijkerwijze ook in op te klimmen (…).

ER234

Terwijl hij voor die ‘draak’ op de vlucht was, deed, hij een val. -- De booswicht ontsnapt niet aan een godheid: “De godheid zal de booswicht voor het gerecht dagen” (opm.: weerom een aanhaling in versvorm)”.

Opm.-- De structuur van beide ‘muthoi’ (verhalen).

Wij staan hier voor een tweeledige gemeenplaats: “regulatief (= universeel) model/ applicatief (= singulier, particulier)

Let erop: deel 1 van het verhaal is een geschiedenisje; deel 2 is de ‘gnome’ (sententia, zedeles; cfr E.R. 89). Deel 1 is het singuliere voorval; deel 2 is de samenvattende, universele regel. Zonder de zedenles is de fabel blind, zonder het verhaal is zij leeg.

De leeuw en de vos.

a. De muthos is lotsanalyse: de wereld waarin wij leven, is verraderlijk en verschalkend. De onoplettend - naïeve trapt erin (“de dieren”); de oplettend - schrandere niet (“de vos”). Cfr E.R. 02: de vos! Waarbij de vos de semiotische methode toepast: hij ziet niet direct de verschalkte slachtoffers; wel ziet hij direct de nooit terugkerende voetsporen ervan (wat doet denken aan U. Eco, De naam van de roos, Amsterdam, Bakker, 1985 (“Men bedient zich alleen van tekens en tekens van tekens als de dingen zelf ontbreken” (o.c., 36)).

b. De muthos bevat een analogie: zoals de vos aan de verschalking ontsnapt door eerst zeer nauwkeurig de sporen - tekens van afwezigen - na te gaan, zo ook ontsnapt de schrandere mens dankzij analyse van ‘tekmeria’, tekens (waarin het overheersen van de semiotische methode in het leven in een verschalkende wereld weerom blijkt: het heelal verbergt veeleer dan het toont en is dus verraderlijk). Modeltheoretisch: van het bekende, het model, de vos, redeneert de fabel naar het onbekende, het origineel, de (schrandere) mens.

De vadermoordenaar.

a. Het laatste vers is van Menandros van Athene (-342/-291; beroemd blijspeldichter). Waaruit blijkt, indirect, dat de tekst van na Menandros is.

b. De muthos is lotsanalyse: indien grensoverschrijding, dan godheid die straffend ingrijpt. Reeds de achternazittende leeuw en de dreigende slang zijn 'tekens' van een onheil bevattend lot dat - zo denkt de mythische mentaliteit - een godheid bewerkt.

ER235

Nawoord. -- Greet De Keyser, *Stress op school*, in: Elga 13 (1988: sept.), 55/56.

Wij halen uit het artikeltje - gesteund op literatuur terzake - volgend uittreksel dat de didactische rol van b.v. het navertellend verslaan van iets dat vernomen is, duidelijk aantoont.

"Hoofdlijnen bepalen". -- Dat is zowat het belangrijkste bij het studeren. -- Probeer aan te duiden wat u zeker moet kennen. Maak eventueel van enkele sleutelwoorden een schema of bewerk een tekst met een kleurstift.

Schrijf niet te veel details op want dan verliest u een duidelijk overzicht. Wel kunt u, naast het schema met sleutelwoorden en definities of formules, een kleine ruimte voorzien om een paar details op te schrijven die toch wel belangrijk zijn.

Als de hoofdlijnen niet duidelijk zijn en de leerkracht helpt u niet om er meer inzicht in te krijgen, praat er dan over met klasgenoten. Een discussie over de stof helpt dikwijls. -- Stel in elk geval altijd de vraag "Waar leidt ieder hoofdstuk toe en wat is het einddoel van de cursus?".

Ook heel handig is het weergeven van de stof in eigen woorden (opm.: parafrasis; E.R. 233). Dat maakt geschreven dingen veel gemakkelijker om te verwerken. Bovendien kunt u zo de stof alleen maar herhalen als u ze goed en wel begrepen hebt".

Opm.-- De raadgeving hier wordt ingeprent zodra men b.v. zoals bij de Antieke Grieken teksten leert aanhoren of lezen en verslaan volgens regels (gemeenplaatsen) zoals b.v. 'geschiedenisje' en 'zedenles'. Een fabel kan reeds

zeer vroeg dergelijke dingen bijbrengen, indien tenminste men ze meedeelt zoals de Oude retoren het deden, die tekstbeheersing en niet tekstonderworpenheid bedoelden.

Kroniek. -- Eén van de betekenissen van de term 'kroniek' is: verslag van gedenkwaardige feiten.

Ziehier een model. -- Georges Simenon. -- Hij is 85. -- Lausanne 10 (Ats).
G. Simenon wordt beschouwd als de vruchtbaarste Franstalige romancier sedert Honoré de Balzac (1799/1850; *La comédie humaine* (+ 90 delen)).

Vrijdag a. s. gaat hij te Lausanne zijn 85ste verjaardag vieren. Hij woont er sedert een goeie dertig jaar.
Hij werd op 12/02/1903 in Luik (België) geboren (1903/1989). Vermelden wij "pour la petite histoire" (E.W. 217: Alltagsgeschichte) dat hij op 13/02/1903 zou geboren zijn maar dat zijn moeder, wegens haar bijgeloof, hem deed inschrijven op 12/02/1903. —

ER236

Simenon doorliep zowat de hele wereld totdat hij zich, in 1955, in Zwitserland vestigde.
Georges Simenon heeft, onder zijn naam, bijna tweehonderdtwintig romans gepubliceerd, waaronder tachtig politieromans die commissaris Maigret beroemd hebben gemaakt. Onder een schuilnaam gaf hij bijna driehonderd andere werken ten beste.

Zijn boeken werden in zeventig talen vertaald, -- in veertig landen gedrukt. Zij werden meer dan zestig keren voor verfilming en meer dan tweehonderd keren voor tv omgewerkt.

Naar schatting zouden reeds bijna vijfhonderd miljoen lezers/ lezeressen hem gelezen hebben en zouden honderden miljoenen luisteraars/ luisteraarsters en tv-kijkers zijn psychologische of politionele werken gehoord en/of gezien hebben. Dit over de hele planeet.

Officieel heeft G. Simenon het schrijven gestaakt in 1973, maar in 1981 publiceerde hij nog zijn Levensherinneringen. -- Hij werd met de eremedaille van de stad Lausanne vereremerkt. Vele malen werd hij in de vreemde

gehuldigd. Zeer teruggetrokken in een klein huisje leeft Simenon in le canton de Vaud, ... zijn dertigste verblijfplaats.

Opm.-- Het is klaar: de kroniek is één lange reeks gemeenplaatsen. Kunt gij ze eruit halen?

De voorstelling (presentatie) van een schrijver. -- Nemen wij een singulier model. -- Gaël Fain, trad., *Joseph Schumpeter, Capitalisme, socialisme et democratie*, Paris, 1951-1, 1984-2.

Op de kaft bevindt zich volgend verslagstype. -- Joseph Aloys Schumpeter is in Oostenrijk, in 1883, geboren en, in 1950, in de USA gestorven. -- Hij gaat door als een van de beste economisten van onze tijd. Hij was de onbetwiste leider van de Weense School. Later werd hij prof aan Harvard University. Snel verwierf hij een internationale weerklank.

Zijn beroemd werk, Capitalism, Socialism and Democracy, London, 1942, gaat door voor één van de basiswerken over de moderne economie. Het biedt een weergaloze analyse van de economische fenomenen zoals wij ze beleven. -- Kan het Kapitalisme overleven? Kan het Socialisme lukken? Steller geeft een antwoord op beide vragen. Onderwijl geeft hij een voorgevoel van de ontwikkeling van onze economie in de wereld van morgen.

Opm.-- Weerom een aantal gemeenplaatsen... Ontdek ze door aandachtig overlezen! De tekst is - terloops gezegd - een mooi model van 'enkomion', lofrede (E.R. 891 156, 187). Wat, voor de zoveelste keer, bewijst dat dit teksttype actueel blijft.

ER237

55.-- verslagkunde (tekstsamentrekking). (235/239)

Bibl. st. : Y. Stalloni*, méthode de contraction et de synthèse de textes (Concours d'entrée des grandes écoles),* Paris, 1983-2 ;

J. Moreau, *La contraction et la synthèse de textes,* Paris, 1977 ; -- Edtions Marketing, *Contraction et synthêse de textes à l'entrée des grandes écoles (Epreuves intégrales des concours)*, Paris, 1983.

De laatste jaren wordt - o.m. in Frankrijk - de traditionele verhandeling vervangen door de enkelvoudige - contractions - of de meervoudige - synthèse - tekstsamentrekking.

Appl. model. -- Ed. Marketing, o.c., 5/8. -- H.E.C. 79 (*Polytechnique*). Duur: drie uren, Gegeven: Roger Caillois (1913/1978), *L' esprit des sectes*; gevraagd: vat samen in vierhonderd woorden, belicht daarbij de hoofdgedachten en de gedachtegang ("l' articulation de la pensée"), -- geef op het einde van uw kopij het aantal gebruikte woorden aan.

Opm.-- Gegeven: een tekst (over een cultuurfenomeen, de secten); gevraagd: een gekwantificeerd verslag van tekstverkortende aard.

Appl. model.-- E.S.C.A. 79.-- Duur: drie uren. -- Vat volgende tekst samen in vierhonderd woorden. De kandidaten moeten, op de kopij, met schijven van vijftig regels (alle vijftig lijnen) het aantal gebruikte woorden in de rand vermelden, -- juist tegenover de aan dat aantal beantwoordende regel. Het totale aantal gebruikte woorden wordt op het einde van de kopij vermeld. -- Een overschrijding van tien procent is toegelaten. Boven de 440 woorden, echter, zal bij iedere schijf van tien woorden één punt afgetrokken worden bij de verbetering. -- De verbeteraars houden met de uitvoering rekening (o.c., 109/113).

Toelichting. -- Y. Stalloni, o.c., 7, zegt: meestal is de puntenaftrekking één punt voor iedere snede (= tekstgedeelte) - één punt op een totaal van twintig - voor iedere snede van tien woorden boven de tolerantiedrempel. Indien b.v. 400 woorden gevraagd worden, dan is de marge 40 (d.i. tot 360 of 440 gedulde afwijking). Vanaf 359 of 441 woorden (te weinig of te veel) verliest de kandidaat één punt. Enz.

Besluit -- Men voert klaarblijkelijk een bijna wiskundige methode in die tot zeer nauwkeurig, denkend lezen en verslaan dwingt, -- zonder veel bellettrie.

ER238

Definities.

a. enkelvoudige tekstsamentrekking. -- Gegeven: één tekst; gevraagd: deze herleiden - verkortend verslag - tot één derde (een vierde, een vijfde enz.) van zijn tekstlengte (woordenaantal).-

b. meervoudige tekstsamentrekking. -- Gegeven: meer dan één tekst; gevraagd: deze herleiden tot een woordenaantal (een derde, een vierde, enz.) dat gevoelig beneden dat van de gegeven teksten ligt. -

Opm.-- Herlees E.R. 09: driedelige textuologie. De elementen (heuristisch) voor zover verwerkt in een schikking (gedachtegang, plan, indeling der rubrieken (= tekstgedeelten) (harmologisch) en in een stilering (stilistisch).

Praxis. -- De werkwijze wordt o.m. door Y. Stalloni als volgt belicht.

1.-- Aanvankelijke totaallezing.

Eerst de tekst in zijn geheel lezen. Men heeft, volgens Stalloni, voor 4.000 woorden omtrent 30 tot 40 minuten nodig.

Opm.-- Dit is een toepassing van het economiebeginsel (Pierre d' Auriol (+1322)), dat zegt: "Doe niet met meer wat met minder ook gaat". M.a.w.: door eerst het geheel te lezen - met onderweg misschien al enkele notulen - verliest men zich niet in details,

Resultaat: a. hoofdgedachten en belangrijkste delen, b. hoofdindrukken.

2.-- Onderdelenontleding. Stalloni:

a. vat eerst de grotere tekstonderdelen samen (wat inzicht in het plan (schikking) behelst);

b. vat daarna de paragrafen (= tekstonderdelen die juist één gedachte ontwikkelen) samen. Vat de gehele gedachtegang na de samenvatting van iedere paragraaf samen (om telkens weer het geheel bij te houden).

Kleinschalig model. -- Bibl. st. : G. Niquet, *Structurer sa pensée / Structurer sa phrase*, Paris, 1978, 10/12.

Gegeven: een stel kortere teksten; gevraagd: deze tekstverkort weergeven.

Opm.-- Dit is niet letterlijk de tekstsamentrekking, maar een vooroefening.

Gegeven. **A.1.** De tv loopt op late avonden uit: vaak is zij medeverantwoordelijk voor morgenvermoeidheden.

A.2. Geen vin wordt nog verroerd! Zich verplaatsen om iets anders te beleven of om medemensen te ontmoeten: uitgesloten! Men zit, vastgespijkerd, op het tv-scherm te gapen.

A.3. De mens - als tv-kijkend wezen - is aan een louter lijdelijke kennismaking met het heelal toe: langs de tv krijgt hij wel informatie toegeschoven, doch zelf licht hij zich niet actief in.

ER239

A.4. De tv- beelden dwarrelen - rukwinden gelijk - over het scherm. De wereld wordt tot een wervelstorm, een draaikolk. Als vallende bladeren worden de nieuwsberichten - eens doorgegeven - meegesleurd.

A.5. Wat werkelijk is en wat puur ingebeeld is, loopt ineen: Stendhal (= Henri Bayle, bijgenaamd Stendhal (1783/1842; Frans romanschrijver)) vlak naast Georges Pompidou (1911/1974; Frans president 1969/1974); Don Juan (legendarisch figuur; misschien ooit een Spaans edelman, Don Juan Tenerio, die gedurende de XVI- de eeuw in Sevilla leefde) wordt op Sylvie Vartan (Franse actrice) verliefd. Het is, cultureel gesproken, volop "Vlaamse kermis"!

A.6. Zeg mij hoe gij uw vrije tijd besteedt, en ik zal u zeggen tot welk cultuurtype gij behoort (aldus een socioloog). Op de verwerking van wat tv biedt, toegepast, toont ons dit zinnetje dat o.m. de zondagse tv- programma's een mogelijke waardemeter van de tv-cultuurverspreiding bieden: zij reiken van de western 's namiddags tot de smartlapvertoning 's avonds. Wat een teleurstellende middelmatigheid gespreid over armzalige scenario's, teksten, bedoelingen, beelden op het tv-scherm! Alles komt neer op het doden van de tijd. Resultaat: juist als de kijkdichtheid bijzonder groot is, stoot men op een massief verspreide, smakeloze middelmatigheid.

A.7. Een tv-verslag komt nooit in zijn volledigheid en zonder 'toelichting' op het scherm. De tv-verslaggever/ tv-verslaggeefster beperkt zijn/ haar beelden tot een smalle keuze waar … Hij/zij de eigen duiding aan toevoegt. Meteen is het zonneklaar: de tv dringt ons haar zienswijze en haar waardeoordeel omtrent de gebeurtenissen op.

B.1. Soms denkt men dat de tv-beelden rechtstreeks overkomen en lijdelijk verwerkt worden. De werkelijkheid is anders: het ene lid van het gezin wil een sportuitzending, het andere een film, nog een ander technologie of toneel. De mediagenieter is tegelijk mediaduider, ja, mediakritieker. Verre

van ze steeds te doen verzuilen binnen de eigen perspectief, kan de tv ook de gezinsleden tot onderlinge discussie nopen.

B.2. De bijval van uitzendingen over geneeskunde hoeft niet te verwonderen: zij gaan in, op een nood bij de kijkende, nl. de behoefte aan het inwinnen van inlichtingen wat betreft geneeskunde.

B.3. De tv stelt wereldletterkunde ter beschikking van het publiek. Iets dat zonder de tv nooit buiten een mini-kringetje van gegadigden zou geraakt zijn.

ER240

B.4. Ik ben leerkracht in Franse letterkunde. Op zekere dag verrassen mijn leerlingen mij: zij waren in een redetwist verwikkeld omtrent *Le rouge et le noir* (een roman van Stendhal (1831)). Ik was benieuwd: zij hadden warempel een film gezien - 's avonds tevoren - op basis van genoemd roman. Mijn boekhandelaar vertelde mij dat, behalve jongeren, ook anderen dit gedaan hadden. Meer nog: de verkoop van het boek was, sindsdien, gevoelig gestegen. Hetzelfde deed zich voor na Germinal (uit de reeks Les Rougon-Maguart (1885) over het leven der mijnwerkers -- van de Naturalist Emile Zola (1840/1902; E.R. 169).

Gevraagd.

a.1. Volgens de Stalloni-methode hebt gij nu de totaallezing verricht. De belettering en becijfering - door ons in de tekst ingevoegd - is bedoeld om uw analyse vlotter te doen verlopen. Kunt gij, nu reeds, hoofdgedachte(n), indeling (althans de grote indeling), hoofdindruk verwoorden, zoveel mogelijk met eigen woorden? Welke titel zoudt gij aan de twee teksten - het is een meervoudige samentrekking - geven?

a.2. De gemeenplaatsen 'stelling' (E.R. 89: thesis, d.i. een stellingname die men verdedigt) en 'betoog' (argumentatie; E.R. 89: kataskeuè en anaskeuè; cfr E.R. 157 (betoog)) geven u de mogelijkheid de hoofdgedachten uit te drukken: probeer!

b.1. Zet de gedachtegang - schikking - op papier, -- gebeurlijk paragraafje na paragraafje (die gij samenvat en betitelt).

b.2. Vergelijk A.3/A.7, A.3/B.1, A.4/ A.5, B.1/B.2.3.4. Wat komt dankzij de toepassing van de comparatieve methode tevoorschijn?

Opm.-- Om de gekwantificeerde tekstsamentrekking toe te passen: tel de woorden van de hele tekst; deel door 3 en probeer een 'synthese' (meervoudige samentrekking) klaar te spelen.

"Tien klassieken in tien minuten"

Bibl. st.: USA. -- *"Fast Food" van de cultuur in Californië*, in: Journal de Genève 01.11.1981.-- Santa Monica, 1 (AFP). -- "Zoveel boeken; zo weinig tijd!".

Twee Californische uitgevers hebben dit dilemma willen oplossen: zij publiceren een cassette die u toelaat in tien minuten tien klassieke werken te 'lezen'.

Zij is voor Yuppies (begoede jongeren) bestemd, jonge Amerikaanse carrièrejagers, die altijd tijd te weinig hebben en op gemakkelijk te verwerven cultuur tuk zijn. —

ER241

"De verkoop van boeken die op cassette vastgelegd zijn, neemt in de USA meer en meer toe. Wij hebben gemeend dat het hoog tijd werd ze alle samen te trekken". Aldus Jim Baker (31).

Met "Tien klassieken in tien minuten" is het mogelijk in zeshonderd seconden te weet te komen waarover het gaat in Moby Dick, Gejaagd door de wind, Robin des bois, De druiven der gramschap, Romeo en Juliette, Gatsby, A Tramway named Desire, Alice in Wonderland, Oliver Twist en Homeros' Odusseia.

Deze tekstsamentrekkingen worden voorgelezen door een acteur bekend om zijn spreeksnelheid. Zij duren elk zestig seconden.

Behalve Gejaagd door de wind en Gatsby, die respectievelijk 0,48 en 0,75 seconde meer toegemeten krijgen. "De grote literatuur heeft deze bijkomende halve seconde vandoen" licht Andy Meyer (32) toe.

Sommige literatuurliefhebbers zullen wellicht protesteren als zij vernemen dat Gejaagd door de wind een - inderdaad verwonderlijke - tekstsamentrekking ondergaat: het werk wordt in drie zinnen, met een totaal van driehonderdvijftig woorden, samengetrokken. Onmogelijk is Oorlog en vrede tot vijfenzestig seconden samen te trekken.

De tekstinperkingen door Becker/Meyer aan de tekstomvang opgelegd hebben blijkbaar ook haar grenzen. Zo b.v. behoort Oorlog en vrede niet tot de "tien klassieken": het was gewoon onmogelijk de tekst van Lev Tolstoj binnen de vijfenzestig seconden samen te trekken.

Opm.-- De kwantificering is hier op haar maximum! Cfr. E.R. 36 (Miki).
Totdaar enkele gegevens omtrent een nieuwe manier van 'rapporteren' -

Nog dit. -- L.Maltin/ M. Clark e.a., *Speelfilmenencyclopedie*, Haarlem, Rostrum, 1988-4. -- Het werk dient zich aan als "naslagwerk met gegevens en korte besprekingen van bioscoop, tv-en videofilms". De uitgave van 1982 behandelde twintigduizend filmtitels! In deze vierde editie staan vijftigduizend filmtitels!

Let nu goed op wat "een samentrekking" zijn kan. Voor iedere film wordt een ruimte beschikbaar gesteld van gemiddeld tien regels.

Deze tekstjes behelzen a. een karakteristiek (schets van het wezenlijke) en b. een beoordeling. Wat men met de terminus technicus (bijzondere term) heet 'realia' vertegenwoordigt zowat de helft van die tekstjes (denk aan nationaliteit, jaartal, lengte, regisseur, acterende sterren, bekroningen).

Een teken van onze 'zappende' cultuur, die vlindert van het ene naar het andere.

ER242

56.-- Verhandelingsleer (definitie). (240/243)

Tot nog toe hebben wij de afzonderbare 'elementen' - versta: 'onderdelen' - van het verhandelen overlopen. Behalve E.R. 156, 158, waar een totaal schema - de achtledige chreia (bruikbaar schema) - ter sprake kwam.

Wat nu volgt betreft de verhandeling als geheel en als aparte soort tekst.-- Daarom - eindelijk - een definitie.

Bibl. st.:

O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, 9/13 (*Die Materien der Logik von der Aufsatzlehre aus gesehen*);

O. Pecqeur, *Manuel pratique de dissertation française*, Namur, 1922-2;

R.S. Beal/ J. Korg, *Thought in Prose*, Englewood Cliffs, N.I., Prentice - Hall, 1984-7 (vrl. p.c., 633/639 (*The Methods and Aims of Prose*);

S.P. Moss, *Composition by Logic*, Belmont (California) 1966;

G. Niquet, *Structurer sa pensée/ Structurer sa phrase (Techniques d'expression orale et écrite)*, Paris, 1978 ;

H. De Boer, *Schriftelijk rapporteren (Een praktische handleiding bij het samenstellen van rapporten, nota's, memoranda, scripties, dissertaties, zakelijke correspondentie en dgl.),* Utr/Antw. 1961;

J. Bojin/M. Dunand, *Documents et exposés efficaces (Messages, structure du raisonnement, illustrations graphiques)*, Paris, 1982 ;

G. Beville, *L'expression écrite, image de l'entreprise (Structure, style, présentation),* Paris, 1979 ;

U. Eco, *Hoe schrijf ik een scriptie?* Amsterdam, 1985. -- Een losse greep uit ontelbare werken, natuurlijk.

Opm.-- De verhandeling is soms verwonderlijk actueel: n.a.v. *Carrefour des littératures européennes de Strasbourg* - 1990 - hebben jongeren uit Frankrijk en Duitsland verhandelingen mogen schrijven … over de hereniging van beide Duitslanden: kenners stonden verbaasd van de "opmerkelijke rijpheid van geest" (o.m. bij drie jongeren uit Dresden).

Opm.: Wij zeggen wel: "geestesrijpheid". Zonder die kwalificering is een 'goede' verhandeling ondoenlijk. De tekst die wij hier over het verhandelen voorleggen, heeft geen andere bedoeling.

Definitie. -- Platonisch gezien is 'verhandeling' een idee, d.i. een hoge werkelijkheid die voor alle verhandelingen die wij maken, bestaat en is zij strikt genomen 'ondefinieerbaar'. Die idee 'verhandeling' is diffuus in ieders geest aanwezig als een licht dat voorlicht (wij weten allen ergens wat juist en goed verhandelen is), maar zelf ongrijpbaar.

ER243

Wat wij wel hebben, is een of ander denkbeeld (begrip') 'verhandeling': dat is wel definieerbaar, maar gebrekkig en telkens weer voor correctieven vatbaar. Daar gaan wij.

Eerste definitie. -- E. Fleerackers, *De verhandeling*, Antwerpen, 1944, 13, definieert: "De verhandeling is de beredeneerde ontwikkeling van een thema".

Terloops: dat komt enigszins overeen met de chreia die of een feit of een uitspraak ontwikkelde.

Opm.-- De definitie "De verhandeling is de stelselmatige (methodische) ontwikkeling van een 'abstract' thema", vervalt in het euvel der manke definities: een thema (universeel) is niet altijd een 'abstract' thema (particulier).

Tweede definitie. -- S. Moss, *Composition by Logic*, 121/136 (Opinion Statement), zegt: "Een vooruitgezette mening (...) is de stelling (= oordeel) die wij doorheen de gehele tekst wensen waar te maken" (o.c., 121). -- Dit is wat de Antieke Grieken 'thesis', Lat.: propositio, stelling (die men verdedigt), noemden.

Opm.-- De schikking - gedachtegang, plan, volgorde - weerspiegelt de eenheid die de stelling die men verdedigt of voorstaat, uitmaakt, telkens weer anders.

De stelling wordt in de inleiding aangeraakt (aandachtsvestiging, welwillendstemming b.v.), in de strikte stellingname gedefinieerd (hier komt de formulering van de thesis op haar plaats), in de indeling (plan) opgesplitst in onderdelen, die de hoofdpunten van de themaontwikkeling behelzen, in beschrijvingen, verhalen, verslagen met feiten gestoffeerd, in het betoog (argumentatie) hetzij streng bewezen hetzij aannemelijk gemaakt, in de weerlegging door vernietiging van ieder tegenmodel verantwoord op indirecte wijze, in de samenvatting nog eens opnieuw geformuleerd, in het slot ('slotrede') nog eens kort belicht (waardeoordeel, emotioneel element).

Opm.-- Meteen hebben wij de grote onderdelen van een goede verhandeling

De betogende stijl. -- Aan de stijl, d.i. vormgeving, zullen wij niet zoveel aandacht besteden. Toch dit.

H. Uyttersprot, *Beschouwingen over Franz Kafka*, 2. *Stijl als wisselstroom, of de lijn naar het oneindige*, in: De Vlaamse Gids 37 (1953): 9 (sept,), 534/548, staat stil bij het feit dat Franz Kafka (1883/1924) in zijn verhalen - novellen, romans - twee stijlen vertoont. -- “Zonder moeite herkent men in Het proces, in

ER244

Het slot, een vrij regelmatige wisseling: a. Kafka discussieert scherp en streng; b. hij verhaalt ook vlot en licht. -- Hij is dialecticus (= redeneerder, argumenteerder) én verteller. -- In de grote romans is hij beide tegelijk en wel in zulke verhouding dat verhalende, resp. beschrijvende delen en dialectische elkander ongeveer in evenwicht houden! (A.c., 534).

De typisch betogende stijl - aldus Uyttersprot - ziet men aan de “ophoping van de discussietermen” (a.c., 546). Zo b.v. ‘deuten’ (duiden) ‘Meinung’ (mening), ‘erklären’ (verklaren), “einerseits/ auf anderer Seite” (enerzijds, anderzijds). Dat ziet men ook aan “feiten/ hypothesen distinguo’s” (opm.: ‘distinguo’ komt uit de Scholastiek: “ik onderscheid”)

Zegt Uyttersprot: “In de discussie zelf kan deze eindeloze reeks “feiten/ hypothesen/ onderscheiden” zonder grenzen doorgaan”(a.c., 546).

Wat aan het eindeloos grondslagenonderzoek doet denken.

Besluit. Zowel de enkelvoudige termen als de denkinhouden verraden de redenerende of betogende verhandelingsstijl.

R. Beal/ J. Korg, *Thought in Prose*, 633/639, toont op een andere maar gelijklopende manier aan waaraan men de betogende stijl kan erkennen.

a. De methoden.

Analyse (hier verstaan als opsplitsing in onderdelen (denk aan de Cartesiaanse methode)), classificering (indeling), vergelijking (gelijkenis en tegenstelling), beide een vorm van analogie (stellers verwarren ‘analogie’ met ‘gelijkstelling’ onder minstens één oogpunt), -- definitie, illustratie (exemplificatie, het geven van voorbeelden).

b. - De doelstellingen.

Met die term bedoelen stellers de genres - types van teksten. Verhaal, beschrijving, -- proces- en algoritmebeschrijving, rationele verantwoording en overreding, waardeoordeel.

Men ziet in dit degelijke Amerikaanse handboek de grote traditie der klassieke retoriek duidelijk aan het werk.

Typologie. -- Er zijn natuurlijk heel wat indelingen in soorten mogelijk. Waarvan enkele modellen. -- De triade "bespiegeling/ mijmering/ pleidooi". -- Fleerackers, o.c., 13.

De bespiegeling - theoria, speculatio (Lat.), met de geest grondig op iets ingaan - laat verstand en rede aan bod komen; de mijmering laat het gemoed en het waardevoelen meer doorwegen; het pleidooi activeert het waardevoelen als wil en actie.

ER245

De dyade "informeel/ formeel"

Pecqeur voert dit onderscheid in.

a.-- Informele verhandelingen - hij noemt ze "dissertations badines" - wijken af van de voorschriften (zij zijn 'onvormelijk'). Pretentieloos wordt ingegaan in betogende stijl op een of ander thema, -- zonder aanspraak te maken op wetenschappelijkheid (men zou ze 'voorwetenschappelijk' kunnen heten). Cfr o.c., 356/385 (Dissertations badines).

b.-- Formele verhandelingen houden zich aan de voorschriften, -- zijn 'vormelijk' (men erkent er de wezensvorm in). -- Pecqeur deelt ze in:

i. literaire (o.c., 167/318), -- zo b.v. over het thema "La Fontaine is onze Homeros" (een uitspraak van Hippolyte Taine);

ii. wetenschappelijke (o.c., 319/355), -- zo b.v. over "Wetenschap, nijverheid en poëzie" (Max Ducamp);

iii. ethisch-politische (wij zouden nu zeggen: menswetenschappelijke of zelfs geesteswetenschappelijke), -- zoals b.v. "Mensen behoren elkander te helpen" (Lamennais) of 'Eigenliefde' (La Rochefoucauld) (o.c., 13/166).

De dyade "voorwijsgerig/ wijsgerig".

A.R. Henderickx, *De rechtvaardigheid in De staat van Platon*, in: Tijdschr. v. Fil. 7 (1945): 1/2, 19, 31, 1 -- 27.

Het gaat over de 'hupografè', beschrijving (schets). In Politeia (= De staat) vi is de tekst over de 'aretè' (Lat.: virtus, deugdelijkheid) slechts een 'hupografe', een eerste wijsgerige benadering of, liever, ergens nog wat 'voorwijsgerig'.

Het wordt althans voor Platon, pas echt 'wijsgerig' wanneer men behalve de tot verschillende vormen van deugdelijkheid en het algemene begrip dat daaruit induceerbaar is, ook nog doordringt tot de idee, d.i. dat wat voor iedere vorm van deugdelijkheid en voor ieder begrip ervan reeds een licht werpt op al wat 'deugdelijk' zou kunnen zijn, maar op zich niet definieerbaar is.

In *Politeia* komt dit - de idee - ter sprake in vi, 504d/e. Pas dan beseft men wat echt 'deugdelijkheid' is: zij komt door in de verschillende duidingen ervan, maar is zelf niet direct vatbaar. Wel duikt die idee op vanuit het on- en onderbewuste deel van onze ziel, als een licht dat en ons gedrag ter zake en ons denken daaromtrent voorlicht.

Besluit

a. Er is een begrip 'verhandeling', dat behelst: de behandeling van een thema.

b. Er zijn varianten: én naar benaderingswijze (bespiegelend /mijmerend /pleitend; informeel/ formeel) én naar object.

ER246

57.-- Verhandelingsleer (betoogtheorie) (246/247)

Ter inleiding.

Wat nu volgt, is tenslotte een uitleg omtrent de basisdrieledigheid der retoriek inzake betoog: "logos (het redeneerelement)/ pathos (het waarde-element) / ethos (het element gezag dat van degene die aan het woord is, uitgaat)". -- Dit zal verderop duidelijk worden.

Nu de betoogtheorie.

Grondig gezien hoort deze thuis in de denkleer (logica) en methodologie (toegepaste logica).

Toch nog dit: Twee hoofdtypes van betoog. -- Isokrates van Athene, de grote retor, gaf als middelen om een verstandhouding te stichten twee taalgebruiken aan.

1.-- "Zo spreken dat men het logisch strenge bewijs levert" en

2.-- "(bij gebrek daaraan) zo spreken dat men een stelling geloofwaardig maakt" cfr. e.r. 159 (eristiek).

Opm.-- Met Aristoteles het retorisch gedrag beperken tot het tweede type lijkt ons onhoudbaar.

De retorische bewijsvoering.

R. Barthes, *L'aventure sémiol.*, 126, 136, zet kort de traditionele bewijstheorie uiteen.

1.-- Directe bewijzen.

"Pisteis a.technai" zijn aanwezig telkens wanneer de feiten, d.i. wat onmiddellijk gegeven is, uit zichzelf spreken.

Zo b.v. een door iedereen kenbare wetgeving, een getuigenis dat iemand direct verneembaar aflegt, een bekentenis waarvoor men uitkomt, de termen van een overeenkomst die gekend zijn. Zonder enige logische bewijsvoering kan men die gegevens in de strikte zin van "gegeven dingen" voorleggen.

2.-- Indirecte bewijzen.

Dit type van (Lat.) 'probationes' heetten de Antieke Grieken "pisteis en.technai". De gegevens spreken niet onmiddellijk en uit zichzelf: slechts via redenering krijgen zij bewijswaarde.

Toelichting. -- Dit onderscheid tussen directe en indirecte betogen dateert, binnen het Griekse denken, van Xenofanes van Kolofon (-580/-490) en ook van Alkmaion van Kroton (-520/-450; inzake tekenduiding).

De leer omtrent de indirecte bewijsvoering.

De Antieken hebben ons terzake een interessante kennisleer nagelaten: zij onderscheiden drie types, nl. "eikos (wat aannemelijk is), tekmerion (zeker teken), semèion (aanduiding)". Wij leggen deze drie nu even uit.

ER247

Het waarschijnlijke.

Wanneer - in alle volkeren - de tradities beweren “Ouders, kinderen zult gij eren” (het vierde gebod), dan lijkt deze ethisch-politische vooropstelling ‘aannemelijk’, -- ook wanneer men hyperkritisch ingesteld is. -- De onuitgesproken redenering luidt: “Al wat universeel-planetair aangenomen wordt als levensregel door de eeuwen en cultuurverschillen heen, is, naar alle waarschijnlijkheid, verantwoordbaar”.

Opm. -- Men wete goed dat, ook in Primitieve, zgn. ‘prekritische’ culturen, een algemeen beginsel zijn uitzonderingen kent “Vader, moeder, -- kinderen zult gij eren”, ja, tenzij er noodzakelijke en voldoende redenen zijn om van die regel of te wijken. Zo b.v. t.o.v. ouders die hun kinderen misbruiken. Maar zelf dan nog blijft het ‘principieel’ geboden de ouders ergens als te eren te duiden.

Het teken.

1. Het zekere teken.

Wanneer een meisje zwanger is, dan is dit het zekere teken van bevruchting. Dit is een ‘tekmerion’, in de retorisch-technische betekenis. Veel redenering is daar niet toe nodig. Toch kan dit niet zomaar als uit zichzelf sprekend feit retorisch benut worden.

2.-- De aanduiding.

‘Sèmeion’. -- Om binnen ons voorbeeld te blijven:

1. Het meisje is zwanger; 2. Hoe is zij in die toestand geraakt? Dat is in het teken van haar zwangerschap niet met zekerheid aangeduid. Toch is het ‘aangeduid’! Is zij verkracht? Deed zij aan seks? Hier is het redeneerelement veel noodzakelijker. Vooral het element ‘onderzoek’ dringt zich op, gezien het zeer indirecte karakter van het gegeven. -- Ander model.

U. Eco, *De naam van de roos*, Amsterdam, 1985, 35: sporen - dat zijn tekens - zijn in de sneeuw aangetroffen. Het ‘lezen’ - de semiotische naam voor ‘duiden’ - van een spoor is een aansporing tot verder onderzoek. In Eco’s bizarre roman is er sprake van voetafdrukken, bloedsporen, -- het teken van “een groot en hemels bloedbad” (o.c.,53). Cfr. E.R. 216 (intrigerende tekens).

Het onderscheid tussen zeker teken en aanduidend of twijfelend teken is vlottend. Toch is het er:

1. zwangerschapstekens wijzen met zekerheid op een kind (tenzij in de hysterische zwangerschappen);

2. zwangerschapstekens wijzen met onzekerheid naar de precieze oorsprong ervan.

Besluit. -- Men kan én het waarschijnlijke én de tekens als algemene tekens duiden: het waarschijnlijke is een teken van iets aannemelijks.

ER248

58.-- Verhandelingsleer (lemmatisch-analytische methode (248 253);

De taakduiding (opgavehermeneutiek) kan soms moeilijk uitvallen. --

Daarom een korte uiteenzetting over een methode om uit een moeilijkheid te geraken.

De systechie "gegeven/ gevraagd".

Gegeven: b.v. "Het begrip 'Moedergodin', (wezen en waarde)" als integraal thema. Ontleed: gegeven: al wat men beweert over Moedergodinnen;

Gevraagd: wezen en waarde van die beweringen. Bij dit laatste zij opgemerkt dat beschrijving, verhaal en verslag, gebeurlijk verklaring, en waardeoordeel ('waarde-vraag') tot het ontwikkelen van de verhandelingstekst behoren.

De analytische methode.

Gegeven: iets (b.v. Moedergodinnengeloof);

Gevraagd: de 'analusis' (in de Platonische zin), analyse, d.i. reductieve redenering. Hier b.v.: "Indien Moedergodinnen werkelijk bestaan, dan is het geloof aan Moedergodinnen begrijpelijk ('verklaard'). Welnu, geloof aan Moedergodinnen; dus Moedergodinnen bestaan werkelijk". Deze laatste nazin met zijn 'dus' bevat een hypothese of 'lemma'.

M.a.w.: een te toetsen vooropstelling. M.a.w.: het gevraagde loopt uit op een toetsing (onderzoek).

De lemmatisch-analytische methode.

Bibl. st.: O. Willmann, *Geschichte des Idealismus, III (Der Idealismus der Neuzeit),* Braunschweig, 1907-2, 48 (Das Prinzip der Analysis);

G.Brown, "*How would it look if*...?", in: Tijdschr.v.Filos. 48 (1986): 4 (dec.), 583/594.

Platon is gekend, van in de Oudheid, als de invoerder op duidelijke wijze van de lemmatisch-analytische methode, -- kortweg: "analytische methode".

1. Deze is één toepassing van de analytische - versta: hypothetische - methode der reductieve redenering. -- De hypothetische methode denkt in "indien/dan - zinnen" (indien vooropstelling, hier: hypothese, dan gevolgtrekking).

2. Wanneer men zonder het gegeven volledig te kennen, toch moet doorgaan met het ontwikkelen van een onderwerp (het gegeven), dan maakt men van het gevraagde (het onbekende of gezochte)

a. een hypothese en

b. doet men alsof men dat gevraagde - onbekende - reeds kende. Men stelt m.a.w. wat gezocht wordt, als reeds gevonden voorop. Daarmee werkt men dan.

In de wiskunde voert men daartoe een geëigend teken in, x b.v.

ER249

Zo in een simpel applicatief model: 2 = x + 12x. Of: x = 2y. Enz.

Ofschoon mem niet weet - het gezochte - wat x of x, y zijn, toch kan men er wiskundige bewerkingen mee verrichten. Dat is lemmatische analyse, in de Platonische zin: een lemma, als bekend geduide onbekende werkelijkheid, wordt ingevoerd en daarna zoekt men de onbekende op (analusis).

Schets van uitwerking.

Gesteld: een prof aanvaardt van een studentin die tot New Age behoort, als thema "De Moedergodinnenreligies". Het gevraagde. -- Twee gevallen kunnen zich voordoen.

1. De Prof, schoorvoetend, zegt: "Ga na of wij, als actuele mensen, met een West-Europese mentaliteit, diepgaand door te twijfelen aan dergelijke dingen (o.g.v. onze Westerse Rationalistische Verlichting) beïnvloed, nog over ernstige redenen kunnen beschikken om zoiets als a. religie en b. dan nog Moedergodinnenreligie ernstig te nemen".

In dit geval is de studentin gebonden aan de nauwe opdracht: de prof formuleert de te onderzoeken thesis of stelling (= basisoordeel), -- met de argumenten voor en tegen.

2. De prof zegt enkel: "Doe wat gij wilt, als gij mij maar een goede verhandeling afgeeft". -- In dit geval is onze studentin ook gebonden, maar enkel aan de existentie en essentie en de omstandigheden (E.R. 145) die het

thema kenmerken. Want, in dit tweede geval, staat zij zelf rechtstreeks voor (het gegeven en) het gevraagde - zonder de vernauwing door de opdrachtgever ingevoerd (hierboven).

Opm.-- De zgn. 'vrije' verhandeling bestaat niet: ofwel is zij aan de prof gebonden ofwel is zij rechtstreeks aan de zaak gebonden (met de gemeenplaatsen die een echte verhandeling definiëren). De Anarchistisch-Romantici b.v. die de "radicale vrijheid" invoeren, bedriegen zichzelf.

Besluit. Tot daar het wezenlijke over het koppel "gegeven/ gevraagd": het komt als fundament van pas bij iedere verhandeling die naam waardig.

De heuristiek. -- Cfr. E.R. 09/10. -- Over welke gegevens beschikken wij? Of nog eerder: de eerste taak is de bronnen van informatie opzoeken. Hier komt een degelijke bibliografie op haar plaats.

Opm. -- In onze 'grammatologische' (d.i. van geschreven teksten overlopende) cultuur komt het bronnenmateriaal altijd neer op een "bibliografische steekproef" of toch meestal.

ER250

Dit is één type van inductie: uit een te ondoorzichtig geheel ('totaliteit') haalt men een steekproef tevoorschijn, wellicht lukraak, om ze van naderbij te onderzoeken. Van daaruit krijgt men een (gedeeltelijk) zich op het geheel (veralgemening en veralgeheling), Toetsing,

C.J. Bleeker, *De Moedergodin in de Oudheid*, Den Haag, 1960;

Merlin Stone, *Eens was god als vrouw belichaamd*, Katwijk, 1979.

Opm.-- Artikels, boeken zijn mensenwerk. -- Zo is Bleeker's werkje een zakelijk verslag over de Antieke Moedergodin in de Klassieke Oudheid (het Antieke Germanië en het huidige India inbegrepen);

Het ademt de geest van de positieve godsdienstwetenschap uit. Zo is het werk van Merlin Stone dat van een enigszins aanvalsdriftige feministe, waarin positieve ('stellige') gegevens in dienst gesteld worden van "de bevrijding van de vrouw" (waardoor het een feministisch pleidooi wordt).

Wat erop wijst dat men in de bronnen een schifting moet doorvoeren. Cfr. E.R. 242: Bleeker is 'speculatief' (in de Platonische betekenis), Stone is

pleidooi. De degelijke kennis van de types van verhandelingen is hier doorslaggevend.

Opm.-- Doch onze maatschappij is niet enkel 'grammatologisch'! Zij omvat ook veldwerk. Cfr. E.R. 149/153 (M. Mead's verhandeling).

Zo is daar: Jef Van Den Ouweland, *Pacha Mama en haar kinderen*, Leuven, Coll. Pro America Latina, 1991, een boek waarin iemand aan het woord is die ter plaatse mensen ontmoet (en er het leven van deelt: "participating obaservation") die heden nog in een Moedergodin, in de gestalte van Moeder Aarde, geloven, nl. "Pacha Mama".

Het werkje is vergelijkbaar met wat Tomas Spidlik, *Les grands mystiques russes*, Paris, Nouvelle Cité, 1979, 369/381 (*La terre et le peuple*), zegt over de verering door de traditionele Russische buitenmens van de Aardmoeder. Dit is een ander type van inductie: wie rechtstreeks mensen contacteert die nog heden Moedergodinnen vereren, neemt ook een steekproef uit het geheel der beschikbare gegevens, maar van een meer levendige aard dan de dode letters van positief-wetenschappelijke teksten of feministische teksten.

De noodzakelijke en voldoende vooropstellingen ('paradigma'). Het begrijpen van gegevens is onmogelijk zonder de erbij passende vooropstellingen.

ER251

Hier moeten wij even een alternatieve epistemologie invoeren. Zo o.m. met Sef Kicken, *Alternatieve wetenschap (Op het spoor van nieuwe paradigma's),* Antwerpen/ Amsterdam, 1975.

De vraag bij uitstek is niet zozeer welke gegevens beschikbaar zijn, maar onder welke noodzakelijke en vooral voldoende voorwaarden men die gegevens juist duidt. Dat is de vraag naar de vooropstellingen, die men sedert. Th. Kuhn ook 'paradigma's' heet.

Toepassing.

1. Het waarschijnlijke. - Cfr. E.R. 245. -- Het is een feit: zowat overal ter wereld treft men gave of gebroken steekproeven van Moedergodinnengeloof aan. Wie zonder vooroordeel, d.i. met de noodzakelijke

en voldoende vooropstellingen in het hoofd, dat feit bekijkt, moet wel besluiten: “Er moet toch ergens enige werkelijkheid mee gemoeid zijn”.

Dit besluit is één van de noodzakelijkste vooropstellingen om ernstig onderzoekswerk te kunnen verrichten. Wie als vooringenomen Rationalist-Verlichter a-priori iedere werkelijkheid loochent inzake dat feit, neemt aan dat gespreid over de aardbol al de mensen die in Moedergodinnen geloven, zich doodgewoon vergissen (de hypothese - meer is het niet - van een ‘Primitieve’ - zgn. ‘prelogische’ (versta: nog niet voor logisch denken vatbare) - mentaliteit).

Wat nog niemand op beslissende wijze bewezen heeft, natuurlijk (al was het maar doordat zoiets niet met Verlicht-Rationalistische bewijsmiddelen bewijsbaar is). - De vraag is: is het Verlicht Rationalistische paradigma wel noodzakelijk en vooral voldoende om wat gegeven is, juist te begrijpen zoals het op zich is (en niet zoals het, in Verlicht-Rationalistische perspectief, lijkt)

Juist de radicale begrensdheid van het Verlichtingsparadigma noopt mensen als Kicken tot “alternatieve paradigmata”.

Besluit. -- Onze studentin met haar thema en problematiek behoort en de Verlicht-Rationalistische en de alternatieve perspectieven mee te betrekken in haar onderzoek van de gegevens. Dat zal dan wel uitlopen op een verificatie en een falsificatie (althans gedeeltelijk).

Het teken. - Cfr. E.R. 245. -- Het feit dat, gespreid over de aardbol, een aantal mensen geloven dat een Moedergodin bestaat als afzonderbaar begrip, heeft teken-waarde: het is minstens een aanduidend teken voor essentie en existentie van zo’n begripsinhoud en begripsomvang.

ER252

Doch, behalve de mening (hoe verspreid ook), is daar het netwerk van beelden, riten, geplogenheden (de jaarkalender b.v.) dat ‘getuigt’ (= teken is van) de Moedergodinnen: ook dat zijn ‘tekens’ die verwijzen naar ‘iets’.

Samengevat: 1. Het meningenonderzoek leidt naar het waarschijnlijke; 2. het tekenonderzoek leidt naar verwijzingen.

Resultaat: wij beschikken over een stel informaties, de aanvang van een onderzoek, dat verder gaat dan de losse materialen der heuristiek.

Opm.-- Het paradigma, schoolvoorbeeld, dat ons onderzoek 'vorm' (= wezensvorm) geeft, is het geheime voetstuk van de harmologie (E.R. 10).

Ontologisch onderzoek.

Terloops: 'ontologie' (ook 'metafysiek') is werkelijkheidsleer. Al wat - hoe dan ook (al was het louter ingebeeld - werkelijk, versta: "niet-niets", is, is object van ontologie.

Voetstuk van werkelijke dingen is het tegenstellingspaar "essentie/ existentie". Reeds Platon kende die dyade: 'estin?' (is het?) en 'ti estin?' (wat is het?). De existentie of feitelijk bestaan antwoordt op de vraag: "hoe werkelijk is iets?". De essentie of zijnswijze antwoordt op de vraag: "hoe is het werkelijk" Die twee, ofschoon onderscheiden, zijn nooit gescheiden.

Toegepast: nadat blijkt, uit meningenonderzoek (het waarschijnlijke) en uit teken-onderzoek (de verwijzingen), dat er een cultuurfenomeen in - samenlevingsverband bestaat dat 'Moedergodinnenreligie' heet, rijst de werkelijkheids- of ontologische vraag: "Hoe werkelijk is dat waarrond dat cultuur- en samenlevingsfenomeen draait, nl. de Moedergodin?". Alsook: "(Indien ergens werkelijk, dan) hoe is de Moedergodin werkelijk?".

Laat ons nagaan of, binnen de meningen en de tekens, niet reeds aanwijzingen zijn voor het antwoord op die tweeledige vraag.

Die zijn er:

a. zo nu en dan duikt iemand op die beweert - op mantische (helderziende) wijze - de Moedergodin(nen) te 'zien' (zieners/ ziensters);

b. met de regelmaat van een klok menen aanhangers/ aanhangsters dat het praktische beroep op de Moedergodin in noodsituaties tot zicht- en tastbare resultaten leidt (gebedsverhoring). Het eerste is directe, ofschoon paranormale, waarneming; het tweede is indirecte waarneming (via de resultaten der actieve oplossing van problemen door de Moedergodin, die tussenkomt, -- b.v. in veerijkdom, oogstresultaten e.d.).

ER253

De afstandige benadering.

Gesteld: na toetsing van de zo-even vermelde directe en indirecte waarneming kunt gij, persoonlijk, niet uitmaken of zoiets als de Moedergodinnen bestaat. Wat gaat gij doen? De uitweg is de lemmatisch-anlytische methode. Onze studentin zal dus kunnen zeggen: "Ik doe alsof het

reeds zeker is (hoe dan ook) dat er zoiets als een Moedergodin is. De term 'Moedergodin' is het teken waarmee ik die 'x' (het onbekende) aanduid, wanneer ik erover spreek. Want zo kan ik erover spreken".

Opm.-- Deze houding komt neer op de Fenomenologische: de Fenomenoloog geeft weer, afstandig, d.i. hij oordeelt zo weinig mogelijk, maar - als een Impressionistisch schilder "geeft weer" wat hij waarneemt. Het fenomeen en niets dan het fenomeen, d.i. dat wat zich onmiddellijk toont.

Waarmee wij vervallen in wat in E.R. 244 gezegd werd: de gegevens en niets dan de gegevens, de directe en via die directe de indirecte. Aangezien onze studentin slechts over indirecte kennis beschikt, indien zij positief-wetenschappelijk wil te werk gaan, moet zij zich 'kritisch' houden aan die indirecte - afstandige - benadering. Zo niet vervalt zij in een persoonlijk getuigenis (maar dan wordt haar verhandeling een pleidooi; E.R. 242).

Een 'getuigenis' is uitkomen voor wat men individueel ervaart of meent te ervaren. Dat heeft wel tekenwaarde voor buitenstaanders maar de wetenschappelijke bewijskracht is nul. Tenzij als teken van iets anders, dat aan de greep van de Verlicht-Rationalistische methode ontsnapt.

Opm.-- In ons geval hier ging het over een godsdienstwetenschappelijk fenomeen. Maar de methode - de afstandige, lemmatisch-analytische methode - geldt voor alle gevallen waar een eristische situatie heerst.

Herlees E.R. 159/160 (Eristiek): onze studentin moet voortdurend rekening houden met het tegenmodel, aangezien zij moet redeneren: "Ik evenmin als mijn tegenstander, de Verlicht-Rationalist, bewijs doorslaggevend wat ik beweer".

Opm.-- Deze beweringen over eristische situaties kunnen irriterend overkomen voor 'overtuigden' die pleidooien houden. Dat is en blijft juist. Want er steekt iets negatiefs in eristiek. Maar - streng logisch' gesproken - is de eristiek oermachtig.

a. Zolang men in onbesliste en misschien onbeslisbare situaties zit en
b. zolang men streng wetenschappelijk wil werken, is eristiek de enige, uitweg die logisch streng verantwoordbaar is.

ER254

59.-- Verhandelingsleer (pathetiek), (254/258)

Logos (betoog), pathos.

In het Antieke Grieks betekent 'pathos' - het woord wordt onvertaald ook nu nog in het Nederlands of het Duits gebruikt - meer dan één enkel gemoeds- en wilsfenomeen.

Toch keert één gemeenschappelijke eigenschap steevast terug: "Al wat men, als waardegevoelig mens vooral, doorleeft, ondergaat, beleeft".

'Pathetiek' is dan ook in deze laatste zin te verstaan: de leer omtrent al wat men als berichtontvanger inzake waarden doorleeft.

Opm.-- Vanwege de tuitzender van het bericht, een spreker, een schrijfster b.v., kan men gerust de huidige term "sensitivity training" gebruiken: "sensitivity training" immers is het inoefenen, o.l.v. een leidende instantie (hier de berichtgever), van waarden en haar aanvoeling.

Eerst een bibl. st.:

K. Lee, *A New Basis for Moral Philosophy*, London, Routledge/ K. Paul, 1985 (de stelling van het werk luidt: "indien zijn, dan waarde"; wat wil zeggen: waardevoelen is subjectief ervaren; waarde echter is een objectief-rationeel benaderbare werkelijkheid);

D. Rochebin, *Entretiens de Bayonne (Les hormones font la révolution),* in: Journal de Genève 06.05.1989 (over de driftenbiologie en o. m. de beslissende rol der hormonen in het waardevoelen);

S. Strasser, *Das Gemüt (Grundgedanken zu einer phänomenologischen Philosophie und Theorie des menschlichen Gefühlslebens),* Utr. /Antw. /Freiburg, 1956 (een fundamenteel werk);

J.P. Sartre, *Esquisse d'une théorie des émotions*, Paris, 1939 ;

Th. Ribot, *La psychologie des sentiments,* Paris, 1917-10 (nog steeds lezenswaard);

Ingrid Craemer-Ruegenberg, Hrsg., *Pathos, Affekt, Gefühl,* München, K.Albert, 1981 (veertien referaten over pathetiek vanaf Aristoteles tot heden);

G. Taylor, Pride, Shame and Guilt (Emotions of Self-Assessment), Oxford, Clarendon Press, 1985.

Ziedaar een steekproefje. Vergeten wij niet wat een Max Scheler (axiologie) en vooral een Vl. Soloviev (schaamte/ vertedering/ eerbied) ons terzake kunnen leren.

De gemoedsreacties van het publiek.

Het onthaal hoe 'rationeel' ook is er niet zonder waardevoelen. -- De 'pathè' (Grieks meervoud van 'Pathos': Lat.: passiones) kunnen met R. Bartheg, L' aventure semiologique (en met Aristoteles) - o.c., 146s. - ingedeeld in systechieën.

ER255

De doorsneemens kent liefde/ haat, vertrouwen/ vree, dankbaarheid/ ondankbaarheid b.v.. Waarbij Barthes opmerkt dat in Aristoteles' zienswijze de pathetiek "een sociologie van de massacultuur" inzake gemoedsreacties behelst.

Opm.-- Minstens even interessant is Platon's driftenleer.

De mens (ook de gevormde) staat gericht op a. nachtrust, b. voeding, c. geslachtelijk leven, d. bezit, e. eer en, vooral wanneer hij/zij boven genoemde waardestrekkingen uitgroeit, op f. de objectieve of werkelijke waarde der dingen. Dit laatste is eigen aan de 'nous' (Lat.: intellectus) of geest in de mens. Daarvandaan dat Platon's noölogie (theorie omtrent de geest) ook een axiologie of waardenleer omvat.

Opm.-- Wat nu is dat wat de "werkelijke waarde" verleent aan al wat 'goed' is in onze ogen? Hij heet het "to agathon", al te letterlijk vertaald: "het goede", - beter vertaald: "al wat waarde op zich is" (ofwel in een vooraf bestaande sfeer (de sfeer der ideeën) ofwel in al wat wij aan waardevolle dingen ontmoeten. Dat is dan de idee van "het goede" zonder meer dat nergens en overal aantrefbaar is. "Het goede" belicht als een licht dat voorlicht, al wat ons gemoed en onze wil aan waarde aantreft.

Opm.-- Bibl. st.: Elisabeth Kübler-Ross, *Lessen voor levenden (Gesprekken met stervenden)*, Bilthoven, 1970 (vrl. 40/140).

Het boek is een toepassing van onze ABC-theorie (E.R. 47).

'A' is een waardeprikkel,-- hier in de zin van 'teleurstelling' (b.v. de zeer bedroevende informatie of 'mare' dat men gaat sterven).

'C' is de uiteindelijke reactie van onze geest (gemoed en wil inbegrepen, indien in Platonische zin verstaan).

'B' is een scharnierreactie tussen prikkel en uiteindelijk reageren.

Kübler-Ross onderkent volgende 'voorreacties' die de reacties mee bepalen met de prikkel.

1. Ontkenning. -- "Neen! Zoiets kan gewoon niet!". "Neen! Dat mijn vrouw die ik zo goed meen te kennen, mij bedriegt: dat kan niet!". Waarop b.v. afzondering en vereenzaming kan volgen.

2. Woede ('agressie'). -- "Ik ben gewoon razend!". "Wacht maar! Als dat waar is wat ik nu verneem!".

Opm.-- Wrok (ressentiment) is uitgestelde woede of 'rage'.

3. Dingen (marchandage). -- "Ik zal meer lief dan ooit zijn. Het komt dan nog wel in orde!". "Als O.L. Heer mij nog wat laat leven, zal ik beter gaan leven".

4. Neerslachtigheid (depressie).

ER255

"Ik pieker er al maar door over". "Sedert de dood van mijn vader kom ik er maar niet bovenop "Ik voel mij, sedertdien, ergens schuldig!".

5. Aanvaarding. -- "Ja, dat is nu eenmaal het feitelijke leven". "Ik ben nu zo ver dat ik mijn echtscheiding verwerkt heb: ik heb mijn innerlijke vrede herwonnen". "Ik maak er mij niet meer kwaad in: mijn gezond verstand drijft (weerom) boven".

Opm.-- Het hoofdstuk over de gemoeds- en wilsreacties is zeer ondoorzichtig. Wel zijn er lijnen in ontdekbaar. Maar, grondig gezien, blijft het bij axiologische steekproeven.

Zo b.v. nog dit. -- Y. Michaud, *La violence*, Paris, 1986, 3, zegt o.m. dat geweld ('geweldpleging') dingen omvat als doding, slagen toebrengen, beschadigen, -- oorlog, onderdrukking, -- misdadigheid, terrorisme.

Wie ziet niet dat de zo opgesomde fenomenen zeer frequent zijn en frequenter worden? Het is één van de bezorgdheden van onze Postmoderne cultuur.

Ligt teleurstelling ('A') eraan ten grondslag? Of is de mens ergens in wezen agressief? Het wordt omstreden: de ene beweert van wel, de andere van niet.

Een ding is zeker: onze cultuur lijkt een soort voortdurende "inoefening in geweld" (sensitivity training in geweldpleging) te behelzen. - Dat wijst op een 'ziekte' in het waardevoelen. En op een ziekte in de geest. Mensen als Diel, de psycholoog, hebben erop gewezen dat de cynicus/ cynica even 'ziek' is - naar geest - als b.v. de neuroticus/ neurotica. Retoriek die geweld preekt, verziekt de mensheid.

A. Plack, *Der Mythos vom Agressionstrieb*, München, 1974, bekritiseert - met anderen - de agressieopvattingen van S.Freud, K.Lorenz, Nico Tinbergen, Al. Mitscherlich e.a…

Arno Plack e.a. verwijten wat volgt:

a. Er is gebrek aan feitenmateriaal.

b. Agressie is i. niet aangeboren en ii. niet universeel, -- zowel bij dieren als bij mensen.

Het betoog van die stelling - verkort:

a. grote apen zijn veeleer vriendelijk dan aanvalsgezind;

b. Primitieven vertonen een type van medemenselijkheid dermate dat zij - in hun barre levensomstandigheden - konden en kunnen overleven.

R. Girard, *La violence et le sacré*, Paris, 1972, bekritiseert de menswetenschappen om reden van een welomschreven duiding van het geweld die als vooropstelling dient in de analyse der menswetenschappelijke gegevens. -

Besluit. -- Weerom: stelling is één; betoog is twee. Zwak betoog is manke stelling!

ER256

Opm.-- Susanne Piët, *Het loon van de angst*, Baarn, 1987, confronteert ons met een opvallend actueel gevoel, de angst.

Probleemstelling.

a. Enerzijds voelt de gewone mens vooral angst aan als een te mijden gevoelstoestand. Voeg daaraan toe dat sedert S. Freud en denkgenoten het

verduidelijkt werd dat (en hoe) de angst de mens belemmert in zijn zelfontplooiing: wie onder “de druk van de angst leeft”, weet zich onvrij.

b. Anderzijds zijn er mensen - avonturiers b.v. - die in zich een heftige drang ervaren die er hen toe aanzet iets gevaarlijks te ondernemen (soms als beroep: doders, poilitielui).

En ook: het succes van misdaadletterkunde en griezelfilms wijst erop dat - binnen de veilige sfeer van de binnenkamer weliswaar - veel mensen ‘genieten’ van de doorleefde angst. In deze laatste zin spreekt S. Piët van “het loon (versta: de genietbare zijde) van de angst”. Haar besluit: mensen zoeken gevaar op de eerste plaats om reden van de spanning die zij behelst en om reden ook van de wil om die spanning te beheersen.

Anders uitgedrukt: mensen willen weten wat zij waard zijn in riskante situaties. Met heel wat empirisch materiaal wordt deze stelling verdedigd.

Model.

Alexander Poesjkin (1799/1837; Russisch Romantisch schrijver), in zijn *De Kapiteinsdochter*, geeft “Het lied der tot de galg gedoemden”.

Samenzweerders - Poegatsjov en een tiental hoofdlui van de Kozakken - zijn rond de tafel, verhit van de drank. Het gesprek gaat over de aanval van deze morgen, over de perspectieven van de opstand. De volgende dag zouden zij tegen Orenburg oprukken, -- iets gewaagds.

Melancholisch zingen zij daarop hun lievelingslied: “Weest stil, weest stil, groene bossen, mijn leven! - Laat mij, jonge kerel, mijn gedachten denken! - - Morgen moet ik, zo jong en zo flink, voor de rechter staan. -- Voor de strenge rechter, -- voor de machtige tsaar. -- Dan zal de machtige tsaar mij vragen: “Zeg mij eens, jongen, zeg mij eens, boerenzoon, -- met wie hebt gij geroofd, met wie hebt gij geplunderd? Hebt gij vele makkers met u mee gehad?”.

“Ik zeg u, heer, rechtgelovige tsaar, - de volle waarheid zeg ik, woord voor woord. - Makkers heb ik gehad, vier bij elkaar: mijn eerste makker was de zwarte nacht, mijn tweede makker was mijn stalen dolk - en mijn derde dat was mijn goede paard; mijn vierde makker mijn gespannen boog. Mijn boden, -- dat waren mijn spitse pijlen”.

Wat zegt dan de heer, de rechtgelovige tsaar? “Goed zo, mijn jongen, mijn boerenzoon, gij kunt roven”, Gij kunt ook voor de rechter staan! - Daarvoor, mijn jongen, zal ik u goed belonen: -- met een hoog kasteel, midden in de velden, -- van twee palen en een dwarshout ertussenin”.

Poesjkin voegt daaraan toe: “Onmogelijk weer te geven de indruk die dit lied van het volk over de galg - gezongen door mannen die zelf tot de galg gedoemd waren - op mij maakte. Hun grimmige gezichten, hun harmonieuze stemmen, de weemoedige uitdrukking in hun woorden die op zich toch al veelzeggend waren, - dat alles deed mij door “heilige schrik” getroffen worden”.

Opm.-- Dit doet denken aan wat Ernst Jünger schrijft over “der Waldganger” (degene die het woud als tehuis kiest) en diens ‘desenvoltura’ (onverschrokkenheid), d.i. het teken van het feit dat de geest de angst overwint. De onverschrokkene doorleeft angst als iedereen maar zijn geest beheerst dat nare, ‘bizarre’ gevoel.

Naar een typologie van het waardevoelen.

Bibl. st.: A.O. Bettermann, *Psychologie und Psychopathologie des Wertens*, Meisenheim-am-Glan, 1949.

Het ‘werten’ - waardeschatten - wil Bettermann schiften in gezonde en ziekelijke vormen. Hij onderscheidt vier grote groepen van ‘waarderen’.

1. De naïeve waardering.

Zeer verspreid. Vooral kinderen waarderen op die wijze, zonder onderscheiden in te voeren, zonder vragen te stellen, erg zelfzeker-- om met Piaget te spreken: gecentreerd (rond de eigen persoon) - gaat de naïeve waardering in op waarden, -- vooral op erfwaarden.

2. De emfatische of gevoelsnadrukkelijke waardering.

Gevoelsgeladen waardering. Bettermann bestempelt ze als ‘irrationeel’ in de ogen van zakelijk-nuchter ingestelde medemensen. Zij ontspringt aan de wezenskern - de ziel - van de waarderende persoonlijkheid, onafhankelijk van de omgeving. Op onbewuste wijze wordt de zo gewaardeerde waarde ‘vergoddelijkt’; op een troop gezet, als onschendbaar aangevoeld. -- Iedere echte liefde en alle ware godsdienstigheid neigen naar dit type van waarderen.

3. De taxerende of ramende waardering.

Taxeren is iets in functie van iets anders waarderen: men taxeert een medemens b.v. naar zijn maatschappelijk aanzien, naar de winst die men er kan uit trekken, -- niet om hemzelf. Het niet-spontane, -- integendeel: het weloverwogene valt op.

ER258

Het berekenende verstand weegt hier door. -- Denk aan een schilderij: terwijl de emfatische kunstminnaar "in mateloze bewondering" valt, is de kunsthandelaar al aan het berekenen "hoeveel dat zal opbrengen". -- Volgens Bettermann: typisch voor een zekere bourgeoiscultuur.

4. De waardevervreemde waardering.

Bettermann's Duitse term: 'Wert.ent.fremdung! De op die wijze waardeschattende is en blijft afzijdig, afstandig t.o.v. de waarde op zichzelf.

Wat reeds enigszins aan het werk was in de zo-even geschetste ramende waardering, zet zich hier volledig door: koel schat men in.

Zo wat Bettermann als 'estheticisme' kenmerkt: iets schoons of kunstvols wordt gewaardeerd - als men die term nog mag gebruiken - niet omdat het schoon of kunstvol is, maar om de nadenkend-analyserende doorleefde beleving ervan. Zo wat Bettermaan heet "intellectualistisch criticisme": deze levenshouding ondermijnt radicaal de basis van iedere overgave aan een of andere waarde. Zo - aldus tenminste Bettermann - de "humoristische waardehouding" (die o.i. beter "ironisch-sarcastische waardeschatting" zou genoemd worden), waarbij men (om zichzelf te beveiligen tegen de uitstraling van een waarde) lachend, belachelijk makend afstand neemt tegenover een waarde.

Opm. Laat ons precies zijn:

a. 'humor' is onschuldig - goedaardig iets in zijn lachwekkendheid bloottrekken (een humoristisch mens kan zeer goedaardig zijn en vergoelijkt);

b 'ironie' is schamper waarderen van iets dat men echt afkeurt, met een afstandige lach, -- niet zonder bitterheid (die in humor ontbreekt);

c. 'sarcasme' (van het Grieks 'sarkasmos', letterlijk: ontvlezing) is bijtende ironie (waarbij het 'sardonische' lachen grijnzend-spottend lachen is).

Humor is niet waardevervreemd of waardevervreemdend. Ironie, sarcasme - zeker wanneer zij tot de grondtoon van het leven van iemand behoren - wel.

Volgens Bettermann is de waardevervreemde waardeschatting - in de volste graad ervan - enkel in de psychose (zielsziekte) aantrefbaar : wie kent niet de waardevreemde en bevreemdende, bizarre lach van de waanzinnigen?

Opm.-- Let erop hoe beide laatste types van waarderen, vooral het laatste, kenmerkend kunnen zijn voor een gedeelte van de intelligentsia (de intellectuele en artistieke voorhoede), voor zover zij iets dandy-achtigs en hoogmoedigs vertoont (een elitisme).

ER259

60.-- verhandelingsleer (pathetiek: gemeenplaatsen). (260/260)

Zoals er logische en stilistische gemeenplaatsen zijn, zo zijn er ook axiologische. Zij vertegenwoordigen 'waarden'.

Zo zal Aristoteles (met hem de hele Oudheid) de zin voor maat, het recht, de grootmoedigheid (= onbaatzuchtige gemoedsadel: 'megalo.psuchia'), het openbaar belang, de eer als types van 'goed' ter sprake brengen.

Appl. mod. -- In de agora, de volksvergadering, wil b.v. een politicus een maatregel 'doordrukken'. Daartoe zal hij die maatregel als 'goed' (waardevol) voorstellen. Dit goed-zijn zal hij b.v. aantonen door erop te wijzen dat, indien die maatregel erdoor komt, dit het geluk van de stadstaat vergroot.

Waarbij 'geluk' reeds op zich een waarde vertegenwoordigt: het geluk is de alomvattende waarde waarin alle deelwaarden die dat geluk mee bepalen, bevat zijn. Dit kan aangetoond in een eudemonologie (geluksleer): indien een waarde niet het geluk vermeerdert, is zij dan wel nog een 'waarde'?

Cfr. ***Wl. Tatarkiewicz*** (1886/1981), *Analysis of Happiness*, The Hague, 1976 (semantische, psychologische, biotechnische en ethische perspectieven op alwat 'geluk' heet, -- vooral sedert het werk *De vita beata* van de Laatstoieker Seneca van Corduba (+1/+65), een werk dat uitdrukkelijk axiologisch denkt).

Opm.-- *Journal of Value Inquiry* (Dordrecht) is een tijdschrift dat zich wijdt aan waardenonderzoek, vooral voor zover zij in de ethiek (=

moraaltheorie), maatschappijleer, rechtsleer (theorie en praktijk), esthetiek (theorie omtrent, al wat schoon is, o.m. kunst).

het waardekarakter van de boodschap (bericht).

R. Barthes, *L'aventure sémiologique*, 136.

a. Situatie. -- Maart 1965: Chinese studenten manifesteren voor de Amerikaanse ambassade in Moskou. De Sovjetpolitie onderdrukt die manifestatie. Waarop de Chinese regering protest aantekent.

b. Tekst (boodschap). -- De Sovjets sturen volgende nota. -

1.1. In alle landen bestaan diplomatieke normen (waarden).

Opm.: een perfect voorbeeld van "het waarschijnlijke" van een verspreide mening; E.R. 245

1.2. De Chinezen, in eigen land, eerbiedigen die normen.

2.1. Welnu, Chinese studenten hebben, buiten hun land, te Moskou, die normen niet geëerbiedigd.

2.2. Beledigingen, daden van gemeen recht (door die studenten begaan) vallen onder het Sovjet-strafrecht.

ER260

Toelichting.

1. Zoals M. Canto, trad./intr., Platon, *Euthydeme*, Paris, 1989, 221, opmerkt: Platon reeds maakt gebruik van het "argumentum ad hominem"(het argument "op de man af").

Vooropstelling is in dat redeneertype iets van de tegenstander met wie men dialogeert of discussieert (zijn toestand, zijn situatie, -- zijn belangen, zijn woorden, zijn daden) dat men tegen hem uitspeelt.

Men ziet in dat:

a. dit type van betoog zich afzet tegen het "argumentum ad rem" (het argument op de zaak (waarover het gaat) af"

b. ditzelfde type van redeneren het eergevoel in het gedrang brengt van de tegenstander die op zijn zwakke plek 'genomen' wordt. Nu is de eer een zeer frequente en zeer treffende waarde, -- dat weet iedereen (Platon stelt de waardestrekking die op de eer gericht staat, in de reeks der niet-hogere tendensen het hoogst).

Hier: in eigen land houden de Chinezen zich aan gevestigde waarden (via verspreide mening kenbaar: 'waarschijnlijk'); buiten hun land doen zij dit niet. De Sovjet-nota speelt dus iets van de tegenstander uit tegen hemzelf.

2. Meteen ziet men dat het “argumentum ab absurdo” (het argument uit het ongerijmde) - o.m. in de wiskundige redeneringen vaak aantrefbaar - ook hier meespeelt:

Wat uitgespeeld wordt, komt neer op ‘wel’ in eigen land en ‘niet’ in het buitenland. Deze gedragsvormen zijn ‘ad rem’ (wat de zaak betreft) contradictorisch: de Chinezen vertonen een innerlijke tegenspraak (wat ongerijmdheid behelst).

Deze innerlijke contradictie in hun gedrag als geheel genomen - men ziet af van de veranderende situaties, natuurlijk - brengt hun eer in het gedrang: wie zou niet verveeld zitten met een blootgetrokken tegenspraak in eigen gedrag?

Het enthymeem.

In de traditionele retoriek - die daarin van de reine logica en methodologie verschilt - heet ‘argument’ iedere redenering, geldig of niet, voor zover zij de stelling - boodschap, bericht - doet ingang vinden.

Daaronder noteren wij o.m. het enthymeem.-- ‘Enthumema’, wat binnen de eigen innerlijkheid blijft.

O.m. Quintilianus (E.R. 86) heet ‘enthymeem’ dat syllogisme (sluitrede) dat minstens gedeeltelijk onuitgedrukte onderdelen vertoont.

Hier: de Sovjetnota heeft (schijnbaar) geen besluit! 1. “Er bestaan ... en de Chinezen zelf ...”. 2. “Welnu, de Chinese studenten ...”. 3. “Dus ...” (= onuitgesproken gedeelte).

ER261

Algemeen besluit.

Een boodschap (inhoud,) vertoont, behalve redenering - logos -, ook waardestrekking - pathos -. Dit zagen wij duidelijk in de Sovjet-tekst: het eergevoel der Chinezen werd bedoeld!

Opm.: --Betrekkingen tussen waarden.

1.-- Rangorde.

Max Scheler, Fenomenoloog-axioloog, heeft getracht een ordening in te voeren.

Hij onderscheidt:

a. gewaarwordings- of 'zinnelijke' waarden: al wat lust, genot (tegendeel: onlust, pijn) vertegenwoordigt; m.a.w.: het (on) aangename; zo "Ik voel pijn in mijn dij";

b. levens- of vitale waarden: al wat aan het algehele lichaam vastzit, zoals welbehagen, frisheid (tegendeel matheid, moeheid); ook: gezondheid (tegendeel: ziekte) en 'veredeling' (een veredeld ras van planten b.v.); zo: "Ik heb wel pijn in mijn dij, maar, voor de rest voel ik mij fris en kerngezond en van een gezonde familie!". (Zinnetje dat bewijst dat zinnelijke en vitale waarden wel degelijk onderscheidbaar zijn);

c. geestelijke of hogere waarden: het esthetische (schoon/ lelijk), het juridische recht/ onrecht), al wat kennis is (waar/ onwaar; wetenschappelijk/ onwetenschappelijk); d. sacrale waarden, eigen aan "het heilige" (in Schelers ogen, op gegeven ogenblik, de hoogste waarde).

Opm.-- De vraag rijst: "Waar situeert zich het zedelijke". Het zedelijke situeert zich (zoals het geluk) in alle genoemde waarden, naarmate zij in geweten verantwoordbaar zijn of niet. Zelfs de samenvattende waarde 'geluk' is omvat door de morele waarde: men is maar echt, ontologisch echt, gelukkig wanneer men ook en vooral met de gewetenswaarden in orde is.

2. Tegenstrijdigheid (conflict van waarden).

In het voormalige Oost-Duitsland vooral is een subcultuur gegroeid. Talrijk zijn de jongeren die vreemdelingenhaat (xenofobie) koesteren niet maar zij zijn uitzonderlijk aanvalsdrifig. Zij zijn in beginsel werkzoekenden: arbeidsplaatsen zijn een 'waarde'. Nu is die waarde bijzonder bedreigd sedert de insijpeling van vreemden (Roemenen, Zigeuners, -- Turken enz.): zij zien vanuit vreemdelingenkampen mensen eten kopen en uitgaan. Daarvandaan de haat: er zijn te weinig arbeidsplaatsen voor te veel gegadigden.

Conflict n.a.v. een waarde!

Het curieuze: wanneer het Duitsers zijn (dezelfde natie) die een baan wegkapen, aanvaardt men het; zijn het niet-Duitsers, dan wordt men woest: de groepsdynamica werkt.

ER262

7. Steekproeven 61 tot 68

61.-- Verhandelingsleer (pathetiek: verleiding). (262/264)

Retoriek zou geen retoriek zijn indien zij niet over de verleiding (de verschalking) sprak. Cfr. E.R. 79vv.

Bibl. st. : L. Bellenger, *La persuasion*, Paris, 1985 (o.m. o.c., 78/82 (La logique de la séduction);

J. Baudrillard, *De la séduction*, Paris, 1979 ;

M. Olender/J. Sojcher, *La séduction*, Paris, 1980 (over Le Colloque de Bruxelles (1979) over dat thema: Baudrillard, Lyotard, Sollers, Bossuer (muziektheoreticus), Cremonini (schilder), Akerman (cineaste) Person (cover-girl)).

P. Jagot/ P. Oudinot, *Comment développer votre charme*, Paris, Dangles (occult).

Opm.-- De publiciteit verleidt. Dat weet iedereen.

Eén voorbeeldje. -- Men kent de cowboy van het sigarettenmerk Marlboro: de campagne duurt sedert 1955 en .. houdt stand.

Leo Burnett met zijn équipe heeft er verscheidene maanden over gedaan om die cowboy te scheppen in 1954/1955. Hij maakt gebruik van wat de School van Chicago heet “de groene taal”: denkbeelden, zinnebeelden - tekens (wij zijn in volle tekentaal (E.R. 246) - die “doen denken aan” of “ongemerkt de uitstraling hebben van” de buiten, de heimat, de ongerepte natuur (wat i.v.m. de zeer giftige tabak paradoxaal overkomt).

Goed: “de natuur” verleidt! Gelanceerd in 1955 wordt die publiciteit wel enkele keren ietsje aangepast. 1964: volle resultaat. Sedert 1970: Marlboro is planetaire leider! Het beeld is dermate in de geesten getrokken dat het ook lukt zonder de naam ‘Marlboro’ uitdrukkelijk te vermelden (een semiotisch enthymeem (E.R. 260)), zonder zelfs een foto of tekening van het sigarettenpakket erbij te voegen!

Terloops: Aimé Lemoyne, steller van *Puissance pub (La force du temps dans la communication),* Paris, Dunod, zegt, i.v.m. Marlboro dat er een waarde, - une valeur - mee gemoeid is, nl. “C’est l’aventure, le dépassement de soi, l’ idéal pionnier” (M. Danthe, Interview: ‘*Cowboy’, 35 ans, tous ses poumons*! in: Journal de Genève 02.09. 1989).

M.a.w.: de mannenfiguur in het natuurlandschap, te paard, doet denken aan de (Amerikaanse) pionier. Met de metonymie daarin: “Als ik die sigaret rook, deel ik in de charme van die pionier!”. De (mannelijke) zelfingenomenheid - narcissisme - wordt geprikkeld door Marlboro (sigaret). Het eergevoel!

ER263

Applicatief model: de verleidster,

Hoe werkt de verleiding? Laat het ons nagaan aan de hand van een model.

Bibl. st.: Mireille Lemelin*, Charme et sexappeal au masculin*, Ed. de l’Homme (boek dat de mannen middelen aan de hand doet om de mannelijke ‘look’ (imago, beeldindruk) bij te werken).

F. d’Arc, *Comment draguer,* Ed Mandra (voor al wie schuchter, onhandig, vereenzaamd is, de middelen om een vrouw te versieren);

Y. Castelain, *Petit guide pratique pour tromper sa femme ou son mari avec élégance et en toute impunité*, Ed. Acropole (met als ‘gemeenplaatsen’ (men zou bijna zeggen “gemene plaatsen”): hoe? Waar? Wanneer?); -- in een heel andere en ernstig-ethische zin: Revue Autrement No 91 (1987: juin) (*Fatale beauté, une évidence, une énigme*) (over wat schoonheid zou kunnen zijn).

Opm.-- De bibliografische opgave is bewust: wij leven in een amorele, ja, immorele (cynische en waan-) wereld van verleidingen allerhande. Nog een steekproefje: Erika Mertens, Uebers, Drüber/ Drunter (*Eine Chronik der geheimen Verführung: Reizwäsche früher und heute*), Herrsching, M. Pawlak Verl. (over mooie vrouwen met ‘verleidelijke’ onderkleren).

Spreuken 7: de ‘parakuptousa!

“Ik verleid. Ik laat mij verleiden” zou het motto kunnen zijn van dit Bijbelse verhaal. -- ‘Parakuptousa’ (letterlijk vertaald) is “degene die (zich buigend) zijwaarts kijkt”.

Het verhaal.

A. Inleiding. -- Mijn zoon, pas mijn woorden toe. Bewaar mijn voorschriften in uw binnenste. Want, indien gij mijn voorschriften ten uitvoer legt, dan zult gij leven (opm.: ‘leven’ uit nl. Gods levenskracht of “heilige geest”) (...).

Zeg tot de wijsheid (opm.: inzicht in heelal en leven dat Godsinzicht weerspiegelt): “Gij zijt mijn zuster”. Betitel het inzicht met het woord ‘familielid’. Dit, om u af te schermen tegen een vreemde vrouw, tegen een onbekende dame die verleidelijke woorden spreekt.

B. Midden (‘corpus’).

B.1. Voorknoop. Op zekere dag zat ik, in mijn woning aan het venster, door de tralies te kijken. Ik zag het tafereel van jeugdige waanwijzen! Ik zag - te midden van wat men “nog kinderen” zou moeten noemen - een jonge man zonder ‘inzicht’ (opm.: Goddelijke wijsheid). - Hij sluipt - het steegje door - tot dicht bij de hoek waar zij (de parakuptousa) staat: hij slaat de richting van haar huis in, -- in de avondschemering, wanneer de dag ten einde gaat - in het hart van de nacht en de duisternis.

ER264

B.2. Knoop. -- Kijk: een vrouw komt op hem af, -- opgedirkt als een deerne, -- het hart vals. Wat is zij ondernemend en uitdagend! Haar voeten houden het, natuurlijk, in haar huis niet uit! Nu eens is zij in de straten te zien, dan weer op de pleinen: op alle mogelijke hoekjes trekt zij de wacht op.

Kijk: daar heeft zij hem al vast. Meteen omarmt zij hem. Schaamtevrij spreekt zij hem aan: “Ik moest nog een offer brengen. Daarmee ben ik u tegemoetgekomen. Zoekend heb ik u gevonden. -- mijn bedbank heb ik met dekens belegd, -- met geborduurde en Egyptische stoffen. Waar ik lig, heb ik mirre gesprenkeld, aloë en kaneelolie.

Kom maar af: laat ons, minnedronken, tot de morgen leven, -- genieten maar, -- in wellust! Een echtgenoot is, in mijn huis, toch niet te bespeuren: ‘hij’ is weg, -- weg voor een lange rein! En ‘hij’ heeft bovendien de zak met munten mee! ‘Hij’ komt dus maar met de volle maan weer thuis.

B.3. Wending (omslag, keerpunt). Dankzij overreding met de macht verleidt zij hem. Met de poeslieve tover van haar lippen troont zij hem mee. Waarachtig: zonder dralen volgt hij haar, -- een os gelijk die naar de slachtbank trekt, -- gelijk een krankzinnige die, met voetboeien gekluisterd, naar zijn folterkamer trekt totdat een pijl hem de lever doorboort. Of: gelijk een vogeltje dat het vangnet in vliegt. Zonder te beseffen dat zijn ‘leven’ (opm.: weerom: het Godgegeven leven) de inzet is.

C. Lot.

En nu: luister naar mij, mijn zoon! Let op de woorden van mijn mond! -- Uw hart worde toch maar niet verleid in de richting van de wegen van dergelijke vrouwen. Loop toch niet op de paden van zoiets verloren! Want talrijk zijn degenen die dergelijke vrouwen met de 'dood' (opm.: de Bijbelse zin van "verlies van goddelijk leven") getroffen hebben. De stevigste kerels hebben zij gehalsrecht, letterlijk. De woning van dergelijke vrouwen is de weg naar de 'sjeol' (opm.: het Bijbelse woord voor 'onderwereld'), de weghelling die op het dodenrijk uitgeeft.

Commentaar. -- Ziedaar een stukje 'sapientiële' of wijsheidsliteratuur (één van de grote teksttypes).

1. Het is een verhandeling. De stelling is er: "indien naleving van Gods voorschriften die leven schenken, dan goddelijk leven; indien niet, dan het dodenrijk.

ER265

De bewijsvoering is er ook: de door Gods geest geïnspireerde schrijver past de methode van het tegenmodel toe ("indien, zoals de verleide jongeman, dan, zoals hij, het dodenrijk in".)

2. Dramatisering.

Aristoteles bij de analyse van de redeneringen van Zenon van Elea (E.R. 72) stelt vast dat Zenon niet enkel redeneert maar dramatiseert: hij behandelt een meetkundig-ontologische stelling maar toont ze aan door Achilleus die de schildpad nooit kan inhalen, als uitbeelding van een abstract begrip in te voeren.

Zo ook onze Bijbelse steller: om het theologisch-occult proces der verleiding - ten - dode te 'illustreren' schakelt hij een verhaal in. Daarvandaan wat in de tekst werd aangeduid: voorknoop/ knoopomslag (E.R. 197), d.i. de dramaturgische structuur.

De structuur van de verleiding.

Het is overduidelijk dat de verleidster op het waardevoelen inspeelt. En wel op het - theologisch-occult gezien (beter gezegd, in Bijbelse taal: apocalyptisch gezien) - naïeve, gevoelsnadrukkelijke waardevoelen (E.R. 256: naïef en vooral emfatisch-Apocalyptisch: door in te gaan op de verleiding der deerne verliest de misleide zijn (godgegeven) levenskracht (later heten de

theologen dat “staat van heiligmakende genade”), waardoor hij, bij de dood, in de onderwereld der onverloste zielen terecht komt.

‘Apokalupsis’ is onthulling van het occulte aspect van de werkelijkheid, -- hier van de werkelijkheid der verschalkende verleidingskunst. -- Er is voor de Bijbel waarden-conflict: de waarde der seksuele genieting is in feite een onwaarde, apocalyptisch gezien.

1. J. Baudrillard, *De la séduction*, zegt: “indien iemand narcissistisch (zelfingenomen) is, dan verleidt hij/ zij”.

2. Er is een tweede theorie: L. Binswanger (1881/1966; Existentialistisch psychiater) -- bekend als de enige met wie Freud vriendschappelijke betrekkingen bleef onderhouden -- zegt: “Er is nemen als en er is nemen bij”.

Hier de deerne neemt de jongeman als zwakkeling (verleidbaar) en daarom neemt zij hem bij zijn zwakke plek (zijn manipuleerbaarheid). Dat is human engineering: “Wij komen verleidbaar over doordat onze kwetsbaarheid voor de scherpzinnige medemens duidelijk is” (Bellenger, o.c., 79).

Slotsom: “indien actief verleiden, dan nemen bij de zwakke plek”.

ER266

62.-- Verhandelingsleer (pathetiek: verkoopkunde). (266/271).

Dat er een economische pathetiek bestaat, werd al duidelijk wanneer de Marlboro -reclame ter sprake kwam (E.R. 261). Wij gaan daar nu dieper op in.

Bibl. st.: L.Bellenger, *La persuasion*, Paris, 1985 (36/ 40 (Marketing et sophistique));

J. R. Julien, *Musique et publicité* (Du ‘Cri de Paris’ aux messages publicitaires radiophoniques et télévises), Paris, Flammarion ;

P. Vervaeke, *Prof. Ernst Dichter dringt door tot onbetreden gebieden van de verkoop*, in: De Nieuwe Gids (Gent) 18.05.1962;

Ernst Dichter, *Le marketing mis a nu*, Paris, Tchou, 1970 (Eng. uitgave: McGraw Hill (1964)).

Reeds Thales van Miletos (E.R. 60; 72), de stichter van de Griekse filosofie, kende en praktiseerde economische retoriek “avant la lettre” (bij zijn verkoop als zakenman).

De Protosofistiek, (E.RR. 75), tuk op bezitsvorming en politieke invloed (een voorloper van onze lobbies), deed aan ‘marketing’ (zoals Bellenger zegt).

Volgens J.R. Julien kenden onze Middeleeuwse steden zeer goed ‘publiciteit’: de kreten - marktkreten - der ambachten en zakenlui getuigen ervan; meer nog: zodra de marktkreet verschijnt, is hij met ‘muziek’ verbonden aangezien hij gezongen werd.

(***Terloops***: deze volkse en verkoopkundige muziek inspireerde rechtstreeks de klassieke muziek, want b.v. vanaf de XIII -de eeuw keren de “kreten van Parijs” terug in motetten; in de XVII- de eeuw treft men ze aan in het hofballet; een Beethoven schreef een ‘lied’ geïnspireerd door de kreet der schoorsteenvegers).

Besluit: het is zeker niet de XX-ste eeuw die de publiciteit uitvond!

Verkoopkunde (marketing).

Wij zijn allen verbruik(st)ers en als dusdanig kopers. ‘Marketing’ (ook: ‘marktanalyse’) is de methodische analyse van de afzetmogelijkheden van een product. Eén der vooropstellingen is: vooral in een vrijemarkteconomie als de Westerse worden de verkoopsvoorwaarden hetzij geoptimiseerd hetzij behouden.

Spelen daarin een rol: a. vooruitziende bedrijfsvoering, b.1. Publiciteit (= reclame), b.2. in het kader van “public relations” (contact met het publiek).

Opm. -- Het begrip ‘markt’ kan verbreed worden: leidende figuren (politici, schooldirecties) laten zich leiden door marktanalisten! Een school leeft van de ‘markt’ waar zij kinderen ‘werft’; de politici leven van de ‘markt’ waar zij stemmen ‘werven’!

ER267

Gemeenplaatsen in de handel.

P. Vervaek, a.c., zegt dat marktonderzoek in zes gemeenplaatsen samenvatbaar is. -- 1. Wat wordt aan de man gebracht? 2.a. Waar en 2.b. Wanneer wordt verkocht? 3. Hoeveel wordt verkocht? (Dit is een precisering

van ‘wat’). 4. Hoe wordt verkocht? 5. Door wie en aan wie wordt verkocht? (E.R. 145). Zie E.R. 193 voor de verhaalkundige zijde der gemeenplaatsen.

De marktanalist verzamelt informatie in het licht van deze factoren (parameters). -- De afzetmogelijkheden worden dan verder doorgelicht: de geografische (waar) en actuele en toekomstige (wanneer) uitzichten van de markt, -- de economisch-sociale aspecten, -- de psychologische structuren aan het werk zijn elementen. -- Zo’n feitenmateriaal, liefst exact gemaakt dankzij cijfers en berekeningen, maakt de heuristische basis uit. Cf. E. RH 09.

De uitgediepte marktanalyse.

Vervaek zegt dat sedert figuren als E. Dichter en Louis Chesking (Color Research Institute of America) de pub (reclame) grondig gewijzigd werd.

De rol van E. Dichter.

Ernst Dichter (1907/1991) was doctor in psychologie. Daarbij was hij Freudiaan. -- Aan de Sorbonne (Parijs) wordt Dichter, die uit Wenen komt, licentiaat Wijsbegeerte en Letteren. -- Dit wijst op - denk aan het Harvardbeginsel - een algemene vorming. -- In 1938 vestigt hij zich in de USA. Hij koestert een krachtdenkbeeld: de vakwetenschappelijke menswetenschappen - psychologie, sociologie - in de verkoopkunde invoeren.

Terloops: vgl. E.R. 94vv. (literatologische hulpwetenschappen). -- In 1946 heeft hij, o.m. dankzij die hulpwetenschappen, zijn aanhangers al klaar in het Institute for Motivational Research. In de zestigerjaren groeit hij uit tot een de verkoopkunde beheersende figuur. Zijn instituut, in New York, is een van de meest geraadpleegde studiebureaus ter wereld. Het is ‘motivational’, het onderzoekt de onbewuste drijfveren en de bewuste beweegredenen in de verkoop en inzonderheid in het koopgedrag.

Cf. E.R. 47 indien ‘A’ het aanbod is en ‘C’ het uiteindelijke koopgedrag, dan is ‘B’ het motief in de kopende dat n.a.v. ‘A’ tot ‘C’ (de koop) leidt.

Dichter’s werk over verkopen wordt “de bijbel van verkopers en kopers”: bijna vijfhonderd verkoopsartikels - ingedeeld in een tiental sectoren - in supermarkt, drugstore (USA), shop(winkeltje) worden ter sprake gebracht!

ER268

Eet- en drinkwaren, klederen, wat je in de woning nodig hebt, cosmetica, gezondheids- en geneesmiddelen, speelgoed en spel- en sportwaren, vervoermiddelen, communicatiemiddelen, genotsmiddelen, hoogculturele goederen.

Een van de sleutels in Dichter's verkoopsanalyse is het dieptepsychologisch vraaggesprek (in zijn *Le marketing mis à nu*, 314/316 (*L' interview en profondeur*)). Wat oorspronkelijk een psychiatrische methode was, werkt hij uit tot een verkoops-methode-onderdeel.

Appl. model.

1. Iemand wordt geconfronteerd met iemand die een wagen wil kopen. Of een tv of een pakje sigaretten of koffie. -- Men brengt zijn eerste wagen (zijn eerste sigaret) ter sprake. Waarom? Zoiets kan het ware motief bloottrekken,

2. Men peilt naar de meest gelukte ervaring (inzake wagen, sigaretten, tv, koffie enz.).

3. Volgt de fase der preciseringen (indirecte methode): men peilt - zonder cijfers of aantallen te vragen - naar b.v. het piekuur en frequentie van tv-kijken (gisteren/ vandaag: "Hebt gij deze morgen de tv-uitzending over … gezien?". Of men peilt naar het koffie-uurtje gisteren.

4. Men gaat over tot de directere peiling: "Welk type zoudt gij nu liefst kopen (inzake wagen, tv, koffie, sigaretten e.d..)?". Of: "Wat stelt gij u voor inzake wagen (koffie, enz.)?".

Opm.-- De gemoedsreacties kunnen zeer gevarieerd zijn: soms raakt de aangesprokene verward of wordt hij/ zij kwaad!

Opm.-- Dit schema geeft een denkbeeld van een vraaggesprek dat verkoop moet begunstigen.

Een verkoopsexperiment.

Laat ons concreter zijn.

Bibl. st.: M.A., *De "tweede toestand" van de impulsieve verbruiker*, in: De Linie 07.02. 1964.

In de Duitse Bondsrepubliek van de zestigerjaren waagt een boekhandelaar (door wie?) een experiment. Doel: het uitproberen van een verkoopsstunt. Middel: hij plaatst op een centraal punt in zijn winkel (waar?) een 'gondola' (open hangbak met uitgestalde verkoopsartikelen) (hoe?). Daarin legt hij enkele dure wetenschappelijke werken (wat?).

Boven het geheel hangt hij een bord met een waarschuwing: “Opgepast! Deze boeken zijn moeilijk om lezen en vereisen een bijzondere kennis”. (aan wie?).

Resultaat: binnen enkele dagen was het pakket boeken uitverkocht en een paar weken later liep een belangrijke navraag nog door!

Besluit. -- Men ziet dat goede gemeenplaatsen de analyse ‘doorzichtig’ maken. Zonder die is een analyse te ‘blind’!

ER269

Opm.-- “Aan wie?” Aan intellectuelen! Het waren wetenschappelijke werken, -- bijaldien duur!

Besluit: de boekhandelaar nam de intellectuelen als perfect manipuleerbaar - (vatbaar voor “human engineering” en “human change”); hij nam ze bij één van hun zwakke plekken, nl. het eergevoel: de kopende intellectuelen wilden zich meten met het peil van de werken en zo zich doen gelden (geldingsdrang, - een der grote waarde-strekkingen volgens Platon). Niet enkel de gewone man, ook de intelligentsia laat zich ‘verleiden’!

Impulsieve (ondoordachte) koopakten.

“Ieder nemen bij’ is een vorm van verschalking. Welnu, uit onderzoeken blijkt dat - in een groot aantal sectoren - de geplande, weloverwogen, ‘rationele’ koop percentsgewijze gevoelig lager ligt dan de impulsieve, ondoordachte, ‘irrationele’ koop.

Men kan dit ook anders zeggen: wie ondoordacht koopt, is koper/ koopster in “un état second” (een tweede bewustzijnstoestand) en die tweede bewustzijnstoestand is frequenter dan de eerste!

Appl. model. -- Dichter, o.c., 314. -- Jan verschijnt op zijn werk met een blauw kostuum. -- Verklaringspoging.

a.1. Jan opent de kleerkast en - kijk - zijn blauw kostuum hangt daar voor hem. Hij neemt het uit de kast.

a.2. Plots schiet het hem te binnen dat hij over geen enkele das beschikt die - volgens zijn vrouw - echt bij dat blauwe pak past.

b.1. Hij neemt dan maar een bruin pak.

b.2. Bij nader toezien merkt hij dat zijn vrouw nog steeds niet een losgekomen knoop heeft aangenaaid.

c. Hij neemt opnieuw het blauwe pak, doet het aan en zegt bij zichzelf: “Ik heb het al sinds lang niet meer gedragen. Dus is het nog niet zo’n slechte oplossing: ik draag het maar vandaag”.

Dichter: gaan wij in op de ware redenen van Jan’s gedrag terzake, dan komt de beslissing over als een ingewikkeld dynamisch systeem, ‘ingewikkeld’: niet één enkele vooropstelling (factor, parameter) verklaart het feit dat hij het blauwe pak draagt, vandaag.

‘Dynamisch’: de beslissing zet in, wijzigt zich, wordt voldragen. De elementen die begrijpelijk maken: Jan’s individuele wezensaard (hij draagt graag mooie pakken); de omgeving (hij opent de kast en daar voor hem juist dat blauwe pak), de medemensen (zijn vrouw vindt dat das en pak bijeen moeten horen; zij vergat de knoop aan te naaien).

Rationalisering hij ‘verrechtvaardigt’ met een redenering (“Ik droeg het blauwe pak toch al in lang niet meer”).

ER270

Rationalisering.

De term heeft meer dan één betekenis. Hier betekent hij niet, zoals in de economie, besparen (o.m. door opnieuw aan te passen of opschorting van bedrijf), maar, zoals in de (diepte)-psychologie, “een rationeel verantwoordbaar uitzicht verlenen”. Dat doet Jan: de eigenlijke reden van zijn blauw kostuum is een ‘complex’ (systeem = samenhangend geheel) van redenen, maar op zijn werk zegt hij tot de secretaresse van de patroon: ”Ik zag het hangen en zeg bij mijzelf: “Het is al lang geleden dat ik het nog eens droeg” en ik heb het maar eens aangedaan”.

Jan weigert - min of meer ondoordacht - uit menselijk opzicht (“respect humain”), d.i. ijdelheid (zoals Diel, de psycholoog, zou zeggen), te bekennen dat de ware reden toch niet zo ‘elegant’ is.

Inductie.

De beslissing van Jan, de beslissingen van de West-Duitse intellectuelen hierboven heet men ‘gedreven’ (‘impulsieve’) beslissingen waarin de bewuste rede (het met klaar besef van zaken redeneren) soms zeer klein is.

E. Dichter breidt dit inzicht nu uit tot alle feitelijke koopgedragingen. Niet dat zij alle (in de strikte zin) gedreven akten zijn! Neen: maar, als men

verkoopt, doet men alsof zij het 'alle' kunnen zijn. Zo: de boekhandelaar. Hij beïnvloedt het waardeoordeel dat de beslissing te kopen afdwingt, o.m. door een signifische taaldaad: "Opgepast! Deze boeken zijn moeilijk om lezen". Zo Jan-op-zijn-werk. De secretaresse ziet hem: zonder nadenken - ondoordacht - neemt zij hem bij zijn zwakke plek en …onze Jan rationaliseert!

Dichter's theorie.

Het axioma luidt: "indien gij vooropstelt dat de meeste - let op het percentage - koopakten 'irrationeel' zijn, dan zult gij aan "motivational research" (vooropstellingsonderzoek) doen in de verkoopkunde en meteen, in de verkoopprocessen groter resultaten boeken". Betoog dat deze stelling (een vooropstelling) tracht waar te maken.

1. Gewone opiniepeilers mikken op het bewuste, doordachte gedrag (hoogstens zijdelings op de on- en onderbewuste factoren).

2. Het drijfveeronderzoek, echter, gaat én psychologisch én sociologisch én zelfs psychiatrisch te werk, o.m. via het dieptepsychologisch vraaggesprek (E.R. 267, waar de oppervlaktestructuur ervan even geschetst werd).

Dit leggen wij nu nader uit.

Drie lagen in onze geest. -- Pathetisch gezien, d.i. onder oogpunt van inwerking op gemoed en wil (waardevermogen), onderscheidt Dichter drie peilen ('niveaus').

ER271

A.- ***Het bewuste denk- en redeneerpeil***.-. Gedeeltelijk tenminste redeneren de mensen logisch.

B.-- ***Het onderbewuste peil***. Hier situeert Dichter e.a. angst, afgunst, schaamtegevoel, -- ook allerlei vooroordelen.

Appl. model.-- De autofabrikant Chrysler vroeg ooit Dichter naar zijn mening omtrent een verkoopscampagne t.v.v. het type Plymouth.

1.-- feit.

Marktonderzoekers van Chrysler hadden als rondvraag laten stellen: "Waarom/ waardoor kopen een zeventig procent der wagenkopers een model van hetzelfde merk, wanneer zij van wagen veranderen?". De antwoorden luidden : "Omdat wij tevreden zijn".

2.-- Verklaring.

Dichter: “Wij moeten doordringen tot in het onderbewuste van die kopers, -- waarin angst voor het onbekende de determinant (dat wat determinerend, nopend, inwerkt) is die noopt tot niet veranderen van merk.

Gevolg: wij moeten het nieuwe merk dat op de markt te koop aangeboden wordt, wel tonen maar wijzen op het traditionele wezen ervan. Voegen wij als verkopers daarom een kenspreuk erbij: “Vijf minuten volstaan om u met deze nieuwe Plymouth vertrouwd te maken”.”

C. - Het onbewuste peil. -- Dichter peilt nog dieper, -- naar een nog dieper laag in ons pathetisch leven. Naam: “het onbewuste”. Psychische processen, waaronder ook de verkoopprocessen, vinden hun voornaamste “bewegende energieën” in dat ‘onbewuste’.

Op deze diepte ontbreekt zelfs het besef (‘bewustzijn’) van wat wij doen. Daar situeren zich de echt geconditioneerde reflexen.

Opm. Hierbij komen twee richtingen ter sprake:

a. de Psychoreflexologie van Ivan Pavlov (1849/1936; Nobelprijs fysiologie en geneeskunde 1904) en Vladimir von Bechterev (1857/1927; psycho-fysioloog);

Pavlov experimenteerde de voorwaardelijke reflexen op honden (indien zien van voedsel, dan speekselreflex); von Bechterev paste deze methode toe op mensen;

b. het Behaviorisme (Edward Thorndike (1874/1949) en John Watson (1878/1958) in de USA, met Thorndike’s Animal Intelligence (1898)).

Beide strekkingen samengevat: “indien prikkel, dan reactie”.

Besluit: Ernst Dichter is tegelijk culturoloog: hij ziet onze beschaving als “een psycho-economische cultuur”. Aldus in zijn *Strategy of Desire* (Mc Craw Hill, 1964).

ER272

63.-- verhandelingsleer (pathetiek: “business ethics”). (273/280)

“Logos, pathos”. Ook de ethische waarden behoren tot de analyses der retorische pathetiek. Daarom een kapitteltje erover.

Beginnen wij met Dichter zelf. -- Zoals alle vernieuwers heeft ook E. Dichter én vurige bewonderaars én heftige verguizers gehad. Onder deze laatsten Vance Packard (De verborgen verleiders, -- The Status Seekers) die hem verwijt het commercieel bedrijf om te vormen tot "een systeem van voorwaardelijke reflexen" zonder ethische waarden.

De vraag die rijst bij mensen die, behalve deskundigheid (in zaken doen b.v.), ook nog geweten aan de dag leggen, luidt: "Is zo'n demonische verkooptechniek nog ergens in geweten verantwoordbaar?".

Opm.-- Meteen vervallen wij in de Platonische problematiek: Socrates (in feite Platon) valt de Sofisten van zijn tijd aan. Niet omdat zij deskundigen wilden vormen ('techne', vaardigheid). Wel omdat zij deskundigen met te weinig of zelfs geen geweten aan het vormen waren aan de lopende band. Zegt Socrates op gegeven moment: "Indien louter deskundigheid het enige is inzake na te streven waarde, dan heeft o.m. de dief gelijk! Waardoor? Doordat hij wel deskundig maar niet gewetensvol is en dus heel wat efficiënter dan de gewetensvolle deskundige die in de strijd om het leven gehinderd is door gewetensbezwaren, te werk gaat"

.

Appl. model: de huidige Europese oplichter.

Bibl. st. : A.T.S., *Récession. - Défauts de paiements (140.000 entreprises européennes seront insolvables cette année),* in : Journal de Genève / Gazette de Lausanne 31.10. 1931.

Creditreform, een vereniging voor economische informatie, stelt vast dat "de economische misdadigheid" een echt probleem uitmaakt voor de Europese handelswereld. Iets, waarbij de Kmo' s (kleine en middelgrote ondernemingen) onder de kwetsbaarsten zijn.

De structuur der oplichterij.

1.-- Wie wil oplichten ('zwendel'), begint met te bestellen bij een leverancier en betaalt stipt.

2.-- Hij wint zodoende het vertrouwen. Hij begint met veel groter hoeveelheden te bestellen, maar speculeert op alsmaar langer uitstel van betalen en alsmaar ingewikkelder betalingswijzen.

3.-- De hele factuur geraakt nooit betaald, terwijl de oplichter de waar in andere landen aan lage prijzen van de hand doet.

Creditreform zegt dat zo'n oplichterij een opvallende rol speelt in Europa.

ER273

Appl. Model: lobby 's en maffia's.

Een lobby (drukkingsgroep) is een kliek mensen, met macht achter zich, die, door het gewicht van de macht, maar zoveel mogelijk binnen de grenzen der wettigheid, wegen op regeringen en politieke klasse of afzonderlijke politici.

Een maffia (of: mafia) is een ondergrondse kliek, gewoonlijk georganiseerd in de vorm van een "geheim genootschap" (met occulte methoden), die een macht vormt zo dat zij én als lobby én als parallelle, onwettige 'economie' werkt, daarbij niet terugschrikkend voor echte misdaad in allerlei vormen.

Het verschil tussen beide, lobby en maffia, zit hem vooral in het al of niet wettig te werk gaan.

Ethisch. -- Ofschoon wettig, d.i. volgens de bestaande wetgeving, kan een lobby toch a- of zelfs immoreel te werk gaan: macht - vooral veel macht - bederft het geweten. Wat de maffia betreft, is dit nog veel klaarder: macht in de vorm van geweld en beïnvloeding bederft het geweten.

Verleiding. -- De lobby is 'verleidelijk' doordat hij wettig lijkt over heel de lijn, waar hij, in feite, via handige wetstoepassingen, enkel de eigen economie en de eraan inherente macht beoogt. De maffia maakt zich 'verleidelijk' door b.v. binnen het gelijklopend economisch netwerk dat zij beheerst, aan schoolvervoer of zelfs gezondheidszorg en openlijke weldadigheid te doen.

Besluit: een soort subtiel, moeilijk te doorzien 'masker' verhult het ware wezen, dat "bemaskerde macht" is.

Appl. model : paranormale en 'occulte' economische methoden.

Altijd al hebben industriëlen en handelaars - net als machthebbers en politici - op helderzienden en magiërs/magiërinnen beroep gedaan. Doch sedert de opkomst van wat men is gaan heten "New Age" is dit soms schaamteloos toegenomen. Dat een ondernemer een kaartlegster raadpleegt of een helderziende of een astroloog, is op zich ethisch neutraal. Dat diezelfde ondernemer een concurrent tracht uit te schakelen d.m.v. occulte methoden, die (misschien) wel deskundig maar zonder geweten zijn, is zonder meer even gewetenloos als het gedrag van een maffioso die niet voor moord terugschrikt.

Al is het veel meer 'bemaskerd': "Secrecy is the beginning of crime" luidt een Engelse spreuk ("Geheimhouding is de aanloop tot misdadigheid").

Dit is vooral het geval wanneer occultisme de vorm van "geheim genootschap" aanneemt. Cfr. het uitstekende werkje van S. Hutin, *Les sociétés secrètes*, Paris, PUF, 1963-5.

ER274

Appl. model: "Seks-in-economie".

Een laatste steekproef inzake economische verleiding.

Bibl. st.: F.R., Gourmandise. -- *Les dessous du chocolatpassion*, in: L'Illustré (Lausanne) 09.01.1991, 28/31.

1. Seks - in - economie.

Neem een stralend mooie vrouw. Leg ze op haar rug, het kopje neerhangend, de vlezige mond open van extatisch genot. Neem daar een foto van. Voeg er een titel aan toe: "Genieten maar! Tot men ervan zwijmelt!".

Nu denkt gij dat het gaat om een erotiserende prent goed voor een porno - blad als Lui. Mis! Het is een chocoladereclame! Zo wilde het Lindt, topfiguur van onze Zwitserse chocoladefabrikanten, -- om de beroemde plak 'Lindor' te 'sublimeren'. Dit, n.a.v. een publiciteitscampagne, oktober 1990, in de revue Elle.

2. Nationale aanpassing.

Let erop bij ons, in Zwitserland, is deze prent niet gelanceerd; zij is thuis in Frankrijk. "Zo'n aankondiging was te gewaagd, te sensueel voor de Zwitserse mentaliteit". Terwijl zij welbewust het snoepen van chocolade en geslachtsgenot verbinden, ja, vereenzelvigen, beseffen de ontwerpers van dergelijke publiciteit dat zij "een taboe overtreden". Daarom - uit berekenende voorzichtigheid - hebben zij zichzelf aan censuur onderworpen vooraleer Zwitserland binnen te dringen. Tot daar de inleiding.

Wij geven hierbij de foto's van de voor Fransen en voor Zwitsers bestemde reclames. (Red: zie achteraan in deze cursus.)

Bibl. st.: Victoria Marchand, Information. -- *Médecins sans frontières part en guerre (Touristes mis en garde contre les "Sex Tours"),* in: Journal de Genève/Gazette de Lausanne 17.12.1991.

Artsen zonder grenzen pakt het seksreizen keihard aan.

In Thailand b.v. treft men een 800.000 prostituees beneden de twintig aan. Kinderen, vanaf hun zesde levensjaar worden opgesloten in bordelen: de meesten onder hen zijn dan nog gestolen kinderen! Vaak aids-besmet! -- 73% van de toeristen die Thailand aandoen, zijn mannen die alleen reizen.

ER275

Opgemerkt zij dat in vele Zuid-Amerikaanse of Afrikaanse landen kinderen hun lichaam verkopen om b.v. te overleven.

Opm. -- Cl. Barras, Société : *Débat pour les 25 ans de Pro Familia (Quel roule jouent les médias dans le domaine de la sexualite?),* in : Journal de Genève/Gazette de Lausanne 01.11.1991.

Gaan wij eerst even na in hoe ver de taboevrije seks op het feitelijk gedrag inwerkt. Pro Familia is een medisch-sociaal centrum. Gilles Lipovetsky, prof filosofie Université de Grenoble, vat de rol van de media inzake 'seksualizering' der samenleving als volgt samen.

1.-- De media hebben ervoor gezorgd dat taboevrije seks een zo goed als aanvaarde waarde geworden is.

2.-- Maar de overconsumptie inzake seks zoals de media ze te zien geven, leidt niet tot volledige ontaarding van de samenleving: "Het is niet doordat het 'erotisme' (de term van prof Lipovetsky) meer aan uitstalling toe is, dat het meer gepraktiseerd wordt. Men maakt van "de nieuwe vrijheid" geen misbruik".

Hij verwijst daarbij naar sommige statistieken. Zo verklaarden in 1985 35% der Fransen dat zij slechts één enkele partner(in) hadden gekend. Volgens Lipovetsky is één van de tegengewichten tegen "de seksuele bevrijding" uitgerekend het toegenomen individualisme, waardoor de mensen zich radicaal zelfstandig gedragen, -- zelfs t.o.v. "de nieuwe vrijheid". Wat bewijst dat zelfs prikkelende publiciteit niet almachtig inwerkt.

ER276

Opm. Amy Pagnozzi, *Virgins with attitude (2000 virgins: tey' re not What You Think),* in: Glamour (New York) 1992: April, 234/237, 293/297.

Oktober 1991: Glamour doet een oproep tot maagdelijk levende meisjes en vrouwen om zich uit te spreken. Bijna tweeduizend meestal jonge vrouwen hebben gereageerd.

Niettegenstaande een soms zeer zware druk van de omgeving, - die o m de vrije keuze inzake 'erotisme' niet eerbiedigt, - blijven zij - om diverse redenen - geloven in een maagdelijk leven. Zo goed als altijd uit individuele overtuiging. Wat Lipovetsky's mening bevestigt. Volgens The Alan Guttmacher Institute leveren 25% van de vrouwen zich niet aan 'seks' over t/m haar negentiende jaar en blijven 20% van de ongehuwde vrouwen maagdelijk tot haar dertigste jaar.

Besluit van Glamour: "Call them the silent minority", De zwijgende minderheid die tegen de seksstroom in vaart.

Het begrip "zwarte markt".

Bibl. st. : R. Sédillot, *Histoire des marchés noirs*, Paris, 1984.

De term "black market" kwam op gedurende de Prohibitieperiode (1919/1933) in de USA, toen aldaar de alcoholische dranken verboden ('prohibition') werden. Hij kwam bij ons door gedurende Wereldoorlog II (1939/1945), toen bij grote schaarste op "de zwarte markt" alles te krijgen was. Hij is in sedert de ineenstorting van het Oostblok.

Definitie: "marktverrichtingen voor zover deze buiten de erkende kanalen en op de rand van de wettigheid plaats hebben". Stelling van Sédillot: "indien overdreven reglementering vanwege de overheid en/of indien te hoge graad van schaarste (goederen (voedselschaarste b.v.), diensten (deviezenschaarste b.v.)), dan zwarte markt. Het tegen-model: "Schaf regel en wet af en maak dat er geen te grote schaarste is, en er is, ineens, geen zwarte markt meer".

Opm.-- Waarom brengen wij het begrip "zwarte markt" ter sprake? Omdat wij willen ingaan op het thema "geweten en verleiding".

De Antieke Romeinen wisten het al: "Quid leges sine moribus?" ("Wat bereiken wetten zonder zeden?"). Reglementering ter bestrijding van misbruik en misdadigheid is maar tot op zekere hoogte 'efficiënt'. Indien het geweten er niet is, bereikt men soms niet veel. Regulering verwekt o.m. zwarte markt!

Journal of business ethics.

Deze periodiek - in Dordrecht - beoogt een multidisciplinaire benadering ('disciplina' = vakwetenschap) van "zaken doen" ('business').

ER277

Gegeven: zaken doen.

Gevraagd: invoering en/ of instandhouding van gewetensvol zaken doen.

Definitie: **a**. "Zakendoen" is, volgens het genoemde tijdschrift, "ieder systeem waarbinnen uitwisseling van goederen en diensten plaats grijpt";

b. 'ethiek' is "alle menselijk handelen dat het veiligstellen van een (moreel) 'goed' leven tot doel heeft".

Een verhandeling over "goed leven in zaken".

Wij hebben nu de noodzakelijke en voldoende informatie om volgende korte maar degelijke verhandeling - een toonbeeldje in het genre - goed te begrijpen.

Paul Garcin, *Economie. -- Informer ou intoxiquer* ? in: Journal de Genève 01. 06.1990.

Markteconomie en prijsvorming.

Een (vrije-) markteconomie kan onmogelijk op de gewenste manier werken zonder een betrouwbaar en enigszins doorzichtig prijsvormingsmechanisme.

a. Dat is de les uit de goede of slechte werking van de geïndustrialiseerde economieën van de laatste decennia.

b. Diezelfde les wordt zonder onderbreken de Oostbloklanden die naar een markteconomie onderweg zijn, bijgebracht.

Markteconomie en informatie.

Doch er is een ander element dat even doorslaggevend is voor de goede werking van een markteconomie, nl. informatie. Net zoals de prijzen, eens dat zij onwerkelijk zijn, zo ook een onvolledige en scheefgetrokken of oneerlijke of valse informatie. Zo'n informatie brengt al wat in de economie betrokken is, in verwarring, doet verkeerde beslissingen treffen, verlamt in haar geheel de productiviteit van een economie.

Economie als geheel en sommige onderdelen ervan.

Welnu, **a.** de economie als geheel kan enkel maar het slachtoffer zijn van een scheefgetrokken of valse informatie. Dat is klaar.

b. Niet zo gaat het met afzonderlijke onderdelen van een economie: particulieren, ondernemingen, de staat, -- zij kunnen uit zo'n onwerkelijke informatie op zelfstandige wijze profijt halen.

Ten andere: deze onderdelen geven al te vaak toe aan de verleiding tot vergiftiging. Een dossier, onlangs verschenen in Science et Vie, -- 'Economie' bewijst het.

Vergiftiging: Onder 'vergiftiging' ('intoxication') wordt verstaan "de weloverwogen wil van sommige leidende figuren van ondernemingen of van staten om van de instelling waarvan zij de vertegenwoordigers zijn, een onwerkelijk beeld op te hangen".

ER278

Met de bedoeling, natuurlijk, sommige zwakke plekken of sommige al te sterke aspecten te verbergen.

Soorten vergiftiging.

a. De opvallendste gevallen. -- Zij zijn niet de gevaarlijkste. Daarin neemt vergiftiging de vorm van de reine leugen aan. -- Men kondigt b.v. aan dat een product voor de markt gereed is, terwijl het nog op de tafel van de ontwerper ligt. Of: men publiceert bepaalde inflatievooruitzichten terwijl men weet dat zij nooit zullen bewaarheid worden.

b. Andere gevallen. -- In vele gevallen is de vergiftiging verraderlijker. Zo b.v. wil een onderneming of een staat iets verbergen. Daartoe wikkelen zij zich in een mistlaag van een massa zo goed als niet toetsbare informatie. Tegenmaatregelen.

1. De neiging om te vergiftigen vloeit uit een al te natuurlijke tendens de mens eigen om zich een zo aantrekkelijk mogelijk uitzicht te geven met het doel daar voordelen uit te trekken. Gevolg: de wil tot vergiftigen zal onuitroeibaar blijven.

2. Wat echter wel kan, is: zoals misbruiken inzake prijzen zoals de kartels ze plegen, zo ook de vergiftiging! Zij behoort getemd te worden met het oog op het algemene economische klimaat.

2.a. Toepassing van wetgeving kan noodzakelijk zijn om de meest schreeuwende en duidelijk aflijnbare misbruiken af te straffen.

2.b. Toepassing van een wetgeving is echter, in de meeste gevallen, "dans la majeure partie des cas", ondoenlijk. Gevolg: twee andere methoden dringen zich op.

(1) Een economische ethiek.

Moraal inzake economie is zeer in de mode in de USA: met veel geduld hamert men in de geest van economisch verantwoordelijken enkele gedragsregels en enkele vooropstellingen uit de deontologie (plichtenleer) die het onderscheid tussen vrijheid en misbruik van vrijheid klaar stellen.

(2) Een directe drukking.

Men maakt het de mogelijke vergiftigers duidelijk dat zij niet op straffeloosheid moeten rekenen, dat zij uitleg zullen te geven hebben omtrent iedere bewering die zij de wereld insturen.

Iedereen medeverantwoordelijk. -- De pers heeft daarin, natuurlijk, een uiterst opbouwende rol te spelen. Maar ook de aandeelhouders, de bedienden, de cliënten of verbruikers behoren zich kritisch op te stellen. Doel: een bijdrage leveren aan de betere werking van de markteconomie.

Opm. - Tot daar Garcin's artikel. Het gaat over "business ethics", maar binnen de economie zelf gesitueerd, Wat men "immanente sanctie" heten kan.

ER279

Textuologische toelichting.

Herlees nu o.m. E.R. 241 (de eenmakende rol van de stelling).

a. Men herkent gemakkelijk gemeenplaatsen als gelijkenis (prijs/ informatie), systeem (geheel/ delen), -- definitie en indeling.

b. E.R. 203 spreekt over "historische dialectiek" (logica in gebeurtenissen): is in het artikel van Garcin zoiets aantrefbaar? ("Indien … dan logisch daaruit volgend …").

c. Garcin verdedigt een stelling: hoe ze juist en volledig formuleren? Is de titel “Informeren of vergiftigen” een juiste en vooral volledige weergave van de stelling?

d. Vertoont het artikel een slot?

e. Is praxeologie (E. RH. 201) herkenbaar in wat Garcin beschrijft? f. Is het schema ‘ABC’ (E.R. 47) toepasselijk op “misbruik/ tegenmaatregelen”?

Opm.-- Menswetenschappen en verleiding.

1. John Dewey (1859/1952), - o.m. sinds zijn *Human Nature an Conduct (An Introduction to Social Psychology),* New York, 1922, stond “social engineering” juist vertaald: ‘mensbeheersing’, voor (vooral in de “hier-en-nu-methode”: mensen zien af van gevestigde normen om manipuleerbaar te zijn).

2. Kurt Lewin (1890/1947), o.m. sinds zijn *A Dynamic Theory of Personality* (1935), zette de Human-Changebeweging in (vanaf 1956) - cfr. zijn Research Center for Group Dynamics (1945/1947: M.I.T., Cambridge, Massachusetts) -, waarin menswijziging centraal staat.

In beide theorieën wordt het leven van de mens (en de mens zelf) als een dynamisch systeem geduid, wiens ‘processen’ men manipuleren (beheersen) kan, -- dankzij menswetenschappen (psychologie, sociologie op de eerste maar niet de enige plaats). - Cfr. E.R. 266: Dichter e.a. voeren menswetenschappen in de economie in om mensen te ‘mennen’ (wat de Antieke Grieken ‘psuchagogia’, letterlijk: zielemenning, mensbeheersing, heetten; wat door de Sofisten louter technisch en door Platon behalve technisch ook ethisch geduid werd).

Dit komt neer op mensbeheersing en menswijziging zoals zij b.v. in de groepen (en de groepsdynamica) beoefend wordt. In de grond zijn de beoefenaars van dergelijke menswetenschappen zonder ethiek neo-sofisten. Achter die tendens, gaat een machtswil schuil die de medemens niet als “ik-nog-eens” maar als “niet-ik” (zoals A. Schopenhauer (1788/1860) zei) duiden, -- een machtswil die, afstandig t.o.v. “de naaste’ die naaste veeleer uitbuit dan helpt of begunstigt.

ER280

64.-- Verhandelingsleer ('ethos'). (280/285)

Wij leven, in onze Postmoderne sfeer, in een normencrisis. M.W. Fischer, Hrsg., *Worauf kann man sich noch berufen? (Dauer und Wendel von Normen in Umbruchszeiten)*, Stuttgart, Steiner, 1987, raakt een doorslaggevend punt aan inzake de vooropstellingen van onze cultuur: insinueert de titel niet dat al wat dient om zich op te beroepen, in crisis geraakt is? Zoals Lyotard zegt: "in naam van wat" verrechtvaardigt men wat?

Logos, pathos, èthos.

Opgelet: **a.** 'ethos' (= niet met een 'è' maar met een 'e') betekende in het Antieke Grieks "gewoonte, zede, gebruik".

b. Maar 'èthos' - onvertaald in alle talen 'ethos' - betekent "inborst, temperament en karakter

R. Barthes, *L'aventure sémiologique*, 146, vermeldt de term 'èthè', het meervoud van 'èthos', dat "temperaments- en karaktertrekken" betekent, voor zover op elkaar inwerkend.

Dat is de betekenis van de derde term in de retorische reeks "logos/ pathos/ èthos". Inborst nl. van degene die een boodschap tracht te doen ingang vinden in een publiek of in de ziel van een medemens.

Welnu, ook dat aspect is in volle crisis onder de invloed van 'kritiek' der zeden en personen eigen aan een cynische Verlichting, volstaat het heden om op het hoogstaand karakter van een figuur te wijzen om een leger 'kritiekers' "in naam van ontmaskering", gesteund op menswetenschappen (denk aan de Psychoanalyse), het hoogstaand karakter te zien in twijfel trekken ("In de grond van zijn ziel deugt niemand" lijkt de onuitgesproken lijfspreuk te zijn). Achter iedere (schijnbare) zielenadel gaat - aldus die kritiekers - een of andere lagere drift schuil. Waardoor die (schijnbare) zielenadel) hypocrisie is. -- Dat is het huidige probleem der retoriek.

Zeer vroeg - in de Protosofistische retoriek - zien wij figuren als Thrasu(m)machos van Chalkedon (-450/-380) de grootste nadruk leggen op het bewerken van het gevoelsleven d.m.v. stilistiek (vormgeving, E.R. 12) en actie (acteren; E.R. 19).

Zijn tijdgenoot, ook denkgenoot, Gorgias van Leontinoi (-480/-375) heeft ons, in zijn Lofrede op Helenè, prachtige woorden nagelaten over het gekunstelde woord als pathetisch middel.

De vraag rijst: “Wanneer acteert iemand schijnheilig?”. M.a.w.: wanneer betekent acteren echte informatie en wanneer ‘vergiftigt’ zij?

ER281

Hiermee raken wij aan het probleem van - wat psychologen heten - de echtheid (‘authenticiteit’) : herlezen wij E.R. 270 (De drie lagen in onze geest), dan rijst de vraag: “Wanneer is iemand ‘echt’? Is hij/ zij het wanneer hij/ zij rationele daden stelt? Is hij/ zij het wanneer hij/ zij onderbewust bewogen (door herinneringen) of onbewust gedreven (de echt voorwaardelijke reflexen) handelt? Dat is ook aanwezig in het ‘èthos’, de (zedelijk) invloed die van de berichtgever/berichtgeefster uitgaat. -- Laat ons, aan de hand van applicatieve modellen, analyseren.

De “neurologisch-psychiatrische” uitstraling.

Wij nemen een roman, nl. Waltraud Anna Mitgutsch, *Afzondering*, Van Gennep.

W. Mitgutsch (1938/…) is een Oostenrijkse schrijfster (eerste werk: Het land van de geslagen kinderen) die de vragen rond het kind, gebeurlijk met autobiografisch materiaal, oproept.

Bibl. st.: Jo De Ruyck, Waltraud Anna Mitgutsch: *Kiezen voor Jakob*, in: De Nieuwe Gids 18.10.1990.-- De Ruyck biedt in zijn artikeltje, dat zeer goed gemaakt is, een verhandelingetje dat wij even analyseren.

Het gegeven: ‘autisme’,

“Het fenomeen ‘autisme’ is, bij het grote publiek, beter bekend geraakt via de succesfilm Rain Man (waarin Dustin Hoffman de rol van een autistisch man vertolkt)”.

“Wanneer Martha en Felix een zoon krijgen, Jakob, blijkt al heel snel dat het kind ‘anders’ is. Het wil maar niet lopen of praten. Het kan niet lezen maar is heel muzikaal en het tekent uitstekend. Het lijkt dwars door iedereen heen te kijken (opm.: steller bedoelt de starende blik in het ijle) Het kan urenlang onbedaarlijk huilen, waarna het plots ophoudt en een lieve, aanhankelijke jongen wordt; -- Ziedaar een karakteristiek (E.R. 186) of kort ‘portret’.

Chaologische benadering.

E.R. 106v. -- “Jakob is een autistisch kind”. -- Jakob huilt b.v. niet wanneer hij een gat in zijn knie valt, wel wanneer zijn moeder, tijdens het boodschappen doen, de gebruikelijke volgorde van de gangetjes in de supermarkt vergeet. -- Meteen één van de typische symptomen voor autisme: zodra van een vast patroon afgeweken wordt, is Jakob helemaal overstuur.

Opm. -- Op een knal reageren autistici niet; op een geritsel springen zij op:

ER282

Dit herinnert aan:

a. het ‘vlindereffect’ (bij het opvliegen van een vlinder, plots, verandert het hele weer): op een ultraklein voorteken (geritsel) reageren autistici abnormaal heftig;

b het “omgekeerde vlindereffect”: op een knal (hevig voorteken) reageren zij met een onmerkbaar vervolg. Cfr. E.R. 196 (Voorteken/vervolg).

Opm.-- Er is nog een tweede verhaalkundig fenomeen. Jakob heeft een keer het verloop in de supermarkt doorgemaakt en is a.h.w. geprogrammeerd: indien, achteraf, van het vastgelegde algoritme (E.R. 148 (Algoritme); 201) afgeweken wordt, reageert hij daarop ‘neurotisch’ (E.RK. 47 (“Ik kan zoiets nooit verwerken” (dramatisering))): hij huilt! Overigens: iedere wijziging doet lijden, zoals iedere overgang Primitieven uit hun evenwicht brengt en overgangsriten noodzakelijk maakt (denk aan Arnold Van Gennep’ s Rites de passage) (A. Van Gennep (1873/1957; antropoloog en folklorist).

Het “ABC-schema”.

E.R. 47. - Een prikkel ‘A’ zet, bij een normaal mens, via ‘Bn’ (normale structuur van geest) een ‘Cn’ in (een normale reactie).

Dezelfde - schijnbaar althans - prikkel ‘A’ zet, bij een autistisch mens, via ‘Ba ‘(autistische structuur), een ‘Ca’ (een autistische reactie) in.

M.a.w.: de waarneming van een autistisch wezen ziet a.h.w. doorheen de prikkel ‘A’ een andere prikkel ‘Aa ‘(de autistische prikkel), waardoor de autistische mens als imago afgeeft dat hij/ zij “in een andere wereld leeft”. Wat juist neemt hij/ zij waar?

Reincarnisten beweren dat zij n.a.v. een prikkel ‘An’ (normaal waargenomen gegeven) een prikkel ‘Aa’ waarnemen uit een vorig, traumatiserend leven, -- o.g.v. een herinnering die onderbewust is blijven - onverwerkt overigens - voortleven en het lot meebepalen.

De associatie kan daarbij zowel metaforisch (gelijkenis,) als metonymisch (samenhang) zijn, zo dat o.g.v. gelijkenis en/ of samenhang de autistische mens bij ‘An’ aan ‘Aa’ denkt.

Opm.-- Vakwetenschappelijk is de Reïncarnistische hypothese niet uit te sluiten maar zo goed als niet bewijsbaar (E.R. 253 (Afstandige benadering).

De groepsdynamica.

Onder ‘groep’ verstaan wij hier “al wat zich normaal verstaat”. Mitgutsch geeft weer. “Een Lijdensweg langs ziekenhuizen en kinderartsen onthult wat allang duidelijk was: Jakob is een autistisch kind”. Aldus De Ruyck.

ER283

“Ironisch genoeg lijken de dokters en psychiaters waarbij Martha te rade gaat, aan een vorm van ‘beroepsautisme’ te lijden: zij slagen er maar niet in het specifieke probleem van Jakob te analyseren! Zij draaien zijn ziektebeeld zo dat het precies past in wat er volgens het medische boekje bekend, mogelijk en aanvaardbaar is”. Aldus De Ruyck.

Opm.-- Hierbij verwijzen wij naar E.R. 248vv. (Paradigma): de Verlicht-Rationalistische wetenschap reduceert de gegevens zo dat zij in haar vooropstellingen (= paradigma) passen i.p.v. de vooropstellingen, eigen aan het gegeven, op te sporen.

Het gedeelde lot.

Het doet zich altijd voor wanneer mensen zich medemenselijk gedragen t.o.v. wie afwijkt. -- “Datzelfde geldt trouwens voor Martha zelf: volgens de medici kan alleen zij “de oorzaak” zijn van Jakobs autisme”.

Opm.-- Dit toont het (soms zeer naïeve) ‘familialisme’ (alles door het gezin, op de eerste plaats de moeder, willen verklaren) dat een aantal - niet alle - medici vertonen.

“Op die manier raakt Martha niet alleen hoop en vertrouwen kwijt maar bouwt zij aan een reusachtig schuldgevoel. -- De hele omgeving trouwens wijst haar beschuldigend na, -- met voorop haar man, Felix.”

Opm.: Dit doet denken aan René Girard’s ‘verzondebokking’: reeds in traditionele culturen schuiven de leden van “de groep” schuldgevoelens af op een ‘zondebok’ (die de woestijn ingejaagd wordt, versta: die “afgezonderd wordt” waardoor de groep - steeds “de groep” - weerom ‘rein’ wordt (geacht).

Zelfs de huwelijkspartner.

Herlees E.R. 253 (Teleurstellingsverwerking). -- “Felix ontpopt zich tot een zelfingenomen hufter (= opschepper) die niet kan aanvaarden dat “een zoon-van-hem” “niet normaal” zou zijn.

In het begin weigert hij botweg te zien wat er mis is (hij moet immers denken om zijn studie en carrière). Later kijkt hij gewoon de andere kant op. Hij laat Martha aan haar lot over: het huwelijk valt dan ook uit elkander. Martha besluit Jakob alleen op te voeden”.

Opm.-- De psycholoog Diel zou hierbij zeggen: “De zoveelste maal de ijdelheid!”. -- Ziet gij de groepsdynamica werken: onbegrip! Uit onbegrip: uitstoting!

Groepsdynamica. -- Deze dynamica bestudeert de krachten aan het werk binnen een groep. —

ER284

“Jakob alleen opvoeden blijkt snel een taak die een mens nauwelijks aankan, -- niet alleen wegens de problemen van het autistische kind zelf, maar vooral door de ronduit vijandige reacties van de maatschappij. -- Jakob is weliswaar een heel bijzonder kind met onmiskenbare kwaliteiten, maar hij voldoet niet aan de regels van de samenleving.

Martha verliest -- door haar keuze voor Jakob -- bijna al haar vrienden; zij krijgt last met huiseigenaars, vindt maar geen school die bereid is een minimum aan extra-aandacht aan Jakob te besteden; zij wordt door buurtbewoners weggepest, -- kan nergens voor enige hulp aankloppen! Aldus steeds letterlijk De Ruyck.

Op zoveel vijandigheid kan Martha niet anders reageren dan met diepe haat, -- een haat die je als lezer met haar gaat delen. Je kunt daar moeilijk omheen want - urenlang - sleept Mitgutsch je mee in een wereld van voortdurende afwijzing, onbegrip, -- eenzaamheid, radeloosheid".

'***Afzondering'***. -- Lezen wij met aandacht, want het vergaat heel wat medemensen die met hetzij psychiatrische hetzij paranormale gegevens te doen hebben, evenzo!

"Afzondering roept vaak een gevoel van opstandigheid op, -- van medelijden en protest. Maar veel vaker nog doet dit boek gewoon pijn. -- Zonder omhaal doet Mitgutsch haar verhaal: hard en zonder compromis. Martha verliest, inderdaad, elke zin voor nuance. Haar enige reactie is verbittering en haat.

Deze vicieuze cirkel van haat komt ondraaglijk hard aan. Maar hij stelt het probleem wel heel duidelijk. De schrijfster dringt door tot een niveau waar niet langer het gevoel maar de ziel van de mens onherstelbaar gekwetst wordt".

Opm. -- Cfr. E.R. 34 (Onthaalleer). -- De Ruyck is blijkbaar diep geraakt door de lezing van het moorddadige boek van haat. Haat aan uitstoting ontsprongen, -- een effect van de dynamica van de groep. De boodschap van de groep als groep - retorisch gezien - is "Du bist ein nicht-Ich" (om met Schopenhauer te spreken). "Du bist nicht Ich-noch-einmal".

Na bijna twintig eeuwen Bijbels Christendom is onze maatschappij dus nog steeds "zonder hart" .. daar waar het om wezens gaat die "te anders" zijn. -- Zegt De Ruyck: "Waltraud Anna Mitgutsch schrijft niet om haar lezers te vermaken. Wellicht schrijft zij niet voor haar eigen plezier.

Je voelt dat deze vrouw iets kwijt moet, -- dat schrijven een haast therapeutische functie krijgt".

ER285

Bijbelse toelichting.

a. Het boek zet, op XX- st' eeuwse wijze, het Naturalisme der XIX-de eeuw voort (E.R. 169). Het crepeert van miserabilisme of - wat de Duitsers zeggen

- 'Elendmalerei'. Het is een Echte schildering (E.R. 167): de schrijfster werpt u te midden van het negatieve.

b. "Op zoveel vijandigheid - zegt De Ruyck - kan Martha uiteindelijk niet anders reageren dan met diepe haat". Dat niet-anders-kunnen is veel gezegd. Er zijn immers mensen die het wel konden.

b.1. Het legt de ziel - het 'èthos' - van Mitgutsch (Martha) bloot in haar allerindividueelste reactie.

b.2. Wat zeker is, is dat het Godsgeloof (zoals b.v. de Bijbel dat voorstaat) hier, binnen de problematiek van de uitstoting - 'afzondering' - zoals de groepsdynamica ze te zien geeft, zijn waar licht toegemeten krijgt. Op wie, op wat terugvallen indien men in die graad uitgestoten is?

Seculier, d.i. binnen de grenzen van dit aardse, al te aardse leven (zoals een Nietzsche dat predikt), is er geen toevlucht voor een Martha!

Sacraal, d.i. buiten, ja, boven de grenzen van deze aarde, is er wel een toevlucht: God. Daarop loopt de afzondering van de groep - welke groep het ook zij - te pletter! Met God is men nooit eenzaam. Hij is daar - altijd. - Ook al lost zijn aanwezigheid niet het autisme op (ofschoon een genezing na gebed nooit principieel uit te sluiten is), toch schenkt geloof aan God aan de Drie-ene godheid, kracht om te 'dragen'. Deze draagkracht is wezenlijk om de 'afzondering' echt aan te kunnen.

Het naturalistische werk van Mitgutsch zindert van "de dood van God" (E.R. 14), van "de leegte van een wereld waarin God dood is".

De uitstraling van een psychiatrisch wezen.

"Het meest tragische daarbij - aldus De Ruyck - is nog dat Jakob - om wie het allemaal gaat - eigenlijk overal buiten staat. Jakob leeft in zijn eigen wereld, -- houdt slechts met moeite een brug van liefde naar zijn moeder toe in stand. Voor de rest, echter, geeft hij niets prijs van "hoe hij denkt, hoe hij de wereld ziet".

Jakob 'is' gewoon. Voor de rest blijft hij een groot vraagteken. -- Dat straalt hij uit. Dat is zijn 'èthos'. M.a.w.: Jakob is 'bizar' grillig-fantastisch en onguur-bevreemdend (E.R. 174). En door zijn uitstraling schept hij rondom zich een bizarre wereld.

Daarmee verstaan wij waarom de Antieke retoren van het 'èthos' van iemand spraken als van een boodschap die uitgezonden wordt.

65.-- Verhandelingsleer ('ethos') (286/289)

Het 'èthos' is de boodschap die een spreker, een schrijver - al wie een bericht uitzendt - uitstraalt door zijn eigen wezen zelf.

Laten wij verder applicatieve modellen ontleden.

1.-- Het gezagsargument.

Bibl. st.: W.C. Salmon, *Logic*, Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall, 1963, 63/67.

Een frequente methode om een stelling te verdedigen is het aanhalen - 'citaat' - van een persoon, een instelling, een tekst, die de stelling moet staven. Het bekende "argentum ab auctoritate".

De syllogistische vorm is: "x beweert p. Dus p (is waar)". Preciezer: "x is een betrouwbaar gezag inzake p. Welnu, x beweert p. Dus p (is waar)".

Praktisch en streng logisch: "De grote meerderheid der beweringen van x inzake een domein D zijn waar (bevonden). Welnu, p is een bewaring van x inzake het domein D. Dus p is (waarschijnlijk) waar".

Besluit -- Let op twee hoofdzaken:

a. het domein (een specialist die zijn domein te buiten gaat, riskeert onkunde aan de dag te leggen);

b. niet alle, maar "de grote meerderheid"! Wat wil zeggen dat een kans bestaat dat de bewering p nu uitgerekend tot de minderheid (die onwaar is) behoort.

2.-- Het charismatisch gezag.

C. Rogers (1902/1966) omschreef "charismatisch gezag" als volgt.

1. De charismaticus / charismatica is iemand die afkerig is van iedere gezagsvorm die zich van buiten uit opdringt, -- op de 'autoritaire' wijze.

2. Die "nieuwe mens" (zo heet Rogers dat gezagstype) vertoont een grondig vertrouwen in de eigen, individuele ervaringen -- dermate zelfs dat hij/ zij juist daardoor anderen meetrekt.

Men ziet het: Rogers heeft het over "bezielers/ bezielsters", - figuren (E.R. 187: "Hij/ zij is een figuur") waaraan anderen, minder machtig als persoonlijkheden, zich optrekken.

Opm. -- 'Charisma' is, in het Nieuwe testament, "een genadegave (die aan Pinksteren, met de gaven van de heilige geest of levenskracht, ontspringt) die niet individuele heiligheid (op de eerste plaats) maar

collectieve heiligheid bedoelt". Als men wil: "een sociaal gerichte genadegave van God".

Een Rogers seculariseert dat bijbels begrip en verbreedt het tot "al wat sterke persoonlijkheden als dusdanig uitstralen" (een èthos). - Wat, praktisch, niet zonder suggestie (E.R. 50vv.) verloopt. Men herleze, in dit licht, wat over suggestie gezegd werd.

ER287

Een paar modellen.

1. Eerst een Traditioneel model.

Sedert de afbouw van het Sovjetsysteem, 1985+, komen de Donkozakken weer boven in de ex-Sovjet-Unie. Vooral in Rostov, maar over heel het gewezen grondgebied.

De eigen vooropstellingen zijn: gehoorzaamheid aan de wet en de tuchtregels, arbeidsliefde, moed, eerbied voor de 'dekens', stevige familiebanden.

Maar één aspect roept het begrip "charismatisch gezag" op: een Kozak gehoorzaamt, praktisch gesproken, allereerst aan zijn 'ataman', d.i. de gezagdrager die, in elk dorp gekozen wordt. Indien - wat één der hoofdopdrachten is van een Donkozak - de ataman het 'plicht' acht de Russen bij te staan, dan vertrekt de Kozak naar b.v. een gevechtsgebied.

Opm -- Men zal opwerpen: "Ja, maar hier is een traditionele structuur aan het werk". Dat is juist. Maar, indien men nauwkeurig toekijkt, dan merkt men vlug op dat "het volk", in zo'n traditionele cultuur, wel degelijk mensen "met charisma" uitkiest. Wat nogal wat verschilt van ons Westers democratisch 'kiezen'.

2 Nu een Postmodern model.

Jean-Marie Le Pen (1928/…) is, in Frankrijk, de 'leider' - "le Chef" - van le Front National, een Nationaal-Populistische beweging en partij. Zijn ideologie:

a. Frankrijk heeft een zending in de wereld, vooral o.g.v. zijn hoge, 'Christelijke' tradities;

b. de wetenschappelijk-technologische mogelijkheden van onze eeuw zijn voor die 'zending' een uitstekend instrument. "Een Fransman, indien bezield

door grootse denkbeelden en geleid door echte leiders, overtreft hetzij in een onderneming hetzij in het leger de hele wereld" is één van zijn uitspraken.

Zijn weerklank.

Behalve +/- 15% van de stemgerechtigden, vooral bij degenen die de 'vervallende' democratie de rug toekeren, beschikt Le Pen over 'aanhangers'.

a. Zijn 'amis' (vrienden) beschrijven hem als "un prophète" (een profeet), "le grand homme dont la France a besoin" (de grote man die Frankrijk nodig heeft).

b. Zijn strijdbare astrologen noemen hem "le Menhir tricolore"(de driekleurige menhir). Met diepe eerbied beweren zij: hij is geboren in 1928, d.i. op gelijke afstand tussen 1918 (het einde van een oorlog) en 1938 (het begin van een nieuwe oorlog), -- wat hem als een 'voorbestemde' doet overkomen inzake strijdbaarheid. Meer nog: die voorbestemming, overkwam hem een 20-ste juni, de dag van de zomerzonnewende, het feest bij uitstek van de Kelten (Galliërs) de voorouders van Le Pen, van wie men weet - naarmate de informatie erover toeneemt - dat zij een volk waren bezield door een diep godsdienstig gevoel.

ER288

Deze vooropstellingen, zijn ideologie en zijn voortrekkerscharisma, verklaren waarom hij op zestienjarige leeftijd al anticommunist werd ("Arbeiders die niet graag werkten, beroepswerklozen, mislukkelingen, verbitterden maakten, bij ons de aanhang van het communisme uit" zegt hij).

Waarom, ook, hij anti-Gaullist werd! zijn profs en zijn milieu hebben Le Pen ervan overtuigd dat maarschalk Pétain (1856/1951; 1940/1944: Frans staatshoofd) - de held van de slag bij Verdun - er wijs aan deed met de Duitse bezetter samen te werken "pour le bien du pays et la paix", -- daar waar generaal de Gaulle (1890/1970; weigerde de nederlaag in 1940 en organiseerde de weerstand) de tegenvoeter van Pétain werd.

Opm.-- Waarom bestempelen wij Le Pen als 'Postmodern'? Is 'Postmodern' al wat

a. de moderniteit (sinds Galileï en Descartes, Locke en Hume, Voltaire en Rousseau, Wolff en Kant als Verlicht-Rationalistische leiders) in haar vooropstellingen in twijfel trekt (traditiekritiek, wetenschapsgeloof, technologiegeloof, vooruitgangsgeloof o.g.v. de reine 'rede'),

b. in naam van "de traditie" (Primitivisme, traditionalisme), hersticht d.m.v. een aantal Moderne verworvenheden en niet zonder een of andere dosis occultisme. Le Pen is traditionalist, maar schuwt niet astrologie (uitgestoten door de Modernen); ja, hij schuwt zelfs niet de sekte van Moon (met wie hij politiek en financieel samengaat).

Bibl. st. : Jean Marcilly, *Le Pen sans bandeau*, Ed. J. Grancher, 1984 ; J.-M. Le Pen, *Les Français d'abord*, Ed. Carrère, 1984.

Opm.-- Wat de Postmoderne inslag nog vergroot, is het feit dat Le Pen ooit de uitgever was van een plaat met de liederen der Nazi's. Op de omslag stond: "De opgang van Adolf Hitler naar de macht en met hem van de nationaalsocialistische Partij vertoonde de kentrekken van een machtige massabeweging, die in de grond volks en democratisch was aangezien hij triomfeerde t.g.v. wettige verkiezingen, -- een omstandigheid die gewoonlijk vergeten wordt.

Welnu, de Nazi's zijn duidelijk Postmodern. -- Meteen is duidelijk dat de geschiedschrijving van Le Pen (E.R. 223) Negationistisch en Revisionistisch is.

Besluit. -- Het succes van Le Pen vertoont de tekens van een weliswaar echt charisma, maar dat toch voorbehoud vergt.

ER289

De weerklank van een ster.

Nemen wij Norma Jean Baker, bijgenaamd "Marilyn Monroe" (1926/1962). Zij was de dochter van Edward Mortenson (een Noors immigrant) en van Gladys Baker. Vanaf 1952 is zij een 'ster'. Indien de term 'figuur' (E.R. 187) op iemand toepasselijk is, dan op Marilyn Monroe die jarenlang de blonde filmster bij uitstek was en de inzet van een lange reeks sekssymbolen.

Wat de 'weerklank' ('resonantie') kan zijn van zo'n sterren, blijkt uit wat volgt. Het brengt ons het fenomeen 'fan' en 'freak' voor ogen, -- types van mensen die aan "mateloze verering" lijden (E.R. 256: naïef en emfatisch).

Bibl. st. *Joepie* 379 (21.06.1981). -- Het gaat over de actrice Charlene Tilton, de vertolkster van Lucy Ewing (Dallasreeks). -- "Ik heb Marilyn Monroe altijd mateloos bewonderd. Een hele tijd wilde ik zelfs mijn voornaam

veranderd zien: ik wou te allen prijze Norma Jean heten. -Al wat over Marilyn Monroe ooit geschreven werd - een hele bibliotheek - heb ik gelezen. Of liever: verslonden.

De eerste keer dat ik een film zag, waarin Marilyn Monroe acteerde, was ik buiten mijzelf: ik voelde onmiddellijk dat er iets was dat ons verbond. Vele mensen die ze rechtstreeks hebben gekend, houden staande dat ik “erg op haar gelijk”, -- niet zozeer lichamelijk (ik ben daarvoor te klein van gestalte), maar wel geestelijk”.

Gelijkenis. -- De aanloop van onze loopbaan is identisch: wij waren er zeer vroeg bij; wij werden van meet af aan sensationele figuren; -- wij hebben aan “oudere mannen” onze juiste richting te danken; -- wij hebben allebei zorgen met ons lichaamsgewicht; -- beiden zijn wij zeer kwetsbaar”.

Opm.: M. Monroe pleegde waarschijnlijk zelfmoord, --

Verschil. -- Ik kan het niet verwerken dat zij zich liet manipuleren totdat zij aan die manipulatie ten onder ging. Ik echter loop met het besluit rond: ik volg mijn instincten; ik laat mij door niemand leiden”.

Opm.-- Het ‘èthos’ dat Marilyn Monroe uitstraalt, is dus bijzonder sterk overgekomen bij sommige mensen. Dermate zelfs dat er een sterke vereenzelviging plaats greep. Ja, misschien zelfs een levensgelijkloop (zoals de occultisten zeggen), d.i. een opvallende gelijkenis inzake de hoofdgebeurtenissen van het leven (een soort identische of zeer gelijkende programmatie (algoritme) inzake levensloop.

Besluit: het bericht dat van iemand uitgaat, kan diepgaand zijn.

ER290

66.-- Verhandelingsleer (‘ethos’). (290/292).

Het ‘ethos’ is, dus, wat iemand uitstraalt, -- retorisch gezegd: wat voor bericht of boodschap van iemand uitgaat. Meteen: de invloed die iemand door zijn wezen zelf uitoefent. -- Maar blijkbaar ook niet-persoonlijke gegevens kunnen een boodschap uitstralen en een gedragstype overdragen.

Bibl. st. : J. Drouin, *La musique qui rend fou*, in: Nostra 477 (28.05.1981), 7.

De Antieke Grieken hebben ons het begrip 'mania', vervoering, roes, -- zelfs razernij, waanzin, nagelaten. Wat volgt, is daarvan een model.

Een schildering. -- Kalmpjes zet hij zijn hi-fitoestel in werking. Glenn Miller's *Strings of Pearls* weerklinkt. Het is één van zijn geliefdste muziekstukken. Nauwelijks komen de eerste klanken door en hij springt op alsof hij geëlektrocuteerd wordt. Zijn hele lichaam krijgt tetanische krampen. Daarop ontspant het zich doorheen heftige bewegingen.

Hij richt zich op - als een ontregeld mechanisme - met de wanordelijke gebaren en uitdrukking van een epilepticus (= lijder aan vallende ziekte). Hij brult. Hij verbrijzelt al wat hem onder de handen komt. Ja, tot alles is hij in staat: iemand vermoorden, de hand aan zichzelf slaan. Dit, terwijl zijn geliefde Strings of Pearls al maar door weerklinkt.

Ziedaar de menswijziging die gebeurlijk van muziek kan uitgaan. Die muziek draagt, blijkbaar, in dit geval, een 'èthos', een gedragstype, in zich; meer nog: zij draagt dat gedragstype over. De 'boodschap', in zo'n geval, is allesbehalve geruststellend.

Structuurweergave. -- Michael Saunders en Peter Newman, twee gespecialiseerden inzake "musikogene epilepsie" (door muziek veroorzaakte vallende ziekte), lichten toe.

Sedert een honderd jaar worden dergelijke gevallen bestudeerd. Zij zijn zeldzaam maar alle indrukwekkend. -

Opm.-- Cfr. E.R. 47 (ABC-theorie. -- 'A' is een (geliefd) muziekstuk. 'C' is vallende ziekte. De vraag rijst: wat gebeurt in 'B'? 'B' bevat een mysterieuze factor 'x', die 'A' omvormt tot verwekker van epileptische fenomenen van zeer erge aard.

'A' is dikwijls iets als Schubert's *Ave Maria* of Mozart's *Kleine Nachtmusik*. Werken, klassiek van aard en druk beluisterd door een planetair publiek.

Frank Sharbrough, (Mayo Clinic, Rochester, Minnesota), een vorser, zegt: "In de muziek die zo'n epilepsie verwekt, is niets aan te treffen dat enige verklaring biedt.

ER1291

Meestal is er zelfs tussen die werken geen vast te stellen verband, Wat b.v. is het verband tussen Mozart en zijn *Kleine Nachtmusik*, Glenn Miller en zijn *Strings of Pearls*, *Think I'm Gonna Fall in Love With You* van de Dooley Brothers en het *Ave Maria* van Schubert?

Vergelijking.

1.-- Een kind uit Toronto (Can.) -- Op zekere dag, luistert het, met zijn kameraadjes, naar enkele klassieke werken. Het krijgt een aanval van waanzin en doodt één van zijn medeleerlingen.

2.-- Een gedragswijziging. -- Sharbrough kent een patiënt die, n.a.v. een tiental muziekwerken (o.m. de hierboven aangehaalde), epileptisch vervoerd geraakt.

a. Tot Januari 1978 was hij een normaal man. Hij luisterde probleemloos.

b. Plots reageert hij epileptisch. Men heeft hem moeten in een dwangbuis steken, want hij was ervan overtuigd dat hij zelfmoord moest plegen.

c. Later is het nog verslecht: hij leeft nu in Mayo Clinic, -- in een geluidloze kamer, en als hij ze verlaat, draagt hij een geluiddempende helm, Gesteld: hij hoort simpelweg een verpleger iets schuifelen. Hij is ertoe in staat hem te doden!

Een fysiologische verklaring. -- Saunders, Newman, Sharbrough,-- zij bekennen voor een raadsel te staan. -- Misschien is er iets aan de hand in dat hersengedeelte dat de klanken 'duidt! -- "Maar wij weten nog altijd niets".

Opm.-- "La musique adoucit les moeurs" (Muziek verzacht de zeden) is dus klaarblijkelijk niet altijd waar (restrictief oordeel).

Nog één vergelijking. -- J.-P. Regimbal, O.SS.T., et une équipe de collaborateurs*, Le Rock 'N Roll (Viol de la conscience par les messages subliminaux),* Sherbrooke (Québec, Can.), Ed. Saint-Raphaël, 1983.

Achttien gevallen van zelfmoord, in de streek Montréal/ Granby/ Québec, in minder dan één jaar, bij jongeren van 15 tot 21 jaar, werden onderzocht. Eén enkele factor kwam in alle gevallen terug: de Rock 'N' Rollmuziek

Indien die analyse juist is, dan zou dit neerkomen op een verzachte versie van "musikogene waanzin". Wat op zich mogelijk is, maar moeilijk te bewijzen.

Opm.-- De werkgroep wijt dit vooral aan 'subliminale' d.i. sluiks in de fonoplaten ingewerkte 'boodschappen! -- "Onze muziek is ertoe in staat

gemoedswisselvalligheid, ziekelijk gedrag, zelfs revolte en revolutie te verwekken". Zo zegden het The Beatles!

ER292

67. - Verhandelingsleer ('ethos'). (292/295)

Beginnen wij met een occultistisch basisbegrip. Niet dat wij dit als wetenschappelijk geldig beschouwen - hoe zou dat ook binnen de huidige wetenschapstheorie? - maar wij nemen het als louter fenomenale beschrijving.

Bibl. st. : Sylvaine Charlet, *De la rémanence et ses ambiguités*, in Nostra - New Age 1985 : janvier, 2/5.

Ziehier wat schrijfster zegt.

a. Bekend in occultistisch en zelfs in paranormologische middens - 'paranormologie' is de zoveel mogelijk wetenschappelijke studie van alwat 'occult' ('bizar', niet-normaal maar ook niet abnormaal) is - het begrip 'aura'. Dit is dat wat zowel levenloze als levende dingen 'uitstralen'.

b. Bekend ook is wat men in dezelfde kringen 'gedachtevorm' heet: gedachten, maar ook al wat met het effect van gedachten (beter: bewustzijnsinhouden) gelijkstelbaar is) begaafd is, stichten, 'scheppen', een eigen 'uitstraling' of 'aura'. Zo b.v.: sterke en zelfs zwakke gevoelens, -- smart en pijn, genot en vreugde; de wilsacten (vooral als men iets intens wil); in- en verbeeldingen (weerom vooral als zij sterk gevoelsgeladen zijn); zintuigen (idem). Dat alles schept een uitstraling of aura.

a. en b. Beide, - de algemene aura's en de aan bewustzijnsinhouden gebonden aura's, vertonen een opvallende kentrek: overblijven. Men zegt ook 'remanentie'. Iedere vorm van verwoesting van grofstoffelijke werkelijkheden, waaraan aura' s vastzitten, heeft geen vat op de aura's zelf, die, na de verwoesting van de grofstoffelijke dragers ervan, voortleven. Wij zeggen wel: 'voortleven' i.p.v. overblijven. Want dichterlijke naturen, kunstenaarszielen, -- overgevoeligen, -- zieners en ziensters (mantisch begaafden) en o.m. wichelroedelopers nemen dat voortleven waar.

Dit kleeft - het woord 'kleven' is hier zeer op zijn plaats - aan b.v. landschappen, waar men een aangename of een bizarre indruk opdoet, --

gebouwen, -- geschriften en werken (kunstwerken), -- foto's, die voor 'begaafden' de 'dragers' zijn van de voortlevende aura's.

Opm.-- Ziedaar wat schrjjfster, grosso modo, zegt. Nog eens: zij is occultiste. Toepasselijk is hierop de 'afstandige' benadering (E.R. 253). Wat niet belet dat, indien men, van hieruit, herleest wat over 'èthos' gezegd is, alles ineens veel begrijpelijker overkomt (ook als het onbewijsbaar blijft).

ER293

M.a.w.: ofschoon onbewijsbaar en enkel vooropgesteld, dan een licht werpend op alwat 'èthos' is. Ziedaar, streng logisch, ons standpunt. Gaan wij nu in op wat men heet "het stendalsyndroom".

Bibl. st. : Graziella Magherini, *Le syndrome de Stendhal (Du voyage dans les villes d'art),* (Ed. Usher), 1990.--

Beginnen wij met feiten. -- Sigmund Freud (1856/1939; stichter der Psychoanalyse) (E.R. 213) bezoekt, in Athena, de Akropolis: hij doorleeft een 'bizarre' onbehaaglijkheid.

Henry James (1843/1916; broer van de denker-psycholoog William James; - de Pragmatist) bezoekt Venetië. Hij wordt het slachtoffer van een bizarre onpasselijkheid.

Ziedaar een paar beroemdheden. Maar gewone reizigers in toenemend aantal ervaren analoge vormen van onwel zijn.

Sentimentalisme en reizen.

Volgens Magherini is Laurence Sterne (1713/1768; aanhanger van de Verlichte filosofie van John Locke), met zijn *A Sentimental Journey through France and Italy* (een verslag van een reis in 1765, verschenen in 1768), het prototype van een tekst dit het reizen als existentiële ervaring weergeeft.

Magherini: de term 'sentimenteel' (cfr. E.R. 257: 'emfatisch' of 'gevoelsnadruk-kelijk') behelst a. gebeurlijke sterke doorlevingen en b. soms verbazende lichamelijke reacties. Dit, -- bij mensen die reizen en be- en verwonderingen allerhande beleven wanneer zij o.m. in kunstwerken opgaan.

Opm.-- De structuur: 'A' is een kunstwerk (althans vaak); 'C' is de diepe malaise (waarover straks meer). 'B' is de onbekende factor in de psyché van de reizende die maakt dat wat anderen niet eens vermoeden, ineens (gewoonlijk toch) uiterst sterk waarnemen tot ineenzinken toe. M.a.w.: een 'èthos' gaat uit van een kunstwerk b.v.; dit 'èthos' blijft voor de grote massa verborgen; ditzelfde 'èthos' grijpt een aantal 'gevoeligen' (laten wij ze zo noemen) diepgaand aan.

Henri Beyle (bijgenaamd 'Stendhal' (naar de geboorteplaats - Stendal - van Johan Winckelmann (1717/1768; inzetter van de Oudheidscultus vooral in Duitsland).

Wij zijn, met Stendhal 1783/1842. Staan wij stil bij zijn Rome, Naples et Florence en 1817 (tweede uitgave in 1826). In het spoor van Sterne. -- Hij noteerde 22.01.1817 wat volgt. -- "Florence (...) Ik was al in een soort vervoering bij de gedachte dat ik in Florence was en in het gezelschap van beroemde mannen. (...).

ER294

Bij het verlaten van Santa Croce kreeg ik hartkloppingen - in Berlijn heet men dat 'zenuwen' -. Het leven was uit mij gevaren: ik kon voort marcheren maar met de vrees neer te vallen" (Magherini, o.c., 31).

Opm. -- Zeggen wij nu al dat Stendhal hier het tweede gedeelte beschrijft, want de hele ervaring is ergens een beetje 'manisch' ('himmelhoch jauchzend') en dan - plots - depressief ('zum Tode betrübt').

Franz. - Een schildering (o.c., 53/56).
Een man uit Beieren, ingenieur, uit begoede familie, kunstminnaar. Muziek inbegrepen. Hij is een model van wat de Antieke Romeinen 'curiositas' letterlijk: 'nieuwsgierigheid' (algemene maar diepgaande belangstelling), heetten.

Het is zomer. Franz is op bezoek in Florence. Staat stil bij de beroemde meesterwerken van een gaanderij. Urenlang gaat hij op in schilderijen en tekeningen. "Met hoofd en hart in lichtelaaie".

Zijn ogen. -- Zijn zintuigen nemen anders waar dan gewoonlijk. Nooit eerder door hem geziene kleuren neemt hij waar! Ondersteboven is hij ervan.

Het is alsof zijn gewoon gezichtsvermogen buiten werking gesteld werd: hij ervaart zich verblind door “een ongewoon licht”.

Aandrang. -- Het is sterker dan hemzelf. Iedere dag keert hij naar de beroemde gaanderij terug. Beheerst, ja, overweldigd door een “harmonie der tegengestelden”, nl. opwinding/ neerslachtigheid. Daarbij geraakt hij echter maar nooit verzadigd.

Onderzoek. - Het intrigeert hem: hij wil weten wat er met, ja, in die werken gaande is.

De ‘Bacchus’ van Caravaggio.
Franz doorleeft n.a.v. dit werk wat volgt.
a. Een onweerstaanbare seksuele opwinding overvalt hem.
b. Zij is tegelijk aangenaam … en pijnlijk.
Hij geraakt in zweet. Het hart klopt maximaal. Hij wordt door en door onpasselijk.

Gevolg: Franz zoekt een arts op. Deze stuurt hem naar een Centrum voor mentale problemen. Daar ontmoet hij Dr. Graziella Magherini, psychiater en gespecialiseerd in een bizarre kwaal die zij ‘stendhalsyndroom’ heet. Ter ere van de beroemde Fransman die, volgens haar de eerste was die dat ‘syndroom’ (versta: een geheel van symptomen) beschreef. Zij stelde o.m. vast dat het nooit Italianen waren die zoiets doormaken maar buitenlanders en wel vooral uit West-Europa. Maar niet enkel uit West-Europa (een Tsjech, een Amerikaanse doorleefden hetzelfde).

ER295

Wat Dr Magherini niet lijkt te kennen, is het kleine meesterwerkje van Nikolai Gogol (1809/1852), nl. *Het portret*. Gogol geeft weer de ‘bizarre’ (men vergeve ons het herhaaldelijk gebruik van deze term) inwerking van een portret op de diepere ziel van degenen die ermee geconfronteerd worden op een meer dan oppervlakkige manier.

Magherini : Isabelle (o.c., 67).
Isabelle is een jonge Franse. Zij is lerares in artistieke opvoeding. Met haar leerlingen op bezoek in Florence. -- “Werkelijk aanwezig” -- De kunstwerken waarop zij met de leerlingen ingaat, zijn schilderijen, -- portretten van beroemdheden of zelfportretten van kunstenaars. Mensen die

allang dood zijn. Maar wat haar opvalt, is dat de weergegeven figuren a.h.w. “werkelijk aanwezig” zijn.

Malaise. -- Plots wordt zij aangegrepen: sommige schilderijen doen haar walgen. Meer nog: zij wil ze vernielen! Deze vernietigingsdrang is zo sterk dat zij over zichzelf ontzet is. Zij beheerst zich echter. Met als uitwerksel een sterke opgewondenheid die blijft. En een ... neerslachtigheid. Alsook een fobie.

Magherini: Sally (o.c., 63/65).

Sally is geboren en opgevoed in New York. In een Italiaans gezin wiens overgrootouders al in de USA geboren werden. Zij is door en door Amerikaanse “middle class” uit New York, met een vorming aan een university.

Uit Parijs arriveert zij in Florence. -- Toen zij zich op haar hotelkamer bevond, barstte zij in geween uit. Onophoudelijk, op ‘compulsieve’ (onweerstaanbare) wijze weende zij. “Als een klein kind”.

Magherini : “De oorzaak daarvan is - als men haar hoort vertellen - die hotelkamer aan de Arno. Een plek die in haar - zo lijkt het toch - smartelijke ervaringen oproept. Die kamer is weliswaar eerst en vooral een verblijfplaats zoals de kamer in het Parijse hotel. Maar zij is meer dan dat: zij is een soort ‘museum’: streng-sober, oud, overladen, al te weelderig, -- met reproducties van Florentijnse meesterwerken (....)”.

Herlees nu de inleiding over de aura’s. Ofschoon de aura-hypothese geen enkele streng wetenschappelijke waarde heeft, blijft het toch een feit dat, indien men die aurische hypothese vooropstelt, de door Magherini, de psychiater, vastgestelde feiten plots veel begrijpelijker worden.

Welnu, een ‘hypothese’ is maar echt ‘hypothese,’ in de mate dat zij “begrijpelijk(er) maakt’ d.i. ‘verklaart’.

ER296

68.-- Verhandelingsleer (‘ethos’). (296)

Bibl. st.: J. Pfeiffer, Hrsg., *Kantbrevier*, Hamburg, s.d., 339 (Nr. 788)

Kant, de grote Duitse Verlichter en tegelijk criticus van de verlichting, was ergens overtuigd van “het radicaal boze” in de mens. -- Dit beslist over het ‘èthos’ en de invloed ervan.

I. Kant (1724/1804) heeft het in een tekst over de stelling van J.J. Rousseau (1712/ 1778), bekend onder de formule “terug naar de natuur”. Kant: “Rousseau wilde in de grond niet dat de mens naar de natuurtoestand zou terugkeren, maar wel dat hij - van op het cultuurpeil waarop hij nu staat - ernaar zou terugblikken.

De vooropstelling van Rousseau was: “De mens is van nature goed”. Daarbij wordt ‘natuur’ verstaan als “geërfde natuur”, doch op negatieve wijze. Met name: de mens is - uit zichzelf en opzettelijk - niet boosaardig. Maar hij loopt wel het gevaar door boosaardige of onhandige leiders en toonbeeldige figuren aangestoken en bedorven te worden.

Aangezien nu echter hiertoe weerom goede mensen vereist zijn, die, op hun beurt, zelf opgevoed moeten worden, en onder dezen wel geen enkele is die niet - hetzij aangeboren hetzij verworven - verdorvenheid in zich draagt, blijft hiermee het probleem van de gewetensopvoeding onopgelost. Immers een boosaardige neiging, ons geslacht eigen, wordt wel door de algemene menselijke rede afgekeurd, -- gebeurlijk aan banden gelegd, doch daarmee nog niet uitgeroeid”.

Opm.-- **a.** Kant, als verlicht-Rationalist, gelooft in een menselijke rede (daarvandaan de naam ‘Rationalisme’) die ‘algemeen’ is, d.i. in beginsel in ieder mens aanwezig en voor verdere ontwikkeling (‘Verlichting’ geheten) vatbaar.

b. Kant is, echter, geen onvoorwaardelijk optimist (zoals meer dan één Verlichter): hij ziet duidelijk “een boosaardige neiging” waarvoor de (afkeurende) rede niet voldoende is om ze weg te werken.

Dit tweeledig inzicht past Kant toe op opvoeding: de uitstraling van opvoeders en leiders e.d.. is, intrinsiek (van binnenuit), verdorven, minstens gedeeltelijk, door de bedorvenheid in ieder mens latent of manifest aanwezig.

Opm.-- E. Van Elsacker/M. Wijnants, *Dossier. -- Sleutelen aan uw persoonlijke uitstraling*, in: Elga 56 (1992: april), 30/44, tracht “praktische tips” te geven om het ‘èthos’ bij te werken en de persoonlijke uitstraling te versterken. Goed! Maar begrensd door welbepaalde grenzen, die o.m. Kant benadrukte.